ПРИВАТНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІЗНЕСУ І ПРАВА»

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Науково-виробничий журнал

Випуск 5-1 (54) 2019

м. Херсон

2019

Редакційна рада:
Білоусова С.В. – доктор економічних наук, професор; **Левківський К.М.** – кандидат історичних наук, доцент; **Шапошніков К.С.** – доктор економічних наук, професор; **Білоусов О.М.** – доктор економічних наук, професор.

Головний редактор:
Жуйков Геннадій Євгенович – доктор економічних наук, професор.

Заступник головного редактора:
Дога Валерій Семенович – доктор економічних наук, професор.

Відповідальний секретар:
Нижеголенко Катерина Сергіївна.

Редакційна колегія:
Лепьохіна Олена Вславіївна – доктор економічних наук, доцент;
Дикий Олександр Віталійович – доктор економічних наук, доцент;
Соловьйов Ігор Олександрович – доктор економічних наук, професор;
Руснак Алла Валентинівна – доктор економічних наук, доцент, професор;
Сахацький Микола Павлович – доктор економічних наук, професор;
Ботвіна Наталія Олександрівна – доктор економічних наук, професор;
Прохорчук Світлана Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент;
Щаслива Ганна Петрівна – кандидат економічних наук, доцент;
Морозова Олена Сергіївна – кандидат економічних наук;
Хельмут Шрайнер – академік, Академія права і справедливості, Німеччина;
Стратан Олександр – доктор хабілітат економічних наук, професор, член-кореспондент АН Молдови.

У журналі опубліковано результати наукових досліджень з питань економіки та управління підприємствами (за видами економічної діяльності), а також економіки природокористування та охорони навколишнього середовища. Рекомендовано для науковців, викладачів, аспіратів, студентів, фахівців у галузі економіки, управління, права державних і місцевих органів самоврядування. Усі права захищені. Повний або частковий передрук і переклади дозволено лише за згодою автора або редакції. При передрукуванні посилатися на «Бізнес-навігатор». Редакція не обов'язково поділяє думку автора і не відповідає за фактичні помилки, яких він припустився.

Реферативні бази даних: Index Copernicus

**Видання входить до «Переліку друкованих фахових видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт
на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук»
на підставі Наказу МОН України від 21 грудня 2015 № 1328.**

**Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного університету бізнесу і права
(протокол № 2 від 27.09.19 р.)**

Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»
зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 15586-4058ПР від 03.09.2009 року)

© Редакційна колегія, 2019
© Автори статей, 2019
© ПВНЗ «Міжнародний університет бізнесу і права», 2019

ISSN 2522-4751

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Кашка М.Ю., Мхітарян С.Ю.
ОСНОВНІ ЦЕНТРИ КАТОЛИЦЬКОГО ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ 7

Шедяков В.Е.
ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ
И СТРУКТУРИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЖИЗНИ 12

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Андрієнко М.М., Панасюк І.В.
МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ 18

Михайленко О.Г., Помазан М.Ю.
КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ
НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ РИНКАХ ТОВАРІВ 24

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Білоусов О.М.
ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ 31

Гончаренко О.Г., Сіренко К. Ю., Товстиженко О.В.
ІНДЕКСИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ 39

Кітц Р.Р.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ МЕХАНІЗМІВ
РЕГУЛЮВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ 44

Kostynets Valeriia
CURRENT STATE AND PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT
OF INDUSTRIAL TOURISM IN UKRAINE 50

Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В.
ДЕПОПУЛЯЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА МОТИВАЦІЯ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ
У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ 54

Морозова О.С.
МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 62

Нежид Ю.С.
ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ 68

Плисенко Г.П.
БРЕНДИНГОВІ СТРАТЕГІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ 73

Юхновська Ю.О.
ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ 78

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Бердар М.М., Бутенко Н.В.
МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК КЛЮЧОВА ДОМІНАНТА
ЙОГО ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ 83

Борецька Н.П.
ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 89

Борецька Н.П., Петренко Л.В.
ЗАХОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ 94

Борецька Н.П., Тімофєєва О.
ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПЕРСОНАЛУ
ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ ГОСТИННОСТІ 100

Григорчук Т.В.
МОЖЛИВОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЯК ЧИННИКА
ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ СУБ'ЄКТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ.....**106**

Громова О.Є., Безчаснюк Б.В., Бірюкова О.А.
КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СВІТОВОГО РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ.....**111**

Кирилко Н.М.
АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМСТВА-ЕКСПОНЕНТА В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ.....**116**

Клюс Ю.І.
УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ
ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....**123**

Лемберг А.Г., Попова О.М.
ОПЕРАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ КОШТАМИ
ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ: АСПЕКТ БЮДЖЕТУВАННЯ.....**127**

Пасічник Н.В., Бугра А.В., Нікульникова Т.Г.
АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СКЛАДНИМИ ВИРОБНИЧИМИ СИСТЕМАМИ.....**133**

Старинець О.Г.
ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ.....**138**

Фокіна-Мезенцева К.В., Байда І.В.
УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ.....**143**

Романчукевич В.В.
ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ НАПРЯМИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ.....**149**

Тульчинська С.О., Шашина М.В.
СТАН СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ІННОВАЦІЙНИХ МЕРЕЖ УКРАЇНИ
ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....**155**

CONTENTS

ECONOMICS AND HISTORY OF ECONOMIC IDEA

Kashka Mariia, Mkhitarian Svitlana
MAIN CENTERS OF CATHOLIC PILGRIM TOURISM IN THE WORLD..... 7

Shedyakov Vladimir
TENDENCIES OF CHANGES OF THE CONTENT AND STRUCTURING OF ECONOMIC LIFE.....12

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Andrienko Maria, Panasiuk Iryna
INTERNATIONAL COMPETITIVENESS OF TRANSPORT ENTERPRISES.....18

Mykhailenko Olha, Pomazan Maksym
COMPETITIVENESS OF THE DNIPROPETROVSK REGION
IN THE EUROPEAN GOODS MARKETS.....24

ECONOMY AND NATIONAL ECONOMY MANAGEMENT

Bilousov Oleksiy
FORMATION OF THE STATE INVESTMENT POLICY IN THE CONSTRUCTION INDUSTRY.....31

Goncharenko Oksana, Sirenko Kristina, Tovstizhenko Elena
INDICES OF PERFORMANCE EVALUATION OF THE NATIONAL INNOVATION SYSTEM.....39

Kitc Rudolf
TEORETIKO-METODOLOGICHNIY ANALYSIS OF THE BASIC CENTRALIZED MECHANISMS
OF ADJUSTING OF THE MACROECONOMIC SYSTEMS.....44

Kostynets Valeriia
CURRENT STATE AND PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT
OF INDUSTRIAL TOURISM IN UKRAINE.....50

Lagodiienko Volodymyr, Lagodiienko Nataliya
DEPOPULATION OF THE RURAL TERRITORIES AND THE MOTIVATION OF EMPLOYEES
IN AGRICULTURAL PRODUCTION OF UKRAINE.....54

Morozova Olena
THE INTERNATIONAL TOURISM IN UKRAINE: REALITY AND PROSPECTS.....62

Nezhyd Julia
DEMOGRAPHIC PREREQUISITES FOR RURAL POPULATION EMPLOYMENT MANAGEMENT.....68

Plysenko Galina
BRANDING STRATEGIES IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE.....73

Yukhnovskaya Julia
RESEARCH OF THE LIFE CYCLE OF THE TOURIST INDUSTRY IN THE REGIONS OF UKRAINE.....78

ECONOMY AND MANAGEMENT OF ENTERPRISES

Berdar Marharyta, Butenko Nataliia
MODERNIZATION OF THE ENTERPRISE AS A KEY DOMINANT
OF ITS EFFECTIVE DEVELOPMENT.....83

Boretskaya Natalia
GREEN TOURISM IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS.....89

Boretskaya Natalia, Petrenko Elena
EVENTS PROMOTION OF INNOVATIVE ENTERPRISES IN MODERN CONDITIONS.....94

Boretskaya Natalia, Timofeeva Olga
THE MAIN WAYS TO IMPROVE THE PROFESSIONAL ETHICS OF PERSONNEL
IN HOSPITALITY COMPANIES.....100

Hryhorchuk Taras
POSSIBILITIES OF DIVERSIFICATION AS A CONTRIBUTING FACTOR
FOR ECONOMIC GROWTH OF A SUBJECT OF SOCIO-CULTURAL FIELD.....106

Hromova Olha, Bezchasniuk Bohdan, Biryukov Olha
COMPETITION ENVIRONMENT OF WORLD MARKET OF TRANSPORT SERVICES..... **111**

Kyrylko Natalia
ALGORITHM OF ANALYSIS OF RESULTS OF EXHIBITION ACTIVITY OF THE ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF INNOVATIVE DEVELOPMENT..... **116**

Klius Yuliia
IMPROVEMENT OF THE APPROACHES FOR ESTIMATING ECONOMIC SUSTAINABILITY OF INDUSTRIAL ENTERPRISES..... **123**

Lemberg Anna, Popova Alexandra
OPERATING MANAGEMENT OF WORKING CAPITAL OF MANUFACTURING ENTERPRISES: AN ASPECT OF BUDGETING..... **127**

Pasichnyk Natalia, Buhra Alina, Nikulikova Tatiana
ANALYSIS OF MANAGEMENT EFFICIENCY OF COMPLEX PRODUCTION SYSTEMS..... **133**

Starynets Oleksandr
FORMATION OF THE STRATEGY OF ACTIVITY OF ENTERPRISES OF AGRARIAN SPHERE..... **138**

Fokina-Mezentseva Catherine, Bayda Inna
IMPROVING THE TOOLS OF CRISIS MANAGEMENT IN THE ENTERPRISE..... **143**

Romanchukevych V.V.
GLOBAL AND REGIONAL DIRECTIONS OF THE MECHANISM OF IMPLEMENTATION OF THE STATE FINANCIAL POLICY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT..... **149**

Tulchynska Svitlana, Shashyna Maryna
THE STATE OF THE STRUCTURAL ELEMENTS OF THE INNOVATION NETWORKS OF UKRAINE ON THE IMPLEMENTATION OF THE STRUCTURAL MODERNIZATION OF THE REGIONAL ECONOMY..... **155**

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 379.85

Кашка М.Ю.,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри туризму,
Ужгородський національний університет
Мхітарян С.Ю.,
магістр,
Ужгородський національний університет

Kashka Mariia,
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Tourism,
Uzhhorod National University
Mkhitarian Svitlana,
MSc,
Uzhhorod National University

ОСНОВНІ ЦЕНТРИ КАТОЛИЦЬКОГО ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ

Кашка М.Ю. Мхітарян С.Ю. Основні центри католицького паломницького туризму у світі. У статті розглянуто основні центри католицького паломницького туризму у світі. Релігійний туризм є невід'ємним пунктом у сучасній індустрії туризму. Люди всього світу все частіше вибирають паломницькі та екскурсійні тури по релігійних центрах. У сучасному світі більш ніж 90% екскурсійних об'єктів у всьому світі мають стосунок до релігійного туризму. Нині основними центрами католицького паломництва, крім Святої Землі, є: в Італії – Рим (місце мученицької кончини святих апостолів Петра і Павла, а також перших християн), Лорето (місце зберігання святого Будинку), Ассізі (мощі святого Франциска); в Іспанії – Сантьяго-де-Компостела, Валенсія (свята чаша Грааля), монастир Монтсеррат (статуя Діви Марії Монтсерратської або Чорної); у Франції – Париж (Терновий вінець Спасителя, Палатинський хрест), Лурд (місце явлення Пресвятої Богородиці в гроті Масавєль); в Німеччині – Кельн (мощі святих Волхвів), Трір (свята Риза Господня); в Португалії – місто Фатіма.

Ключові слова: туризм, католицтво, паломництво, туристичні прибуття.

Кашка М.Ю., Мхитарян С.Ю. Основные центры католического паломнического туризма в мире. В статье рассмотрены основные центры католического паломнического туризма в мире. Люди всего мира все чаще выбирают паломнические и экскурсионные туры по религиозным центрам. В современном мире более 90% экскурсионных объектов имеют отношение к религиозному туризму. В настоящее время основными центрами католического паломничества, кроме Святой Земли, являются: в Италии – Рим (место мученической кончины святых апостолов Петра и Павла, а также первых христиан), Лорето (место хранения святого Дома), Ассизи (мощи святого Франциска); в Испании – Сантьяго-де-Компостела, Валенсия (чаша Грааля), монастырь Монтсеррат (статуя Девы Марии Монтсерратской или Черной); во Франции – Париж (Терновый венец Спасителя, Палатинской крест), Лурд (место явления Пресвятой Богородицы в гроте Масавель) в Германии – Кельн (мощи святых Волхвов), Трир (праздники Риза Господня); в Португалии – город Фатима.

Ключевые слова: туризм, католичество, паломничество, туристические прибытия.

Kashka Mariia, Mkhitarian Svitlana. Main centers of catholic pilgrim tourism in the world. Religious tourism is not an integral part of the modern tourism industry. People all over the world are increasingly choosing pilgrimage and sightseeing tours of religious centers. In the world today, more than 90% of sightseeing destinations around the world are related to religious tourism. The religious tourism market began its active development only a decade ago. In each religion there are traditions that imply a careful attitude to the shrines. That is why more than a million pilgrims go on a journey every year to visit the major religious tourism destinations in the world. Sources

of religious tourism date back to the formation of the world's major religions: Christianity, Muslims, Judaism and Buddhism. Travel flows related to other religions are negligible. Every year, more than 220 million people make pilgrimages to the world, including 150 million Christians, 50 million Muslims, Buddhists, 20 million representatives of other faiths. Pilgrimages are made for the purpose of finding peace of mind, feeling united with spiritually close people. Currently, the main centers of Catholic pilgrimage, except the Holy Land, are (this list is certainly not final): in Italy it is Rome, Loreto, Assisi; in Spain it is Santiago de Compostela, Valencia, monastery of Montserrat; in France it is Paris, Lourdes; in Germany it is Cologne, Trier; in Portugal it is the city of Fatima. Tourism in Italy is a profitable sector of the Italian economy based on the use of recreational resources. Italy is the fifth most visited country in the world and the fourth largest tourist destination. The estimated annual revenue from tourism is $ 10 billion. USA. The share in GDP is 12%. According to United Nations World Tourism Organization (UNWTO) statistics on international tourist flow in 2017, Italy, with 58.3 million visitors, came in fifth place after China, the US, Spain and France. France ranks first in the list of most tourist destinations in the world. In 2017, around 86.9 million tourists visited France. The growth rate was 5.05%. The dynamics of tourist arrivals shows that the major Catholic pilgrimage centers are among the top 10 tourist destinations in the world. France is in 1st place, Spain is 2nd, Italy and Germany are 5th and 9th respectively.

Key words: tourism, Catholicism, pilgrimage, tourist arrivals.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Подорож із релігійними цілями – найдавніший вид туризму, що має глибоке історичне коріння. У силу релігійних переконань або цікавості щодо своєї або чужої віри, люди у всьому світі подорожують, щоб відвідати Святу Землю, Ватикан, Мекку, монастирі та інші святі місця. Звичай відвідувати святі місця започаткований у ранній період існування християнства.

Релігійний туризм є невід'ємним пунктом у сучасній індустрії туризму. Люди всього світу все частіше вибирають паломницькі та екскурсійні тури по релігійних центрах. У сучасному світі більш ніж 90% екскурсійних об'єктів у всьому світі мають стосунок до релігійного туризму. Ринок релігійного туризму почав свій активний розвиток лише десятиріччя тому. У кожному віросповіданні є традиції, що передбачають дбайливе ставлення до святинь. Ось чому щорічно понад мільйон прочан вирушають у дорогу, щоб відвідати головні центри релігійного туризму у світі.

За останні роки в Україні значно збільшилося паломництво туристів, що виїздять за кордон із релігійно-пізнавальними цілями. Основними пунктами цих поїздок є: Ізраїль, Італія, Греція, Кіпр, Туреччина, Саудівська Аравія та інші. Найбільш розповсюдженими в нашій країні стали такі релігійні течії, як християнство (православ'я, католицизм), іслам та іудаїзм.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Сутність і структура релігійного туризму, основи віровчення найбільш поширених релігій і духовних шкіл, територіальне поширення релігій охарактеризовані в роботах Г. Александрової, С. Кузик, О. Любицевой, Є. Харьковщенко, Т. Христового та ін. Проблеми релігійності українського народу в соціокультурному контексті розглядаються у працях Н. Костомарова, І. Огієнка, М. Шлемкевича, О. Кульчицького, І. Мірчука. Дослідженнями релігії і релігійності українського суспільства в сучасних умовах займаються А. Колодний, Л. Филипович, В. Єленський, Н. Черниш, Я. Стоцький, В. Пилипенко, О. Вишняк та ін. [1, с. 117].

Становлення та розвиток релігійного туризму в Україні досліджували такі науковці, як З.П. Сапєлкіна, П.Л. Яроцький, Ю.А. Кадацька [2].

Незважаючи на значну кількість досліджень, публікацій та наукових праць із проблем туризму та туристичної галузі є безліч проблемних питань. Питання розвитку та перспективи релігійного туризму є невід'ємною частиною туристичної галузі. Невирішеними питанням є дослідження основних об'єктів католицьких паломницьких турів.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – виявити основні центри паломництва католиків та загалом особливості розвитку релігійного туризму в християнстві на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Фахівці розрізняють два основних напрями релігійного туризму, і у кожного є свої особливості [1, с. 98]:

– екскурсійні тури, метою яких є відвідування пам'ятників, храмів, музеїв;

– організовані паломницькі поїздки, які передбачають відвідування світових центрів релігій, а також подорож місцями, що зіграли важливу роль у становленні та поширенні певного віросповідання.

У першому разі люди прагнуть збагатити свій духовний світ, розширити кругозір і отримати нові знання про історію релігії. Оскільки культові споруди в багатьох країнах є заодно і їх визначними пам'ятками, то стає очевидною популярність екскурсійного релігійного туризму. Другий вид поїздок, найімовірніше, підійде людям, що подорожують із духовних спонукань і мріють поклонитися святиням [3, с. 235].

Поняття «паломники» та «паломництво» походять із православного християнства. Ці визначення стали універсальними, і сьогодні їх використовують у всіх релігійних течіях світу. Однак справедливості заради слід зауважити, що мандрівників інших віросповідань називають по-різному: в католицизмі це «пілігрими», в ісламі люди здійснюють «хадж», релігійний туризм в Індії (та й взагалі у буддистів) прийнято позначати одним словом – «кора».

Джерела релігійного туризму сходять до часів формування основних світових релігій: християнства, мусульманства, іудаїзму й буддизму. Туристичні потоки, пов'язані з іншими релігіями, незначні. Щороку у світі більше 220 млн. осіб здійснюють паломництво, у т. ч. 150 млн. – християни, 50 млн. – мусульмани, буддисти, 20 млн. – представники інших

віросповідань. Паломництва здійснюються з метою знаходження душевного спокою, відчуття єднання з духовно близькими людьми.

Католицизм – найбільш численний напрям у християнстві, є основною релігією в багатьох європейських країнах. У 21 державі Європи католики становлять більшість населення, у Німеччині, Нідерландах і Швейцарії – половину. У Західній півкулі католицизм розповсюджений у Східній та Центральній Америці, на Кубі, в Мексиці, Канаді та США. В Азії католики переважають на Філіппінах та у Східному Тиморі, значна кількість католиків проживає у В'єтнамі, Південній Кореї і Китаї. На Близькому Сході за кількістю католиків виділяється Ліван. В Африці проживають 110–175 млн. католиків [5].

У документах Другого Ватиканського Собору (1962–1965 рр.) підкреслювалася особлива роль паломництва в житті католицьких громад, особливо у справі виховання молоді. Управління пастирської турботи про туризм, спорт і відпочинок італійської Єпископальної конфесії вважає, що сьогодні пілігрим є також і туристом, який хоче об'єднати мету класичного паломництва з історичною, художньою та природною реальністю території. В епоху глобалізації релігійний туризм перестав бути подорожжю для літніх людей у супроводі священика як духовного радника і гіда, ставши пізнавально-виховною поїздкою, в якій домінують нові фігури – пілігрими-туристи. Це цікаві й активні християни-католики, які хочуть подорожувати по певному маршруту. Вони стають усе більш молодими.

Нині основними центрами католицького паломництва, крім Святої Землі, є (цей список, безумовно, не остаточний): в Італії – Рим (місце мученицької кончини святих апостолів Петра і Павла, а також перших християн), Лорето (місце зберігання святого Будинку, в якому жила Богоматір у Назареті і який був перенесений сюди в XIII столітті хрестоносцями), Ассізі (мощі святого Франциска); в Іспанії – Сантьяго-де-Компостела (мощі апостола Якова Зеведеївого), Валенсія (свята чаша Грааля), монастир Монтсеррат (статуя Діви Марії Монтсерратської або Чорної); у Франції – Париж (Терновий вінець Спасителя, Палатинський хрест), Лурд (місце явлення Пресвятої Богородиці в гроті Масавєль в 1858 році); в Німеччині – Кельн (мощі святих Волхвів), Трір (свята Риза Господня); в Португалії – місто Фатіма (чудесне явлення в 1917 р. Діви Марії).

Туризм в Італії – дохідна сфера економіки Італії, заснована на використанні рекреаційних ресурсів. Італія – п'ята країна в світі за відвідуваністю і четверта за обсягом прибутків з туризму. Приблизний річний дохід від туризму становить 10 млрд. дол. США. Частка в ВВП – 12%. Згідно зі статистикою Всесвітньої туристської організації ООН (UNWTO) з міжнародного турпотоку в 2017 р., Італія з 58,3 млн. відвідувачами посіла п'яте місце після Китаю, США, Іспанії та Франції (табл. 1).

Самий перший в Італії путівник для пілігримів був випущений в XII столітті. Манускрипт називався Mirabilia Urbis Romae («Чудеса міста Риму») і включав опис християнських і язичницьких пам'яток упереміш з історіями і легендами. Середньовічний туризм мав виключно релігійну основу і був відлунням подорожей шанувальників в Палестину. Католицька церква зробила все можливе для того, щоб перенаправити масові потоки пілігримів в святі місця Італії.

Якщо в старому прислів'ї, всі дороги ведуть в Рим, то в Римі, безсумнівно, всі дороги ведуть до Ватикану – місто в місті, держави в державі, величного центру Католицької Церкви, Святішого Престолу Святого Петра, Апостольської Столиці, побудованої на місці, де в 67 р. після Різдва Христового був розп'ятий і похований вірний учень Христа – св. апостол Петро.

Молитовним, паломницьким центром Ватикану є Собор Святого Петра, який називають серцем католицького світу. Собор побудований на могилі св. апостола, який загинув мученицькою смертю від руки імператора Нерона.

Першу базиліку на місці поховання св. Петра побудував Костянтин Великий в IV ст. Собор Святого Петра – найбільша за розмірами католицька церква; на його підлозі навіть зроблені спеціальні позначки, що вказують на довжину інших видатних католицьких храмів, щоб паломники могли порівняти їх. Труна святого Петра – найбільша реліквія собору – знаходиться в Священних гротах – підземному склепі під самим храмом, утвореному за прикладом древніх римських катакомб, в яких ховали перших християнських мучеників. У Священних гротах поховані майже всі Папи Римські, багато з яких зараховані Католицькою Церквою до лику святих.

Одна з найбільш відвідуваних гробниць могила Папи Іоанна Павла II. Собор Святого Петра має без-

Таблиця 1

Динаміка туристичних прибуттів у Італії та Іспанії (млн. осіб)

Рік	Значення	Темп змін, %	Значення	Темп змін, %
	Італія		Іспанія	
2007	43 654 000	6,32%	58 666 000	1,14%
2008	42 734 000	-2,11%	57 192 000	-2,51%
2009	43 239 000	1,18%	52 178 000	-8,77%
2010	43 626 000	0,90%	52 677 000	0,96%
2011	46 119 000	5,71%	56 177 000	6,64%
2012	46 360 000	0,52%	57 464 000	2,29%
2013	47 704 000	2,90%	60 675 000	5,59%
2014	48 576 000	1,83%	64 939 000	7,03%
2015	50 732 000	4,44%	68 175 000	4,98%
2016	52 372 000	3,23%	75 315 000	10,47%
2017	58 253 000	11,23%	81 786 000	8,59%

Джерело: складено за джерелом [6]

ліч окремих прибудов, в яких зберігаються християнські святині, привезені з Єрусалима і всього світу. В одному з таких прибудов встановлений безсмертний шедевр відомого художника епохи Відродження Мікеланджело – Пієта (з лат. «Оплакування») – мармурова скульптура, що зображає Пресвяту Богородицю, яка тримає на колінах мертве Тіло Свого Божественного Сина. У соборі виставлена для почитання також відома бронзова скульптура св. апостола Петра, який сидить на троні. Самим мистецьким шедевром собору є балдахін (ківорій), побудований над центральним престолом, на якому має право служити Месу тільки Папа Римський.

У соборі святого Петра зберігається одна з найбільших святинь УГКЦ – мощі святого великомученика Йосафата Кунцевича – «апостола єдності». Із купола собору Святого Петра, на який обов'язково піднімаються паломники і туристи, відкривається величний вид на Апостольський палац – комплекс споруд всередині Ватикану, де розташовані музеї і працюють церковні установи, і площа Святого Петра.

Саме на площі Святого Петра щотижня збираються численні паломники, щоб почути проповідь Папи Римського, який за традицією звертається до віруючих з вікна Апостольського палацу, і разом з ним помолитися до Богородиці. Тут відбуваються найважливіші богослужіння Апостольського Престолу, коли кількість учасників не здатний вмістити навіть собор Святого Петра, розрахований на 60 000 віруючих [3, с. 56].

До іспанського міста Сантьяго-де-Компостела не перестають ходити паломники ще з часів Середньовіччя, щоб помолитися біля гробу апостола Якова. "Шлях святого Якова" можна назвати "явищем", бо сьогодні у світі немає відповідника цій паломницькій дорозі. Адже розгалужується цей шлях багатьма країнами і дійти до місця призначення духовної подорожі можна з різних куточків Європи. З 1993 р. Шлях святого Якова перестав бути лише релігійною пам'яткою, а став загальносвітовим надбанням – по Каміно ідуть люди з усіх континентів, тепер він знаходиться в Списку ЮНЕСКО [1, с. 113].

Кафедральний собор Святої Марії в Валенсії – архітектурний шедевр, що вражає свої багатством і величчю. Вінчає споруду восьмикутна вежа зі стрілчастими вікнами, виконана в стилі Валенсії готики. Особливою цінністю кафедрального собору в Валенсії є чаша Грааля. Це один з головних християнських символів.

Монастир Монсеррат – бенедиктинський монастир, духовний символ і релігійний центр Каталонії і центр паломництва католиків з усього світу. Вважається, що Чорна мадонна була створена в Єрусалимі ще в період зародження християнства. Це дерев'яна статуя. Це одна з найвідоміших статуй Чорної Мадонни в світі, а в 1844 році папа римський Лев XIII оголосив Діву Монсерратську святою покровителькою Каталонії.

Щороку мільйони людей приїздять у Лурд до невеличкого гроту в горі Массаб'єль, щоб зануритися у води чудодійного джерела, яке б'є тут з-під землі, або бодай напитися його живлющої води. Такої кількості обмежених недугою людей не побачиш більше ніде у світі, і тому Лурд – це також місце особливого християнського служіння – служіння хворим і немічним. Щороку сюди прибувають сотні лікарів-добровольців та тисячі волонтерів для того, щоб супроводжувати і опікуватися хворими під час їхнього паломництва, яке було б неможливим без цієї безкорисливої допомоги.

Сьогодні у Гроті Чудес є спеціальні купелі (11 – чоловічих та 6 – жіночих). Тут же, біля іншого гроту – Гроту Об'явлень, в якому ще за життя св. Бернадетти була виставлена фігурка Діви Марії, майже з самого моменту появи Божої Матері безперервно горять свічки. Тут можна побачити сотні гігантських свічок, розміром у людський зріст, вагою 40 і навіть 70 кг. Сучасний санктуарій Нотр Дам де Лурд – це цілий церковний комплекс, найважливішими спорудами якого є три базиліки: верхня базиліка Непорочного Зачаття, нижня – базиліка Святого Розарію та підземна базиліка св. Папи Римського Пія X.

Франція стоїть першою в списку найбільш туристичних місць у світі. У 2017 р. Францію відвідало близько 86,9 млн. туристів. Темп приросту склав 5,05% (табл. 2).

Найзнаменитіша кельнська пам'ятка (і найпопулярніша визначна пам'ятка в Німеччині) – грандіозний готичний собор. І вже вісім з половиною століть в ньому стоїть золота рака з древніми мощами біблійних волхвів – "трьох королів". Звідки з'явилися мощі "трьох королів", відомо не цілком точно. Начебто їх привезла з

Таблиця 2

Динаміка туристичних прибуттів: Франція та Німеччина (млн. осіб)

Рік	Значення	Темп змін, %	Значення	Темп змін, %
	Франція		Німеччина	
2007	80 853 000	3,77%	24 421 000	3,61%
2008	79 218 000	-2,02%	24 884 000	1,90%
2009	76 764 000	-3,10%	24 220 000	-2,67%
2010	76 647 000	-0,15%	26 875 000	10,96%
2011	80 499 000	5,03%	28 374 000	5,58%
2012	81 980 000	1,84%	30 411 000	7,18%
2013	83 634 000	2,02%	31 545 000	3,73%
2014	83 701 000	0,08%	32 999 000	4,61%
2015	84 452 000	0,90%	34 970 000	5,97%
2016	82 682 000	-2,10%	35 555 000	1,67%
2017	86 861 000	5,05%	37 452 000	5,34%

Джерело: складено за джерелом [6]

Таблиця 3

Динаміка туристичних прибуттів у світі (млн. осіб)

№	Країна	2013	2014	2015	2016	2017
1	Франція	83 634 000	83 701 000	84 452 000	82 682 000	86 861 000
2	Іспанія	60 675 000	64 939 000	68 175 000	75 315 000	81 786 000
3	США	69 995 000	75 022 000	77 774 000	76 407 000	76 941 000
4	Китай	55 686 000	55 622 000	56 886 000	59 270 000	60 740 000
5	Італія	47 704 000	48 576 000	50 732 000	52 372 000	58 253 000
6	Мексика	24 151 000	29 346 000	32 093 000	35 079 000	39 291 000
7	Великобри-танія	31 063 000	32 613 000	34 436 000	35 814 000	37 651 000
8	Туреччина	37 795 000	39 811 000	39 478 000	30 289 000	37 601 000
9	Німеччина	31 545 000	32 999 000	34 970 000	35 555 000	37 452 000
10	Таїланд	26 547 000	24 810 000	29 923 000	32 530 000	35 592 000

Джерело: складено за джерелом [6]

"Святої землі" разом з безліччю інших реліквій Олена, мати імператора Костянтина.

Динаміка туристичних прибуттів свідчить, що основні країни-центри католицького паломницького туризму входять у топ-10 країн-лідерів за кількістю туристів у світ. Франція займає 1-ше місце, Іспанія – 2-ге місце, Італія і Німеччина – 5-те та 9-те відповідно (табл. 3).

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Релігійний туризм – це важлива складова туристичного ринку нашої держави, в якій відомі місця культової практики Католицької Церкви є оригінальними та самобутніми з точки зору туристичної привабливості. Окрім суто паломницького руху, котрий належить до сфери компетенції Церкви, забезпечення організації відвідин звичайними туристами має відношення саме до туристичної галузі, яка покликана створити привабливий для цільової аудиторії (людей, які цікавляться історією, релігією, культурою).

Щороку у світі більше 220 млн. осіб здійснюють паломництво, у т. ч. 150 млн. – християни, 50 млн. – мусульмани, буддисти, 20 млн. – представники інших віросповідань. Паломництва здійснюються з метою знаходження душевного спокою, відчуття єднання з духовно близькими людьми.

Католицизм – найбільш численний напрям у християнстві, є основною релігією в багатьох європейських країнах. У 21 державі Європи католики становлять більшість населення, у Німеччині, Нідерландах і Швейцарії – половину. Динаміка туристичних прибуттів свідчить, що основні країни-центри католицького паломницького туризму входять у топ-10 країн-лідерів за кількістю туристів у світ. Франція займає 1-ше місце, Іспанія – 2-ге місце, Італія і Німеччина – 5-те та 9-те відповідно.

Список використаних джерел:

1. Климко І. Г. Синтез культурних практик туристичної діяльності як фактор гармонізації глобалізаційних процесів сучасності: дис. … канд. філос. наук: 09.00.04 – філософська антропологія, філософія культури. Київ, 2017. 218 с.
2. Остащук І. Б. Сакральний символізм паломництва в західноєвропейському християнському дискурсі. Хортицький семінар: Сакральна географія і феномен паломництва: вітчизняний і світовий контекст. Зб. наук. пр. Запоріжжя: Дике Поле, 2012. С. 104-120.
3. Панченко С. А. Культуротворчий потенціал релігійного туризму: становлення українського досвіду: автореф. дис. … канд. культурології: 09.00.11. Київ : НАКККіМ, 2018. 20 с.
4. Любіцева О.О., Романчук С.П. Паломництво та релігійний туризм: Навч. посібник / О.О. Любіцева, С.П. Романчук – К.: Альтерпрес, 2011. – 416 с.
5. Муравьев А.Н. Путешествие по святым местам. / Учебное пособие – М.: «Книга В», 1990. – 344 с.
6. Knoema. URL: https://knoema.ru/atla (дата звернення: 23.09.2019).

References:

1. Klymko, I.G. (2017). Syntez kulturnykh praktyk turystychnoi diialnosti yak faktor harmonizatsii hlobalizatsiinykh protsesiv suchasnosti [Synthesis of the cultural practices of tourist activity as factor of harmonization of processes of globalization of contemporanety]. Dissertation for the Degree of the Candidate of Philosophical Sciences degree. Kyiv [in Ukrainian].
2. Ostashchuk, I. B. (2012). Sakralnyi symvolizm palomnytstva v zakhidnoievropeiskomu khrystyianskomu dyskursi [The Sacral Symbolism of Pilgrimage in the West European Christian Discourse]. Khortytsia seminar: Sacred geography and the phenomenon of pilgrimage: domestic and world context. Collection of scientific works. Zaporizhia: Dyke Pole, 104-120 [in Ukrainian].
3. Panchenko, S. A. (2018). Kulturotvorchyi potentsial relihiinoho turyzmu: stanovlennia ukrainskoho dosvidu [Culturecreative Potential of Religious Tourism: Ukrainian Experience]. Dissertation for the Degree of the Candidate of Culture. Kyiv [in Ukrainian].
4. Liubitseva O.O., Romanchuk S.P. (2011) Palomnytstvo ta relihiinyi turyzm [Pilgrimage and Religious Tourism]. K.: Alterpres. [in Ukrainian].
5. Murav'ev A.N. (1990) Puteshestvie po svyatym mestam. [Travel to holy places] M.: «Kniga V».
6. Knoema. Available at: https://knoema.ru/atla (accessed 23 september 2019).

УДК 330.34:331.522.4

Шедяков В.Е.,
кандидат экономических наук,
доктор социологических наук,
независимый исследователь (г. Киев)

Shedyakov Vladimir,
Dr. Sc. (Sociol.), Ph. D. (Econ.),
Free-lance (Kyiv, Ukraine)

ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ И СТРУКТУРИРОВАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ЖИЗНИ

Шедяков В.Е. Тенденции изменения содержания и структурирования хозяйственной жизни. В качестве ядра содержательных изменений хозяйственной жизни выделяется усиление нравственно-интеллектуального измерения. Причем условия «стабильной нестабильности», свойственные и новой эпохе, и периоду форсированного перехода к ней, заметно повышают требования к свободе и ответственности людей, как всех, так и каждого. Демонстрируется значение интеллектуального творчества. Структурирование хозяйственной жизни отражает такие качества экономики знания, как сетевой характер и децентрализм. Соответственно, взаимозависимость субъектов хозяйственных отношений проявляется через полиструктурность и нарастание разнообразия. Посему особое внимание уделяется организационно-управленческому потенциалу воздействия на процессы и использованию структурирующих возможностей, открываемых периодом форсированных трансформаций.

Ключевые слова: хозяйственная жизнь, изменения, структура, организация, управление.

Шедяков В.Є. Тенденції зміни змісту і структурування господарського життя. Як ядро змістовних змін господарського життя виділяється посилення морально-інтелектуального виміру. Причому умови «стабільної нестабільності», властиві і для нової епохи, і для періоду форсованого переходу до неї, помітно підвищують вимоги до свободи та відповідальності людей, як для усіх, так і для кожного. Демонструється значення інтелектуальної творчості. Структурування господарського життя відображає такі якості економіки знання, як мережевий характер і децентралізм. Відповідно, взаємозалежність суб'єктів господарських відносин проявляється через поліструктурність і наростання різноманітності. Тому особлива увага приділяється організаційно-управлінському потенціалу впливу на процеси і використанню структуруючих можливостей, що відкриваються періодом форсованих трансформацій.

Ключові слова: господарське життя, зміни, структура, організація, управління.

Shedyakov Vladimir. Tendencies of changes of the content and structuring of economic life. The purpose of the article is to summarize the results of the author's study of changes of the content, structuring and possibilities of both regulatory impact and the use of increasing trends. The relevance of the topic is based on the close relationship between elucidating the content of processes and building of effective mechanisms for regulating the economy. The research methodology is based on socio-economic institutionalism and comparative studies of the transformations of the essence and structuring of social life in the unity of logical and historical analysis. The strengthening of the moral-intellectual dimension is distinguished in quality of the core of substantial changes in economic life. The importance of intellectual creativity is demonstrated. The structuring of economic life reflects such qualities of the knowledge economy as the network nature and decentralism. Accordingly, the interdependence of subjects of economic relations is manifested through polystructurality and increasing of diversity. According with the author' opinion, the transition to the economy of a knowing society means trends to new not only internal production, but also international configurations. So, since the inalienable feature of knowledge is its absent-mindedness, non-centralizability, the regional characteristics, respect for identity as an element of sovereignty, non-interference, rejection of vertical dictate and coercion, etc. become the inherent characteristics of post-global economic relations too. At the same time, humanity has come close to the line, which can be followed not just by a break in neo-archaic, but into total self-destruction and environmental disaster. Particular attention is paid to the organizational potential for influencing to processes and for using of the potential of the forced transformations' period. The practical value of the study is in the ability to convert the results of research work into the potential for reforms' perfection to improve the efficiency of the economy and the development of positive social processes. The flowering of science, culture, art, and technology requires freedom of thought in forms, acceptable for the population.

Key words: economic life, changes, structure, organization, management.

Постановка проблемы в общем виде и ее связь с важными научными и практическими задачами. Парадигмальный характер происходящих изменений хозяйственной жизни касается как ее содержания, так и структурирования. Они объективны, их превращение закономерно. Однако в зависимости от осознания происходящего и готовности использовать перемены соответственно новой парадигме существования и жизнедеятельности, а также особенностей периода форсированных трансформаций формируется специфика конкретного будущего.

Обзор (анализ) последних исследований и публикаций по данной проблеме, в которых положено начало решению данной проблемы и на которые опирается автор. Теоретико-методологическими основаниями исследования стали разработки в вопросах, во-первых, понимания процессов трансформаций и возможностей влияния на них (прежде всего, Ж. Алферовым, Ж. Аттоли, У. Беком, Г. Бехманном, А. Бузгалиным, В. Букреевым, А. Бутенко, В. Вазюлиным, Д. Перетолчиным, И. Валлерстайном, В. Геецем, Э. Гидденсом, С. Глазьевым, Л. Градобитовой, А. Гринспеном, Дж. Гэлбрейтом, Ф. Дваири, А. Дугиным, А. Зиновьевым, А. Иголкиным, Э. Ильенковым, Д. Калаичем, С. Карагановым, М. Кастельсом, В. Катасоновым, А. Колгановым, А. Коробкиным, Н. Косолаповым, С. Кургиняном, В. Лефевром, Л. Максимовой, С. Миллером, С. Михеевым, В. Мотылевым, И. Носковой, К. Овчинниковым, А. и И. Панариными, С. Переслегиным, К. Петровым, С. Платоновым, В. Пякиным, У. Ростоу, В. Рыбалкиным, В. Сагатовским, Б. Сандерсом, М. Смитом, Е. Спицыным, Н. Стариковым, Б. Супруновичем, С. Ураловым, Дж. Урри, П. Фейерабендом, Ж. Фреско, А. Фурсовым, М. Хазиным, С. Хелемендиком, Ф. Хоффманом, М. Хрусталевым, Н. Черкасовой, К. Шмиттом); во-вторых, характеристики векторов и выделении основных черт новых тенденций общественной жизни Е. Авдокушиным, С. Бартеневым, С. Бэнноном, В. Виноградовым, Э. Гэмблом, М. Делягиным, В. Дрожжиновым, Ю. Дроздовым, В. Ефимовым, В. Железновой, Л. Ивашовым, М. Ильиным, В. Иноземцевым, Е. Касаткиной, В. Колесовым, Дж. Корбином, И. Коротченко, Дж. Куртом, М. Лебедевой, В. Ломакиным, А. Ляменковым, М. Маляровой, И. Острецовым, М. Осьмовой, В. Паньковым, С. Пенкиной, Н. Платошкиным, В. Пресняковым, В. Роговым, Б. Сандерсом, В. и Н. Сапичами, К. Семеновым, А. Семченко, Е. Талызиной, П. Цыганковым, В. Чекуровым; в-третьих, на практико-теоретических решениях задач развития кооперирования, солидарности, взаимодоверия как основы возникновения и упорядочения экономических отношений Н. Бухариным, Н. Верещагиным, П. Кропоткиным, П. Лавровым, С. Лугининым, С. Масловым, Н. Рыбниковым, А. Рыковым, М. Туган-Барановским, А. Хомяковым, А. Чаяновым, А. Челинцевым и др.

Формулирование задания исследования. Цель статьи – подведение промежуточных итогов авторского исследования изменений содержания, структурирования и возможностей как регулятивного воздействия, так и использования крепнущих тенденций.

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. Содержание всемирных трансформаций предопределяется переходом к акцентированию духовно-интеллектуальных жизни и творчества человечества. В основе этого ныне находятся процессы становления экономики знаний, где труд – не товар, а доля в складчине ресурсов бизнеса и общества, представленного государством. Основной источник стоимости – интеллектуальный творческий потенциал, а не психофизические усилия сотрудника, приоритет стратегий развития – производство знаний и их эффективное приложение, демократизуются системосоздающие отношения общества, трансформируется потребление, экономика становится социально глобальной, изменяется тип субъекта, предмета и орудий труда в экономической и институционной структурах общественного производства. Важнейшей частью социально-экономических систем становится духовное производство, а социокультурный интеллект входит в ядро конкуренции. Так, с одной стороны, особое значение для результатов конкуренции приобретают процессы профессиональных изменений, в частности формирования групп людей (от менеджеров до высококвалифицированных специалистов, техников и рабочих), работающих с помощью знаний (что получает научное обоснование в различных концепциях т. н. когнитариата, нового интеллектуального класса, knowledge workers и т. д.), что не только способно трансформировать базу развития как экономики, так и всего общества, но и ставит новые задачи в сфере мотивации. С другой стороны, осуществляются социальные изменения, обеспечивая выделение прекариата, усиление тенденции меритократии, демонстрируя ограниченность практической истинности абстракций рынка, частной собственности и т. п. Формируется новая социально-экономическая реальность «умного общества» [1–5]. Соответственно изменениям характера и содержания общественно необходимого труда организация обмена также сдвигается от обмена товарами через обмен деятельностью к обмену способностями и знаниями. Создаются предпосылки изменений существования и восприятия всеобщего эквивалента/мерила. Повышаются значение и размеры сектора организации экономики на внерыночных началах (к примеру, в государственном механизме рост рыночных подходов означает развитие коррупции). Новизна социально-экономических укладов заключается и в том, что они часто основываются на производительности умственного труда, воплощенной в новейших технологиях знаний.

Соответственно, трансформируется структурирование как международной, так и внутренней хозяйственной жизни [6–12]. Запад закономерно утратил мировое лидерство, динамизм и инновационность, но напрягает силы в бесплодных попытках сохранить привилегии гегемонии. Вместе с тем лидерство не перешло к иному центру, а диффузировало, стало распыленно-сетевым – как децентрализованное знание, опыт, культура (в т. ч. хозяйственной жизни). Полиструктура мирохозяйственных связей, основанная на выработанных и взаимоприемлемых нормативах отношений, а вовсе не блок из идентичных атомов-элементов, определяет вид новой действительности. В этом контексте именно понятие развития нуждается в обновлении: кроме стабильного и сбалансированного экономического роста, оно должно ориентироваться на такие этические ценности, как солидарность, свобода выбора, терпимость. При этом ни одна система ценностей уже заведомо не

может рассматриваться как единственно возможная для человечества.

Радикальный характер и размах происходящих сдвигов очевидны. В наличии сложное движение, одновременно совмещающее в себе совершенно разные модели, сценарии и процессы. При этом парадигмальность перехода заключается в более существенном изменении, нежели движение от преобладания одной модели жизнеустройства к другой. Дело в отказе от представлений об оптимальности какой-либо модели. Соответственно, выигрыш – скорее за культивирующими свои отличия, выращивающими собственную творческую «особость», проигрыш – следствие попыток штамповать чужие находки в иной среде. От конкурирования за овладение одной моделью, признаваемой оптимальной, осуществляется переход к конкурированию самых разных, в т. ч. совершенно разнокачественных моделей и подходов. Более того, переход к логике свободы является одновременно отказом от единственности любого базиса развития в пользу разнообразия творчества. Речь идет уже не только о политических условиях реализации свободы, но и о значительно более глобальных ее перспективах, связанных с доминантой терпимости и многоукладности, преодолении техногенности и движению к единству с Природой в единых экосистемах. Когда нет стабильной внешней опоры в виде общей идеологии, единственной культуры, стереотипной науки, тогда необходимо признавать право на существование непохожего, особенного и необычного. Одновременно условия «стабильной нестабильности», свойственные и новой эпохе, и периоду форсированного перехода к ней, заметно повышают требования к свободе и ответственности людей – всех и каждого. В соотношении «новой» и «старой» экономики создаются предпосылки и для механизмов стратегического взаимодействия, вплоть до долговременных модернизационных альянсов, способных к нравственной социально-экономической организации прагматических отношений с целью выигрыша каждого из хозяйственных звеньев.

Одновременно человечество вплотную подошло к черте, за которой может последовать не просто обрыв в неоархаику, в тотальное самоуничтожение и катастрофу окружающей среды. Вместе с тем богатство бывших метрополий по «чистоте» своего происхождения крайне уязвимо: его легитимность серьезно подрывается веками ограбления колоний и зависимых государств. Созданный общественный порядок, с одной стороны, не в состоянии контролировать неотъемлемые от него разрушительные силы, ибо зиждется на постоянном экстенсивном расширении и интенсивном поглощении, подпитываясь от многочисленных торгово-конкурентных (и не только) войн. Системный мировой экономический кризис, обострившийся в 70-е годы XX века и развернувшийся в начале XXI века – проявление общего кризиса доминантной формы индустриализма, однако ее преодоление требует учета перспектив экономики знания, а также диапазона ее возможностей. Основные конфликты эпохи формируются в борьбе за основные ее ресурсы (в т. ч. интеллектуальную одаренность и знание). Сталкиваются интересы коммуникаторов (представителей торговых и финансово-спекулятивных активов) и промышленников-управленцев, манипуляторов и созидателей, ставленников наднациональных групп и лидеров отдельных регионов – прежде всего, культурно-цивилизационных миров, соответственно принуждающих к следованию внешней воле и защищающих идентичность.

В любом случае, во-первых, если не иметь и не реализовывать собственной стратегии, то превращаешься из субъекта процессов в объект внешнего манипулирования. Во-вторых, обеспечение приемлемого качества жизни населения, хозяйственного успеха и долгосрочного стабильного развития в информационную эру возможно только на основе комплексного обеспечения условий востребованности научно-образовательного комплекса. В-третьих, сам по себе успех или проигрыш на каком-то этапе конкурентного состязания между культурно-цивилизационными мирами еще вовсе не характеризует их потенциала. Заделы в науке, образовании, здравоохранении, объекты инфраструктуры, являющиеся щедрым наследством советского периода развития, зачастую расхищаются либо хищнически изнашиваются. От индустриальной и индустриально-аграрной структуры экономики с ядром в виде научно-промышленных объединений идет откат к аграрной с призывами к акцентированию сельскохозяйственных мелкотоварных производств, а то и циклов сырьевой направленности. При этом, естественно, чем сложнее объект, тем больше его поле как развития, так и уязвимости, растет роль случайности [13–19]. Соответственно, страны с реальным суверенитетом стараются вырастить более гармоничные варианты продуктивной и гармоничной кооперации разноуровневых общественных интересов, государства-лимитрофы обречены получать устройства, отвечающие интересам осуществляющих внешнее управление ими. Государство и правительство состоятельны в том случае, если могут обеспечить безопасность, развитие и реализацию творческих возможностей каждого. Заново актуализируется выбор: обеспечение государством полноты реализации эгоистических, узкокорыстных интересов некоторых или же решение гораздо более широких задач, опираясь в том числе и на частную заинтересованность, и на индивидуальную творческую инициативу [20–27]. Так, очевидно, что направления реализации хозяйственной власти, связанные с разрушением культурного слоя цивилизации или же с наступлением на права и возможности творческой самореализации человека (тем более его жизнь), не могут быть признаны эффективными. И уж совсем недопустимы случаи чуть ли не приватизации возможностей государств отдельными группами людей в эгоистических целях. Между тем достижение государством конкурентоспособности в глобализованной ойкумене требует не только абсолютных, но и относительных – в соизмерении с прочими державами – перемен, в противном случае активизация эмиграции не за горами.

Выводы данного исследования и перспективы дальнейших исследований в данном направлении. Переход к экономике познающего общества означает переход на новые не только внутрипроизводственные, но и международные конфигурации. Так, поскольку неотъемлемая черта знания – его рассеянность, нецентрализуемость, то и имманентными характеристиками постглобальных экономических отношений становятся региональность, бережность к идентичности как

элементу суверенитета, невмешательство, отторжение вертикального принуждения и т. п. В частности, соответствующими становятся эффективные шаги по: 1) акцентированию производств, относящихся к новым и новейшим технико-технологическим укладам; 2) удержанию возможностей импорта с рынков получения дешевого сырья; 3) расширению рынков реализации нашей высокотехнологической продукции. Соответственно, попытки реализации утопий отката к аграрному или промышленному строю, ставки на обслуживание или же туризм не только не дают гарантий защиты своих интересов и обеспечения стратегической безопасности, они гарантированно превращают в совокупного объекта обслуживания внешних интересов, выдавливая вовне наиболее одаренную и активную часть населения. Восхождение же ложных социальных образований, свойственное перезревшей форме общественного устройства, потворствует разнообразию квази- и псевдоявлений, переход субъектности к которым может непоправимо изменить вектор движения. В частности, мешанина из внешнего управления и внутренних олигархата, национализма и кумовства неуклонно ведет к деиндустриализации и неоархаике, отдавая общественное сознание во власть химер и фикций, порождая атмосферу страха и беспомощности, когда расползается не только государство, но и собственно ткань социальности, сама общественность. И вот уже юристы не в ладах с законом, буржуазия не уверена в праве собственности, судьи не убеждены в справедливости наказания: «Для друзей – все, для врагов – законы»…

Между тем постглобальное отстаивание коренных интересов народа в плоскости хозяйственной жизни противостоит консервации «дипломатии канонерок» и применению недобросовестной экономической конкуренции. Расцвет науки, культуры, искусства, технологий требует свободы мысли в приемлемых для населения формах. Состязание принципиально разных моделей устройства жизнедеятельности сменяет борьбу за наиболее полное овладение какой-либо одной моделью. При этом принципиально важными являются: 1) создание комплекса политико-экономических условий для разнообразия творчества (государство должно говорить с населением так, как для последнего удобно); 2) налаживание территориальной, в т. ч. трансграничной, кооперации, прежде всего упрочение связей с соседями; 3) акцентирование экономики развития (в частности, интеллектоемкого творчества); 4) переход от олигархической системы управления к народовластию с трансформацией олигархов в крупных собственников.

Рост продуктивности исследований в данной сфере, по нашему мнению, можно ожидать в случае приоритетного изучения возможностей институтов социального партнерства и форм производственной демократии.

Список использованных источников:

1. Wallerstein I. World-Systems Analysis: An Introduction. Durham and London : Duke University Press Edition, 2004. 109 p.

2. Шедяков В.Е. Возможности и риски эпохи: научно-исследовательская рефлексия – рефлексивное управление – рефлексивная модернизация. *Management of modern socio-economic systems* / ed. by J. Žukovskis, K. Shaposhnykov. *Baltija Publishing*. 2017. Vol. 1. P. 201–218.

3. Шедяков В.Е. Творчество как решающий ресурс развития. *Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries :* comparative analysis / ed. board: I. Pyrzyk, A. Rejmak, O. Bida, M. Palinchak; Cuiavian University in Wloclawek. Riga : Baltija Publishing, 2019. P. 305–318.

4. Шедяков В.Е. Интеллектоемкость и нравственность как атрибуты экономики, основанной на знаниях. *National Economic Development and Modernization: experience of Poland and prospects for Ukraine* / ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. *Baltija Publishing*. 2017. Vol. 1. P. 283–294.

5. Шедяков В.Є. Посилення духовно-інтелектуальної спрямованості трансформацій – умова виживання та розвитку людства. *The Formation of a Modern Competitive Environment: Integration and Globalization* : proceed. of Intern. Scient. Conf. Greenwich, 2018. Part I. P. 45–47.

6. Гэмбл Э. Кризис без конца? Крах западного процветания. Москва : ВШЭ, 2018. 304 с.

7. Фурсов А.И., Правосудов С.А. На пороге глобального хаоса. Битва за будущее. Москва : Книжный мир, 2015. 288 с.

8. Шедяков В.Е. Развитие международных экономических отношений в эпоху постглобализма. *Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World* : proceed. of III Intern. Scient. Conf. Lisbon, 2018. P. 11–13.

9. Шедяков В.Е. Международные экономические отношения: актуальные тренды. *Перспективи розвитку міжнародних відносин: економічні та політичні аспекти* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Ужгород, 2019. С. 30–32.

10. Шедяков В.Е. Постглобальные тенденции среды осуществления маркетинга. *Global marketing: analysis and challenges of our time* : proceed. of Intern. Scient. -Pract. Conf. Batumi, 2019. P. 205–207.

11. Шедяков В.Е. Геостратегические трансформации как политико-экономическая среда организационных изменений. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 1(69). Ч. 1. С. 16–24.

12. Шедяков В.Е. Постсовременные трансформации активов региона: переоценка диапазона возможностей и рисков. *Регіональна економіка та управління*. 2019. № 1(23). С. 244–249.

13. Castells M. The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II. Wiley-Blackwell, 2010. 584 p.

14. Trout J., Rivkin S. Differentiate or Die: Survival in Our Era of Killer Competition. Wiley. 272 p.

15. Shedyakov V. Creation and realization of organizational-management strategy during paradigm transformation. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities* / ed. by M. Bezpartochnyi. Przeworsk : WSSG, 2019. Vol. 3. P. 345–364.

16. Shedyakov V. Economics of development or dying away: the role of social and information technologies. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine*. Riga : Baltija Publishing, 2019. P. 289–307.

17. Шедяков В.Е. Политико-экономическая стратегия форсированных трансформацій. *Strategies for Economic Development: The experience of Poland and the prospects of Ukraine* / ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce : Baltija Publishing, 2018. Vol. 1. P. 287–303.

18. Шедяков В.Е. Трансформации задач, методов и средств конкурентной борьбы под воздействием роста роли в глобальном масштабе экономики знания. *Сучасні тенденції в економіці та управлінні* : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 2018. Ч. 1. С. 78–81.

19. Шедяков В.Е. Управление стратегическими трансформациями: возможности и ограничения. *Economy without borders: Integration, Innovation, Cross-border cooperation* : proceed. of Intern. Scient. Conf. Kaunas, 2016. P. 246–248.

20. Шедяков В.Е. Организационно-управленческие подвижки как отражение глобальных трансформаций. *Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise* : proceed. of II Intern. Scient. Conf. Le Mans, 2018. Part I. P. 9–11.

21. Шедяков В.Е. Организационно-управленческие ресурсно-методологические возможности обеспечения конкурентоспособности. *Theoretical and practical aspects of the development of modern science: the experience of countries of Europe and prospects for Ukraine* / scient. ed. & project dir. A. Jankovska. Riga : Baltija Publishing, 2018. Part 1. P. 495–517.

22. Шедяков В.Е. Стратегическое управление как фактор постглобальной конкуренции. *The global competitive environment: development of modern social and economic systems* : proceed. of Intern. Scient. Conf. Chisinau, 2017. P. 53–55.

23. Шедяков В.Є. Стратегічна культура проведення трансформацій: можливості та загрози. *Розвиток економіки України під впливом економічних, соціальних, технологічних та екологічних трендів* / ред. М.С. Пашкевич, Ж.К. Нестеренко. Дніпро: НГУ, 2015. С. 30–41.

24. Шедяков В.Е. Менеджмент эпохи форсированных социально-экономических трансформаций. *Modern Transformation in Economics and Management* : proceed. of III Intern. Scient. Conf. Klaipeda, 2019. Part II. P. 35–38.

25. Шедяков В.Е. Культура принятия и реализации решений в гиперконкурентной среде. *Development of Socio-Economic Systems in a Global Competitive Environment* : proceed. of II Intern. Scient. Conf. Le Mans, 2019. P. 149–150.

26. Шедяков В.Е. Осуществление парадигмальных трансформаций: сорезонирование стратегии, тактики и оперативного искусства в управленческих композициях. *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine* ; Maria Curie-Sklodowska University. Lublin : Baltija Publishing, 2017. P. 282–307.

27. Шедяков В.Е. Вектор постсоветских трансформаций как фактор глобальных преобразований. *Economy and Society: the Modern Foundation for Human Development* : proceed. of III Intern. Scient. Conf. Leipzig, 2019. P. 40–41.

References:

1. Wallerstein, I. (2004). World-Systems Analysis: An Introduction. Durham and London: Duke University Press Edition, 109 p.

2. Shedyakov, V.E. (2017). Vozmozhnosti i riski epokhi: nauchno-issledovatel'skaya refleksiya – refleksivnoe upravlenie – refleksivnaya modernizatsiya. *Management of modern socio-economic systems* / ed. by J. Žukovskis, K. Shaposhnykov. Kaunas: BaltijaPublishing, vol. 1: 201–218.

3. Shedyakov, V.E. (2019). Tvorchestvo kak reshayushchiy resurs razvitiya. *Challenges and prospects for the development of social sciences in Ukraine and EU countries: comparative analysis* / ed. board: I. Pyrzyk, A. Rejmak, O. Bida, M. Palinchak. Riga: Baltija Publishing: 305–318.

4. Shedyakov, V.E. (2017). Intellektoemkost' i nravstvennost' kak atributy ekonomiki, osnovannoy na znaniyakh. *National Economic Development and Modernization: experience of Poland and prospects for Ukraine* / ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce: Baltija Publishing, vol. 1: 283–294.

5. Shedyakov, V.E. (2018). Posylennya dukhovno-intelektual'noï spryamovanosti transformatsiy – umova vyzhivannya ta rozvitku lyudstva. *The Formation of a Modern Competitive Environment: Integration and Globalization*: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Greenwich, part I: 45–47.

6. Gembl, E. (2018). Krizis bez kontsa? Krakh zapadnogo protsvetaniya. M.: Izd. dom VShE, 304 s.

7. Fursov, A.I., Pravosudov, S.A. (2015). Na poroge global'nogo khaosa. Bitva za budushchee. M.: Knizhnyy mir, 288 s.

8. Shedyakov, V.E. (2018). Razvitie mezhdunarodnykh ekonomicheskikh otnosheniy v epokhu postglobalizma. *Innovative Potential of Socio-Economic Systems: the Challenges of the Global World*: Proceed. of III Intern. Scient. Conf. Lisbon: 11–13.

9. Shedyakov, V.E. (2019). Mezhdunarodnye ekonomicheskie otnosheniya: aktual'nye trendy. *Perspectyvy rozvytky mizhnarodnykh vidnosyn: ekonomichni ta politychni aspect*: Mater. Mizhnar. nauk.-pract. konf. Uzhgorod: 30–32.

10. Shedyakov, V.E. (2019). Postglobal'nye tendentsii sredy osushchestvleniya marketinga. *Global marketing: analysis and challenges of our time*: Proceed. of Intern. Scient. -Pract. Conf. Batumi: 205–207.

11. Shedyakov, V.E. (2019). Geostrategicheskie transformatsii kak politiko-ekonomicheskaya sreda organizatsionnykh izmeneniy. *Problemy systemnogho pidkhodu v ekonomici.* # 1 (69), ch. 1: 16–24.

12. Shedyakov, V.E. (2019). Postsovremennye transformatsii aktivov regiona: pereotsenka diapazona vozmozhnostey i riskov. *Reghionaljna ekonomika ta upravlinnja.* # 1 (23): 244–249.

13. Castells, M. (2010). The Power of Identity. The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II. Wiley-Blackwell, 584 p.

14. Trout, J., Rivkin, S. Differentiate or Die: Survival in Our Era of Killer Competition. Wiley. 272 p.

15. Shedyakov, V. (2019). Creation and realization of organizational-management strategy during paradigm transformation. *Organizational-economic mechanism of management innovative development of economic entities* / ed. by M. Bezpartochnyi. Przeworsk: WSSG, vol. 3: 345–364.

16. Shedyakov, V. (2019). Economics of development or dying away: the role of social and information technologies. *Development of modern science: the experience of European countries and prospects for Ukraine*. Riga: Baltija Publishing: 289–307.

17. Shedyakov, V.E. (2018). Politiko-ekonomicheskaya strategiya forsirovannykh transformatsiy. *Strategies for Economic Development: The experience of Poland and the prospects of Ukraine* / ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce: Baltija Publishing, vol. 1: 287–303.

18. Shedyakov, V.E. (2018). Transformatsii zadach, metodov i sredstv konkurentnoy bor'by pod vozdeystviem rosta roli v global'nom masshtabe ekonomiki znaniya. *Suchasni tendenciji v ekonomici ta upravlinni:* Mater. V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Zaporizhzhja, ch. 1: 78–81.

19. Shedyakov V.E. Upravlenie strategicheskimi transformatsiyami: vozmozhnosti i ogranicheniya. *Economy without borders: Integration, Innovation, Cross-border cooperation*: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Kaunas, 2016. P. 246–248.

20. Shedyakov, V.E. (2018). Organizatsionno-upravlencheskie podvizhki kak otrazhenie global'nykh transformatsiy. *Anti-Crisis Management: State, Region, Enterprise*: Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Le Mans, part I: 9–11.

21. Shedyakov, V.E. (2018). Organizatsionno-upravlencheskie resursno-metodologicheskie vozmozhnosti obespecheniya konkurentosposobnosti. *Theoretical and practical aspects of the development of modern science: the experience of countries of Europe and prospects for Ukraine* / scient. ed. & project dir. A. Jankovska. Riga: Baltija Publishing, part 1: 495–517.

22. Shedyakov, V.E. (2017). Strategicheskoe upravlenie kak faktor postglobal'noy konkurentsii. *The global competitive environment: development of modern social and economic systems*: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Chisinau: 53–55.

23. Shedyakov, V.E. (2015). Strateghichna kuljtura provedennja transformacij: mozhlyvosti ta zaghrozy. *Rozvytok ekonomiky Ukrajiny pid vplyvom ekonomichnykh, socialjnykh, tekhnologhichnykh ta ekologhichnykh trendiv* / red. M.S. Pashkevych, Zh.K. Nesterenko; M-vo osvity i nauky Ukrajiny, Zapor. nac. tekhn. un-t, Nac. ghirn. un-t. D.: NGhU: 30–41.

24. Shedyakov, V.E. (2019). Menedzhment epokhi forsirovannykh sotsial'no-ekonomicheskikh transformatsiy. *Modern Transformation in Economics and Management*: Proceed. of III Intern. Scient. Conf. Klaipeda, part II: 35–38.

25. Shedyakov, V.E. (2019). Kul'tura prinyatiya i realizatsii resheniy v giperkonkurentnoy crede. *Development of Socio-Economic Systems in a Global Competitive Environment*: Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Le Mans: 149–150.

26. Shedyakov, V.E. (2017). Osushchestvlenie paradigmal'nykh transformatsiy: sorezonirovanie strategii, taktiki i operativnogo iskusstva v upravlencheskikh kompozitsiyakh. *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine* / Maria Curie-Sklodowska University. Lublin: Baltija Publishing: 282–307.

27. Shedyakov, V.E. (2019).Vektor postsovetskikh transformatsiy kak faktor global'nykh preobrazovaniy. *Economy and Society: the Modern Foundation for Human Development*: Proceed. of III Intern. Scient. Conf. Leipzig: 40–41.

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

УДК 11826207

Андрієнко М.М.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки,
Національний авіаційний університет
Панасюк І.В.,
студентка,
Національний авіаційний університет

Andrienko Maria,
Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of International Economics,
National Aviation University
Panasiuk Iryna,
Student,
National Aviation University

МІЖНАРОДНА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТРАНСПОРТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Андрієнко М.М., Панасюк І.В. Міжнародна конкурентоспроможність транспортних підприємств. У статті розглянуто актуальність міжнародної конкурентоспроможності транспортних підприємств; її важливість для розвитку економіки держави на сучасному етапі. Кожен суб'єкт міжнародних відносин прагне отримати максимальну вигоду та кращі умови виробництва, купівлі та продажу продуктів його діяльності. Саме тому конкуренція посилюється, а підприємства змушені робити нововведення, швидко адаптуватися до змін внутрішнього і зовнішнього середовищ, розширювати межі своєї діяльності та брати активну участь у суперництві на світовому ринку. Міжнародна конкурентоспроможність визначається як наявність у підприємства очевидних конкурентних переваг порівняно з іншими іноземними підприємствами на міжнародному ринку. Конкурентні переваги показують, де підприємство досягло кращих результатів, та дають можливість розробити правильну дієву стратегію для представлення своєї продукції, визначити конкретну цільову аудиторію та спрямувати туди потік наявних фінансових ресурсів. Важливою є оцінка рівня конкурентоспроможності підприємства, яка проводиться різними способами та містить певні позитивні та негативні сторони. У процесі визначення оцінки рівня конкурентоспроможності підприємства виділяють такі етапи: визначення мети оцінки, вибір основних конкурентів по групах, визначення основних показників оцінки, розрахунок показників для кожного з підприємств, підбивання підсумків щодо наявного рівня конкурентоспроможності, обговорення заходів для покращення або утримання умов перебування на ринку. Основним завданням сучасного підприємства, націленого на підвищення ефективності виробництва та отримання якомога більшої кількості конкурентних переваг, є досягнення максимального рівня якості продукції. Найсучасніший підхід щодо виявлення того, що інші підприємства роблять краще, має назву «бенчмаркінг». Він передбачає вивчення, удосконалення та безпосередньо застосування методів роботи інших підприємств. Раніше конкурентоспроможність залежала лише від трьох факторів: природних ресурсів, трудових ресурсів та капіталу. Сьогодні додалися ще інші фактори у зв'язку з глобалізаційними процесами та науково-технічним прогресом, які детально наведені на рисунку. У кінці статті запропоновано способи ведення стратегій для підприємств різних видів. Слід зазначити, що правильно вибрана стратегія – запорука високого рівня конкурентоспроможності підприємства.

Ключові слова: конкурентоспроможність, транспортне підприємство, глобалізація, інтернаціоналізація, бенчмаркінг, конкурентні переваги, міжнародний ринок, зовнішній ринок, стратегія підприємства.

Андриенко М.М., Панасюк И.В. Международная конкурентоспособность транспортных компаний. В статье рассмотрена актуальность международной конкурентоспособности транспортных предприятий; ее важность для развития экономики государства на современном этапе; охарактеризованы основные факторы

конкурентоспособности и их роль. В условиях глобализации конкурентоспособность предприятий занимает чрезвычайно важное место. Каждый субъект международных отношений стремится получить максимальную выгоду и лучшие условия производства, купли и продажи продуктов его деятельности. Именно поэтому конкуренция усиливается, а предприятия вынуждены делать нововведения, быстро адаптироваться к изменениям внутренней и внешней среды, расширять границы своей деятельности и активно участвовать в соперничестве на мировом рынке. Международная конкурентоспособность определяется как наличие у предприятия очевидных конкурентных преимуществ по сравнению с другими иностранными предприятиями на международном рынке. Конкурентные преимущества отражают, где предприятие достигло лучших результатов, и предоставляют возможность разработать правильную действенную стратегию для представления своей продукции, определить конкретную целевую аудиторию и направить туда поток имеющихся финансовых ресурсов. Важна оценка уровня конкурентоспособности предприятия, которая проводится различными способами и содержит определенные положительные и отрицательные стороны. В процессе определения оценки уровня конкурентоспособности предприятия выделяют следующие этапы: определение цели оценки, выбор основных конкурентов по группам, определение основных показателей оценки, расчет показателей для каждого из предприятий, подведение итогов относительно имеющегося уровня конкурентоспособности, обсуждение мер по улучшению или удержанию имеющихся условий пребывания на рынке. Основная задача современного предприятия, нацеленного на повышение эффективности производства и получение как можно большего количества конкурентных преимуществ, является достижение максимального качества продукции. Современный подход по выявлению того, что другие предприятия делают лучше, называется «бенчмаркинг». Он предусматривает изучение, усовершенствование и непосредственно применения методов работы других предприятий. Ранее конкурентоспособность зависела только от трех факторов: природных ресурсов, трудовых ресурсов и капитала. Сегодня добавились еще другие факторы в связи с глобализационными процессами и научно-техническим прогрессом, которые подробно представлены на рисунке. В конце статьи предложены способы ведения стратегий для предприятий различных видов. Следует отметить, что правильно выбранная стратегия – залог высокого уровня конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: конкурентоспособность, транспортное предприятие, глобализация, интернационализация, бенчмаркинг, конкурентные преимущества, международный рынок, внешний рынок, стратегия предприятия.

Andrienko Maria, Panasiuk Iryna. International competitiveness of transport enterprises. The article considers the relevance of international competitiveness of transport enterprises; its importance for the development of the state's economy at the present stage. Each subject of international relations seeks to obtain the maximum benefit and the best conditions of production, purchase and sale of products of its activity. That is why competition is intensifying and companies are forced to innovate, adapt quickly to changes in the internal and external environment, expand the boundaries of their activities and actively participate in competition in the world market. International competitiveness is defined as the presence in the enterprise of obvious competitive advantages in comparison with other foreign enterprises in the international market. Competitive advantages reflect where the company has achieved the best results and provide an opportunity to develop the right effective strategy for the presentation of its products, identify a specific target audience and send the flow of available financial resources. It is important to evaluate the level of competitiveness of the enterprise which is conducted in various ways and contains certain positive and negative sides. In the process of determining the level of competitiveness of an enterprise there are the following stages: determining the purpose of the assessment, selecting the main competitors in groups, determining the main indicators of assessment, calculating indicators for each of the enterprises, summarizing the existing level of competitiveness, discussing measures to improve or maintain the existing conditions market. The main task of a modern enterprise, aimed at improving production efficiency and obtaining as many competitive advantages as possible, is to achieve the maximum quality of products. The most up-to-date approach to identifying what other businesses are doing is called benchmarking. It involves studying, improving and directly applying the methods of work of other enterprises. Previously, competitiveness depended only on three factors: natural resources, labor and capital. Today, other factors have been added in connection with globalization processes and scientific and technological progress, which are presented in detail in the figure below. At the end of the article, strategies for different types of businesses are suggested. It should be noted that the right strategy is the key to a high level of competitiveness of the company.

Key words: competitiveness, transport enterprise, globalization, internationalization, benchmarking, competitive advantages, international market, foreign market, enterprise strategy.

Постановка проблеми. Сьогодні в умовах глобалізації та посилення інтеграції успіх діяльності вітчизняних підприємств на іноземних ринках визначається насамперед конкурентоспроможністю їхньої продукції.

Конкуренція – це суперництво суб'єктів ринку за кращі умови виробництва, купівлі та продажу товарів.

Конкурентоспроможність – це здатність підприємства брати участь у суперництві на національному та світовому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перебудова економічної системи суспільства з метою адаптування підприємств до ринкових відносин поставила на перше місце проблему визначення рівня конкуренто-

спроможності підприємств. Цим питанням присвячені роботи Г. Азоєва, І. Ансоффа, В. Диканя, М. Портера та інших. Майкл Портер здійснив вагомий внесок у дослідження конкурентоспроможності, охарактеризувавши галузі економіки взаємодією п'яти сил (рис. 1).

За допомогою моделі можемо передбачити небезпеку, яка може виникнути, та запобігти її поширенню.

Постановка завдання. Метою дослідження є мала кількість конкурентоспроможних транспортних підприємств України на міжнародному ринку, визначення основ правильного формування стратегій для підвищення рівня їхньої конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конкурентоспроможність характеризується високим рівнем мінливості, що передбачає підтримання стабільності та стійкості за наявності несприятливих умов у середовищі. Її зміна відбувається під впливом управлінських рішень та як наслідок діяльності конкурентів.

Конкурентоспроможність підприємства – спроможність підприємства до вивчення ринкового попиту, виготовлення та реалізації продукції, здатність до планування та адаптації до умов зовнішнього середовища.

Міжнародна конкурентоспроможність – наявність у вітчизняного підприємства конкурентних переваг у суперництві з іноземними підприємствами на міжнародному ринку.

Конкурентні переваги показують, у чому підприємство досягло кращих результатів, ніж конкуренти, та дають змогу вибрати правильну стратегію для представлення продукції, визначити цільову аудиторію ринку та спрямувати туди свої фінансові ресурси.

Конкурентні переваги за джерелом їх виникнення можемо поділити на внутрішні та зовнішні. Внутрішні можемо охарактеризувати як ті риси внутрішньої діяльності підприємства, які перевищують риси основних конкурентів. Зовнішні – це ті, які показують здатність підприємства бути більш цінним для споживачів, краще задовольняти їхні потреби, знижувати витрати та забезпечувати постійне підвищення ефективності роботи підприємства.

Оцінка рівня конкурентоспроможності підприємства займає важливе місце в управлінні підприємством. З її допомогою можемо з'ясувати місце підприємства серед конкурентів, розробити стратегію ефективного управління та механізм підвищення його рівня конкурентоспроможності.

Загалом у процесі оцінки конкурентоспроможності підприємства можемо виділити такі етапи:

1. Визначаємо мету оцінки конкурентоспроможності: обґрунтовуємо вимоги щодо зовнішніх інвестиційних ресурсів, виявляємо резерви для економічного зростання та встановлюємо цілі поточного менеджменту.

2. Вибираємо основних конкурентів за групами, забезпечившись потрібною інформацією.

3. Визначаємо основні групи показників оцінки рівня конкурентоспроможності для їх оцінки.

4. Розраховуємо показники для всіх підприємств: одиничні, групові, інтегральні.

5. Робимо висновок щодо наявного рівня конкурентоспроможності підприємства.

6. Обговорюємо заходи для покращення або утримання конкурентних позицій на ринку.

У науковій літературі присутній повніший процес оцінки конкурентоспроможності підприємства:

1. Встановлюємо продукцію відповідно до стандартів.

2. Визначаємо показники для оцінки конкурентоспроможності продукції.

3. Вибираємо еталон для порівняння.

4. Порівнюємо економічні, маркетингові та якісні показники.

5. Проводимо аналіз можливостей підприємства покращити ці показники.

6. Розраховуємо інтегральний рівень конкурентоспроможності продукції.

7. Проводимо аналіз конкурентних переваг та недоліків порівняно з конкурентами.

Для оцінки конкурентоспроможності підприємства можемо використовувати низку різних методів (таблиця 1).

Основним завданням підприємства, націленого на підвищення ефективності виробництва та отримання конкурентних переваг, є досягнення конкурентоспроможності продукції на зовнішньому ринку.

Одним із найсучасніших підходів, який використовують компанії усього світу, є бенчмаркінг.

Бенчмаркінг – мистецтво виявлення того, що інші роблять краще; вивчення, удосконалення та застосування методів роботи інших підприємств.

Цей метод розглядається як спосіб оцінки стратегій та цілей власного підприємства порівняно з передо-

Рис. 1. Чинники галузевої конкуренції

Таблиця 1

Класифікація методів оцінки конкурентоспроможності підприємств

Ознака	Методи оцінки конкурентоспроможності підприємства
За способом оцінки	Якісні
	Кількісні
За формою представлення результату	Матричні
	Графічні
	Індексні
За ступенем врахування аспектів функціонування підприємства	Спеціальні
	Комплексні
За можливістю прийняття стратегічних рішень	Поточні
	Стратегічні
За напрямом формування інформаційної бази	Критеріальні
	Експертні
Залежно від об'єкта оцінки	Методи оцінки конкурентоспроможності персоналу
	Методи оцінки конкурентоспроможності організації
	Методи оцінки конкурентоспроможності продукції
Залежно від конкретизованої мети оцінки	Позиціонування у групі
	Визначення динаміки позицій у групі
	Визначення конкурентних переваг

Джерело: згруповано автором за даними [1]

Таблиця 2

Класифікація факторів конкурентоспроможності підприємства

Фактори конкурентоспроможності	
Внутрішні фактори	**Зовнішні фактори**
1. Політична ситуація у державі. 2. Економічні зв'язки. 3. Наявність конкурентів. 4. Розміщення виробничих сил. 5. Наявність та забезпеченість природними ресурсами. 6. Загальний рівень техніки та технологій. 7. Система управління промисловістю. 8. Концентрація виробництва. 9. Законодавча база.	1. Система та методи управління підприємством. 2. Рівень технологій та організації процесу виробництва. 3. Система довгострокового планування. 4. Орієнтація на маркетингову концепцію. 5. Інноваційний характер виробництва.

Джерело: згруповано автором за даними [1]

вими підприємствами для забезпечення довготривалих та високих позицій на ринку. Перевагою цього методу є те, що основою є показники підприємства-еталону, що орієнтують на їх досягнення. А недоліком є те, що у разі надання невірогідної інформації про конкурентів адекватна оцінка неможлива.

Процес дослідження конкурентоспроможності включає аналіз її факторів. Це те, що впливає на рівень та характер конкурентоспроможності підприємства або визначає його.

Раніше конкурентоспроможність підприємства залежала від присутності трьох факторів: природних ресурсів, трудових ресурсів та капіталу. Сьогодні науково-технічний прогрес та глобалізація зумовили появу нових факторів. Ці фактори функціонують системно, що посилює влив кожного з факторів на діяльність підприємства (таблиця 2).

Підприємству слід приділяти більше уваги внутрішнім факторам, на які воно здійснює прямий вплив. Для управління конкурентоспроможністю потрібно правильно визначити наявні фактори конкурентоспроможності, щоби вчасно зреагувати на результати їхнього впливу.

З таблиці 3 простежуємо тенденцію до збільшення експорту та імпорту українських транспортних послуг, що є позитивним фактором для економіки.

Щоб покращити позицію країни на міжнародних ринках, створюють окремі спеціальні моделі управління конкурентоспроможністю підприємства (рис. 2).

Для України важливим та нагальним є розв'язання питання забезпечення вітчизняного ринку якісними та конкурентоспроможними товарами і послугами.

Транспорт як важливий складник галузі виробництва відіграє велику роль в ефективному функціонуванні економіки та її збалансованому розвитку; прискорює соціально-економічний розвиток суспільства загалом.

До основних проблем функціонування транспорту належить відсутність його бюджетного фінансування.

Основні фактори конкурентоспроможності транспортного підприємства діляться на дві групи. Перша група – це фактори, які підлягають контролю з боку транспортного підприємства: стратегія його функціонування, загальні витрати, якість транспортних послуг, технології перевезень, кваліфікація працівників. Друга група – фактори, які неможливо контролювати: еколо-

гія, ринкові та державні фактори. Ринкові фактори – вартість матеріально-технічного забезпечення, попит на транспортні послуги; державні – законодавча база, освіта, система оподаткування.

Конкурентоспроможність часто визначається зіставленням кількох схожих об'єктів, через що є відносним показником. Рівень конкурентоспроможності транспортного підприємства краще визначати в умовах конкретного ринку або його окремого сегмента.

Висновки з проведеного дослідження. Основним завданням транспортного підприємства є задоволення потреб споживачів у перевезеннях необхідної кількості у зручний час та за вигідними тарифами як для замовника, так і для самого підприємства. Для розв'язання таких питань діяльність цього виду підприємства засновують на концепціях маркетингу, що дає змогу підвищити рівень його конкурентоспроможності.

Діяльність підприємства на ринку залежить від вибраної стратегії та її успішної реалізації, що в результаті дає змогу займати найсильніші позиції на ринку та підвищувати ефективність роботи всупереч непередбачуваним обставинам, сильній конкуренції та внутрішнім проблемам.

До вищого управління підприємством належать стратегії розвитку підприємства. Під час їх формування необхідним є обстеження зовнішніх та внутрішніх чинників підприємства з метою визначення найсуттєвіших.

Для підприємства з низьким рівнем конкурентоспроможності пропонують стратегію скорочення – це стратегія згортання, яка передбачає відмову від зайвої робочої сили та пошук шляхів ефективного використання ресурсів. До функціональних напрямів підвищення його конкурентоспроможності належать:

1) структурна реорганізація компанії;
2) маркетинг (перегляд політики цін);
3) зниження витрат разом з загальною економією;
4) скорочення активів.

Для підприємств зі стабільною позицією пропонується стратегія зростання – проникнення та захоплення нових ринків, або стратегія диференціювання – від-

Таблиця 3

Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами

Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами					
тис. дол. США					
Найменування послуги згідно із КЗЕП	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Експорт					
Усього	**11520850.7**	**9736654.2**	**9867999.7**	**10714369.5**	**11637950.6**
Транспортні послуги	6101923.5	5263155.3	5300545.6	5861405.6	5851423.3
Послуги морського транспорту	850878.8	735935.8	661619.1	612112.3	523257.5
Послуги річкового транспорту	46342.3	44494.8	к	к	к
Послуги повітряного транспорту	1071262.5	853618.5	882840.3	1091775.1	1221610.7
Послуги залізничного транспорту	1098830.7	751254.1	561118.6	580897.5	538914.8
Послуги автомобільного транспорту	459623.7	249071.0	237949.1	273773.7	304438.0
Послуги трубопровідного транспорту	22077902.0	2258041.9	2630686.4	2998248.4	2959047.5
Передача електроенергії	3288.5	к	к	к	к
Інші допоміжні та додаткові транспортні послуги	330069.7	341649.9	262868.2	239941.0	233398.4
Послуги пошти та кур'єрської служби	33725.3	к	31194.4	30558.8	35769.6
Послуги, пов'язані з подорожами	228049.1	200937.0	205236.3	242748.2	298855.4
Імпорт					
Усього	**6373128.1**	**5523022.4**	**5326512.7**	**5476148.9**	**6308810.2**
Транспортні послуги	1376552.3	1153393.5	989274.8	1213073.6	1464807.2
Послуги морського транспорту	243651.7	191729.0	141180.7	222770.1	222986.3
Послуги річкового транспорту	к	600.8	351.1	к	к
Послуги повітряного транспорту	431037.6	466937.6	357465.0	452397.3	695720.1
Послуги залізничного транспорту	431305.2	287002.5	259877.0	297715.4	282974.7
Послуги автомобільного транспорту	189804.7	91845.4	114860.7	132793.4	142892.5
Послуги трубопровідного транспорту	к	98123.3	87229.5	к	к
Інші допоміжні та додаткові транспортні послуги	15717.7	11332.6	20863.9	16592.6	23396.7
Послуги поштової та кур'єрської служби	11359.7	5791.2	7446.9	10521.4	17163.9
Послуги, пов'язані з подорожами	681021.7	597645.5	603216.5	794973.9	990392.9
к – дані не оприлюднюються з метою забезпечення виконання вимог Закону України "Про державну статистику" щодо конфіденційності статистичної інформації					
… – формування інформації не здійснювалось до 2013 року					

Джерело: згруповано автором за даними [1]

Рис. 2. Модель управління конкурентоспроможністю підприємства

мінна від конкурентів якість послуг (оперативне виконання замовлення як приклад), або стратегія вакантної ніші – захоплення місткої вакантної ніші достатнього розміру та з наявністю можливостей для одержання прибутку, потенціалу зростання.

Для підприємств, які є лідерами та мають найвищий рівень конкурентоспроможності, найпоширенішою є стратегія стабільності, що містить у собі режим економії, організації виробництва, ретельний контроль за витратами. Головним питанням є те, яким чином підприємство зберігатиме наявні конкурентні переваги та як буде їх підвищувати. Для розв'язання цього питання потрібно проаналізувати можливості лідера у таких стратегічних напрямах діяльності:

1. Перманентна стратегія «найкращий захист – напад»: передбачає позитивне ставлення до інновацій; розгляд умов, за яких нові методи та підходи дадуть змогу посилити наступ на конкурентів; знижки постійним клієнтам.

2. Стратегія укріплення та захисту: збільшення вхідних бар'єрів для новачків та розширення маркетингового і виробничого потенціалів із випередженням поточних ринкових потреб.

3. Стратегія конфронтації з конкурентами: створення іміджу підприємства, натяки конкурентам, що у разі агресивних дій вони будуть покарані.

Формування стратегії, яка відповідатиме наявним ресурсам підприємства та економічній ситуації в країні, буде спрямоване на підвищення рівня його конкурентоспроможності, дасть змогу українським транспортним підприємствам завоювати та утримувати сильні ринкові позиції.

Список використаних джерел:

1. Динаміка зовнішньої торгівлі послугами за видами. Офіційний сайт Державної Служби Статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm (дата звернення: 12.10.2019).

2. Заяць Р.П. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2017. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/16869/1/Заяць%20Р._МАУНм-21.pdf (дата звернення: 12.10.2019).

References:

1. Dynamics of foreign trade in services by type. Official site of the State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2008/zd/dseip/dseip2007_u.htm (accessed 12 October 2019).

2. Zaiats R.P. Managing the international competitiveness of the enterprise. Ternopil: Ternopil National Economic University, 2017. Retrieved from: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/16869/1/Заяць%20Р._МАУНм-21.pdf (accessed 12 October 2019).

УДК 339.1

Михайленко О.Г.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародної економіки і світових фінансів,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
Помазан М.Ю.,
магістр факультету економіки,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Mykhailenko Olha,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Department of International Economics and World Finance,
Oles Honchar Dnipro National University
Pomazan Maksym,
Student of the Faculty of Economics,
Oles Honchar Dnipro National University

КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО РЕГІОНУ НА ЄВРОПЕЙСЬКИХ РИНКАХ ТОВАРІВ

Михайленко О.Г., Помазан М.Ю. Конкурентоспроможність Дніпропетровського регіону на європейських ринках товарів. В умовах росту міжнародної економіки конкуренція між країнами посилюється практично в усьому світі. Сучасні процеси глобалізації світового економічного розвитку не оминають і Україну, яка поступово інтегрується до Європейського союзу. Дніпропетровський регіон займає значне місце серед інших регіонів України за обсягами товарного експорту, тому важливим є виявлення і підвищення конкурентоспроможності Дніпропетровського регіону на європейських товарних ринках. Сам регіон як об'єкт конкурентоспроможності має певні особливості. По-перше, регіони не вступають у конкурентну боротьбу так, як це здійснюють підприємства. По-друге, формування конкурентоспроможності регіону може відбуватися внаслідок розвитку конкурентоспроможності підприємств, які у ньому функціонують, та товарів, що вони виробляють. По-третє, для формування та оцінювання конкурентоспроможності регіону важливо не тільки визначити його місце щодо інших регіонів (на внутрішньому і зовнішньому ринках), а й загальний рівень розвитку регіонів. У статті здійснено аналіз економіко-географічного положення, проаналізовано основні показники зовнішньоекономічних відносин Дніпропетровського регіону з країнами ЄС, а саме: обсяги експорту та імпорту товарів, зовнішньоторгівельне сальдо, товарну та географічну структуру експорту, а також досліджено взаємодію регіону з Європейським союзом у сфері інвестицій, які мають суттєвий вплив на конкурентоспроможність Дніпропетровського регіону як на внутрішньому, так і на зовнішніх ринках.

Ключові слова: конкурентні переваги, конкурентоспроможність, експорт, імпорт, інтеграційні процеси, інвестиції.

Михайленко О.Г., Помазан М.Ю. Конкурентоспособность Днепропетровского региона на европейских рынках товаров. В условиях роста международной экономики конкуренция между странами усиливается практически во всем мире. Современные процессы глобализации мирового экономического развития не обходят и Украину, которая постепенно интегрируется в Европейский союз. Днепропетровский регион занимает значительное место среди других регионов Украины по объемам товарного экспорта, поэтому важно выявление и повышение конкурентоспособности Днепропетровского региона на европейских товарных рынках. Сам регион как объект конкурентоспособности имеет определенные особенности. Во-первых, регионы не вступают в конкурентную борьбу так, как это делают предприятия. Во-вторых, формирование конкурентоспособности региона может происходить вследствие развития конкурентоспособности предприятий, которые в нем функционируют, и товаров, которые они производят. В-третьих, для формирования и оценки конкурентоспособности региона важно не только определить его место по отношению к другим регионам (на внутреннем и внешнем рынках), но и общий уровень развития регионов. В статье проведен анализ экономико-географического положения, проанализированы основные показатели внешнеэкономических отношений Днепропетровского региона со странами ЕС, а именно: объемы экспорта и импорта товаров, внешнеторговое сальдо, товарная и географическая структура экспорта, а также исследовано взаимодействие региона с Европейским союзом в сфере инвестиций, которые имеют существенное влияние на конкурентоспособность Днепропетровского региона как на внутреннем, так и на внешних рынках.

Ключевые слова: конкурентные преимущества, конкурентоспособность, экспорт, импорт, интеграционные процессы, инновации.

Mykhailenko Olha, Pomazan Maksym. Competitiveness of the dnipropetrovsk region in the european goods markets. With the growth of the international economy, competition between countries is intensifying virtually worldwide. The current processes of globalization of world economic development do not bypass Ukraine, which is gradually integrating into the European Union. The Dnipropetrovsk region occupies a significant place among other regions of Ukraine in terms of commodity exports, so it is important to identify and increase the competitiveness of the Dnipropetrovsk region in the European commodity markets. The region itself as a competitive object has certain features. First, regions do not compete as companies do. Secondly, the formation of competitiveness of the region may be due to the development of competitiveness of the enterprises in which it operates and the products that they produce. Third, it is important not only to determine its place in relation to other regions (in the internal and external markets) but also to the overall level of development of the regions in order to form and assess the competitiveness of a region. The article analyzes the economic and geographical situation, analyzes the main indicators of the foreign economic relations of the Dnipropetrovsk region with the EU countries, namely: export and import of goods, foreign trade balance, commodity and geographical structure of exports, as well as investigates the interaction with the European Union, which have a significant impact on the competitiveness of Dnipropetrovsk region, both in the domestic and foreign markets. The article develops proposals and recommendations for strengthening the competitive advantages of Dnipropetrovsk region, which are of great practical importance for the economy, both in the region in particular and for the economy of Ukraine in general. The implementation of the recommendations provided can significantly improve the competitiveness of the region and, consequently, improve the quality of life of the region's population. The implementation of the developed recommendations will also enhance the region's interaction with the EU countries, both in the field of trade in goods and in the sphere of investment, which will help to enhance integration, both in the region and in the whole of the country into the European Union.

Key words: competitive advantages, competitiveness, export, import, integration processes, innovations.

Постановка проблеми. Жорстка конкурентна боротьба на світових ринках з високим ступенем представництва різних суб'єктів господарювання потребує від України загалом та її регіонів пошуку шляхів підвищення конкурентоспроможності національної економіки, формування у країні потужного інноваційного та науково-технічного потенціалу, сприятливого бізнес-середовища, що в перспективі дасть змогу зайняти гідні позиції на європейських ринках.

Конкурентоспроможність суб'єктів ринкового господарювання є основою конкурентоспроможності економіки країни загалом, яка розглядається як на національному, так і на глобальному рівнях. Держава, розробивши та впровадивши інноваційні моделі, форми, методи і принципи управління та функціонування на макрорівні, зможе брати участь у формуванні глобальної пропозиції, у задоволенні глобального попиту, у розподілі глобального доходу та у глобальному відтворювальному процесі.

В умовах ринкової економіки досягти конкурентних переваг підприємством можна за рахунок випуску конкурентоспроможної продукції, освоєння підприємствами інноваційних техніки й технологій, застосування інноваційних форм і методів управління діяльністю суб'єкта господарювання, в тому числі й персоналом. При цьому регіони аби підвищити свої позиції на міжнародному рівні, тобто конкурентоспроможність, повиннаі приділяти увагу вдосконаленню інноваційної політики, а також забезпечувати сприятливий інвестиційний клімат.

Саме забезпечення підвищення конкурентоспроможності регіонів України залишається питанням стратегічної важливості, від реалізації якого залежать соціально-економічна динаміка, ефективність залучення у світовий поділ праці та можливість модернізації на цій основі національної економіки. Через розвиток конкурентоспроможності можна покращити довіру до українського виробництва, покращити інвестиційну привабливість країни, збільшити рівень життя населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологія підвищення конкурентоспроможності під час виходу на зовнішні ринки викликає значну наукову і практичну зацікавленість провідних вітчизняних та зарубіжних учених та маркетологів. Свої дослідження з цієї тематики проводили М. Карпенко, О. Кириченко, О. Кісь, О. Ковтун, І. Коломієць, С. Косенко, І.В.ю Крапивний, В. Соколовська, М. Стефаненко та ін.

Також дослідженням проблем управління конкурентоспроможністю займалося багато вчених, таких як Г. Азоєв, В. Дикань, Ф. Котлер, Т. Маслова, Л. Піддубна, М. Портер, Е. Сапронова, Г. Скудар, Р. Фатхудінов, В. Холод, Л. Шевченко, В. Шинкаренко та багато інших.

Саме ці роботи слугували фундаментальною базою для подальшого дослідження. Незважаючи на значну кількість наукових публікацій, подальших досліджень потребує конкурентоспроможність Дніпропетровського регіону на європейському товарному ринку.

Формулювання цілей статті. На підставі наукового та статистичного матеріалів проаналізувати конкурентоспроможність Дніпропетровського регіону та розробити рекомендації, щодо підвищення його конкурентоспроможності на європейських товарних ринках.

Виклад основного матеріалу. Формування і використання конкурентних переваг є важливим кроком забезпечення конкурентоспроможності регіону, яку потрібно вважати властивістю об'єкта, що характеризується ступенем реального чи потенційного задоволення ним конкурентної боротьби порівняно з аналогічним об'єктом на певному ринку [1, с. 99]. Отже, конкурентоспроможність досягається тим об'єктом, який має конкурентні переваги [2, с. 36].

Конкурентні переваги – це характеристики, властивості товару або торгової марки, які створюють для організації певні переваги перед прямими конкурентами. Ці характеристики (атрибути) можуть бути найрізноманітнішими і відносяться як до самого товару (базової послуги), так і до додаткових послуг, що

супроводжують базову, до форм виробництва, збуту або продажу [3, с. 256–261].

Сам регіон як об'єкт конкурентоспроможності має певні особливості. По-перше, регіони не вступають у конкурентну боротьбу так, як це здійснюють підприємства. По-друге, формування конкурентоспроможності регіону може відбуватись внаслідок розвитку конкурентоспроможності підприємств, які у ньому функціонують, та товарів, що вони виробляють. По-третє, для формування та оцінювання конкурентоспроможності регіону важливо не тільки визначити його місце по відношенню до інших регіонів (на внутрішньому і зовнішньому ринках), а й загальний рівень розвитку регіонів. Формуючи конкурентні переваги регіону, необхідно також ураховувати чинники забезпечення його конкурентоспроможності, які слід диференціювати за рівнем впливу (макро-, мезо-, мікрорівень). Виключаючи ті чинники, які забезпечують конкурентоспроможність підприємств регіону (чинники мезорівня: конкурентна перевага підприємства, результати його економічної діяльності) та чинники конкурентоспроможності їх продукції (чинники мікрорівня: ціна, якість, рівень обслуговування, умови постачання і платежу тощо), на конкурентне становище регіону (його конкурентоспроможність) впливає природний, технікотехнологічний та людський чинник.

Цей перелік варто доповнити чинником внутрішніх та міжрегіональних зв'язків, які визначають кластеризацію, взаємовідносини з постачальниками і споживачами тощо.

Займаючи 5,3% території України з часткою населення 7,6%, Дніпропетровський регіон є одним із провідних регіонів України. Його внесок у валовий регіональний продукт держави становить майже 11% і значною мірою визначає загальну ситуацію у країні. Це самодостатній регіон з потужним промисловим та науковим потенціалом, розвинутим сільськогосподарським виробництвом, високим рівнем розвитку транспорту і зв'язку, вигідним географічним положенням та багатими природними ресурсами. Регіон володіє близько 50% загальнодержавних запасів корисних копалин: 100% марганцевої руди, 70% залізної руди, 45% розвіданих запасів вугілля [6].

Дніпропетровський регіон входить до числа провідних експортерів та займає перше місце за обсягами експорту товарів та послуг серед регіонів України. У 2018 році обсяг зовнішньоторговельного обороту товарами та послугами становив 13 038,6 млн дол. США, у тому числі експорт та імпорт 7722,6 млн дол. США та 5316,0 млн дол. США відповідно. Позитивне сальдо – 2362,6 млн дол. США [4].

У 2018 р. експорт товарів становив 7722,6 млн. дол. США, або 109,5% порівняно з 2017 р., імпорт – 5316 млн дол., або 114,8% (рис. 1). Позитивне сальдо становило 2406,6 млн дол. (у 2017 р. також позитивне – 2420,8 млн дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 1,45 (у 2017 р. – 1,52). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 159 країни світу.

Обсяг експорту товарів Дніпропетровського регіону з 2014 по 2018 рр. зменшився на 1041,3 млн дол. США, або на 11,88%. Обсяг імпорту товарів збільшився на 679,7 млн дол. США, або на 14,66% [4].

Формування показників зовнішньої торгівлі регіону відбувається під впливом таких факторів, як:

– суттєва волатильність кон'юнктури світових ринків на певну продукцію українського експорту, зокрема на залізну руду, що призводить до різноспрямованих тенденцій розвитку експорту продукції металургійного комплексу та товарів суміжних і пов'язаних галузей економіки;

– значна сировинна спрямованість українського експорту та суттєва залежність вітчизняних підприємств від зовнішнього ринку збуту, що робить дуже вразливим від цінових коливань обсяг надходження валютних ресурсів;

– відсутність доступу до кредитних ресурсів, системні проблеми розвитку зовнішньоекономічної діяльності (відшкодування ПДВ, валютне, митне та податкове регулювання).

Головним товарним експортним ринком для Дніпропетровського регіону залишається ринок ЄС.

Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС відкриває величезні можливості для українського бізнесу та щодо експортних поставок товарів на європейський ринок.

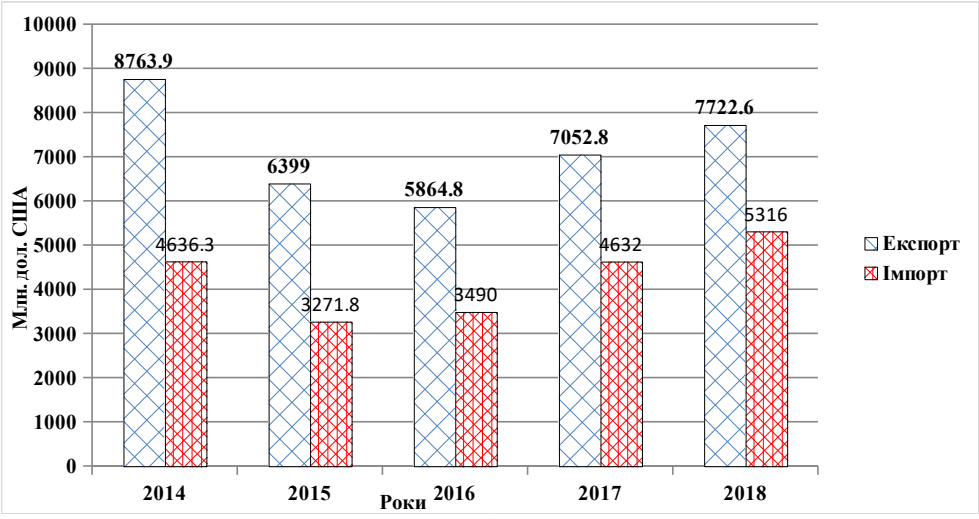

Рис. 1. Динаміка експорту-імпорту товарів Дніпропетровського регіону за 2014-2018 рр., млн дол. США. [4]

У перший рік вільної торгівлі з ЄС український експорт в країни Євросоюзу виріс на 3%, а взаємний товарообіг на 6%. Нині майже 40% української торгівлі приходиться на Європейський Союз. Для низки українських галузей ЄС став основним торговим партнером (рис. 2).

У 2018 р. експорт товарів до країн ЄС з Дніпропетровського регіону становив 2746,5 млн дол. США і збільшився порівняно з 2014 р. на 56,5% (на 991,6 млн дол.), імпорт Дніпропетровського регіону у 2018 році становив 1583,5 млн дол. США і порівняно з 2014 роком зменшився на 9,57% (на 167,6 млн дол.).

Проаналізувавши динаміку експорту та імпорту Дніпропетровського регіону з країнами ЄС з 2014 по 2018 рр., можна помітити, що після скорочення експорту та імпорту у 2015 році останні три роки обидва показники стабільно зростають, як і позитивне сальдо зовнішньої торгівлі Дніпропетровщини з країнами ЄС, яке має стабільну тенденцію до зростання з 2014 по 2018 рік.

Основні країни – партнери ЄС в експорті товарів Дніпропетровського регіону у 2018 р. наведені на рис. 3.

Найбільші експортні поставки здійснювалися до Польщі – 26,03% від загального обсягу експорту до країн ЄС, Угорщини – 11,18%, Словаччини – 11,13%, Чехії – 9,6%, Італії – 8,06%, Румунії – 7,82%, Нідерландів – 6,24% та Німеччини – 5,07%.

Проаналізувавши товарну структуру експорту (рис. 4), можна дійти висновку, що лідируючі групи товарів майже не змінилися – Дніпропетровщина експортує переважно сировинні товари, значною частиною яких є чорні метали – 45% у 2018 році. У період

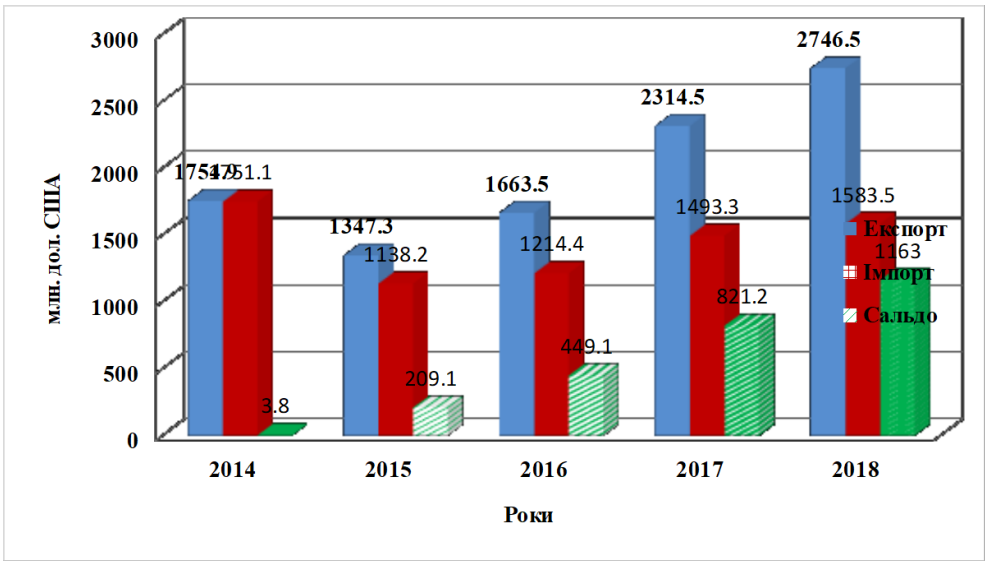

Рис. 2. Динаміка зовнішньої торгівлі товарами між країнами ЄС та Дніпропетровським регіоном, млн дол. США [4]

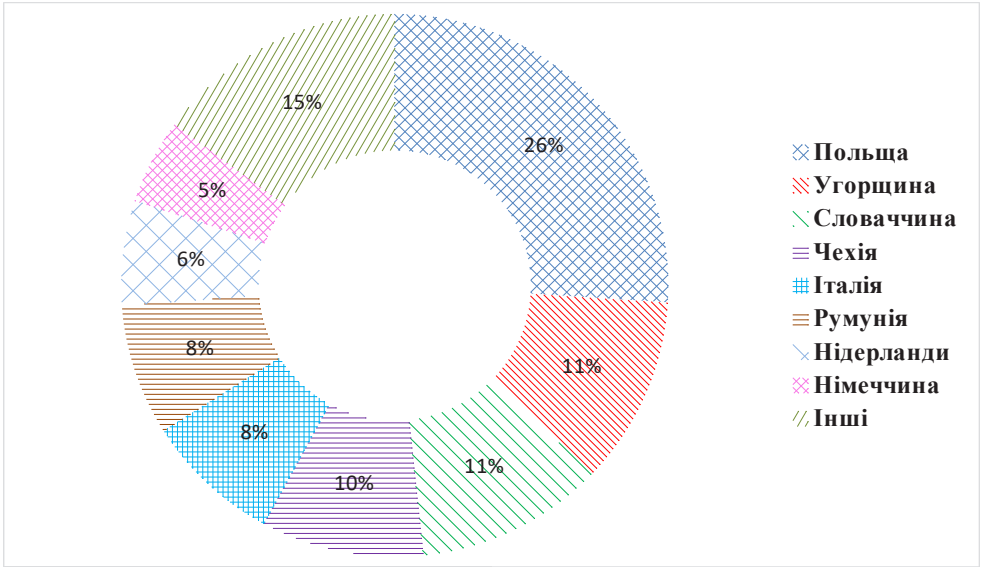

Рис. 3. Основні країни-партнери ЄС в експорті товарів Дніпропетровського регіону в 2018 р., % [4]

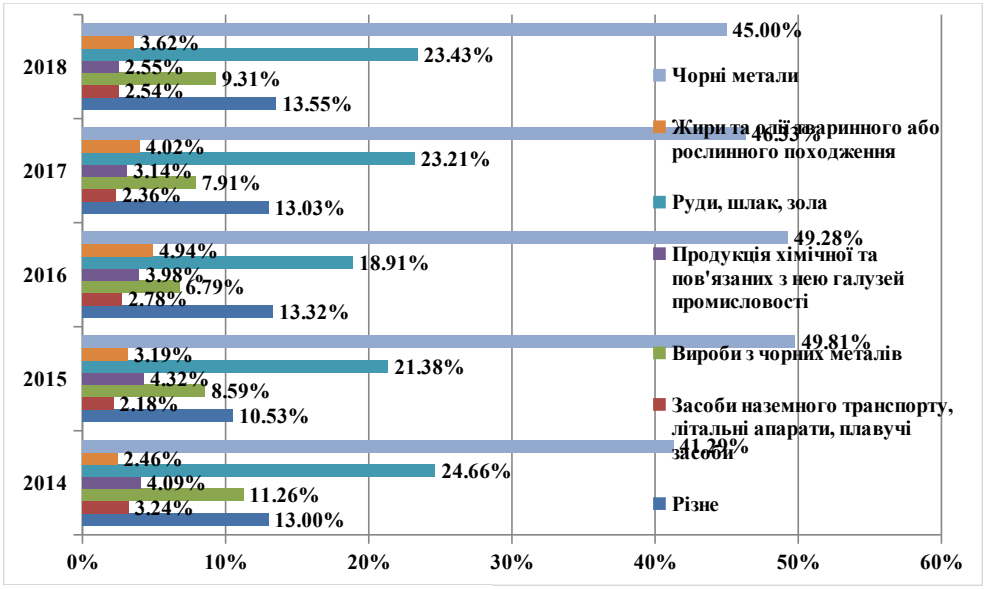

Рис. 4. Динаміка товарної структури експорту Дніпропетровського регіону протягом 2014-2018 рр., % [4]

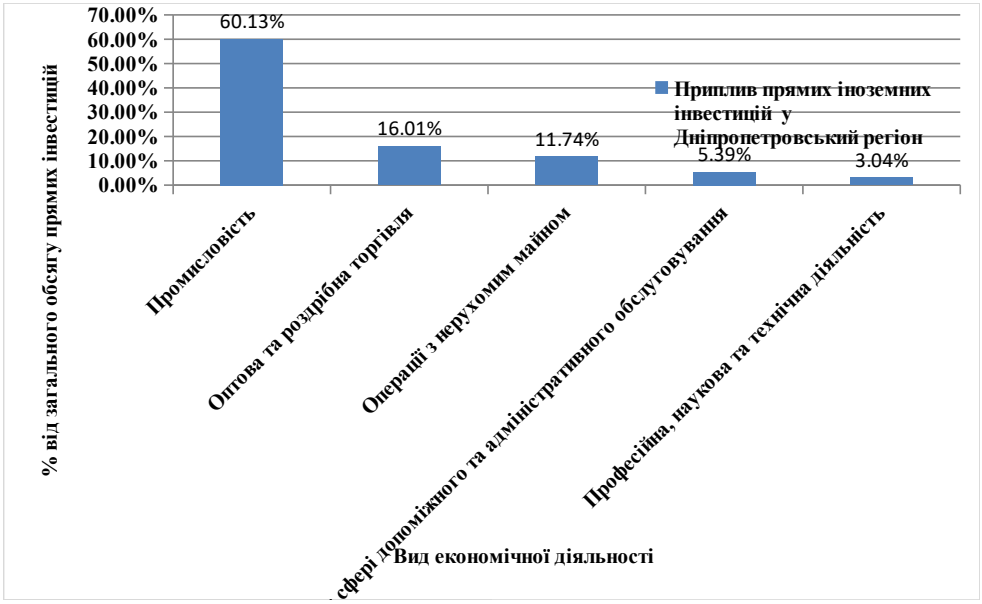

Рис. 5. Приплив прямих іноземних інвестицій у Дніпропетровський регіон (за видами економічної діяльності), 2018 р. [4]

з 2014 – 2018 рр. група «Чорні метали» демонструє стабільно велику частку у товарній структурі експорту. З 2014 по 2018 р. вона зросла на 3,71%. Також в трійку лідерів входять «Руди, шлак, зола», а також «Вироби з чорних металів», зайнявши другу та третю позицію відповідно [4].

Проаналізувавши товарну структуру експорту, можна дійти висновку, що лідируючі групи товарів майже не змінилися – Дніпропетровщина експортує переважно сировинні товари, значною частиною яких є чорні метали – 45% у 2018 році. У період 2014–2018 рр. група «Чорні метали» демонструє стабільно велику частку у товарній структурі експорту. З 2014 по 2018 р. вона зросла на 3,71%. Також в трійку лідерів входять «Руди, шлак, зола», а також «Вироби з чорних металів», зайнявши другу та третю позицію відповідно (рис. 5) [4].

Дніпропетровський регіон є унікальним за різноманітністю і запасами корисних копалин. Про багатство надр регіону відомо не тільки у державі, Європі, а й у світі, адже тут зосереджені унікальні родовища копалин. Область володіє близько 50% загальнодержавних запасів корисних копалин. Забезпеченість мінеральними ресурсами більша, ніж втричі у порівнянні із загальнодержавним рівнем. В регіоні видобувається 100% марганцевої руди, залізна руда, вугілля, уран, рідкоземельні метали, каолін та граніти, нафта та газ. За кількістю розвіданих запасів та річним обсягом

видобутку Криворізький залізорудний басейн займає перше місце в Україні.

Одним із найбільших у світі є Нікопольський басейн марганцевих руд. В області видобувається 40 видів мінеральної сировини. Майбутнє Дніпропетровщини – у розвитку кольорової, золотовидобувної та золотопереробної галузей. Родовища «Сергіївське» та «Балка Золота» мають схожість з аналогічними родовищами Канади, Австралії та Південної Африки. Регіон володіє єдиним в Україні родовищем талькомагнезитів. Його уведення в експлуатацію дасть можливість на 60 – 70% забезпечити потреби України у вогнетривкій сировині та значно зменшити її імпорт з інших країн. У надрах області зосереджені значні поклади каменеоблицювальної сировини багатої кольорової гами. У краї розвідано 15 родовищ мінеральних вод, що дає можливість повністю забезпечити потреби населення у лікувальних, лікувально-столових і толових мінеральних водах.

Основа промисловості регіону – металургія. На підприємствах металургійного комплексу зайнято 72,5 тис. осіб. Більша частина продукції сертифікована і відповідає світовому рівню якості. Металургійні підприємства області виробляють високоякісну сталь та конкурентоспроможний прокат [5, с. 250].

Усі ці фактори і зумовлюють саме таку товарну структуру експорту регіону. Також дуже важливим фактором забезпечення конкурентоспроможності Дніпропетровського регіону є інвестиції, як внутрішні, так і зовнішні.

З метою підвищення конкурентоспроможності продукції та зміцнення конкурентних позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках протягом минулого року основна частка капітальних інвестицій у металургійному комплексі спрямована на розвиток основних фондів: розширення, реконструкцію, технічне та технологічне переозброєння діючих виробництв. Основним джерелом фінансування капіталовкладень є власні кошти підприємств.

З початку інвестування в економіку регіону обсяг прямих іноземних інвестицій у 2018 році становив 3688,25 млн дол., у розрахунку на одну особу населення дорівнював 1113,0 дол. США (у 1,5 рази більше, ніж загалом по Україні – 767,0 дол. США). Регіон упевнено займає 1 місце серед регіонів України за обсягами залучених іноземних інвестицій.

У Дніпропетросьвкий регіон залучено прямих інвестицій з 59 країн світу. Найбільші обсяги у 2018 році надійшли з Кіпру – 33,46%, Нідерландів – 20,25%, Німеччини – 15,47%, Віргінських Островів (Брит.) – 14,26%, Австрії – 2,75% від загального обсягу інвестицій [4].

Більше половини іноземних інвестицій у 2018 році вкладено у промисловість – 60,13% від загального обсягу регіону, також суттєві обсяги іноземного капіталу зосереджено у сфері оптової та роздрібної торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів – 16,01%, операцій з нерухомим майном – 11,74%, діяльності у сфері допоміжного та адміністративного обслуговування – 5,39%, професійної, наукової та технічної діяльності – 3,04% та в інші галузі (рис. 5) [4].

Дніпропетровщина – один зі світових центрів ракетно-космічного будування. За декілька минулих років здійснено багато успішних пусків ракет-носіїв за участю державних підприємств «ВО «Південний машинобудівний завод ім. О.М. Макарова» та КБ «Південне» ім. М.К. Янгеля.

Ще однією з конкурентних переваг Дніпропетровського регіону є активне впровадження інновацій у виробництво. Інновації, спрямовані на удосконалення технологічної і технічної бази виробництва, оновлення продукції, здійснювали 63 інноваційно активних промислових підприємств, або 13,0% від загальної кількості обстежених промислових підприємств області. За звітний період було впроваджено 77 нових технологічних процесів, освоєно виробництво 150 найменувань інноваційних видів продукції, з них 80 – нових видів техніки. Інноваційну продукцію впроваджували 43 промислових підприємства, з них 34 – реалізовували інноваційну продукцію [5].

Висновки. Дніпропетровський регіон демонструє поступове зростання обсягів зовнішньоторговельних операції з європейськими країнами. Зокрема, за останні 3,5 року експорт до країн ЄС зріс з 20% до 35,5%. Це сталося завдяки тому, що бізнес, який довгий час був заточений на пострадянські ринки, розуміє необхідність змін. В умовах російської агресії підприємці змушені були приймати швидкі рішення і міняти курс, аби бути конкурентними на ринку ЄС.

Найбільша частка експорту регіону, більш ніж 70%, припадає на продукцію гірничо-металургійної галузі. Це свідчить про те, що область задовольняє вимоги одного з найвибагливіших ринків світу.

Основними конкурентними перевагами Дніпропетровського регіону є вигідне географічне положення, наявність природніх ресурсів, а також висококваліфіковані кадрові ресурси. Також важливу роль у підвищенні конкурентоспроможності Дніпропетровського регіону відіграє інвестування за рахунок, як внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансування. Ще одним дуже важливим фактором успіху Дніпропетровського регіону на європейському товарному ринку є впровадження стандартизації, а також високих вимог до якості продукції, а в забезпеченні цього основну роль відіграють інновації у виробництві, які активно впроваджуються на теренах Дніпропетровщини.

Подальший розвиток відносин Дніпропетровського регіону з Європейським Союзом потребує: досягнення відповідних якісних характеристик, макроекономічної стабілізації та підвищення ефективності економіки; дотримання умов, необхідних для вступу до ЄС; впровадження європейських норм і стандартів в економіку, науку та техніку; адаптації українського законодавства до правових норм ЄС; розвитку та поглиблення регіональної інтеграції, встановлення та поглиблення прямих контактів із державами-членами ЄС.

Для переходу вітчизняної економіки на якісно новий рівень розвитку та підвищення міжнародної конкурентоспроможності необхідно розробити дієву систему державного управління (концепції, стратегії розвитку, програми, механізми тощо), спрямовану на реалізацію політики перерозподілу ресурсів на користь інноваційного розвитку шляхом підтримки наукоємних галузей, формування попиту на інтелектуальну продукцію, впровадження прогресивних нововведень.

Зростання конкурентоспроможності економіки Дніпропетровського регіону неможливе без активізації інвестиційної діяльності, пошуку та залучення

надійних інвесторів, які б розміщували свої інвестиції на довгострокові терміни, забезпечуючи цим стабільний розвиток важливих ланок господарства. Будь-який інвестор, аналізуючи, куди краще вкласти свої інвестиції, насамперед спирається на міжнародні економічні та інші рейтинги. Тож, покращуючи своє становище в міжнародних рейтингах, Україна може поступово змінити свій імідж з ненадійного економічного партнера на такого, якому кожен інвестор захоче надати гроші й розвивати ще більшими темпами нашу економіку.

Україна та Дніпропетровський регіон має всі шанси для залучення інвестиційних ресурсів та використання їх на користь економіки, тому що потенціал української економіки має досить «широкі горизонти» для свого розвитку. Але варто зазначити, що за останній час Україна так і не позбулася повністю структурних деформацій і значно відстає від розвинутих країн за багатьма факторами продуктивності виробництва та рівнем добробуту населення. Важливим є той факт, що такі галузі господарства, як промисловість та агросектор, першочергово потребують залучення капіталу для подальшого розвитку.

Ще однією важливою проблемою української економіки є висока енергоємність промисловості, цей фактор значно впливає на конкурентоспроможність і собівартість виробленої продукції. Промисловим підприємствам потрібно залучати інвестиції ще й для модернізації наявних потужностей, адже саме після модернізації підприємство стає більш стійким до фінансових коливань.

Для подальшого покращення інвестиційного клімату Дніпропетровського регіону актуальним є питання вдосконалення правової та організаційної бази для підвищення дієздатності механізмів забезпечення сприятливого інвестиційного клімату й формування основи збереження та підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Якщо скоротити кількість процедур, які необхідно проходити задля відкриття бізнесу, наприклад, або задля початку будівництва, то це підвищить показники Дніпропетровського регіону у рейтингу легкості ведення бізнесу, що приведе до зростання потоку іноземних інвестицій.

Таким чином, стратегічні пріоритети Дніпропетровського регіону щодо підвищення конкурентоспроможності повинні відображатись у системі поступових кроків адаптації національної економіки до змін світових глобалізаційних та інтеграційних процесів. Основним механізмом підвищення конкурентних переваг Дніпропетровського регіону є здійснення внутрішніх реформ та трансформація векторів зовнішньоекономічної політики. Також зусилля держави слід спрямувати на формування сприятливого бізнес-середовища, яке дозволить реалізувати наявний інноваційний та людський потенціал та стане передумовою поступового підвищення конкурентоспроможності регіонів країни.

Перспективним напрямом подальших досліджень має стати визначення впливу змін правил зовнішньої торгівлі в умовах інтеграційних процесів на розвиток товарного ринку Дніпропетровського регіону.

Список використаних джерел:

1. Гаврилюк О.В. Інвестиційний імідж та інвестиційна привабливість України. *Фінанси України*. 2011. № 2. С. 99.

2. Гладка Л.І., Ковальова Д.Д., Ковдря Ю.В. Особливості залучення іноземних інвестицій в економіку України. *Економіка і регіон*. 2012. № 2 (31). С. 36.

3. Головня О.М. Управління інвестиційним кліматом: інтереси держави, регіонів і підприємств. *Актуальні проблеми економіки*. 2014. № 1. С. 256–261.

4. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. URL: http://www.dneprstat.gov.ua (дата звернення 15.10.2019).

5. Інвестиції та регіональна проектна діяльність / Н.В. Голубятнікова та ін. ; за ред. В.Т. Голубятнікова. Львів : ЛРіДУ НАДУ, 2011. 250 с.

6. Інвестиційний паспорт області. URL: http://dia.dp.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Investment_passport_RU.pdf (дата звернення 16.10.2019)

7. Крапивний І. В. Конкурентоспроможність економіки та чинники її зростання. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. №6. С. 30–37.

References:

1. Havryliuk O.V. (2011) Investycijnyj imidzh ta investycijna pryvablyvist Ukrayiny [Investment image and investment attractiveness of Ukraine] Proceedings of the Finansy Ukrayiny (Ukraine, Kiev, April 18, 2011), Kiev: Finansy Ukrayiny, p. 99.

2. Hladka L.I ., Kovalova. D.D., Kovdria Yu.V. (2012) Osoblyvosti zaluchennya inozemnyx investycij v ekonomiku Ukrayiny [Features of attraction of foreign investments in the economy of Ukraine] Proceedings of the Ekonomika i region, Lviv: Ekonomika i region, p. 36.

3. Holovnia O.M (2014) Upravlinnya investycijnym klimatom: interesy derzhavy, regioniv i pidpryyemstv [Investment climate management: interests of the state, regions and enterprises] Proceedings of the Aktualni problemy ekonomiky, Kiev: Aktualni problemy ekonomiky, pp. 256 – 261.

4. Golovne upravlinnya statystyky u Dnipropetrovskij oblasti [Elektronnyj resurs]. Available at: http://www.dneprstat.gov.ua (accessed 14 October 2019).

5. Holubiatnikov V. T., Lazar P. D., Holubiatnikova N. V., Savchenko K.V. (2011) Investyciyi ta regionalna proektna diyalnist [Investments and regional project activity]. Lviv: LRiDU NADU (in Ukrainian).

6. Investycijnyj pasport oblasti [Elektronnyj resurs]. Available at: http://dia.dp.gov.ua/wp-content/uploads/2019/10/Investment_passport_RU.pdf (accessed 12 October 2019).

7. Krapyvnyi I. V. (2011) Konkurentospromozhnist ekonomiky ta chynnyky yiyi zrostannya [Competitiveness of economy and factors of its growth] Proceedings of the Aktualni problemy ekonomiky, Kiev: Aktualni problemy ekonomiky, pp. 30–37.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.242

Білоусов О.М.,
доктор економічних наук, професор
професор кафедри міжнародних економічних
відносин та економічної теорії,
Міжнародний університет бізнесу і права

Bilousov Oleksiy,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Professor of the Chair of International
Economic Relations and Economic Theory,
HEI "International University of Business and Law"

ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В БУДІВЕЛЬНІЙ ГАЛУЗІ

Білоусов О.М. Формування державної інвестиційної політики в будівельній галузі. У статті розглянуто економічну сутність інвестиційної політики та особливості інвестиційно-будівельних процесів у національній економіці, механізм державного регулювання інвестиційної діяльності в будівельній галузі в умовах ринкової економіки, обґрунтовано концептуальні засади та чинники формування й реалізації інвестиційної політики в будівельній галузі, удосконалення державної інвестиційної політики в будівельній галузі в контексті соціально-економічного розвитку України. Розглянуто вплив інвестиційної політики на розвиток інвестиційних процесів у будівельній галузі України, вплив інвестиційної політики на активізацію інвестиційного потенціалу будівельної галузі, основні пріоритетні напрями вдосконалення формування та реалізації державної інвестиційної політики в будівельній галузі із застосуванням інструментарію моделювання, необхідність застосування державно-приватного партнерства як перспективного інструменту реалізації державної інвестиційної політики в будівельній галузі.

Ключові слова: будівельна галузь, інвестиційна політика, інвестиційні процеси, інвестиційний механізм, розвиток будівельної сфери, інноваційний розвиток.

Белоусов А.Н. Формирование государственной инвестиционной политики в строительной отрасли. В статье рассмотрена экономическая сущность инвестиционной политики и особенности инвестиционно-строительных процессов в национальной экономике, механизм государственного регулирования инвестиционной деятельности в строительной отрасли в условиях рыночной экономики, обоснованы концептуальные основы и факторы формирования и реализации инвестиционной политики в строительной отрасли, совершенствование государственной инвестиционной политики в строительной отрасли в контексте социально-экономического развития Украины. Рассмотрено влияние инвестиционной политики на развитие инвестиционных процессов в строительной отрасли Украины, влияние инвестиционной политики на активизацию инвестиционного потенциала строительной отрасли, основные приоритетные направления совершенствования формирования и реализации государственной инвестиционной политики в строительной отрасли с применением инструментария моделирования, необходимость применения государственно-частного партнерства как перспективного инструмента реализации государственной инвестиционной политики в строительной отрасли.

Ключевые слова: строительная отрасль, инвестиционная политика, инвестиционные процессы, инвестиционный механизм, развитие строительной сферы, инновационное развитие.

Bilousov Oleksiy. Formation of the state investment policy in the construction industry. The article deals with the economic essence of investment policy and features of investment and construction processes in the national economy, the mechanism of state regulation of investment activity in the construction industry in a market economy, the conceptual foundations and factors of formation and implementation of investment policy in the construction industry, improving the state investment policy in the construction industry in the context of socio-economic development of Ukraine. The active growth factor of one of the most complex in nature and vital neces-

sity in the structure of the national economy of Ukraine – the construction sector is innovative development, which is implemented in a regulated process of innovation. The crisis phenomena that are observed in Ukraine can and should give impetus to the innovative development of the construction sector, the creation of prerequisites for the reorientation of public policy to the widest possible use of innovation, in particular, through the improvement of institutional levers and regulatory instruments at all levels. Significant achievements in these areas remain insufficiently studied issues related to the regulation of innovative development of the construction sector as part of the national economy. In particular, it is necessary to clarify the specifics of the manifestation of the principles and priorities of innovative development of the construction sector at the state and regional levels; the role and essence of public-private partnership in the form of common modern institutions that can contribute to the innovative development of the construction sector of the national economy; methods of creation, organization and implementation of programs of innovative development of construction. The influence of investment policy on the development of investment processes in the construction industry of Ukraine, the influence of investment policy on enhancing the investment potential of the construction sector, the main priorities for improving the formation and implementation of state investment policy in the construction industry using the tools of simulation, the need of public-private partnerships as a promising tool for implementing the state investment policy in the construction industry.

Key words: construction industry, investment policy, investment processes, investment mechanism, development of the construction sector, innovative development.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, що відбуваються у національній економіці, потребують від економічної науки формування нової парадигми функціонування інвестиційної політики. У сучасних умовах однією З найбільш вагомих за своєю соціальною спрямованістю та інвестиційною місткістю належить будівельна галузь. Відповідно, інвестиційні процеси в будівельній галузі є важливою складовою частиною інвестиційної діяльності. Вони забезпечують відтворення основних засобів окремих суб'єктів господарювання, галузей, регіонів та національної економіки шляхом нового будівництва, розширення, реконструкції та технічного переоснащення діючих підприємств. У процесі здійснення виробничої діяльності будівельних підприємств інвестиційні ресурси перетворюються в об'єкти основного капіталу, що забезпечує реалізацію потенціалу будівельної галузі у формуванні виробничих фондів інших галузей економіки [2].

Вирішення державою довгострокових завдань соціально-економічного та інноваційного прогресу країни зумовлює необхідність ствердження пріоритетності стимулювання інвестиційної активності як основи збільшення надходжень ресурсів для розвитку національної економіки. У сучасних кризових для економіки умовах активізація інвестиційної діяльності можлива лише на основі налагодження ефективного механізму реалізації державної інвестиційної політики, який, з одного боку, ґрунтувався би на активній стимулюючій ролі держави в інвестиційних процесах, а з іншого – передбачав би диверсифіковану систему заходів щодо регулювання інвестиційної активності в різних сферах національної економіки.

Водночас, ефективність впливу інвестиційної політики в будівельній галузі на соціально-економічний розвиток економіки значною мірою залежить від досконалості методів регулювання інвестиційних процесів та їх відповідності сучасним потребам. У цьому контексті зростає роль наукових підходів до розроблення виваженої і релевантної до галузевих особливостей та динамічних змін зовнішнього середовища інвестиційної політики, а також виявлення основних чинників її впливу на розвиток інвестиційних процесів у будівельній галузі. Обгрунтування шляхів підвищення ефективності управління інвестиційними процесами в будівельній галузі відноситься до числа найважливіших напрямів досліджень проблем інвестиційної політики.

Водночас розмаїття моделей державної інвестиційної політики, використаних у різних країнах світу, зумовлює потребу концептуальної визначеності саме української моделі, формування механізму реалізації державної інвестиційної політики, адаптованого до конкретних соціально-економічних умов [5].

Незважаючи на значні напрацювання в дослідженні принципових питань активізації інвестиційної діяльності, залишається не досить розкритою та обґрунтованою низка наукових і практичних проблем, зокрема в інвестиційно-будівельній сфері: формування сприятливого інвестиційного середовища; обґрунтування системи заходів державного регулювання щодо активізації інвестування в будівництві, вдосконалення методів стимулювання інвестування, налагодження системи вибору та реалізації інвестиційних проектів на основі економічної ефективності та ін.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Науковці приділяють достатню увагу проблемам функціонування інвестиційної політики, осмисленню цивілізаційних зрушень, інноваційного розвитку інвестування. Гносеологічними джерелами є положення економічної теорії, що розглядають взаємозв'язки ресурсних і результативних параметрів економічного розвитку: теорії накопичення, відтворення, економічної динаміки, економічного зростання розкриті в роботах О. Амоші, А. Асаула, В. Базилевича, З. Варналія, О. Гаврилюка, В. Геєця, Б. Губського, А. Даниленка, А. Дуки, Є. Панченка, В. Савченка, О. Ґонти, А. Пересади, Л. Гемньової, В. Тропіної, В. Федоренка, А. Чухно. Значний внесок у дослідження процесів формування та реалізації інвестиційної політики здійснили такі зарубіжні вчені, як Дж. Бейлі, В. Бланк, Ф. Блек, Р. Григорі, Дж. Гелбрейт, С. Шмідт та ін.

Високо оцінюючи достатній рівень напрацювань багатьох учених, теоретико-методичних питань, практичних розробок у питаннях управління інвестиційною діяльністю, цілу низку аспектів зазначеної проблематики в досліджувальній галузі щодо формування та реалізації інвестиційної політики держави вимагають та вдосконалення поглибленого дослідження нових

підходів до вирішення проблеми активізації інвестиційної діяльності і виявлення шляхів виходу з тривалої інвестиційної кризи. [9]

Формування завдання дослідження. Дослідити сутність, структуру та особливості функціонування інвестиційно-будівельної сфери, систематизувати фактори та інструментарій державного стимулювання інвестиційної активності національної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Будівельна сфера являє собою систему організації бізнес-процесів із регулювання будівельної діяльності і формування інвестиційного клімату з урахуванням загальнодержавних інтересів, особливостей та потреб регіону. серед основних елементів – об'єктів будівельного комплексу – слід відзначити: інвесторів, підрядчиків, проектні інститути, виробників будівельних матеріалів та будівельних машин, а також транспортно-логістичні компанії. За роки проведення реформ істотно поглибилася диспропорція у розвитку будівельної індустрії на регіональному рівні. Застаріла і вузькоспеціалізована економічна база будівництва на більшості територій держави не відповідає сучасним темпам розвитку галузі в її індустріальних центрах і не використовує весь наявний потенціал. Факт, що будівельні організації, які приділяють велику увагу інвестційно-інноваційному розвитку, стають конкурентоспроможнішими, є очевидним. У фірмах, де цим процесам не приділяється належної уваги, настає край компетентності. Ця межа перешкоджає розвитку і зменшує ступінь досяжності державного регулювання будівельних підприємств. Досвід роботи будівельної сфери в ринковій економіці не такий великий, щоб розглядати процеси, які відбуваються, як тенденцію, і тому важливе значення має реалізація методів держав-

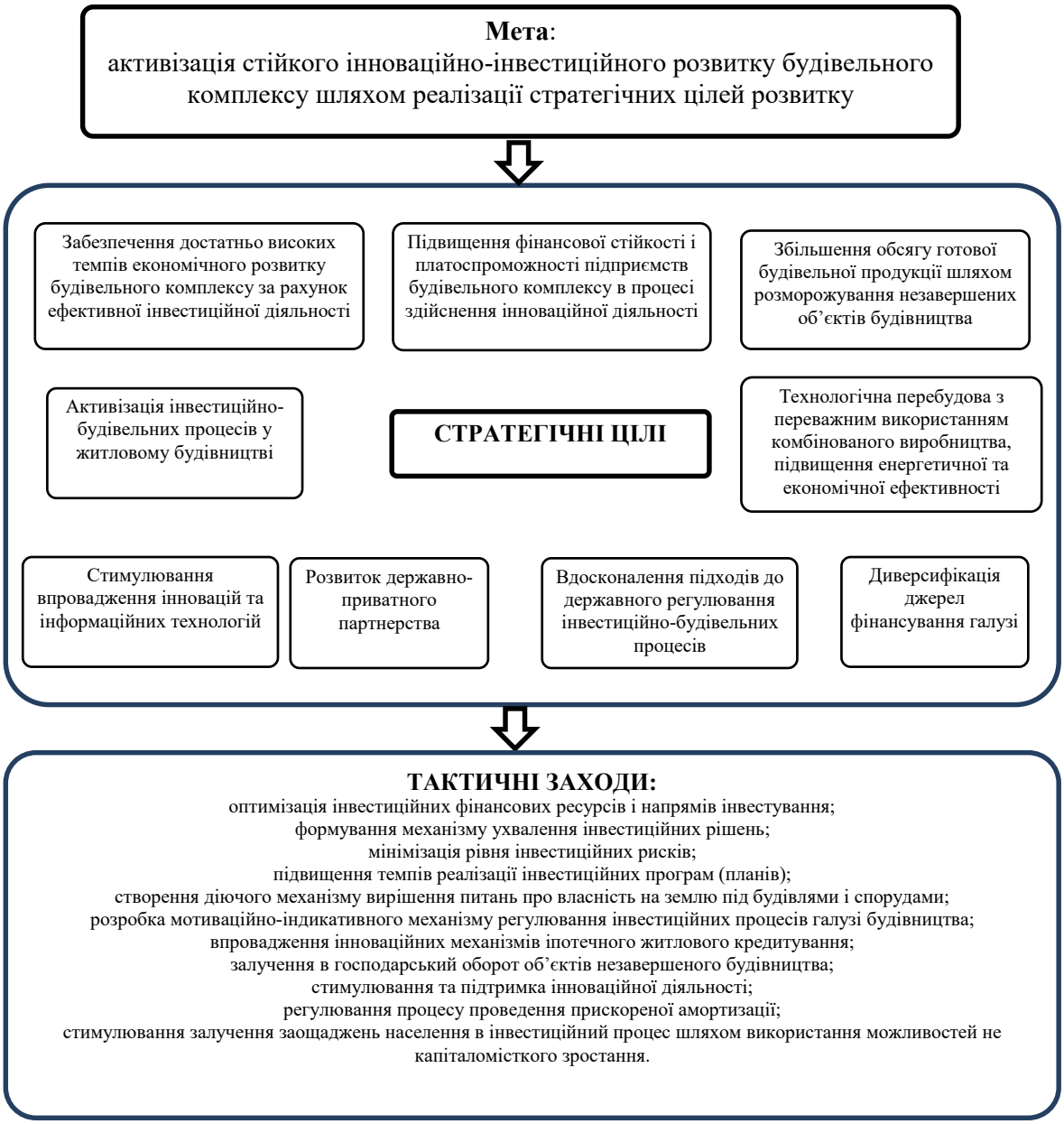

Рис. 1. Пріоритетні напрями реалізації інвестиційної політики в контексті інноваційно-інвестиційного розвитку будівельного комплексу

ного регулювання інвестиційного розвитку будівельної сфери, насамперед програмно-цільового (рис. 1).

Економічна сутність інвестиційної політики та особливості інвестиційно-будівельних процесів у національній економіці визначена основними методами та інструментами державного регулювання інвестиційної діяльності в будівельній галузі в умовах ринкової економіки та концептуальними засадами та чинниками формування й реалізації інвестиційної політики в будівельній галузі [1].

Узагальнення наукових підходів щодо дослідження сутності та особливостей інвестиційної політики в будівельній галузі здійснене на основі [6]:

1) систематизації основних завдань держави щодо формування та реалізації інвестиційної політики в будівельній галузі, а саме: подолання інвестиційної інертності суспільного виробництва та житлового будівництва; підвищення інвестиційної привабливості галузі; забезпечення сприятливого інвестиційного клімату для вітчизняних та іноземних інвесторів; розвитку інвестиційного партнерства в реалізації інвестиційно-будівельних процесів; забезпечення економічної, інвестиційної та екологічної безпеки на всіх стадіях інвестиційно-будівельного циклу; нарощування виробничих потужностей будівельної індустрії на інноваційній основі;

2) визначення чинників прямого та опосередкованого впливу на функціонування інвестиційної політики в будівельній галузі (інституційні, економічні, соціальні);

3) групування етапів формування інвестиційної політики в будівельній галузі.

Інвестиційна політика в будівельній галузі розглядається як сукупність чітко визначених на законодавчому рівні концептуальних положень та комплексу стратегічних і тактичних заходів їх реалізації з метою регулювання інвестиційно-будівельних процесів у досліджувальній галузі відповідно до національних економічних інтересів держави.

Механізм державного регулювання інвестиційної діяльності в будівельній галузі, основною метою якого є активізація інвестиційного потенціалу шляхом досягнення необхідного рівня якості інвестиційно-будівельних процесів та їх відповідності актуальним потребам національної економіки, на основі узагальнення особливостей функціонування будівельної галузі (багатовимірність, продукція будівельної галузі є нерухомою; тривалий процес будівництва обумовлює існування значного часового лагу між процесами інвестування та отримання прибутку, динамічність, стохастичність діяльності учасників, розпорошення функціональних обов'язків між різними фірмами під час реалізації інвестиційно-будівельних проектів, складність побудови господарських зв'язків).

Під державним регулюванням інвестиційної діяльності в будівельній галузі варто розуміти сукупність методів прямого і непрямого впливу та методи інфраструктурного регулювання держави на розвиток інвестиційно-будівельних процесів із використанням інструментів законодавчого, адміністративного та економічного регулювання для забезпечення їх ефективного функціонування та розвитку [7].

Дослідження впливу інвестиційної політики на розвиток інвестиційних процесів у будівельній галузі України – це сучасний стан розвитку будівельної галузі в контексті реалізації державної інвестиційної політики, вплив національних інвестиційних проектів та державних інвестиційних програм на розвиток будівельної галузі, вітчизняний та зарубіжний досвід регулювання інвестиційних процесів у будівництві.

Досвід економічно розвинених країн доводить, що інноваційний розвиток будівельної сфери залежить від особливостей його регулювання. За рівнем і формами підтримки в світовій практиці присутні методи активного державного втручання, децентралізованого регулювання і змішані. Доведено, що останні виявляються найбільш доцільними до запровадження у інноваційний розвиток будівництва в Україні і досягаються комбінацією двох стратегій: планомірного посилення будівельних норм та системи створення спеціальних інституцій за безпосередньої участі держави. При цьому основними напрямами імплементації світового досвіду до регулювання інноваційного розвитку будівельної сфери України визнані: активна участь держави у процесі інноваційного розвитку будівництва через пряме фінансування, надання фіскальних пільг, створення інфраструктури інноваційної діяльності; інституціоналізація будівельної сфери шляхом створення будівельних кластерів за безпосередньою участі держави; участь будівельних підприємств у міжнародних науково-технічних відносинах через спільні програми, проекти, конкурси; нормування і гнучка нормативна регламентація будівництва.

Проаналізуємо оцінку ефективності державного регулювання інвестиційно-будівельної сфери України, обсяги інвестування економіки, структуру інвестиційних джерел, забезпеченість інвестиційної активності в країні як пріоритетних завдань модернізації національної економіки [7].

Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні характеризується низьким рівнем валового нагромадження основного капіталу, що значно поступається показникам докризового рівня і не відповідає потребам забезпечення розширеного економічного відтворення. Світова фінансова криза призвела до значного зниження інвестиційної активності в Україні: в 2009 р. обсяги інвестування в основний капітал скоротилися на 41,5% порівняно з 2008 роком. Темпи відновлення інвестиційної активності в посткризовий період свідчать про недостатній рівень інвестиційних ресурсів для модернізації економіки (рис. 2) [8].

Стагнаційні тенденції інвестиційної діяльності були зумовлені її спадом у переробній промисловості на 13,4%, торгівлі – на 25,2%, будівництві – на 17,8%, фінансовій діяльності – на 21,3%. Обсяги залучення капітальних інвестицій підприємств України у 2017 році становлять 448,5 млрд. грн., що становить 80% до відповідного періоду 2016 року.

У 2017 р. інвестиційні процеси активізувались і випереджали загальноекономічну динаміку. Приросту капітальних інвестицій у 2017 році досягнуто в 19 регіонах України. Найбільш активно у 2017 році освоювалися капіталовкладення в Кіровоградській області (168,7% порівняно з відповідним періодом попереднього року), Одеській (157,1%), Полтавській (149,0%), Донецькій (136,4%), Київській (136,3%), Тернопільській (135,7%), Харківській (134,3%), Рівненській (133,6%), Луганській (129,4%), Волинській (128,2%). Найбільший спад інвестиційної активності відбувся у Хмельницькій області (82,0%).

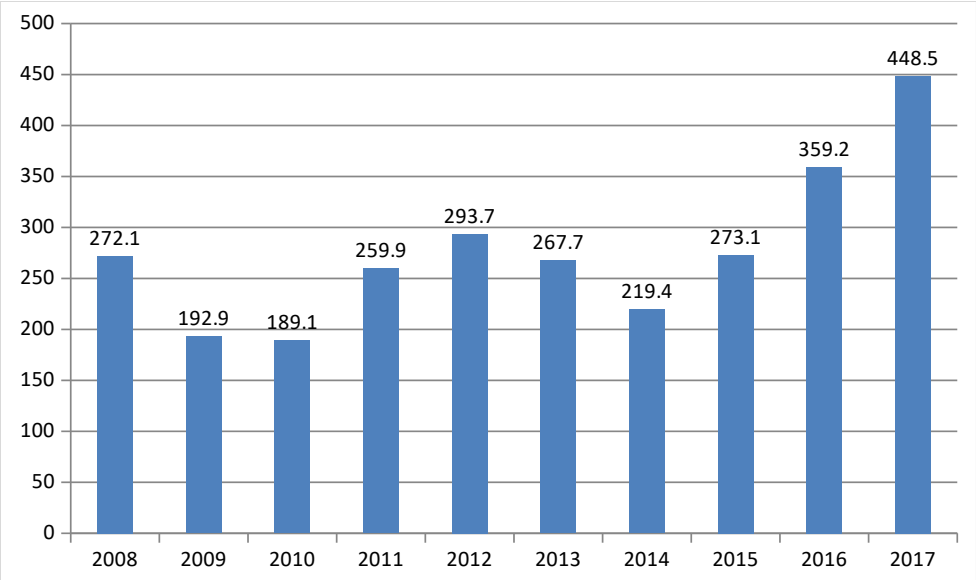

Рис. 2. Динаміка капітальних інвестицій в національну економіку України (млрд. грн.)

Основні тенденції розвитку інвестиційної активності в Україні: погіршення структури інвестування промислового виробництва; недостатні темпи нарощування та нераціональна структура залучених в українську економіку іноземних інвестицій; низький рівень валового нагромадження основного капіталу; нераціональна структура інвестицій в основний капітал за сферами економіки із надто високою часткою фінансово-посередницьких секторів.

Диференціація підходів до державного регулювання інноваційного розвитку за напрямами досліджень залежно від характеру досліджень дала змогу визначити системи пріоритетів регулювання інноваційного розвитку будівельної сфери: фундаментальні, які складаються з інновацій, що повинні запроваджуватися на кожній стадії будівельного процесу; прикладні, які відповідають пріоритетам інноваційного розвитку України.

Система пріоритетів інноваційного розвитку будівельної сфери складається з проектів і напрямів, які містять у собі синергетичний ефект і розраховуються шляхом комбінації оцінки потенційного економічного ефекту від упровадження інновацій (з урахуванням ризику) з бальною оцінкою інноваційних проектів, тобто встановленням максимально можливої суми (або частки) балів кожному з оцінюваних показників, якими можуть бути кошторисна вартість, застосування новітніх будівельних матеріалів та інноваційних технологій будівництва, досвід спорудження інноваційних об'єктів, термін виконання замовлення, експлуатаційні витрати завершеного об'єкта тощо [4].

Дослідження впливу інвестиційної політики на функціонування будівельної галузі дало можливість визначити основні причини, які стримують інвестиції в зростання будівельного виробництва та технічне переоснащення будівельної галузі: нестабільність політичної ситуації, тіньові та різного роду спекулятивні процеси в інвестиційно-будівельній сфері, високі податки та ризики інвестиційної діяльності, велика вартість позикового капіталу і складність отримання кредиту, а також інші чинники, що характеризують інвестиційний клімат України як несприятливий. В контексті вищезазначених причин інвестиційна політика в будівельній галузі повинна органічним чином поєднувати інструменти державного впливу та дерегуляції з метою створення сприятливого інвестиційного середовища як для вітчизняних, так і для іноземних інвестицій.

Фактори, які позитивно вплинули на активізацію інвестиційних процесів: збільшення обсягів інвестування підприємствами зі власних джерел внаслідок покращення їхнього фінансового стану; відновлення позитивної динаміки промислового зростання; активізація внутрішнього інвестиційного та споживчого попиту внаслідок зростання доходів населення; поступове подолання кризових тенденцій у будівельній галузі, що здійснює мультиплікативний ефект на інші галузі; підвищення привабливості вітчизняного акціонерного капіталу внаслідок зниження вартості українських активів під впливом фінансово-економічної кризи.

Водночас недостатній рівень інвестиційної активності на сучасному етапі в будівництві не дає змоги цій сфері виконувати важливу інвестиційно-генеруючу функцію для всієї національної економіки. З цим обґрунтовано систему заходів щодо активізації інвестиційної діяльності в будівництві: концентрацію державних інвестицій на об'єктах, що забезпечують впровадження нових територіально будівельних принципів, архітектурно-будівельних систем, технологічних, об'ємно-планувальних і конструктивних рішень; підвищення рівня координації і якості управління інвестиціями, що реалізовуються в межах адресної інвестиційної програми та державних цільових програм; формування ринку інноваційно-орієнтованих інвестиційних проектів; розроблення механізмів участі держави в інвестиційних проектах нефінансовими вкладеннями у вигляді об'єктів інтелектуальної власності; активізація діяльності державних інвестиційних компаній щодо відбору та фінансування на зворотній основі інвестиційних проектів будівництва [5].

Динамізм інвестиційно-будівельної сфери потребує перманентної оцінки наявного фінансового потенціалу. Фінансовий потенціал інвестиційної активності як сукупності фінансових можливостей її забезпечення, що визначаються обсягом фінансових ресурсів інвестиційного спрямування, інтенсивністю та ефективністю їх використання на макро-, мезо- й мікрорівнях економічної системи.

Державна регуляторна політика щодо інвестиційно-будівельної сфери має бути спрямована на вдосконалення правового регулювання адміністративно-господарських відносин у галузі будівництва, зменшення державного впливу на діяльність господарюючих суб'єктів, ефективну реалізацію механізмів державного управління та їх модернізації відповідно до умов соціально-економічного розвитку.

Невід'ємними складниками регуляторної діяльності в інвестиційно-будівельній сфері має стати підготовка, прийняття та відстеження результативності регуляторних актів, а також, з одного боку, спрощення дозвільної процедури в галузі будівництва, а з іншого – підвищення відповідальності основних суб'єктів за реалізацію завдань усіх етапів інвестиційного процесу. В основу державного регулювання інвестиційної активності в сучасних умовах інноваційно-інвестиційного розвитку України має бути покладено принцип випереджаючого зростання високотехнологічного виробництва з концентрацією інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямах інноваційного та науково-технічного розвитку інвестиційно-будівельної сфери.

Опанування досвіду національного проектування зарубіжних країн виявило проблему відсутності адекватної українському адміністративному і бізнес-середовищу. Моделі регулювання інвестиційних процесів у галузі будівництва, яка б забезпечувала узгодженість дій держави та приватного сектору економіки на підґрунті відповідно застосовуваних регуляторних механізмів, інформаційних інтервенцій, інституційних важелів (зокрема – державно-приватного партнерства), інфраструктурного інвестування тощо.

Необхідно особливо підкреслити обов'язкову наявність технічного регламентування інвестиційно-будівельних процесів у вигляді єдиного документу, який бажано запровадити в Україні шляхом розроблення та прийняття його на рівні національної економіки. У становленні такого механізму технічного регулювання ми бачимо один із факторів оптимізації функціонування інвестиційної діяльності в будівельній галузі України.

Антикризове регулювання будівельної галузі варто розглядати у двох аспектах: як складник державного регулювання галузі, що являє собою сукупність методів, форм і засобів впливу держави на соціально-економічну систему з метою реалізації макроекономічних цілей; як функцію державного управління, що реалізується через проведення антикризової політики, спрямованої на вирішення проблем економічного розвитку окремих галузей [3].

Ефективність антикризового регулювання будівельної галузі економіки залежить від основних складників: інституційних умов розроблення та реалізації антикризових стратегій, програм, планів; протистояння зовнішнім впливам, викликам глобалізації та позиціонування України в процесах міждержавного антикризового регулювання; методологічної та наукової основи антикризового регулювання національної економіки. Антикризове регулювання будівельної галузі здійснюється безперервно в усіх фазах економічного циклу в межах економічної стратегії держави.

Процес формування сприятливого інвестиційного клімату інвестиційно-будівельної сфери передбачає такі етапи: підвищення інвестиційної активності інвестиційно-будівельної сфери, скорочення часового лагу між інвестиційною привабливістю та інвестиційною активністю, підвищення інвестиційної привабливості інвестиційно-будівельної сфери. Стратегічний потенціал інвестиційно-будівельної сфери дасть змогу не тільки сформувати сприятливий інвестиційний клімат інвестиційно-будівельної сфери, але й реалізувати інвестиційну політику України.

Висновки. Особливості функціонування будівельної галузі національного господарства зумовили необхідність удосконалення методів прямого і непрямого впливу, доповнюючи їх методами інфраструктурного регулювання держави та інструментів (законодавчого, адміністративного та економічного регулювання) інвестиційної політики в будівельній галузі, що дало змогу запропонувати механізм державного регулювання інвестиційної діяльності в будівельній галузі, основною метою якого є активізація інвестиційного потенціалу шляхом досягнення необхідного рівня якості інвестиційно-будівельних процесів та їх відповідності актуальним потребам національної економіки.

В основу формування та реалізації інвестиційної політики в будівельній галузі покладена цілісна система принципів, цілей, інструментів, заходів досягнення цілей, очікуваних результатів та впливу управлінської системи. Застосування на практиці запропонованої концепції має забезпечити: регулювання та стимулювання інвестиційно-будівельних процесів, прогнозування стратегічних напрямів інвестиційної діяльності побудованих на основі лібералізації системи державного регулювання з урахуванням зміни соціально-виробничих чинників, що впливають на розвиток національної економіки, визначення необхідного обсягу інвестицій, облік та контроль результатів управління інвестиційно-будівельними проектами.

Аналіз впливу інвестиційної політики на розвиток інвестиційно-будівельних процесів національної економіки виявив дефіцит інвестиційних ресурсів та неефективність використання наявного інвестиційного потенціалу галузі, що зумовлено змінами у соціально-економічних потребах суспільства та пріоритетах здійснення інвестиційної політики в галузі будівництва. Основні причини, які стримують інвестиції у зростання будівельного виробництва та технічне переоснащення будівельної галузі, полягають у такому: нестабільність політичної ситуації, тіньові та різного роду спекулятивні процеси в інвестиційно-будівельній сфері, високі податки та ризики інвестиційної діяльності, зростання вартості позикового капіталу та складність отримання кредиту, а також інші чинники, що характеризують інвестиційний клімат України ж несприятливий. З огляду на загальнодержавну значущість реалізації інвестиційної політики в будівельній галузі, слід зазначити, що вона повинна органічним чином поєднувати інструменти державного впливу та дерегуляції з метою створення сприятливого інвестиційного середовища як для вітчизняних, так і для іноземних інвестицій.

Держава має активно стимулювати інвестиційний процес різними формами та інструментами впливу. До

основних форм слід віднести податкове стимулювання, фінансове стимулювання, інфраструктурне забезпечення. Отже, регулювання інвестиційної діяльності здійснюється за допомогою: системи податків, податкових пільг і ставок, диференційованих за суб'єктами й об'єктами оподаткування; проведення кредитної та амортизаційної політики; надання фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик; державних норм і нормативів; державних замовлень (контрактів); антимонопольних заходів; роздержавлення і приватизації; визначення умов користування землею, водою та іншими природними ресурсами; політики ціноутворення; проведення експертизи проектів; інших заходів. Антикризове регулювання інвестиційно-будівельної сфери залежить від інституційних умов розроблення та реалізації антикризових стратегій, програм, планів; протистояння зовнішнім впливам, викликам глобалізації та позиціонування України в процесах міждержавного антикризового регулювання; методологічної та наукової основи антикризового регулювання національної економіки.

Сучасний стан інвестиційної діяльності в Україні характеризується низьким рівнем валового нагромадження основного капіталу, що значно поступається показникам докризового рівня і не відповідає потребам забезпечення розширеного економічного відтворення. Світова фінансова криза призвела до значного зниження інвестиційної активності в Україні. Процес відновлення інвестиційної активності розпочався із суттєвим відставанням від динаміки економічного зростання, темпи свідчать про недостатній рівень інвестиційних ресурсів для модернізації економіки. Визначено такі основні сучасні тенденції розвитку інвестиційної активності в Україні: погіршення структури інвестування промислового виробництва; низькі темпи відновлення та нераціональна структура залучених в українську економіку іноземних інвестицій; низький рівень валового нагромадження основного капіталу; нераціональна структура інвестицій в основний капітал за сферами економіки, із надто високою часткою фінансово-посередницьких секторів.

Стратегічні напрями удосконалення формування та реалізації інвестиційної політики в будівельній галузі мають базуватися на: збільшенні обсягу готової будівельної продукції шляхом розморожування незавершених об'єктів будівництва; активізації інвестиційно-будівельних процесів у житловому будівництві; розвитку державно-приватного партнерства; підвищенні привабливості галузі шляхом забезпечення ефективного використання інвестиційного потенціалу, що зумовлює необхідність запропонованої системи заходів щодо пріоритетних напрямів реалізації державної інвестиційної політики в контексті соціально-економічного розвитку будівельної галузі.

Необхідність впровадження механізму державно-приватного партнерства доведено на основі систематизації принципів розвитку інвестиційно-будівельних процесів через призму стратегічних напрямів функціонування інвестиційної політики України як перспективного інструменту її реалізації, що дає змогу оптимізувати і підвищити ефективність бюджетних витрат, стимулювати процеси активізації інвестиційної діяльності в будівельній галузі через проведення масштабних модернізаційних інвестиційних проектів в різних секторах економіки України. Послідовне впровадження забезпечить збільшення обсягів залучених інвестицій, ефективне їх використання з боку як держави, так і приватного інвестора.

Список використаних джерел:

1. Анищенко В.О. Роль інвестиційної активності в забезпеченні інноваційно-оріенiованного економічного розвитку / В.О. Аніщенко та ін.; за ред. Л.С. Ладонько. Ніжин: ТПК «Орхідея». 2013. 546 с.
2. Андреева В.Н. Активизация процессов инвестирования коммунального хозяйства региона. *Менеджмент міського і регіонального розвитку* : матер. міжнародн. наук.-практ. конф. Харків, 28–29 березня 2013 р. Харків : ХНАМГ, 2013. С. 94–95.
3. Басенко К.О. Пріоритетні напрямки удосконалення інвестиційної політики в будівельній галузі в контексті соціально-економічного розвитку України. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2014. № 2(22). С. 47–55.
4. Кирилюк Ю.В. Форми державного стимулювання інвестиційної діяльності. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2013. № 1. С. 23–30.
5. Лукашина М.В. Стратегічні напрями розвитку інвестиційно-інноваційного підприємництва. *Економіка прогнозування*. 2008. № 5. С. 48–52.
6. Ремньова Л.М. Основні чинники впливу інвестиційної політики на розвиток інвестиційних процесів в будівельній галузі. *Науковий вісник ЧДІЕУ*. 2014. № 1(21). С. 53–59.
7. Семенов В.Ф. Інституційні зміни та інноваційний розвиток будівельної, сфери національної економіки. *Науковий журнал «Сталий розвиток економіки».* 2014. № 1(23), С. 116–123.
8. Україна у цифрах у 2017 році: статистичний збірник / за ред. Вернера І.Є. Київ: Державна служба статистики України. 2018. 541 с.
9. Чекулаєва О.Д. Механизм государственного регулирования инновационного развития строительной сферы. *Науковий журнал «Проблеми економіки».* 2014. № 1. С. 88–94.
10. Шаповаленко Д.О. Оцінка інвестиційної активності та можливості залучення інвестицій для комунальних підприємств. Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. 2016. № 1(74). С. 117–131.

References:

1. Anyshchenko V.O. (2013) *Rol' investytsiynoyi aktyvnosti v zabezpechenni innovatsiyno-orieniovannoho ekonomichnoho rozvytku*. [Role of investment activity in providing innovation-oriented economic development] Nizhyn: TPK "Orkhideya"/ (in Ukrainian)
2. Andreeva V.N. (2013) Aktyvyzatsyya protsessov ynvestyrovanyya kommunal'noho khozyaystva rehyona [Activization of the process of investing in the municipal utilities of the region]. Proceedings of the *Menedzhment mis'koho i rehional'noho rozvytku* (*Ukrainian, Kharkiv, March 28–29*). pp. 94–95.

3. Basenko K.O. (2014) Priorytetni napryamky udoskonalennya investytsiynoyi polityky v budivel'niy haluzi v konteksti sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku Ukrayiny [Priority directions of improvement of investment policy in the construction industry in the context of socio-economic development of Ukraine]. *Naukovyy visnyk ChDIEU*. pp. 47–55.
4. Kyrylyuk Yu.V. (2013) Formy derzhavnoho stymulyuvannya investytsiynoyi diyal'nosti [Forms of state stimulation of investment activity]. *Naukovyy visnyk ChDIEU*. pp. 23–30.
5. Lukashyna M.V. (2008) Stratehichni napryamy rozvytku investytsiyno-innovatsiynoho pidpryyemnytstva [Strategic directions of development of investment-innovative entrepreneurship]. *Ekonomika prohnozuvannya*. pp. 48–52.
6. Remn'ova L.M. (2014) Osnovni chynnyky vplyvu investytsiynoyi polityky na rozvytok investytsiynykh protsesiv v budivel'niy haluzi [The main factors of influence of investment policy on the development of investment processes in the construction industry]. *Naukovyy visnyk ChDIEU*. pp. 53–59.
7. Semenov V.F. (2014) Instytutsiyni zminy ta innovatsiynyy rozvytok budivel'noyi, sfery natsional'noyi ekonomiky [Institutional changes and innovative development of construction, sphere of national economy]. *Naukovyy zhurnal "Stalyy rozvytok ekonomiky"*. pp. 116–123.
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny (2018) *Ukrayina u tsyfrakh u 2017 rotsi* [Ukraine in numbers in 2017], Kyiv.
9. Chekulayeva O.D. (2014) Mekhanyzm hosudarstvennoho rehulyrovanyya ynnovatsyonnoho razvytyya stroytel'noy sferi [The mechanism of state regulation of the innovative development of the construction sector]. *Naukovyy zhurnal "Problemy ekonomiky"*. pp. 88–94.
10. Shapovalenko D.O. (2016) Otsinka investytsiynoyi aktyvnosti ta mozhlyvosti zaluchennya investytsiy dlya komunal'nykh pidpryyemstv [Assessment of investment activity and investment attraction opportunities for utility companies]. *Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli*. pp. 117–131.

УДК 330.341.1

Гончаренко О.Г.,
доктор економічних наук, професор,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія державної пенітенціарної служби
Сіренко К. Ю.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія державної пенітенціарної служби
Товстиженко О.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія державної пенітенціарної служби

Goncharenko Oksana,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Economics and Social Sciences,
State Penitentiary Service Academy
Sirenko Kristina,
Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor of the Department of Economics and Social,
Sciences State Penitentiary Service Academy
Tovstizhenko Elena,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Economics and Social,
Sciences State Penitentiary Service Academy

ІНДЕКСИ ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ

Гончаренко О.Г., Сіренко К.Ю., Товстиженко О.В. Індекси оцінки ефективності функціонування національної інноваційної системи. У статті проведений порівняльний аналіз стану інноваційної системи України щодо світового рівня на основі міжнародних індексів. Із даних дослідження видно, що конкурентна позиція України є нестійкою, що відображено у деяких світових рейтингах. Інноваційне табло ЄС, яке включає дані щодо держав європейського співтовариства, держав-кандидатів на вступ у ЄС та деяких інших держав, віднесло Україну до групи "Інноватор, що формується" разом із Болгарією, Македонією та Румунією. Проведений аналіз свідчить, що Україна має значні нереалізовані можливості в інноваційному розвитку, особливо щодо комерціалізації нововведень і у сфері захисту прав на інтелектуальну власність. Головними перевагами України є вигідне географічне положення, ємний ринок, наявність поглибленої та всебічної зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та відносно високий рівень розвитку людського потенціалу. Україна має високий освітній та науковий потенціал, здатний продукувати різноманітні нововведення у вигляді ідей, наукових розробок, патентів.

Ключові слова: міжнародний індекс, інновації, інноваційна діяльність, фінансування, науково-технічна діяльність, пріоритетні напрями.

Гончаренко О.Г., Сиренко К.Ю., Товстыженко Е.В. Индексы оценки эффективности функционирования национальной инновационной системы. В статье проведен сравнительный анализ инновационной системы Украины относительно мирового уровня на основе международных индексов. По данным исследования видно, что конкурентная позиция Украины является неустойчивой, что отражено в некоторых мировых рейтингах. В инновационном табло Евопейського Союза Украина была отнесена в группу "Инноватор, который формируется" вместе с Болгарией, Македонией и Румынией. Проведенный анализ свидетельствует, что Украина имеет значительные нереализованные возможности в инновационном развитии, особенно в отношении коммерциализации новшеств, а также в сфере защиты прав на интеллектуальную собственность. Главными преимуществами Украины является выгодное географическое положение, емкий рынок, наличие углубленной и всесторонней зоны свободной торговли между Украиной и ЕС и относительно высокий уровень развития человеческого потенциала. Украина имеет высокий образовательный и научный потенциал, способный продуцировать разнообразные новшества в виде идей, научных разработок, патентов.

Ключевые слова: международный индекс, инновации, инновационная деятельность, финансирование, научно-техническая деятельность, приоритетные направления.

Goncharenko Oksana, Sirenko Kristina, Tovstizhenko Elena. Indices of performance evaluation of the national innovation system. The article provides a comparative analysis of the state of the innovation system of Ukraine relative to the world level on the basis of international indices. The study shows that Ukraine's competitive position is unstable, which is reflected in some of the world rankings. The European Union Innovation Scoreboard has placed Ukraine in the "Innovative emerging group" with Bulgaria, Macedonia and Romania. The analysis shows that Ukraine has considerable unfulfilled opportunities in innovative development, especially in the commercialization of innovations and in the field of protection of intellectual property rights. The main advantages of Ukraine are the favorable geographical location, a large market, the presence of a deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU and a relatively high level of human potential development. Ukraine has a high educational and scientific potential, capable of producing various innovations in the form of ideas, scientific developments, patents. According to the Global Innovation Index, the basis of Ukraine's innovative competitiveness is human capital, that is, the knowledge and skills that people possess that enable them to create value in the global economic system. Its effective implementation is a major competitive advantage.The study showed that the most pressing issues in Ukraine in terms of innovation and technology are: low level of cluster development; governmental organizations and institutions are not interested in purchasing new technological products or do not have sufficient funding to do so; the share of enterprises that are willing to accept and innovate in their production process remains small. South Korea, the United States, Germany, Finland, Switzerland, Denmark and Ireland once again became the leader of the most innovative countries in the world according to Bloomberg. Analysis of budget financing of priority areas of innovation activity shows that 94.9% of the total budget financing of innovation activity in 2018 is directed to financing of strategic priorities of innovation activity, which is nominally by 12.5% more than in 2017.

Key words: international index, innovations, innovative activity, financing, scientific and technical activity, priority directions.

Постановка проблеми. Чинні протягом останніх 10 років підходи до формування та реалізації державної інноваційної політики виявилися неспроможними підняти Україну на вищу сходинку, а отже, потребують докорінних змін. Попередні спроби формування в Україні державної політики підтримки інновацій через вибіркову допомогу в розвитку окремих галузей, підгалузей і проектів мали обмежений позитивний вплив. Підходи, які базуються на визначенні галузевих пріоритетів, погано піддаються стратегічному плануванню, оскільки інновації є важко прогнозованим процесом. При цьому пріоритет у використанні наявних ресурсів надавався поточним завданням, а не розвитку інноваційної інфраструктури, що мало б набагато більший і довгостроковий ефект. Крім того, визначення галузевих пріоритетів може ставати об'єктом впливу поточних інтересів, що призводитиме до викривлення державної політики, а пільги та інші преференції для такої підтримки можуть стати джерелом зловживань [1, с. 83].

Сучасний стан інноваційної діяльності є наслідком відсутності стратегічного бачення та послідовної державної політики щодо переведення України на інноваційний шлях розвитку, формування національної інноваційної системи (сукупності інституцій, відносин, а також різних видів ресурсів, задіяних у процесі створення та застосування наукових знань та технологій, що забезпечують розвиток інноваційної діяльності), яка забезпечувала б його реалізацію і підвищувала розвиток інноваційної культури в державі, використовуючи, крім фінансових, інші механізми розвитку інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних і методологічних основ інноваційно-технологічного розвитку присвячені роботи таких вітчизняних учених, як: О. Амоша, С. Біла, В. Геєць, В. Горник, А. Гречан, К. Сіренко [1], В. Маргасова, О. Гончаренко [1], А. Дєгтяр, О. Ігнатенко, М. Корецький, О. Суходоля, Б. Чемісов, Л. Федулова. Наукове підґрунтя інноваційних процесів закладено у працях зарубіжних науковців: М. Альберта, І. Анософфа, Р. Нельсона, М. Портера, Р. Харрода, Й. Шумпетер та ін.

Однак невирішеними залишаються проблеми в усуненні негативних кризових проявів та стимулюванні інтенсивного економічного відтворення національної інноваційної системи шляхом забезпечення сприятливих умов для утворення та функціонування інноваційно активних підприємств і залучення вітчизняних та іноземних інвесторів.

Формулювання цілей статті (постановка завдань). Оцінити ефективність функціонування національної інноваційної системи за міжнародними індексами та проаналізувати рівень бюджетного фінансування пріоритетних напрямів інноваційної діяльності України.

Виклад основного матеріалу. Місце країни у світовому господарстві визначається за допомогою низки показників, що відображають розміри і рівень розвитку національної економіки, спеціалізацію країни у світовому розподілі ринку праці, наявності потенціалу для розвитку. Валовий внутрішній продукт (ВВП) є одним із основних показників економічного розвитку країни. Він формується на основі вартості товарів та послуг [1, с. 84].

Розглянувши ВВП як головний показник соціально-економічного розвитку нашої країни, можна дійти висновку, що обсяг валового внутрішнього продукту України за 2018 рік становив 3559 млрд. гривень, що є найбільшим показником в українській історії. Правда, тільки в гривневому вимірі. У доларовому ж вимірі ВВП становив близько 130 млрд долларів, а це вже далеко не найкращий показник. Вищі його значення спостерігалися і в 2007–2008, і в 2010–2014 роках. Найвищий ВВП було зафіксовано у 2013 році – понад 183 млрд долларів [2, с. 41].

Згідно з офіційною статистикою, найбільше зростання обсягу валового продукту зафіксовано у фінансовій та страховій діяльності, сільському господарстві, будівництві, IT та телекомунікаціях. Водночас

цей показник виявився від'ємним в освіті та охороні здоров'я.

Міжнародний валютний фонд (МВФ) двічі на рік випускає рейтинги щодо економічного стану країн світу. Він будується на поєднанні двох показників: ВВП та купівельній спроможності громадян. Згідно з оновленими даними МВФ Україна є найбіднішою країною Європи. За рівнем ВВП на душу населення Україна посіла 133 місце з показником 2194 долари США, пропустивши вперед такі країни, як Мікронезія, Судан, Гондурас. Поруч з Україною перебуває Папуа Нова Гвінея, де рівень ВВП на душу населення майже дорівнює нашому і становить 2094 доларів [2, с. 28].

На основі валового внутрішнього продукту проаналізуємо за допомогою міжнародних рейтингів та індексів розвитку інноваційної діяльності в Україні, що сприяє функціонуванню національної інноваційної системи (НІС) як сукупності законодавчих, структурних і функціональних компонентів (інституцій), які задіяні у процесі створення та застосування наукових знань та технологій і визначають правові, економічні, організаційні та соціальні умови для забезпечення інноваційного процесу.

Основними завданнями національної інноваційної системи є створення сприятливих умов для активізації інноваційного розвитку, упровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури, ринку інновацій та технологій шляхом удосконалення правових засад функціонування інноваційно активних підприємств, сприяння створенню та забезпеченню функціонування технологічних платформ, спрощення процедур утворення інноваційних кластерів, малих інноваційних підприємств (рис. 1).

Правова основа НІС в Україні формується комплексом законів, зокрема: «Про пріоритетні напрями розвитку інноваційної діяльності в Україні», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про інноваційну діяльність», «Про наукову і науково-технічну діяльність», «Про вищу освіту», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про наукові парки», «Про індустріальні парки», а також постановами Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 № 1056 «Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки» [3] та «Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року» від 10.07.2019 № 526–р. [4].

Згідно із законом про наукову і науково-технічну діяльність фінансування науки з державного бюджету має становити 1,7% ВВП. Проте зараз держава, попри збільшення фінансування за останні два роки, все ще не вийшла на цей рівень. Річ у тому, що протягом останніх років фінансування було мізерним, на рівні 0,16–0,24% ВВП із державного бюджету, це дуже мало – це для самовідтворення, не кажучи вже про розвиток науки. Приміром, ізраїльські компанії витрачають 4,4% ВВП, американські – 3%. У країнах, що розвиваються, – в середньому 1,5–2% [2, с. 39].

За даними головних розпорядників бюджетних коштів, загальний обсяг бюджетного фінансування стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій у 2018 р. становив 291 452,83 тис. грн, або 94,9% у загальних обсягах бюджетного фінансування інноваційної діяльності, що на 12,5% більше порівняно з 2017 р. [2, с. 35]. Щодо ВВП обсяг фінансування у 2018 р. становив 0,0082% (у 2017 р. – 0,0087%, у 2016 р. – 0,0082%), тобто у 2018 р. реальне фінансування стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності здійснено на рівні 2016 року, незважаючи на зростання в абсолютних величинах обсягів фінансування.

У контексті інноваційного розвитку країни важливими є спеціалізовані рейтинги, які здійснюють щорічний моніторинг розвитку інновацій. Європейське інно-

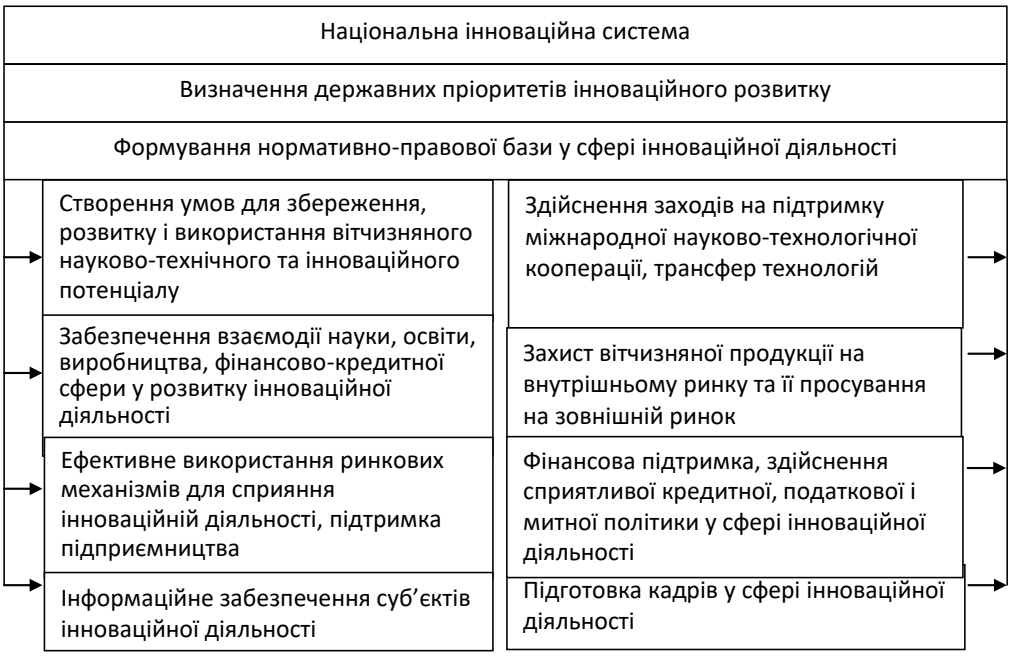

Рис. 1. Основні завдання національної інноваційної системи

ваційне табло відображає основні індикатори оцінки ефективності функціонування національної інноваційної системи країн ЄС. Усі країни, що входять до табло, залежно від значень узагальнюючого індексу згруповані у чотири групи: "інноваційні лідери", "сильні інноватори", "помірні інноватори" та "повільні інноватори" [1, с. 91].

У доповіді "Європейське інноваційне табло – 2018" лідером з інновацій є Швеція. У групі лідерів також Данія, Фінляндія, Німеччина та Нідерланди. Позиції України щодо середньоєвропейського рівня знизилися, наша держава тут на рівні європейських аутсайдерів з інновацій (Румунія, Болгарія).

У глобальному рейтингу інновацій за 2019 рік (Global Innovation Index 2019) Україна в загальному рейтингу посіла 47 місце. Ще минулого року вона займала 43-тю позицію. Перша десятка рейтингу виглядає так: Швейцарія, Швеція, США, Нідерланди, Великобританія, Фінляндія, Данія, Сінгапур, Німеччина, Ізраїль. По сусідству з Україною в рейтингу – Болгарія, Греція, В'єтнам, Таїланд, Хорватія, Чорногорія, Росія, Грузія, Туреччина, Румунія, Чилі, Індія, Монголія [5].

Міжнародна бізнес-школа INSEAD у партнерстві з Adecco Group і Інститутом лідерства людського капіталу (HCLI) Сінгапуру розрахували сумарний індекс конкурентоспроможності талантів на основі середнього арифметичного шести критеріїв, таких як: ринкові і нормативні умови на ринку праці; шанси для кар'єрного зростання; можливості роботодавців залучати таланти з усього світу (Індекс приваблювання талантів); здатність утримувати кваліфікований персонал.

Згідно з Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів на 2019 рік, Швейцарія і Сінгапур займають лідируючі місця, США і Норвегія – третє й четверте [5]. До топ-10 традиційно входять країни Північної Європи (Швеція, Данія, Фінляндія), а також Нідерланди, Велика Британія та Люксембург. Позиція України за Глобальним індексом конкурентоспроможності талантів у 2019 р. понизилася з 61 місця до 63. Усього досліджувалося 125 країн. Покращення спостерігається за двома із шести складників цього індексу. За значенням критерію "ринкові та нормативні можливості" Україна піднялася на 3 позиції, а за критерієм "глобальні знання" – на 5 позицій. При цьому значно погіршилися такі показники: індекс приваблювання талантів – 105 місце проти 98 у 2018 р., індекс утримання талантів або здатність утримувати кваліфікований персонал – 66 місце проти 58 у 2018 р. [2, с. 31].

У щорічному рейтингу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму Україна посіла 85 місце із 141, у 2018 році Україна посідала 83 місце із 140. Зазначається, що за рівнем державних інститутів Україна посідає 104 місце (минулого року – 110), за інфраструктурою – на 57 місці (як і минулого року), за рівнем упровадження технологій – на 78 місці (було – 77). Водночас за макроекономічною стабільністю Україна посідає 133 місце (було 131), рівень охорони здоров'я – 101 місце (було 94), рівень освіти – 44 місце (було 46), ринок товарів – 57 місце (було 73) [5].

За ринком праці Україна посіла 59 місце (було 66), фінансовою системою – 136 місце (було 117), обсягом ринку – 47 місце, динамікою бізнесу – 85 місце (було 86) і здатністю до інновацій – 60 (було 58). Лідером рейтингу 2019 року став Сінгапур, друге місце посіли США, третє – Гонконг. У п'ятірку також увійшли Нідерланди і Швейцарія.

Експерти пропонують не абсолютизувати значення будь-яких міжнародних рейтингів, а акцентувати увагу на тих проблемах, які відображають місце країни у них. Для України негативно значущими є, наприклад, складники політичної стабільності і безпеки, верховенства права, а предметно – ефективності ринку праці, продуктивності, якості дослідницьких установ і їхнього зв'язку з виробництвом, кількості заявок на права інтелектуальної власності тощо.

Отже, спираючись на зарубіжний досвід та вищесказане, виникає необхідність у вдосконаленні функціонування національної інноваційної системи (рис. 2).

У сфері наукового розвитку важливу роль відіграють: фундаментальна наука; прикладні дослідження і технології; вища освіта, підготовка та перепідготовка наукових кадрів; система інформаційного та матеріального забезпечення наукової діяльності [6, с. 498].

У сфері технологічного розвитку – дослідження і створення умов для високопродуктивної праці та сучасного побуту людини; розроблення ресурсо-, енергозберігаючих технологій, сучасних технологій і техніки для електроенергетики, переробних видів економічної діяльності.

У сфері виробництва – формування наукоємних виробничих процесів, сприяння створенню та функціонуванню інноваційних структур (технопарків, інкубаторів); створення конкурентоспроможних переробних виробництв; технологічне та технічне оновлення базових видів економічної діяльності економіки; впровадження високорентабельних інноваційно-інвестиційних проектів.

У сфері фінансово-банківської діяльності – стимулювання створення спеціалізованих інноваційних банків, а також фондів довгострокового кредитування функціонуючих комерційних банків шляхом встановлення відповідних пільг з оподаткування коштів, що інвестуються для досягнення технологічних змін; диференціація ставки податку на прибуток комерційних банків залежно від напрямів використання ресурсів: шляхом зниження (у разі довгострокового кредитування високотехнологічних проектів) та підвищення (у разі вкладання коштів у високоприбуткові операції фінансового ринку); створення системи пільгового рефінансування комерційних банків [6, с. 499].

Висновки. Таким чином, показники України в рейтингах мають хвилеподібну динаміку. Тобто однозначно сказати, відбувається погіршення чи покращення, не можна. Однак певно можна говорити про те, що Україна ніяк не може вийти на тренд позитивних змін.

Найбільш проблемними питаннями України з погляду інновацій і технологій є: низький рівень розвитку кластерів; державні організації й установи не зацікавлені у закупівлі нової технологічної продукції або ж не мають достатнього фінансування для цього; частка підприємств, які готові сприймати і впроваджувати інновації у свій виробничий процес, залишається незначною [4, 498]. Поряд із цим потребує вирішення проблема низького рівня залучення прямих іноземних інвестицій та трансферу технологій (Україна на 95 місці). Покриття мережі мобільного зв'язку LTE в Україні також відзначено авторами доповіді як слабке місце (98 місце), що гальмує розвиток і впровадження нових ІКТ технологій (92 місце) [7, с. 57].

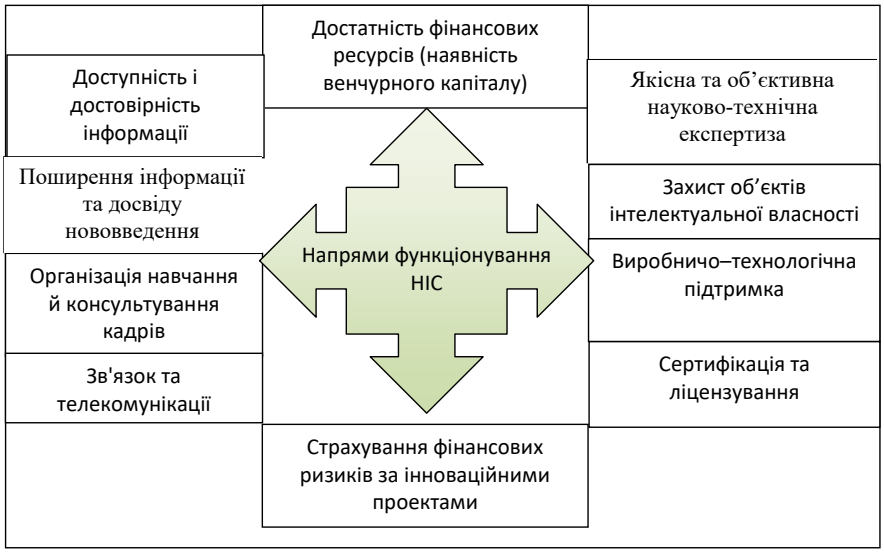

Рис. 2. Напрями вдосконалення функціонування національної інноваційної системи

Список використаних джерел:

1. Сіренко К.Ю., Товстиженко О.В. Впровадження новітніх технологій та інновацій, як основа інтенсивного економічного відтворення національної економіки. *Науковий вісник Сіверщини. Серія: Освіта. Соціальні та поведінкові на*уки. 2019. № 1 (2). С. 83–95.

2. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2018 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. К.: УкрІНТЕІ, 2019. 80 с.

3. Деякі питання визначення середньострокових пріоритетних напрямів інноваційної діяльності загальнодержавного рівня на 2017–2021 роки. Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2016 р. № 1056. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056–2016–%D0%BF (дата звернення: 16.10.2019).

4. Про схвалення Стратегії розвитку сфери інноваційної діяльності на період до 2030 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 526–р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526–2019–%D1%80 (дата звернення: 16.10.2019).

5. Індекс глобальної конкурентоспроможності. Економічний дискусійний клуб. URL: http://edclub.com.ua/tegy/indeks–globalnoyi–konkurentospromozhnosti (дата звернення: 16.10.2019).

6. Goncharenko O., Tohochynskyi O., Sirenko K., Chebonenko S., Tretiak H. Innovative performance as precondition of sustainable and se*cure development. Journal of security and sustainability issues. International Entrepreneurial Perspectives and In*novative Outcomes. 2019. March. Vol. 8, № 3. P. 497–512.

7. Кулицький С. Економіка України у 2019 р.: загрози, ризики, прогнози. Україна: події, факти, коментарі. 2019. № 1. С. 56–69.

References:

1. Sirenko K.Iu., Tovstyzhenko O.V. (2019) Vprovadzhennia novitnikh tekhnolohii ta innovatsii, yak osnova intensyvnoho ekonomichnoho vidtvorennia *natsionalnoi ekonomiky. Naukovyi visnyk Sivershchyny. Seriia: Osvita. Sotsial*ni ta povedinkovi nauky. 2019. No. 1 (2). pp. 83–95.

2. Stan innovatsiinoi diialnosti ta diialnosti u sferi transferu tekhnolohii v Ukraini u 2018 rotsi: analitychna dovidka / T.V. Pysarenko, T.K. Kvasha ta in. K.: UkrINTEI, 2019. p. 98.

3. Deiaki pytannia vyznachennia serednostrokovykh priorytetnykh napriamiv innovatsiinoi diialnosti zahalnoderzhavnoho rivnia na 2017–2021 roky. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.12.2016 r. No. 1056. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1056–2016–%D0%BF (data zvernennia: 16.10.2019).

4. Pro skhvalennia Stratehii rozvytku sfery innovatsiinoi diialnosti na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.07.2019 r. No. 526–r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/526–2019–%D1%80 (data zvernennia: 16.10.2019).

5. Indeks hlobalnoi konkurentospromozhnosti. Ekonomichnyi dyskusiinyi klub. URL: http://edclub.com.ua/tegy/indeks–globalnoyi–konkurentospromozhnosti (data zvernennia: 16.10.2019).

6. Goncharenko O., Tohochynskyi O., Sirenko K., Chebonenko S., Tretiak H. Innovative performance as precondition *of sustainable and secure development. Journal of security and sustainability issues. International Entrepreneuria*l Perspectives and Innovative Outcomes. 2019. March. Vol. 8, No. 3. P. 497–512.

7. Kulytskyi S. (2019) Ekonomika Ukrainy u 2019 r.: zahrozy, ryzyky, prohnozy. Ukraina: podii, fakty, komentari. No. 1. pp. 56–69.

УДК 330.101.2

Кітц Р.Р.,
здобувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи,
Львівський торговельно-економічний університет

Kitc Rudolf,
Bread-winner of Department of Tourism and Hotel-Restaurant Matter,
Lviv University of Trade and Economics

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ МЕХАНІЗМІВ РЕГУЛЮВАННЯ МАКРОЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Кітц Р.Р. Теоретико-методологічний аналіз основних централізованих механізмів регулювання макроекономічних систем. У статті досліджено сучасні централізовані механізми регулювання макроекономічних систем. Розглянуто класифікацію економічних механізмів регулювання макроекономічних систем та складники регулювання макроекономічних систем. Зазначено, що сучасні централізовані механізми регулювання макроекономічних систем досліджувалися без реальної оцінки наслідків запровадження економічних перетворень і забезпечення ефективності суспільних благ у процесі виконання зобов'язань держави. Зроблено висновок про те, що макроекономічна система регулюється великою кількістю централізованих та децентралізованих інституцій. Механізмів дуже багато, проте всі вони покликані забезпечити ефективне функціонування макроекономічної системи. У сучасних умовах все гостріше постає питання координації зазначених механізмів.

Ключові слова: макроекономічна система, економічні системи, економічний механізм, кредитування, фінансово-кредитний механізм.

Китц Р.Р. Теоретико-методологичний анализ основных централизованных механизмов регуляции макроэкономических систем. В статье исследованы современные централизованные механизмы регуляции макроэкономических систем. Рассмотрена классификация экономических механизмов регуляции макроэкономических систем и составляющие регуляции макроэкономических систем. Отмечено, что современные централизованные механизмы регуляции макроэкономических систем исследовались без реальной оценки последствий внедрения экономических превращений и обеспечения эффективности общественных благ в процессе выполнения обязательств государства. Сделан вывод о том, что макроэкономическая система регулируется большим количеством централизованных и децентрализованных институций. Механизмов очень много, однако все они призваны обеспечить эффективное функционирование макроэкономической системы. В современных условиях все острее появляется вопрос координации отмеченных механизмов.

Ключевые слова: макроэкономическая система, экономические системы, экономический механизм, кредитование, финансово-кредитный механизм

Kitc Rudolf. Teoretiko-metodologichniy analysis of the basic centralized mechanisms of adjusting of the macroeconomic systems. In the article investigational the modern centralized mechanisms of adjusting of the macroeconomic systems. Classification of economic mechanisms of adjusting of the macroeconomic systems and constituents of the macroeconomic systems of adjusting of the macroeconomic systems is considered. It is marked that the modern centralized mechanisms of adjusting of the macroeconomic systems were probed without the real estimation of consequences of introduction of economic transformations and providing of efficiency of public benefits in the process of fulfiling commitment the state. A conclusion is done that the macroeconomic system is regulated plenty of centralized and decentralizing instituciy. Mechanisms very much, however called all of them are to provide the effective functioning of the macroeconomic system. In modern terms the question of co-ordination of the noted mechanisms appears all sharper. The fundamental purpose of socioeconomic policy of any country is forming of the proof financial system Accordingly providing of stable social and economic development in Ukraine requires introduction of structural reforms, directed on modernization of domestic economy. To execute this task possibly only in the conditions of financial stability, when domestic fiscal and fiscal policy able effectively to execute the systems the functions, providing effective allocation of resources and normal motion of economic and financial processes in a country. Often enough in our country choice of optimum model of achievement of financial stability, determination of the proper mechanism, technology and management, for realization of the put tasks take place without the real estimation of consequences of introduction of economic transformations and providing of efficiency of public benefits in the process of fulfiling commitment the state which predetermines actuality of research of mechanisms of the macroeconomic adjusting of financial stability. The resulted structure of mechanisms of the

macroeconomic adjusting enables to understand that the macroeconomic system is regulated plenty of centralized and decentralizing instituciy. In particular a government and parliament regulate a fiscal and fiscal policy, a central bank is responsible for a monetarnu policy and financial and credit mechanism, the organs of antimonopoly supervision are responsible for effective work of market mechanism, different state commissions can regulate activity of specific markets, in particular fund market and others like that.

Key words: macroeconomic system, economic systems, economic mechanism, crediting, financial mechanism.

Постановка проблеми. Фундаментальною метою соціально-економічної політики будь-якої країни є формування стійкої фінансової системи. Забезпечення стабільного соціального й економічного розвитку в Україні вимагає впровадження структурних реформ, спрямованих на модернізацію вітчизняної економіки. Виконати це завдання можливо лише в умовах фінансової стабільності, коли вітчизняна фінансово-кредитна системи здатна ефективно виконувати свої функції, забезпечуючи ефективний розподіл ресурсів та нормальний перебіг економічних і фінансових процесів в країні. Досить часто в нашій країні вибір оптимальної моделі досягнення фінансової стабільності, визначення відповідного механізму, технології та менеджменту для реалізації поставлених завдань відбуваються без реальної оцінки наслідків запровадження економічних перетворень і забезпечення ефективності суспільних благ у процесі виконання зобов'язань держави, що зумовлює актуальність дослідження механізмів макроекономічного регулювання фінансової стабільності.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Проблемам, які стосуються теоретико-методологічного аналізу основних сучасних централізованих механізмів регулювання макроекономічних систем, приділено значну увагу в працях таких науковців, як: Г.І. Башнянина, М.М. Єрмошенко, О.О. Сунцов, О.Д. Василика, Г.С. Третяк, Ю. Чайка та ін.

Класифікацію економічних механізмів регулювання макроекономічних систем досліджено у працях Г.І. Башнянина [1; 2], О.Д. Василика [7] та інших.

Питаннями складників макроекономічних систем регулювання макроекономічних систем займалися такі вчені, як М.М. Єрмошенко, О.О Сунцов [5], Г.С. Третяк [8] та ін.

Однак сучасні централізовані механізми регулювання макроекономічних систем досліджувалися без реальної оцінки наслідків запровадження економічних перетворень і забезпечення ефективності суспільних благ у процесі виконання зобов'язань держави, що зумовлює актуальність дослідження механізмів макроекономічного регулювання фінансової стабільності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження на теоретичному та методологічному рівнях основних сучасних централізованих механізмів регулювання макроекономічних систем та виділення ключових напрямів їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Під механізмом розуміють сукупність станів і процесів, з яких складається певне соціальне, політичне, економічне чи інше явище. Щодо об'єкта механізм може бути як внутрішнім, ендогенним, так і зовнішнім, маніпулятивним, екзогенним.

Механізми макроекономічного регулювання можна розділити на дві групи: централізовані та децентралізовані. Централізовані механізми характеризуються наявністю конкретного суб'єкта управління (органа державної влади), який регулює або координує діяльність важливого сектору макроекономічної системи. Рішення такого керуючого суб'єкта безпосередньо впливають на поведінку керованих суб'єктів. Децентралізовані механізми не мають вираженого суб'єкта управління і реалізуються через саморганізацію макроекономіних агентів, діяльність яких регулюється соціальними інституціями. Прикладом децентралізованого механізму макроекономічного регулювання є ринковий механізм.

Виявити та обґрунтувати теоретико-методологічні основи аналізу механізму розвитку макроекономічної системи дало змогу дослідження більш загальної категорії "економічний механізм". Економічний механізм – це спосіб здійснення певного виду діяльності, сукупність елементів та взаємозв'язків між ними, що забезпечують її розвиток внаслідок певних причинно-наслідкових зв'язків [9]. В основу класифікації економічних механізмів покладені напрацювання багатьох учених [Ошибка: источник перекрёстной ссылки не найден;7], що характеризують економічні механізми за природою вихідного явища та поділяють їх на відкриті й закриті (табл. 1).

Такий науковець, як М.М. Єрмошенко [4], вважає фінансовий механізм частиною господарського та пов'язує його суть із процесом управління фінансами. Управління фінансами, на думку цих дослідників, – це практичне використання фінансового механізму.

Таблиця 1

Класифікація економічних механізмів

Критерії класифікації	Види економічних механізмів
Природа вихідного явища або кінцевий результат	ринковий; господарський; циклічного розвитку; фінансовий; валютний; структурний;
Ступінь відкритості	закритого типу; відкритого типу;
Можливість кількісної оцінки	мають кількісний вираз; кількісно не розраховуються;
Кількість охоплених об'єктів	мікрорівня; мезорівня; макрорівня; мегарівня;
Характер організації	самоорганізації; свідомої організації (управління);
Характер динаміки	функціонування; розвитку;

Джерело: [9]

Елементами такого управління є прогнозування, планування, оперативне управління, регулювання і контроль. Економічна природа фінансового механізму макроекономічного регулювання розвитку економіки проявляється через такі його складники: нормативно-правове забезпечення, інструменти, важелі та методи. О.Д. Василик [7] до нормативно-правового забезпечення фінансового механізму відносить Конституцію України, закони України, постанови Верховної Ради України, укази Президента України, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативні акти відомств та міністерств, місцевих рад тощо. До інструментів та важелів фінансового механізму макроекономічного регулювання належать: податки, обов'язкові збори, норми амортизації, нормативи бюджетних установ, відсотки за кредитами, орендна плата, фінансові стимули та фінансові санкції. До методів фінансового механізму О.Д. Василик [7] та низка інших науковців відносять фінансове планування, фінансове оперативне управління, фінансовий контроль, фінансове забезпечення і фінансове регулювання.

У процесі відтворення на різних рівнях, починаючи з діяльності суб'єкта господарювання і закінчуючи національною економікою загалом, утворюються і використовуються фонди фінансових ресурсів. При цьому не має значення, у якій формі вони виступають: у вигляді наявних паперових знаків чи у формі кредитних карток або сум, що значаться на банківських рахунках, чи взагалі знаходяться поза всякою формою. Відомо, що система утворення і використання фондів фінансових ресурсів, які беруть участь у забезпеченні процесу відтворення, і становить фінанси суспільства. Вони складні, різноманітні, дехто з науковців навіть порівнює їх із системою кров'яного обігу живого організму, через яку здійснюється рух товарів і послуг, такий своєрідний обмін речовин між економічними клітинками суспільного організму. У цьому аспекті важливого значення набуває можливість визначення фінансового механізму активізації економічного розвитку. Фінансовий механізм активізації економічного розвитку складається із сукупності систем, які у взаємозв'язку одна з одною формують значення фінансів для прискорення чи уповільнення темпів економічного зростання [5].

Проведений нами аналіз сучасних централізованих механізмів регулювання макроекономічних систем дає змогу виділити такі ключові напрями їх реалізації, як: 1) фіскальна політика; 2) монетарна політика; 3) макропруденційне регулювання.

Фіскальна політика може використовувати такі головні інструменти: 1) урядові витрати; 2) оподаткування. На перший погляд, наслідки для макроекономічної системи від збільшення урядових витрат чи зменшення оподаткування повинні бути однакові, бо в обидвох ситуаціях реальний сектор економіки отримує еквівалентні фінансові ресурси. Проте у статті [6] на основі неокейнсіанської моделі динамічної стохастичної загальної рівноваги показано, що в короткостроковому періоді урядові витрати сильніше збільшують обсяг виробництва, ніж відповідне зменшення податків. Це пояснюється через "ефект Фішера", який полягає в тому, що інфляція збільшує прибуток підприємців, що веде до збільшення виробництва. У статті відомого макроекономіста М. Вудфорда [10] також на основі неокейнсіанської моделі робиться висновок про те, що мультиплікатор урядових витрат може бути більшим за одиницю тільки за монетарної політики, яка утримує облікову ставку на мінімальному рівні, близькому до нуля. Це означає, що в умовах дефляційної пастки ефективними можуть бути тільки кейнсіанські методи виходу з кризи. При цьому обсяги урядових витрат із мультиплікатором, більшим за одиницю, повинні забезпечити зростання ВВП на величину ВВП-розриву. Тобто теоретично можна розрахувати ефективний обсяг урядових витрат і необхідну облікову ставку для виходу з дефляційної пастки. Коли економіка подолає від'ємний ВВП-розрив, мультиплікатор урядових витрат стає меншим за одиницю, а це означає, що надалі повинні використовуватися вже інші механізми макроекономічного регулювання.

Макроекономічне планування як складник механізму державного регулювання економіки (ДРЕ) широко використовується в економічно розвинених країнах із метою соціально-економічної стабілізації, забезпечення динамічності розвитку економіки. Планування – це специфічна управлінська діяльність з визначення цілей та шляхів їх досягнення. Змістом розроблення планів є визначення взаємопов'язаних завдань структурним підрозділам об'єкта планування, обґрунтування потрібних ресурсів, визначення показників для контролю та оцінки ступеня досягнення цілей. Виділяють три основні форми макроекономічного планування: директивне, індикативне та стратегічне. Директивний план – має силу закону, адресний та обов'язковий для виконання. За директивного планування посадові особи несуть відповідальність за невиконання планових завдань. Воно притаманне командній економіці. В основі цієї форми регулювання економіки є передусім абсолютизація державної форми власності як основної і єдиної. Індикативний план – це рекомендаційна система планових заходів, спрямованих на досягнення цілей соціально-економічної політики держави. Суть цього планування полягає у тому, що уряд впливає на розвиток національної економіки не шляхом вказівок і затвердження директивних обов'язкових завдань для товаровиробників, а за допомогою координації діяльності виробників і забезпечення їх інформацією. Основне призначення індикативного плану – розроблення, обґрунтування і вжиття заходів щодо державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Показники, які є в індикативному плані, виражають основні напрями економічного і соціального розвитку, вони не адресні і є орієнтирами, досягнення яких повинні домагатися державні органи шляхом застосування різних стимулюючих заходів і економічних важелів. Уряд реалізує основні положення цього плану через систему державного підприємництва, державного замовлення, цільові комплексні програми, бюджетне фінансування та фінансово-кредитний механізм. В Україні індикативне планування полягало в розробленні Державної програми економічного і соціального розвитку України. Цілі і завдання державних програм економічного і соціального розвитку є орієнтиром для розроблення суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів і бізнес-планів. Стратегічне планування передбачає концентрацію зусиль і ресурсів держави на

вирішенні найактуальніших, стратегічно важливих проблем розвитку національної економіки [8].

Монетарна політика полягає в регулюванні облікової ставки, норми резервування і агрегатів грошової пропозиції. Монетарна політика може переслідувати такі цілі, як: 1) утримання цінової стабільності (інфляційне таргетування); 2) стабілізація валютного ринку; 3) згладжування макроекономічних коливань; 4) стимуляція інвестиційної діяльності в макроекономічній системі; 5) підтримання ліквідності фінансового сектору. Необхідно зазначити, що досягнення всіх цілей одночасно неможливу з теоретичного погляду, тому в науковій літературі продовжуються дебати щодо ролі монетарної політики в розвитку макроекономічної системи. Також емпіричні дані показують, що жодній країні світу не вдалося визначити оптимальних цілей монетарної політики.

Макропруденційне регулювання покликане забезпечити стабільний інституційний розвиток макроекономічної системи. Макропруденційне регулювання – це сукупність юридично-правових, нормативних та організаційних заходів, які спрямовані на регулювання взаємодії макроекономічних агентів та їхньої поведінки таким чином, щоб забезпечити ефективний синергетичний розвиток всієї макроекономічної системи, тобто розподілити ризики в макроекономічній системі між макроекономічними агентами таким чином, щоб мінімізувати системний ризик. Часто буває, що інтереси певної групи макроекономічних агентів суперечать інтересам розвитку всієї макроекономічної системи. Наприклад, під час Великої Депресії підприємці (олігархи) не були зацікавлені у збільшенні обсягів виробництва, що посилювало кризу, лише програма урядових витрат дозволила подолати наслідки кризи. На сучасному етапі макропруденційне регулювання пов'язують із Базелем ІІІ [3]. Суть цього договору полягає в тому, що банки повинні протягом стабільного періоду функціонування макроекономічної системи формувати контрциклічний буфер капіталу. У кризові періоди цей капітал повинен йти на кредитування реального сектору економіки, що в теорії повинно згладжувати макроекономічні коливання. Проте і до цього механізму є низка запитань. Зокрема, незрозуміло, коли орган макропруденційного нагляду повинен приймати рішення про використання контрциклічного буферу – до початку серії корельованих дефолтів чи після.

Макропруденційне регулювання може проявлятися у введенні певних обмежувальний юридично-правових норм на деякий період щодо частини агентів макроекономічної системи. Побудова ефективної системи макропруденційного регулювання є ще не вирішеним теоретичним та практичним завданням економічної науки.

У більш поміркованій інтерпретації об'єктом макропруденційного регулювання може бути не вся макроекономічна система, а лише її фінансово-кредитний механізм. Головні компоненти фінансово-кредитного механізму розвитку економіки показані на рис. 1.

Фінансово-кредитні методи – це конкретні способи дії, спрямовані на практичне досягнення поставлених завдань економічної політики. Фінансово-кредитні форми – це конкретні прояви категорій фінансово-кредитної сфери. Фінансово-кредитні важелі – це реалізація фінансово-кредитних методів. Українські вчені [2; 5] до важелів включають: стимули і санкції, норми і нормативи, умови і порядок формування доходів, нагромаджень та фондів, умови і принципи фінансування та кредитування.

Функція важелів – надати дії фінансово-кредитним інструментам. Отже, важелі коригують та регулюють силу й інтенсивність дії інструментів. До фінансово-кредитних інструментів належать податки, відрахування, внески, збори, кредити, дотації, субсидії тощо. В економічній літературі процес взаємозв'язку і взаємопереходу фінансово-кредитних форм, методів, важелів та інструментів як головних компонентів фінансово-кредитного механізму розвитку економіки взагалі та інноваційного типу зокрема висвітлено ще не досить. До головних фінансово-кредитних методів та форм інноваційного розвитку належать: інвестування, кредитування, оподаткування, оренда, лізинг, факторинг, страхування тощо. Головні фінансово-кредитні важелі та інструменти інноваційного розвитку – прибуток, амортизаційні відрахування, ціна, податки, бюджет, орендна плата, процент, дивіденди, стимули, валютні курси, інвестиції, дотації, субсидії, штрафи, премії тощо. Правове забезпечення охоплює Закони і Постанови Верховної Ради України, Укази Президента України, Постанови і Розпорядження уряду, накази та листи міністерств і відомств, статус суб'єкта господарювання тощо. Нормативне забезпечення – це інструкції, нормативи, норми, методичні рекомендації тощо. Забезпечення інформаційне – це звітні дані підприємств, дані статистичних збірників і довідників, дані одноразових обстежень тощо [5]. За методом впливу на соціально-економічний розвиток у фінансово-кредитному механізмі можна виділити дві підсистеми: фінансово-кредитне регулювання та фінансово-кредитне забезпечення (рис. 2) [7].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, з наведеної структури механізмів макроекономічного регулювання зрозуміло, що макроекономічна система регулюється великою кількістю централізованих та

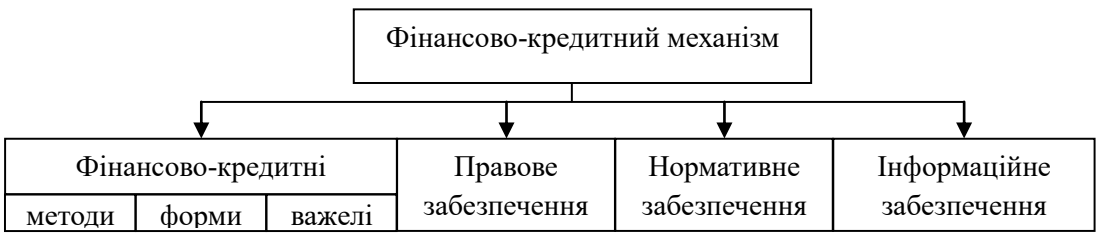

Рис. 1. Компоненти фінансово-кредитного механізму розвитку економіки

Джерело: [2; 4]

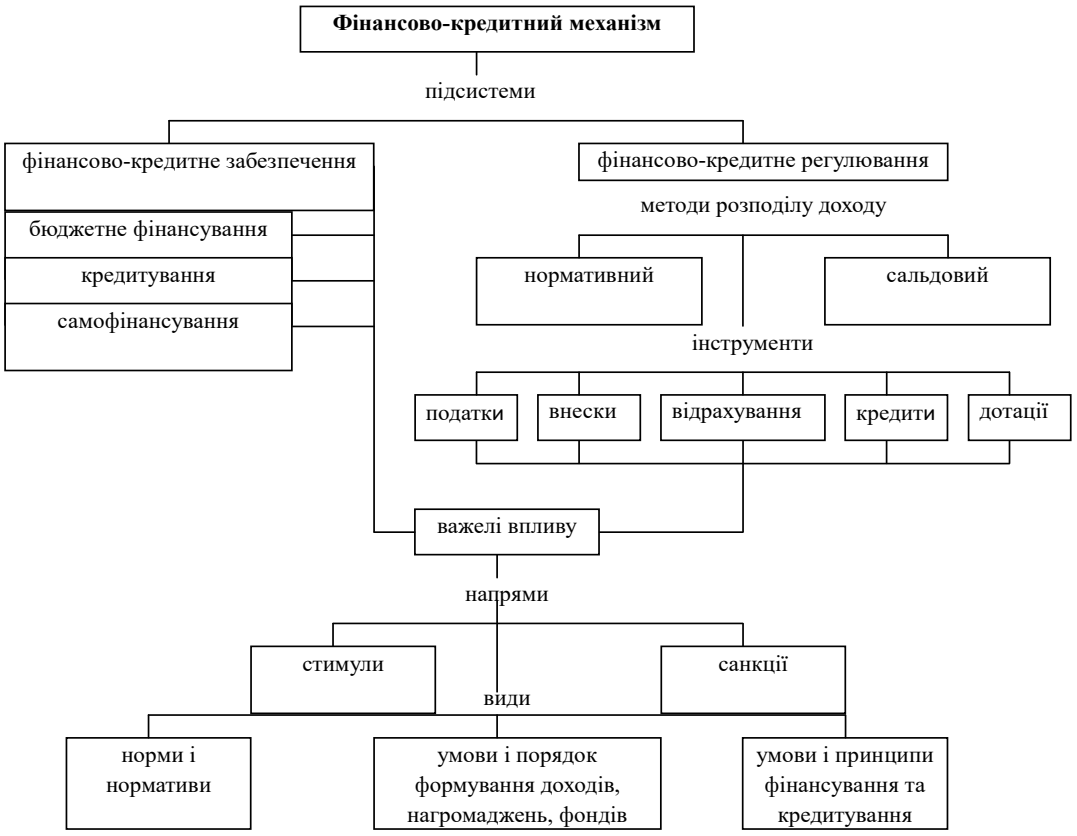

Рис. 2. Структура фінансово-кредитного механізму

Джерело: [7; 9]

децентралізованих інституцій. Зокрема, уряд і парламент регулюють бюджетно-фіскальну політику, центральний банк відповідає за монетарну політику та фінансово-кредитний механізм, органи антимонопольного нагляду відповідають за ефективну роботу ринкового механізму, різні державні комісії можуть регулювати діяльність специфічних ринків, зокрема фондового ринку тощо. Механізмів дуже багато, проте всі вони покликані забезпечити ефективне функціонування макроекономічної системи. У сучасних умовах усе гостріше постає питання координації зазначених механізмів. Тому не дивно, що питання розроблення ефективного макропруденційного регулювання як об'єднуючої ланки є актуальним теоретичним та практичним завданням сучасної економічної науки.

Саме макропруденційне регулювання повинне стати диригентом для наявних механізмів регулювання макроекономічної системи і досягти головної цілі – стабільного макроекономічного розвитку без значних та затяжних криз того чи іншого характеру.

Список використаних джерел:

1. Башнянин Г.І., Турянський Ю.І., Дунас О.І. До питання негативної ефективності ринкової саморегуляції економічних систем. Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. Збірник науково-технічних праць. 2013. Вип. 23.7. С. 120–124.
2. Башнянин Г.І., Турянський Ю.І., Юрків Н.Я. Капіталізація економічних систем: поняття, типи, ефективність. Науковий вісник НЛТУ України. Збірник науково-технічних праць. 2012. Вип. 22.1. С. 148–154.
3. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems // Bank for International Settlements – Basel Committee on Banking Supervision. Basle, December 2010 (rev June 2011), 77 p. – [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf. (дата звернення: 09. 10.2019)
4. Єрмошенко М.М. Проблеми державного регулювання інноваційного розвитку підприємств і шляхи їх розв'язання. Актуальні проблеми економіки. 2010. № 3. С. 45–54.
5. Сунцова О.О. Макроекономічний механізм регулювання розвитку національного господарства: деякі теоретичні аспекти. Актуальні проблеми економіки. 2012. № 3(129). С. 25–36.
6. Fernandez-Villaverde J. Fiscal Policy in a Model With Financial Frictions. – The American Economic Review: Papers and Proceedings. 2010. № 100 (2). P. 35–40.
7. О.Д. Василик Теорія фінансів: навч. посібник. – К.: ЦУЛ, 2005. – 480 с.
8. Третяк Г. С. Державне регулювання економіки та економічна політика: навч. посіб. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 128 с.
9. Чайка Ю. Механізми структурного розвитку національної економіки. Вісник КНТЕУ. 2011.№ 3. С. 30–41.
10. Woodford Michael. Simple Analytics of the Government Expenditure Multiplier. – American Economic Journal: Macroeconomics. 2011. № 3(1). P. 1–35.

References:

1. Bashnyanin G.G., Turyanskiy Y.I., Dunas O.I. Do putanny negatuvnoy efectuvnosti runcovoy samoregulytsiy economichnuh sustem [Do question of negative efficiency of market self-regulation of the economic systems]. Scientific announcer of the National lisotekhnichnogo university of Ukraine. Vol. 23.7, pp. 120–124.

2. Bashnyanin G.G., Turyanskiy Y.I., Dunas O.I. Kapitalizaciya economichnuh sustem: ponytty, tupu, efectuvnisty [Capitalization economic systems: concept, types, efficiency]. Scientific announcer NLTU Ukraine. Vol. 22.1. pp. 148–154.

3. Basel III: A global regulatory framework for more resilient banks and banking systems // Bank for International Settlements – Basel Committee on Banking Supervision. Basle, December 2010 (rev June 2011), 77 p. Available at: http://www.bis.org/publ/bcbs189.pdf. (accessed: 09. October. 2019)

4. Ermoshenko M.M. Problemu derzavnogo regulyvsnny innovatsiynogo rozvutku pidpuemstv I shlyhu yih rozvyzanny [Problem government control of innovative development of enterprises and ways of their decision]. Issues of the day of economy. Vol. 3. pp. 45–54.

5. Suncova O.O. Makroeconomichnuy mehanizm regulyvanny rozvutku natsionalnogo gospodarstva: deyki teoretuchni aspectu [Macroeconomic mechanism of adjusting of development of national economy: some theoretical aspects]. Issues of the day of economy. Vol. 3(129). pp. 25–36.

6. Fernandez-Villaverde J. Fiscal Policy in a Model With Financial Frictions. The American Economic Review: Papers and Proceedings. Vol. 100 (2). pp. 35–40.

7. Vasilik O.D. (2005) Teoriy finansiv [Theory of finances], Kyiv: CUL (in Ukrainian)

8. Tretyak G.S. Derzhavne regulyvanny economiku ta economichna polituca [State adjusting of economy and economic policy]. LRIDU NADU. p. 128.

9. Chayca Y. Mekhanizmi structurnogo rozvutcu natsionalnoy economicu [Mechanisms structural development of national economy]. Announcer KNTEU. Vol. 3. pp. 30–41.

10. Woodford Michael. Simple Analytics of the Government Expenditure Multiplier. – American Economic Journal: Macroeconomics. Vol 3(1). pp. 1–35.

UDC 338.467.6

Kostynets Valeriia,
Candidate of Economic Sciences,
Senior Lecturer at Department
of Business Economics and Tourism,
Kyiv National University of Technology and Design

Костинець В.В.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну

CURRENT STATE AND PERSPECTIVES FOR THE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL TOURISM IN UKRAINE

Kostynets Valeriia. Current state and perspectives for the development of industrial tourism in Ukraine. The article discusses the issue of current trends and the further development of industrial tourism in Ukraine. This analysis is conducted through the prism of world experience in the development of industrial tourism. The tourism cluster of Kryvyi Rih as a centre for the development of industrial tourism is separately identified. It is separately established that there are a large number of barriers, which are due to the specific activity of industrial enterprises and non-core tourist activities for them, as well as the existence of additional conditions for ensuring the safety of both visitors and tourism. The author emphasizes that one of the main recommendations is the choice of a strategy of concentration in production enterprises that are purely industrial. The author has determined that when planning a strategy for the development of industrial tourism, it is necessary to focus on historically significant objects, which represent a unique heritage and can become a winning product portfolio of industrial tourism.

Key words: industrial tourism, tourism sector, non-traditional tourism product, tourism, tourist services.

Костинець В.В. Сучасний стан і перспективи розвитку промислового туризму в Україні. У статті висвітлюється проблема сучасних тенденцій і подальшого розвитку промислового туризму в Україні. Цей аналіз проводиться через призму світового досвіду розвитку промислового туризму. Встановлено, що серйозний досвід в області розвитку промислового туризму накопичено в країнах Заходу, які відносяться до числа найбільш зрілих ринків туристського продукту. Виокремлений туристичний кластер Кривого Рогу як центру розвитку промислового туризму. Окремо встановлено, що існує велика кількість бар'єрів, які обумовлені специфічною діяльністю промислових підприємств і непрофільною туристичною діяльністю для них, а також наявністю додаткових умов для забезпечення безпеки як відвідувачів, так і сфери туризму. Автор підкреслює, що однією з основних рекомендацій є вибір стратегії концентрації на виробничих підприємствах, які є суто промисловими. В статті визначено, що промислові підприємства орієнтуються на кілька цільових груп потенційних споживачів, але існує обмежена кількість каналів комунікації та залучення споживачів: через анонсування на інтернет-порталах з анонсами заходів, через наявність власних груп в соціальних мережах, через туристичні компанії. Окремо автор зазначає, що існує досить жорстка вимога до продукту – екскурсії, частина або вся екскурсія повинні бути спрямовані на демонстрацію або розповідь про виробничий процес підприємства. В свою чергу, для індивідуальних споживачів найбільш цікавими і привабливими є екскурсії, які вони можуть відвідати самостійно, не у складі групи. Автор наголошує на тому, що однією з основних рекомендацій є вибір стратегії концентрації на виробничих підприємствах, які є чисто виробничими. Ці підприємства мають потребу в допомозі та підтримці з боку регіональних органів влади, профільних міністерств і відомств в організації туристичної діяльності. Автором визначено, що при плануванні стратегії розвитку промислового туризму необхідно концентруватися на історично значущих об'єктах, які протягом довгого часу існують в конкретному регіоні, і майданчиках з цікавою технологією виробництва, які являють собою унікальну спадщину та можуть стати виграшним продуктовим портфелем промислового туризму.

Ключові слова: промисловий туризм, туристичний сектор, нетрадиційний туристичний продукт, туризм, туристичні послуги.

Костинец В.В. Современное состояние и перспективы развития промышленного туризма в Украине. В статье обсуждается проблема современных тенденций и дальнейшего развития промышленного туризма в Украине. Этот анализ проводится через призму мирового опыта в развитии промышленного туризма. Туристический кластер Кривого Рога как центр развития индустриального туризма выделен отдельно. Отдельно установлено, что существует большое количество барьеров, которые обусловлены специфической деятельностью промышленных предприятий и непрофильной туристической деятельностью для них, а также нали-

чием дополнительных условий для обеспечения безопасности как посетителей, так и сферы туризма. Автор подчеркивает, что одной из основных рекомендаций является выбор стратегии концентрации на производственных предприятиях, которые являются сугубо промышленными. Определено, что при планировании стратегии развития промышленного туризма необходимо концентрироваться на исторически значимых объектах, которые представляют собой уникальное наследие и могут стать выигрышным продуктовым портфелем промышленного туризма.

Ключевые слова: промышленный туризм, туристический сектор, нетрадиционный туристический продукт, туризм, туристические услуги.

Problem statement. The modern tourism industry offers sophisticated new so-called special types of travel for the client. Tourists of the 21st century strive not only to learn something interesting or get well during the tour but also get different experiences with visiting new, previously "closed" places. Today there is a new "Era of impressions and sensations" when more and more popular various extreme and non-traditional types of tourism are becoming. In this vein, industrial tourism has real prospects for the development of domestic and inbound tourism.

Industrial tourism is connected with the organization of excursions and regular tours to the leading existing or previously functioning industrial enterprises of the country. Not only ordinary tourists but also schoolchildren, students, businessmen and business leaders, journalists, each of whom will pursue its purpose when visiting the production, may be among the main consumers of industrial tourism objects. The given direction of tourism, taking into account the existing production base in the territory of any region, can function effectively, and at the expense of its specificity – give impetus to the development of small and medium-sized enterprises, which will also serve as a factor of development of a certain region and can become its competitive advantage.

Analysis of recent researches and publications and separation of previously unresolved parts of the main problem. The theme of the development of industrial tourism in the world as a whole and Ukraine in particular was raised in the scientific works of such scientists as F. Bran [7], P. Bujok [8], E.A. Frew [9], J. Jelinek [8], R. Kadyrov [3], M. Klempa [8], A. Medyanik [4], Yu. Nikulina [5], M. Porzer [8], Zh. Yermakova [2], and others. In turn, research from domestic economists on the development of this type of segment of the tourism business in the national periodicals we almost don't meet. An exception is the research of V. Sorochan [6]. It is worth noting that industrial tourism is a relatively new phenomenon and interdisciplinary, in connection with which it is poorly developed from a scientific point of view. Based on this, the question of studying the features of the development of industrial tourism in Ukraine is quite relevant.

The aim of the article. The purpose of the research – to analyse current trends and determine the prospects for the development of industrial tourism in Ukraine.

Presentation of the main research material. The development of industrial tourism is an effective mechanism in creating and promoting a positive image of the territory and an effective marketing tool for attracting investors and tourists. In addition, industrial tourism projects give impetus to other sectors of the economy, both in the region and in the country as a whole, related to the tourist flow service. These include: food, accommodation, transportation and more. The introduction of industrial tourism at the regional level has a positive impact on the regional budget due to tax revenues in connection with increased turnover, development of small and medium-sized businesses, investment attractiveness, direct and indirect employment, and other factors. Advantages from the organization and development of industrial tourism at the micro level are to increase the volume of products produced, improve the quality of goods, create a positive image of the company, promote the brand of the company, attract investors, search for young professionals.

Although industrial tourism does not occupy a dominant position in the global tourism services market, it has clearly occupied a niche abroad. Today, the world is represented by a large number of examples of cities that successfully invite tourists to their businesses. In France alone, by 2018, 1700 companies have invited tourists to their production sites. The leader in the level of promotion of such industrial excursions is the tidal power plant in Rance, which receives 300,000 tourists annually. In England, the Cedarberry Chocolate Factory is visited by 400,000 people each year. However, pioneers in industrial tourism are considered American companies. The first-ever industrial excursion was a visit by tourists to Jack Daniel's production in 1866. Today, businesses that do not take tourists on excursions in the United States are very few. For any serious company – be it a car assembly plant, a sawmill or an airport – it is considered bad to not invite tourists, it is a threat to the company's reputation [10, p. 398]. Mining tourism is widespread in Poland (Wieliczka and Bochnia mines), Sweden (Kirina iron ore mines), Estonia (Kohtla-Nimme shale mines), Norway (Roros copper mine), Czech Republic (Kutna Hora silver mine), Slovakia (Banská Štiavnica), Chile (Chukikamata copper mine), South Africa (Kimberley diamond mines), Australia (Tennant Creek gold mines), Finland [9, p. 30].

Particular attention is paid to the development of ecological routes, the inclusion of the natural world in the value orientations of the individual, which will contribute to the introduction of ethical norms of communication and attitude to nature in public life. We are talking about the peculiarities of the functioning of industrial attractions within the industrial cities, which today are able to meet the educational and recreational needs of the population. There is worldwide experience in learning about the peculiarities of the country's industrial heritage, particularly in Germany. It is a well-known "Production Heritage Route", which has been introduced in the Ruhr District since 1999 and has been operating successfully for two decades, during which tourists can visit 19 settlements presenting the regional history of coal and steel production. Ukraine has great potential for both anthropogenic landscapes, as well as a large number of man-made landscapes, technological artifacts,

industrial landscapes that can be effectively used as objects of industrial tourism.

An analysis of the world experience and practice of organizing and conducting industrial excursions suggests that industrial tourism is a destination in tourism, which provides industrial space as an object of tourist display. Considering that tourism today has become a social phenomenon and has moved from an elite product category to a product category accessible to the consumer, it is important to attract consumers' attention to non-standard tourist products, including industrial tours.

Accordingly, in the development of industrial tours and excursions, it is necessary to distinguish production facilities in two directions: objects of historical and industrial heritage, which are not only monuments of industrial tourism but also cognitive ones; modern operating enterprises, which, in addition to industrial excursions, it is expedient to use as educational or business tours [8, p. 87].

Tours and excursions of objects of historical and industrial heritage should be called industrial tour – a component of industrial tourism. This interpretation is due to the fact that the purpose and objectives of such tours are to familiarize themselves with the production capabilities and features of the development of past industrial eras. In addition, tours of historical and industrial sites reveal the issues of ethnography, production technology, production facilities, and other features of past centuries.

It is advisable to call tours of modern operating enterprises industrial. They are aimed at the acquaintance with modern technological and technological achievements and scientific potential, quality of the manufactured products, production process. Industrial tours, depending on the specialization of the enterprise, can be divided into industries. Also, the importance of the organization of industrial excursions should pay attention to the age category of excursionists. For example, the purpose of such tours for students is professional orientation, the satisfaction of cognitive needs, for students – acquaintance with the scientific and technical potential and technological process, for people of mature generation is interesting the process of production and quality of products.

It should be noted that in the regions of Ukraine, industrial tourism is of a point of nature and not of widespread use. The most promising centre for the development of industrial tourism in Ukraine today is Kryvyi Rih. Kryvyi Rih is characterized by a rich industrial heritage, which includes the remains of production facilities, railways, hydraulic structures, bridges, ancient mining landscapes, remnants of working settlements, etc. If the area of the city of Kryvyi Rih is 431 km², mining landscapes in it occupy about 48.8% of the territory and it is constantly growing [1]. Such industrial heritage requires optimal use of the tourist-recreational load to conserve tourist resources, to obtain socio-economic effect without disturbing the ecological balance of the environment. It is about working industrial sites and the remnants of industrial heritage. The presence of such a non-standard tourist product of Kryvorizhzhya as industrial tourism allows creating creative excursion programs with unique objects: underground, transport, museums of the history of industrial enterprise, socio-cultural attractions related to the industrial past of the region. For example, in the city there are industrial excursions "Northern Lights of Kryvyi Rih", "Kryvyi Rih – Miner", "Descent into the Operating Mine", etc.; review "Night Kryvyi Rih from the Height of the Petrovsky Dump", "Kryvyi Rih – the City of Ore and Metal"; the event "Festival of Industrial Culture Night"; Historic Streets of the Old Town, Old Gdantsevsky Mine, To the Old Red Layer Mine, and others.

As practice shows, tourist activity in large industrial centres suffers from a great deal of formalization, and therefore, is oriented towards the production of relevant services as a commodity of mass culture. As tourists increase their needs for quality services, it is necessary to take into account environmental components and introduce the instrumental values of industrial tourism as a socio-cultural practice. The traditional industrial city – Kryvyi Rih – is no exception and was considered an area of increased risk to human life and health. Thus, according to the theory of reflexive modernization, every person, regardless of their status and age, lives in a society of risk. At the same time, it is the extremity of the industrial zones that drives people to travel to such places.

Industrial tourism can greatly enhance the image of the modern industrial region and city. The positive image of the industrial region will be formed more successfully under the conditions of: availability of excursions and other tourist services; meeting cognitive needs; cultural and educational actions; acquaintance with the extraordinary, amazing results of the impact of industrial production technology on the geospatial landscape composition [4, p. 31]. It is industrial tourism that is able to meet the demand for excursions for certain social groups of the population, to influence the rational-careful attitude and use of natural resources. In particular, the experience of Kryvorizhzhya on planting trees and plants on waste heaps by residents of the city with the involvement of student youth is interesting. The acquired social and environmental experience can be used during the organization and conducting of excursions of environmental topics. Introduced environmental excursion routes within the industrial city demonstrate the effects of resource misuse and open up opportunities for the restoration of post-industrial landscapes. The development and implementation of instrumental values of ecotourism activities will allow modern youth to determine the range of quality tourism services that will create the best conditions for the formation of ecological culture as the quality of personality.

Kryvyi Rih has an extensive multifaceted structure of industrial objects, various specialized industrial enterprises. The industrial heritage of Kryvyi Rih is a system of unique mining and industrial landscapes of European importance, unique engineering and technogenic formations. The tourist attractiveness of the region requires creative offers to the consumer of tourist services with unique objects of industrial destinations, organization of tours with industrial objects, creation of unique industrial museums based on quality advertising and information materials. At the same time, achieving an optimal tourist and recreational load for the conservation of tourist resources should be an important task.

It should be noted that there are restrictions that hinder the development of industrial tourism in general, including in the regions of Ukraine. First of all, it is worth noting the issues related to the security of the visitors themselves. Businesses have to develop business visit regulations that include visitor safety briefing. In addition, this barrier limits the number of visitors to 25 people per trip, which is a limitation of the capacity of industrial excursions.

Another barrier is the safety of the product itself, which is related to the specifics of the production process and the preservation of those modes that are necessary to ensure the quality of the manufactured products.

Information security is also a barrier to the organization of production excursions. It has risks associated with the release of a new leakage product that will result in loss and loss of profit. To prevent these risks, companies limit their ability to visit their production facilities during periods of work on a new product.

In addition to the security of information, a significant obstacle is its limited organization of excursions to industrial enterprises. At present, there is no single information and consulting centre in Ukraine that would provide complete information on manufacturing enterprises that are ready to host tourist groups on their territory. Developing this or that route in the business entity, it is necessary to clearly regulate the time of visit, to develop a master class for the participation of tourists in the production of specific products, to develop game modules (competitive competitions), to prepare a guide, to provide tourists with souvenirs made on this enterprise. The financial costs of organizing an excursion route at existing enterprises are usually insignificant since there is no need to create a logistical base for receiving tourists and demonstrating the production process.

A certain problem is also the lack of openness to the tourism of a number of industrial enterprises. Quite often large industrial entities with interesting hardware and technological processes and innovative processes are left out of the possibility of increasing their own tourist attraction. In domestic practice, unlike foreign experience, enterprises do not practice openness and hospitality for outsiders. To some extent, this is due to the fact that some business entities are required to provide safety training or a throughput system. However, it is worth noting that the principle of openness of the production process for tour groups can improve the reputation of the company. As a rule, such business entities have a more presentable appearance, demonstrating to their visitors the cleanliness of the workplace, the use of modern technological equipment.

Finally, another obstacle to organizing excursions for industrial enterprises is the complexity of controlling tourists themselves. This definition implies the control of tourists before the visit. There is no strict agreement on the excursion to specific groups, therefore, often there are situations when a group of tourists at the last moment refuses to visit the excursion. However, it does not incur any losses but the enterprise itself can no longer undertake a production tour, resulting in downtime, which could be visited by more interested potential visitors [2, p. 170].

Conclusions. On this basis, one of the main recommendations is the choice of a concentration strategy for manufacturing enterprises that are purely industrial. These businesses need assistance and support from regional authorities, line ministries and agencies in organizing tourism activities. It is necessary to regulate which undertakings may relate to industrial tourism and what characteristics they must possess in order to be classified as industrial tourism.

Talking about concentration in a particular segment, within the strategy for the promotion of industrial tourism, it is necessary to concentrate on historically significant objects that have existed in a particular region for a long time, and sites with interesting production technology (metro, nuclear power plant, automotive plant, plastic factory toys, etc.). These sites represent a unique heritage that can become a winning industrial tourism product portfolio. In general, the prospects for the development of industrial tourism in some regions of Ukraine are related not only to the availability of suitable facilities for this purpose but also to the expected increase in population demand for non-traditional types of tourist services in terms of orientation towards domestic tourism, as well as to the fact that stabilization the situation in the domestic market for tourist services is possible only through the diversification of the latter, including through the development of industrial tourism.

References:

1. Zavialova M.V., Skrynko N.V. (2015) Industrialjnyj turyzm: reghionaljnyj aspect. *Efektyvna ekonomika* (electronic journal), no. 5. Available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4066 (accessed 10 October 2019)
2. Ermakova Zh.A. (2012) Innovatsionnye klastery kak prioritet promyshlennoy politiki regiona. *Rossiyskoe predprinimatel'stvo*, no. 22 (220), pp. 167-173.
3. Kadyrov R.V., Mudarisov R.G. (2018) Promyshlennyy turizm kak kreativnyy marketing. *Vestnik Altayskoy akademii ekonomiki i prava*, no. 8, pp. 88-94.
4. Medyanik A.V., Tarabanovskaya S.V. (2016) K voprosu o znachenii promyshlennogo turizma v razvitii regiona. *Tendentsii nauki i obrazovaniya v sovremennom mire*, no. 18-3, pp. 30-33.
5. Nikulina Yu.N. (2017) Issledovanie vostrebovannosti i perspektiv razvitiya promyshlennogo turizma v regione: vzglyad predpriyatiy. *Kreativnaya ekonomika*, vol. 11, no.8, pp. 875-892.
6. Sorochan V.O. (2015) Analiz rynku poslugh promyslovogho turyzmu v Ukrajini. *Aktualjni problemy ekonomiky,* no. 12 (174), pp. 136-145.
7. Bran F., Manea G. (2012) The industrial tourism. *Quality – Access to Success*, no. 3, pp. 1-6.
8. Bujok P., Klempa M., Jelinek J., Porzer M., Rodriguez Gonzalez M.A.G. (2015) Industrial tourism in the context of the industrial heritage. *Geojournal of Tourism and Geosites*, no. 1, pp. 81-92.
9. Frew E.A. (2008) Industrial tourism theory and implemented strategies. *Advances in Culture, Tourism and Hospitality Research*, no. 2, pp. 27-42.
10. Hospers G.-J. (2002) Industrial heritage tourism and regional restructuring in the European union. *European Planning Studies*, no. 10, pp. 397-404.

УДК 314.116-022.252:[711.5(1-22):331.101.3:63](477)

Лагодієнко В.В.,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри маркетингу, підприємництва і торгівлі,
Одеська національна академія харчових технологій
Лагодієнко Н.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку та оподаткування,
Миколаївський національний аграрний університет

Lagodiienko Volodymyr,
Doctor of Economics, Professor,
Head of the Department of Marketing, Entrepreneurship and Trade,
Odessa National Academy of Food Technologies
Lagodiienko Nataliya,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Taxation,
Mykolaiv National Agrarian University

ДЕПОПУЛЯЦІЯ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА МОТИВАЦІЯ НАЙМАНИХ ПРАЦІВНИКІВ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

Лагодієнко В.В., Лагодієнко Н.В. Депопуляція сільських територій та мотивація найманих працівників у сфері сільськогосподарського виробництва України. У статті досліджується динаміка депопуляції сільських територій України та причини, що її зумовлюють. Виявлено, що депопуляція сільських територій відбувається із зростаючим темпом. Відмічається, що в числі головних факторів міграції сільських жителів у міста та за кордон є недостатній рівень оплати праці у сільському господарстві України. Припускається, що однією із причин низького рівня оплати праці ємонопольне становище сільськогосподарських підприємств, як роботодавця на локальному ринку праці. Це дозволяє їм занижувати заробітну плату найманим працівникам. За допомогою порівняльного аналізу Україна-ЄС з'ясовано, що причиною низької оплати праці є незадовільний рівень продуктивності праці у вітчизняному сільському господарстві. У результаті проведеного кореляційно-регресійного аналізу встановлено, що продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах на 45% залежить від обсягу внесених мінеральних добрив та на 27% – від продуктивності тварин в молочному скотарстві і птахівництві. Обґрунтовано першочергові заходи, спрямовані на підвищення продуктивності праці в сільськогосподарських підприємствах.

Ключові слова: сільські території, депопуляція, дефіцит кадрів, оплата праці, продуктивність праці, внесення добрив, молочне скотарство, птахівництво

Лагодиенко В.В., Лагодиенко Н.В. Депопуляция сельских территорий и мотивация наемных работников в сфере сельскохозяйственного производства Украины. Одной из актуальных проблем развития отечественной экономики сельского хозяйства является нарастающий дефицит фактора производства «труд». Депопуляция сельских территорий происходит ускоренными темпами. Нехватка кадров сказывается во всех отраслях сельскохозяйственного производства. Особенно остро не хватает рабочих инженерно-технических специальностей, ветеринаров, менеджеров среднего звена и т. д. Главными резервами повышения производительности труда в сельском хозяйстве Украины являются: обеспечение полного и сбалансированного внесения минеральных удобрений под посев главных сельскохозяйственных культур; применение прогрессивных технологий в молочном скотоводстве и птицеводстве. В повышении заработной платы наемным работникам за счет роста производительности труда заинтересованы сельскохозяйственные предприятия, которые в будущем могут столкнуться с тем, что наиболее ограничивающим фактором развития их аграрного бизнеса станет дефицит квалифицированных работников.

Ключевые слова: сельские территории, депопуляция, дефицит кадров, оплата труда, производительность труда, внесение удобрений, молочное скотоводство, птицеводство.

Lagodiienko Volodymyr, Lagodiienko Nataliya. Depopulation of the rural territories and the motivation of employees in agricultural production of Ukraine. The growing deficit of "labor" as a factor of production is one of the burning issues of the development of national agriculture. Depopulation of rural territories is increasing at an accelerated rate. The shortage of staff is becoming tangible in all branches of agricultural production. There is

an especially acute shortage of engineering workers, veterinarians, and middle-level managers. The aim of the research is to define the level of migration depopulation of rural territories, to carry out a comparative analysis of labor remuneration in different branches of economy of Ukraine and in the agriculture of the EU, to detect the reasons of the low level of labor remuneration at agricultural enterprises of Ukraine. The size of the rural population of Ukraine has a tendency to decrease at an accelerated rate. Depopulation of rural territories is caused by the moving of rural population to cities and abroad. Unsatisfactory development of social infrastructure in villages and a low level of labor remuneration are also reasons causing depopulation of the rural territories. Labor remuneration in agriculture is lower than it is in the most popular spheres of employment of rural residents in cities: in construction, trade, auto service, transport. The average level of salary in agriculture in the EU is 6 times as large as the same index in Ukraine. The main reason of a considerable gap between Ukraine and the EU in the remuneration of labor of employees is a low level of labor productivity. The main resources of increasing the labor productivity in the agriculture of Ukraine are: provision of balanced and full application of mineral fertilizers in crops of the main agricultural plants; application of progressive technologies in dairy cattle breeding and poultry farming. The technical support of agricultural production, primarily due to the rolling stock of machinery, is sufficient and does not require an increase, since such an increase will not be accompanied by an increase in labor productivity. Agricultural enterprises are interested in increasing the salary of employees at the cost of increasing labor productivity, otherwise in the future they can face the fact that the shortage of qualified workers will be a restricting factor for the growth of their business.

Key words: rural territories, depopulation, shortage of personnel, wages, labor productivity, fertilization, dairy cattle breeding, poultry farming

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Однією із актуальних проблем розвитку вітчизняної економіки сільського господарства є наростаючий дефіцит фактору виробництва «праця». Депопуляція сільських територій відбувається прискореними темпами. Брак кадрів дається взнаки в усіх галузях сільськогосподарського виробництва. Особливо гостро не вистачає робітників інженерно-технічних спеціальностей, ветеринарів, менеджерів середньої ланки тощо. Так, відновлення тваринницьких галузей гальмується не лише вищим рівнем капітальних затрат та довшим періодом їх окупності, але й відсутністю кваліфікованих працівників відповідних професій. Головними причинами відтоку сільських кадрів є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури сільських територій та оплати праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.Доходи жителів сільських територій, умови їх життя та праці, мотивація сільської міграції та причини прискорення процесу урбанізації й багато інших соціально-економічних аспектів функціонування сільських територій є важливим об'єктом наукових досліджень закордонних та вітчизняних вчених. Серед останніх досліджень та публікацій закордонних вчених – це праці RosenbergL. [1], Capps K.A., Bentsen C. N. iRamírez A. [2], Luo Q., Andreas J. iLi Y. [3], Smith B., Wills S. [4], Carson J. A., Mattingly M. J. [5], Lucas R. E. [6], Bertolini P. [7]. Серед вітчизняних дослідників – це праці Макогона В. В. [8], Павлика П. В. [9], Саблука Г. І. [10], Чернеги І. І., Шевченко Н. О. та Бленди Н. О. [11], Жаховської В. Л. [12], Головко Л. В. [13], Краєвської Г. О [14], Вітвіцького В. В. [15], Онегіної В. М. і Маренич Т. Г. [16], Лібанової Е. М. [17], Дяконенко О. І. [18] та ін.

Попри чисельні дослідження із даної тематики, проблема відтоку населення із сільської місцевості посилюється. Це вказує на необхідність подальшого пошуку відповідей на гострі соціально-економічні питання зупинки кадрової деградації сільських територій, що вже у недалекому майбутньому може стати одним із найбільш обмежувальних факторів розвитку вітчизняного сільськогосподарського виробництва.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є визначення рівня міграційної депопуляції сільських територій, порівняльний аналіз оплати праці в різних галузях економіки України та в сільському господарстві ЄС, визначення причин низького рівня оплати праці в сільськогосподарських підприємствах України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Динаміка чисельності наявного сільського населення України демонструє спадну тенденцію із зростаючим темпом (рис. 1).

Середньорічний темп скорочення сільського населення за період 1990-2018 рр. становить -0,94%. При цьому спостерігається його ескалація в розрізі розрахункових періодів: 1991-2000 рр. -0,53%, 2001-2010 рр. -1,08%, 2011-2018 рр. -1,29%. З високою ймовірністю можна стверджувати, що за незмінності підходів до проблеми розвитку сільських територій, тенденція скорочення сільського населення в найближче десятиліття збережеться. Вирівнювання динамічного ряду «чисельність наявного сільського населення України» дало змогу розрахувати прогнозну чисельність досліджуваної ознаки станом на кінець 2028 р. – 11779,3 тис. осіб. Це на 1236,1 тис. осіб менше, ніж на кінець 2018 р.

До 2014 р. сільське населення України скорочувалося як за рахунок природного фактору, так і за рахунок міграції (табл. 1).

В результаті російської окупації півострова Крим та окремих районів Донецької й Луганської областей, і розгортання російсько-українського збройного конфлікту, значна частина жителів цих регіонів стали вимушеними мігрантами – тимчасово переміщеними особами. Певна їх частина оселилася на сільських територіях поза ОРДЛО та подалі від прифронтової смуги. Пік міграційного приросту населення сільських територій припав на 2016 р. і з 2017 р. пішов на спад. Зважаючи на причини виникнення, таке явище є обмеженим у просторі й часі, і його треба сприймати саме як форс-мажорні обставини, а не тенденцію. Натомість тенденцією є скорочення чисельності сільського населення України, в тому числі і за рахунок міграції.

Якщо скорочення населення за рахунок природного фактору притаманне і для українського міста, і села. То фактор «сальдо міграції» для міських поселень, на відміну від сільських, – переважно додатний (рис. 2). Це означає, що депопуляція сільських територій, в числі інших факторів, відбувається за рахунок виїзду сільських жителів у місто та за кордон.

Причинами міграційної депопуляції сільських територій є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури села та оплати праці. В силу тематичної спрямованості нашого дослідження, більш детально зупинимося на другій причині.

Причиною внутрішньої міграції є вищий рівень оплати праці в міських поселеннях порівняно із

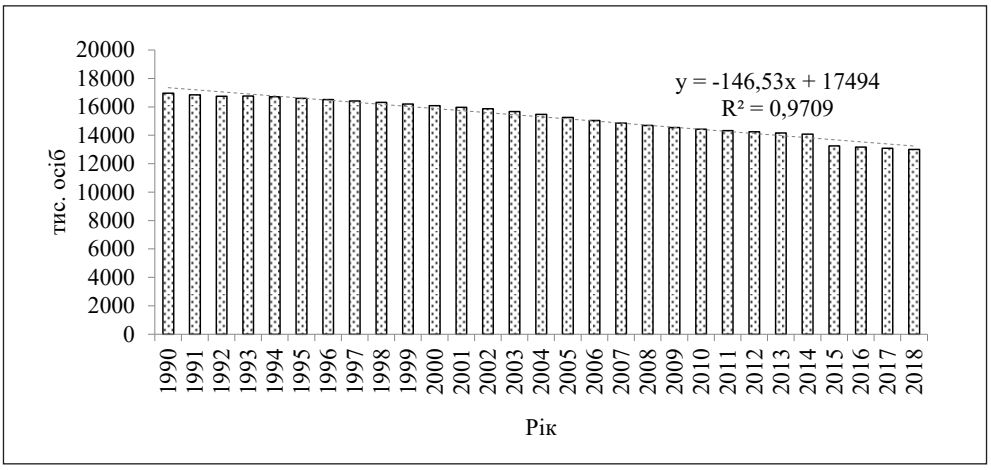

Рис. 1. Чисельність наявного сільського населення України, тис. осіб

Джерело: побудовано за даними [19]

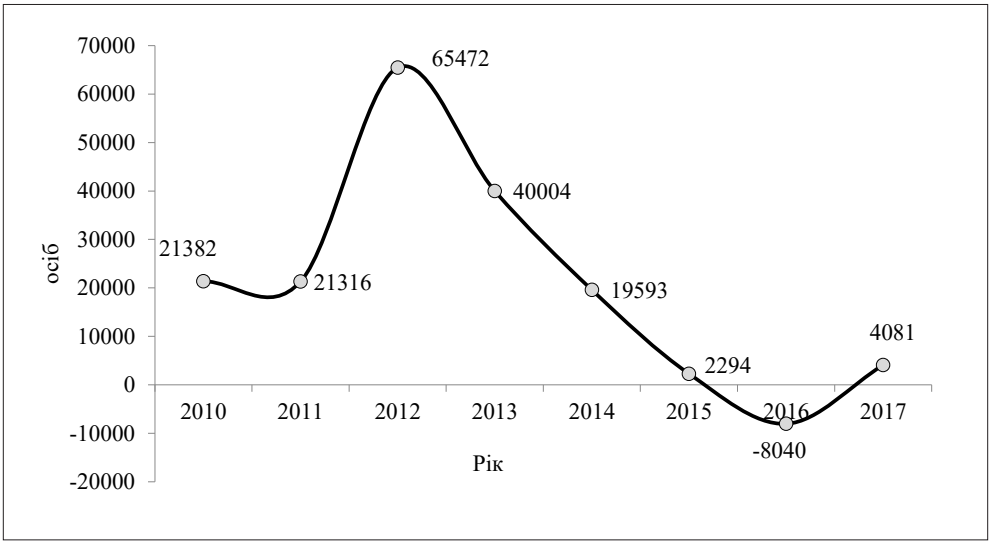

Рис. 2. Сальдо міграції міських поселень України, осіб

Джерело:побудовано за даними [20-21]

Таблиця 1

Формування приросту (скорочення) чисельності сільського населення України, осіб

Показник	Рік							
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загальний приріст, всього	-101267	-84122	-78355	-84782	-75866	-80621	-73335	-86821
в т.ч. за рахунок:								
природного приросту	-96003	-79902	-72246	-76442	-78865	-90348	-90648	-97461
сальдо міграції	-5249	-4220	-3628	-8091	2999	11939	18660	7916
адміністративно-територіальних перетворень	-15	-	-2481	-249	-	-2212	-1347	2724

Джерело: побудовано за даними [20-21]

селом (табл. 2). Як бачимо, у звітному періоді нижчою була оплата праці лише в освіті та охороні здоров'я. Однак і трудоємність процесів у цих галузях набагато нижча, ніж у сільському господарстві. Натомість, у найбільш популярних сферах працевлаштування сільських жителів у міських поселеннях – будівництві, торгівлі, ремонті авто- та фототехніки, транспорті, – рівень зарплат помітно вищий, ніж у сільському господарстві.

На нашу думку, серед причин такого явища одним із головних є монопольне становище сільськогосподарських підприємств, як роботодавця на локальному (в межах сільського населеного пункту) ринку праці. Це дозволяє їм занижувати заробітну плату найманим працівникам. У відповідь, селяни вдаються до пасивного спротиву – шукають роботу в місті.

Другим напрямком міграції сільських жителів є виїзд на роботу за кордон. Порівняльний аналіз України і ЄС показує, що навіть в країнах-аутсайдерах ЄС (Болгарія, Румунія, Угорщина) рівень середньомісячної заробітної плати в сфері сільського господарства вищий, ніж в Україні. А середній рівень заробітної плати в сільському господарстві ЄС більш, ніж у 6 разів вищий за аналогічний показник в Україні (рис. 3).

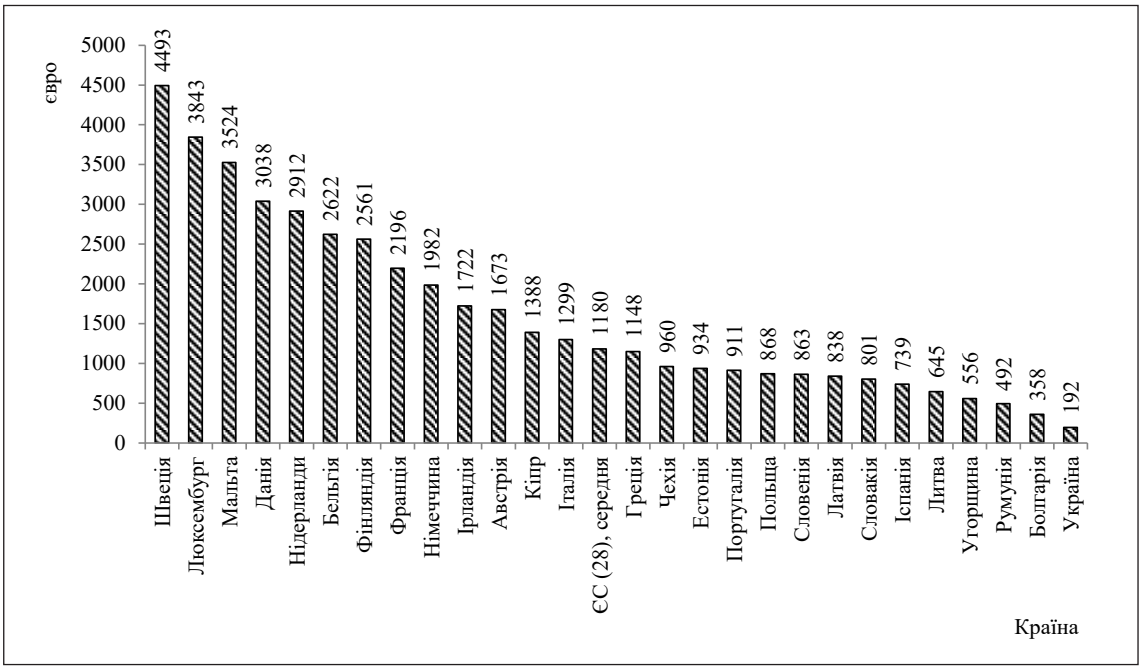

Рис. 3. Середньомісячна заробітна плата найманого працівника в сільському господарстві у 2017 р., євро

Джерело: побудовано автором за даними [21; 26]

Таблиця 2

Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності в Україні у 2010-2018 роках, грн

Вид діяльності	Рік								
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Усього	2250	2648	3041	3282	3480	4195	5183	7104	8865
Сільське господарство	1422	1786	2024	2269	2476	3140	3916	5761	7166
Промисловість	2578	3119	3497	3774	3988	4789	5902	7631	9633
Будівництво	1777	2294	2543	2727	2860	3551	4731	6251	7845
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	1898	2371	2739	3049	3439	4692	5808	7631	9404
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	2648	3061	3405	3582	3768	4653	5810	7688	9860
Інформація та телекомунікації	3185	3705	4360	4659	5176	7111	9530	12018	14276
Фінансова та страхова діяльність	4695	5433	6077	6326	7020	8603	10227	12865	16161
Операції з нерухомим майном	1864	2184	2384	2786	3090	3659	4804	5947	7329
Професійна, наукова та технічна діяльність	2914	3575	4287	4505	5290	6736	8060	10039	12144
Освіта	1884	2077	2532	2696	2745	3132	3769	5857	7041
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	1616	1762	2186	2351	2441	2829	3400	4977	5853
Надання інших видів послуг	1742	2062	2601	2738	3361	3634	4615	6536	8132

Джерело: побудовано за даними [21]

На нашу думку, головною причиною суттєвого відставання України від ЄС у рівні оплати праці найманих працівників, в тому числі в сільському господарстві, є низький рівень продуктивності праці (рис. 4). Як бачимо, найвищий рівень продуктивності праці в сільському господарстві ЄС у 2016 р. був зафіксований у Данії – 203364 євро на 1 зайнятого. Наші найближчі сусіди та колишні учасники соцтабору демонструють менші, ніж у провідних аграрних країнах ЄС, проте вищі порівняно із Україною, рівні аналізованого показника: Чехія – 49210, Словаччина – 41367, Угорщина – 16676, Болгарія – 15494, Польща – 15160, Литва – 15006 євро на 1 зайнятого.

Для пошуку резервів підвищення продуктивності праці у сфері сільськогосподарського виробництва, доцільно дослідити регіональні відмінності у рівнях досліджуваної ознаки та факторах, що їх спричиняють. Для цього можна використати відповідну регіональну статистику (табл. 3):

– функціональна ознака (Y) – виробництво продукції сільського господарства на одного зайнятого (грн., у цінах 2010 р.):

– факторні ознаки:

> x_1 – енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт;

> x_2 – частка площі удобреної мінеральними добривами, %;

> x_3 – внесено на 1 га посівної площі, кг поживних речовин;

> x_4 – середній річний удій молока, кг на одну корову;

> x_5 – середньодобовий приріст ВРХ, г;

> x_6 – середньодобовий приріст свиней, г;

> x_7 – середньодобовий приріст птиці, г.

Результати кореляційно-регресійного аналізу показали високу тісноту зв'язку та його достовірність:

– R = 0,894 – тіснота зв'язку висока, R^2 = 0,798 – мінливість функції на 79,8% визначається мінливістю вибраних факторів;

– фактичні значення критеріїв Фішера ($F_ф$ = 9,056; $F_к$ = 2,657) та Стьюдента ($t_ф$ = 4,476; $t_к$ = 2,12) більші, ніж критичні (табличні). Це означає, що між функціональною та факторними ознаками існує зв'язок і коефіцієнт регресії є статистично значимим;

– фактичне значення критерію Пірсона ($\chi^2_ф$ = 26,04, $\chi^2_к$ = 32,671) менше, ніж критичне (табличне). Це означає, що мультиколінеарність відсутня.

Фактор «енергетичні потужності» не формує помітного впливу на мінливість функціональної ознаки. Це означає, що технічне забезпечення сільськогосподарського виробництва, в першу чергу за рахунок рухомого складу техніки, є достатнім і не потребує збільшення, оскільки таке збільшення не супроводжуватиметься зростанням продуктивності праці. Іншими словами величина фактору «енергетичні потужності» у частині рухомої сільськогосподарської техніки досягнула максимальної граничної корисності за даної технології.

Найбільш вплив формує два фактора – x_2 та x_3. На їх частку припадає 45% впливу на мінливість функції. Отже, потенціал зростання продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві полягає передусім у забезпеченні повного та збалансованого внесення мінеральних добрив під посів головних культур.

Тваринницькі галузі (молочне скотарство, свинарство та птахівництво) в сукупності забезпечують 27% впливу на мінливість функції. В першу чергу це стосується молочного скотарства і птахівництва, які за належного підходу можуть забезпечити суттєве підвищення продуктивності праці.

Висновки із цього дослідження і дальші перспективи в цьому напрямку.

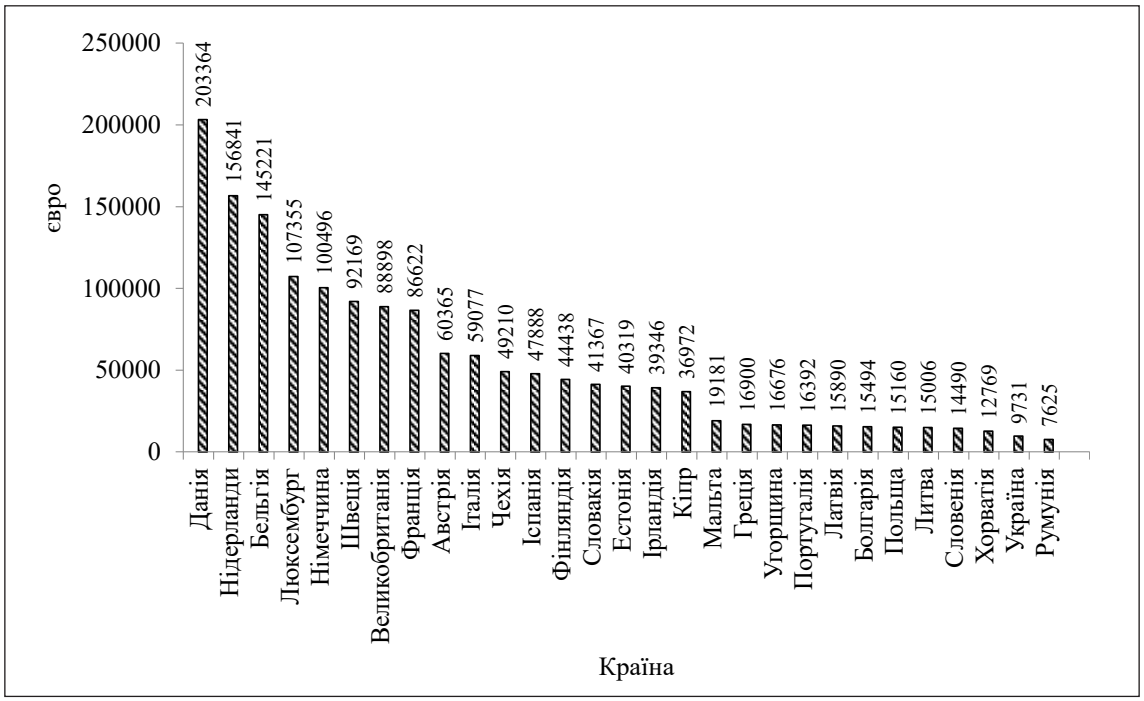

Рис. 4. Виробництво продукції сільського господарства в 2016 році, євро на 1 зайнятого

Джерело: побудовано автором за даними [21; 26]

Таблиця 3

Вихідні дані для проведення кореляційно-регресійного аналізу впливу факторів інтенсифікації виробництва на продуктивність праці в сільськогосподарських підприємствах за 2015-2017 рр.

Виробництво с.-г. продукції, грн. на 1 зайнятого у цінах 2010р.	Енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт	Частка удобреної площі мінеральними добривами, %	Внесено на 1 га посівної площі, кг поживних речовин	Середній річний удій молока, кг на одну корову	Середньодобовий приріст ВРХ, г	Середньодобовий приріст свиней, г	Середньодобовий приріст птиці, г
Y	x_1	x_2	x_3	x_4	x_5	x_6	x_7
316584,6	191,7	94,1	139	5847	588	307	48
286859,5	250,3	91,3	176	5369	492	434	47
251225,4	169,3	89,1	84	5403	585	389	44
226538,6	172,3	86,5	73	5039	619	502	8
270745,7	125,3	83,3	104	4511	524	371	8
122783,6	219,3	79,9	125	3903	535	363	6
201578,4	174,3	86,8	82	4670	564	400	9
278986,8	246,7	91,5	133	4997	460	596	24
242696,7	247,3	89,7	128	6426	589	454	19
227358,1	171,0	89,8	93	5641	573	376	3
212923,9	152,3	87	67	4034	527	268	4
351239,6	165,0	91,5	154	4177	617	526	44
216119,9	152,3	89,1	89	5484	510	315	4
203002,4	144,3	92,1	116	3638	443	361	6
227944,7	185,7	89,1	102	6338	649	496	3
272504,0	154,0	81,1	136	5520	522	348	27
309584,1	132,3	93,1	127	5126	563	379	13
335499,6	150,7	95	170	6184	605	365	10
280008,9	166,3	89	107	6570	550	493	30
251666,3	142,3	81,4	66	6679	643	467	3
316820,2	137,0	92,9	133	5801	583	429	7
283512,9	184,7	90,5	117	6313	584	388	48
177384,3	173,3	84,6	90	4434	593	437	45
263165,3	140,7	89,1	139	5159	590	392	5

Джерело: розраховано за даними [26]

Таблиця 4

Розкладання загальної варіації функції «виробництво продукції сільського господарства на одного зайнятого» на фактори

Фактор	Парний коефіцієнт кореляції, r_{yx_i}	β-коефіцієнт, β_{x_i}	Процент, % ($r_{yx_i} \cdot \beta_{x_i} \cdot 100\%$)
Енергетичні потужності на 100 га посівної площі, кВт (x_1)	-0,158441735	-0,553106535	8,76
Частка удобреної площі мінеральними добривами, %, % (x_2)	0,61475762	0,29316485	18,02
Внесено на 1 га посівної площі, кг поживних речовин мінеральних добрив (x_3)	0,579899924	0,458205215	26,57
Середній річний удій молока, кг на одну корову (x_4)	0,401338187	0,305529192	12,26
Середньодобовий приріст ВРХ, г (x_5)	0,188271906	-0,030137768	-0,57
Середньодобовий приріст свиней, г (x_6)	0,192851162	0,244448835	4,71
Середньодобовий приріст птиці, г (x_7)	0,359219183	0,280626744	10,08

1) динаміка чисельності наявного сільського населення України демонструє спадну тенденцію із зростаючим темпом. Депопуляція сільських територій, в числі інших факторів, відбувається за рахунок виїзду сільських жителів у місто та за кордон;

2) причинами міграційної депопуляції сільських територій є незадовільний рівень розвитку соціальної інфраструктури села та оплати праці;

3) оплата праці в сільському господарстві поступається рівню оплати праці у найбільш популярних

сферах працевлаштування сільських жителів у міських поселеннях – будівництві, торгівлі, ремонті авто- та фототехніки, транспорті;

4) середній рівень заробітної плати в сільському господарстві ЄС більш, ніж у 6 разів вищий за аналогічний показник в Україні;

5) головною причиною суттєвого відставання України від ЄС у рівні оплати праці найманих працівників, в тому числі в сільському господарстві, є низький рівень продуктивності праці;

6) головними резервами підвищення продуктивності праці в сільському господарстві України є:

– забезпечення повного та збалансованого внесення мінеральних добрив під посів головних сільськогосподарських культур;

– застосування прогресивних технологій у молочному скотарстві та птахівництві.

7) у підвищенні заробітної плати найманим працівникам за рахунок зростання продуктивності праці зацікавлені сільськогосподарські підприємства, які у майбутньому можуть стикнутися із тим, що найбільш обмежуючим фактором розвитку їх аграрного бізнесу стане дефіцит кваліфікованих працівників.

Список використаних джерел:

1. Rosenberg L. Why Do Local Officials Bet on the Strong? Drawing Lessons from China's Village Redevelopment Program. *The China Journal, 2015, vol. 74,* 18-42. doi.org/10.1086/681812
2. Capps K. A., Bentsen C. N. and Ramírez A. Poverty, urbanization, and environmental degradation: urban streams in the developing world. *Freshwater Science, 2016, vol. 35, no. 1,* 429-435. doi.org/10.1086/684945
3. Luo Q., Andreas J. and Li Y. Grapes of Wrath: Twisting Arms to Get Villagers to Cooperate with Agribusiness in China. *The China Journal*, *2017*, *vol. 77,* 27-50. doi.org/10.1086/688344
4. Smith B., Wills S. Left in the Dark? Oil and Rural Poverty. *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists, 2018, vol. 5, no. 4,* 865-904. doi.org/10.1086/698512
5. Carson J. A., Mattingly M. J. "We're All Sitting at the Same Table": Challenges and Strengths in Service Delivery in Two Rural New England Counties. *Social Service Review, 2018. vol. 92, no. 3.* 401-431. doi.org/10.1086/699212
6. Lucas R. E. What Was the Industrial Revolution? *Journal of Human Capital, 2018, vol.12*, *no. 2*, 182-203. doi.org/10.1086/697243
7. Bertolini P. *Overview of income and non-income rural poverty in developed countries*. Expert Group Meeting on Eradicating Rural Poverty to Implement the 2030 Agenda for Sustainable Development. *Addis Ababa: United Nations Economic Commission for Africa,* 2019. 11p. Available from: https://www.un.org/ development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/03/bertolini-Overview-rural-poverty-developed-countries.pdf (accessed 01 October 2019)
8. Макогон В. В. Застосування критерію узгодження інтересів власників і працівників для оцінки ефективності менеджменту сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*, 2015, № 7. С. 93-99.
9. Павлик П. В. Мотивація працівників у забезпеченні ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами. *Економіка АПК*, 2016, № 4. С. 81-88.
10. Саблук Г. І. Гендерні проблеми жіноцтва в житті сільського населення. *Економіка АПК*, 2017, № 2. С. 33-38.
11. Чернега І.І., Шевченко Н.О., Бленда Н.О. Оплата праці як соціально-економічна категорія та джерело доходу населення України. *Економіка АПК*, 2017, № 6. С. 80-85. [in English]
12. Жаховська В. Л. Можливості імплементації в Україні європейського механізму розвитку сільських поселень. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 1 (29). С. 79–92. doi.org/10.15407/dse2017.01.079
13. Головко Л. В. Сільські поселення України: трансформаційні зміни просторових характеристик. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 1 (29). С. 93-108. doi.org/10.15407/dse2017.01.093
14. Краєвська Г. О. Мотивація проживання в сільських поселеннях України. *Демографія та соціальна економіка*, 2017, № 3 (31). С. 149-161. doi.org/10.15407/dse2017.03.149
15. Вітвіцький В. В. Інституціональне середовище управління продуктивністю в аграрному секторі економіки. *Економіка АПК*, 2018, № 8. С. 107-116.
16. Онегіна В.М., Маренич Т.Г. Граничний продукт праці як критерій ефективності формування ціни праці в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*, 2018, № 11. С. 51-56.
17. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*, 2018, № 2 (33). С. 10-26. doi.org/10.15407/dse2018.02.11
18. Дяконенко О. І. Вплив фінансової децентралізації на розвиток сільських поселень в Україні. *Демографія та соціальна економіка*, 2018, № 3 (34). С. 161-174. doi.org/10.15407/dse2018.03.161
19. Населення (1990-2018). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/opera-tiv/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (дата звернення: 11.08.2019)
20. Статистичний збірник «Чисельність наявного населення України (2011-2019)». Київ: Державний комітет статистики України, 2019. 112с. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/index.asp (дата звернення 04.09.2019)
21. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010-2018 роках. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/opera-tiv/operativ2014/gdn/prc_rik/prc_rik_u/dszpED_u.html (дата звернення 08.09.2019)
22. National accounts aggregates by industry (up to NACE A*64) [nama_10_a64]. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do (дата звернення: 10.09.2019)
23. Employees by sex, age and economic activity (from 2008 onwards, NACE Rev. 2) – 1 000 [lfsa_eegan2]. URL: http://appsso.eurostat.ec.euro-pa.eu/nui/submitViewTableAction.do (дата звернення: 15.09.2019)
24. Офіційний курс валют. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/curmetal/cur-rency/search?formType=searchFormDate&time_step=daily&date (дата звернення: 19.09.2019)
25. Farmin dicatorsbyagri culturalarea, typeoffarm, standardoutput, legalformand NUTS 2 regions [ef_m_farmleg]. URL: https://ec.euro-pa.eu/eurostat/data/database# (дата звернення: 10.09.2019)
26. Статистичний збірник «Сільське господарство України» за 2017 рік. Київ: Державна служба статистики України, 2018. 245 с.

References:

1. Rosenberg L. (2015). Why Do Local Officials Bet on the Strong? Drawing Lessons from China's Village Redevelopment Program. *The China Journal, vol. 74,* 18-42. doi.org/10.1086/681812 [in English]
2. Capps K. A., Bentsen C. N. and Ramírez A. (2016). Poverty, urbanization, and environmental degradation: urban streams in the developing world. *Freshwater Science, vol. 35, no. 1,* 429-435. doi.org/10.1086/684945 [in English]
3. Luo Q., Andreas J. and Li Y. (2017). Grapes of Wrath: Twisting Arms to Get Villagers to Cooperate with Agribusiness in China. *The China Journal*, *vol. 77,* 27-50. doi.org/10.1086/688344 [in English]
4. Smith B., Wills S. (2018). Left in the Dark? Oil and Rural Poverty. *Journal of the Association of Environmental and Resource Economists, vol. 5, no. 4,* 865-904. doi.org/10.1086/698512 [in English]
5. Carson J. A., Mattingly M. J. (2018). "We're All Sitting at the Same Table": Challenges and Strengths in Service Delivery in Two Rural New England Counties. *Social Service Review, vol. 92, no. 3.* 401-431. doi.org/10.1086/699212 [inEnglish]
6. Lucas R. E. (2018). What Was the Industrial Revolution? *Journal of Human Capital, vol.* 12, *no. 2*, 182-203. doi.org/10.1086/697243 [in English]
7. Bertolini P. (2019). *Overview of income and non-income rural poverty in developed countries*. Expert Group Meeting on Eradicating Rural Poverty to Implement the 2030 Agenda for Sustainable Development. Addis Ababa: United Nations Economic Commission for Africa. 11p. Available from https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2019/03/bertolini-Overview-rural-poverty-developed-countries.pdf [in English]
8. Makohon V.V. (2015) Zastosuvannya kryteriyu uz·hodzhennya interesiv vlasnykiv i pratsivnykiv dlya otsinky efektyvnosti menedzhmentu sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv. [Application of the criterion of harmonization of interests of owners and employees for the evaluation of the efficiency of management of agricultural enterprises] *Ekonomika APK [APK Economics],* #7. Pp 93-99. [in Ukrainian]
9. Pavlyk P.V. (2016) Motyvatsiya pratsivnykiv u zabezpechenni efektyvnoho upravlinnya sil's'kohospodars'kymy pidpryyemstvamy. [Motivation of employees in ensuring effective management of agricultural enterprises]. *Ekonomika APK [APK Economics]*, #4. Pp. 81-88. [in Ukrainian]
10. Sabluk H. I. (2017) Henderni problemy zhinotstva v zhytti sil's'koho naselennya. [Gender problems of womanhood in the life of rural population]. *Ekonomika APK [APK Economics]*, #2. Pp. 33-38. [in Ukrainian]
11. 11.Cherneha I.I., Shevchenko N.O., Blenda N.O. (2017) Oplata pratsi yak sotsial'no-ekonomichna katehoriya ta dzherelo dokhodu naselennya Ukrayiny [Remuneration as a socio-economic category and source of income of the Ukrainian population.] *Ekonomika APK [APK Economics]*, #6. Pp. 80-85. [in English]
12. Zhakhovs'ka V.L. (2017) Mozhlyvosti implementatsiyi v Ukrayini yevropeys'koho mekhanizmu rozvytku sil's'kykh poselen'. [Possibilities of implementation of the European mechanism of rural settlements development in Ukraine]. *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]*, # 1 (29). Pp. 79–92. doi.org/10.15407/dse2017.01.079 [in Ukrainian]
13. Holovko L.V. (2017) Sil's'ki poselennya Ukrayiny: transformatsiyni zminy prostorovykh kharakterystyk.[Rural settlements of Ukraine: transformational changes of spatial characteristics] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]*, # 1 (29). Pp. 93-108. doi.org/10.15407/dse2017.01.093
14. Krayevs'ka H.O. (2017) Motyvatsiya prozhyvannya v sil's'kykh poselennyakh Ukrayiny [Motivation of living in rural settlements of Ukraine] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy*] # 3 (31). Pp. 149-161. doi.org/10.15407/dse2017.03.149
15. Vitvits'kyy V.V. (2018) Instytutsional'ne seredovyshche upravlinnya produktyvnistyu v ahrarnomu sektori ekonomiky [Institutional environment of productivity management in the agrarian sector of economy] *Ekonomika APK [APK Economics]*, #8. Pp. 107-116.
16. 16.Onehina V.M., (2018) Marenych T.H. Hranychnyy produkt pratsi yak kryteriy efektyvnosti formuvannya tsiny pratsi v sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstvakh. [The marginal product of labor as a criterion for the efficiency of pricing labor in agricultural enterprises] *Ekonomika APK [APK Economics]*,#11. Pp. 51-56.
17. Libanova E. M. (2018) Zovnishni trudovi mihratsiyi ukrayintsiv: masshtaby, prychyny, naslidky [External labor migration of Ukrainians: scale, causes, consequences] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]* # 2 (33). PP. 10-26. doi.org/10.15407/dse2018.02.11
18. Dyakonenko O. I. (2018) Vplyv finansovoyi detsentralizatsiyi na rozvytok sil's'kykh poselen' v Ukrayini [Impact of financial decentralization on the development of rural settlements in Ukraine] *Demohrafiya ta sotsial'na ekonomika [Demography and the Social Economy]*, # 3 (34). Pp. 161-174. doi.org/10.15407/dse2018.03.161
19. *Population (1990-2018)*. Available from: http://www.ukrstat.gov.ua/opera-tiv/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html (accessed: 11 August 2019)
20. Statystychnyy zbirnyk (2019). *Chysel'nist' nayavnoho naselennya Ukrayiny* [Size of the native population of Ukraine], Kyiv: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny. 112 pp. Available from: http://database.ukrtsensus.gov.ua/ PXWEB2007/ukr/publ_new1/index.asp (accessed: 04 September 2019)
21. Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny (2018). *Dynamika seredn'omisyachnoyi zarobitnoyi platy za vydamy ekonomichnoyi diyal'nosti u 2010-2018 rokakh* [Dynamics of average monthly wages by types of economic activity in 2010-2018]. Available from: http://www.ukrstat.gov.ua/opera-tiv/operativ2014/gdn/ prts_rik/ prts_rik_u/dszpED_u.html (accessed: 08 September 2019)
22. National atstsounts aggregates by industry (up to NATsE A*64) [nama_10_a64]. Available from: https://appsso.eurostat.ets.europa.eu/nui/submit ViewTableAtstion.do (accessed: 10 September 2019)
23. Employees by sex, age and etsonomits atstivity (from 2008 onwards, NATsE Rev. 2) – 1 000 [lfsa_eegan2]. Available from: http://appsso.eurostat.ets.euro-pa.eu/nui/submitViewTableAtstion.do (accessed: 15 September 2019)
24. 24.Ofitsiynyy kurs valyut (2019) [The official exchange rate]. Available from: https://bank.gov.ua/tsontrol/uk/tsurmetal/tsur-rentsy/search?formType=searchForm Date&time_step=daily&date (accessed: 19 September 2019)
25. Farmin ditsatorsbyagri tsulturalarea, typeoffarm, standardoutput, legalformand NUTs 2 regions [ef_m_farmleg]. Available from: https://ets.euro-pa.eu/eurostat/data/database# (accessed: 10 September 2019)
26. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) *Statystychnyy zbirnyk «Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny» za 2017 rik*. [Statistical collection "Agriculture of Ukraine" for 2017], Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo, 245 p.

УДК 338.48

Морозова О.С.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри готельно-ресторанного та туристичного бізнесу,
Херсонський державний аграрний університет

Morozova Olena,
Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor,
Associate Professor of the Department
Head of Department Hotel, Restaurant and Tourist Business,
Kherson State Agrarian University

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНИ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Морозова О.С. Міжнародний туризм в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. У статті розглянуто стан розвитку міжнародного туризму в Україні. Міжнародний туризм під впливом процесів глобалізації та інтеграції набуває найдинамічнішого розвитку та стає одним із впливових чинників, від яких залежить зростання економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, покращення добробуту населення. Проаналізовано зміни в обсягах і структурі міжнародних туристичних потоків. Установлено, що незважаючи на стримуючі фактори, Україна має потенціал у розвитку міжнародного туризму. Окреслено шляхи розвитку туризму та створення позитивного іміджу країни на ринку туристичних послуг. Визначено, що для розвитку в'їзного туризму в країні необхідно створити відповідну маркетингову стратегію його стимулювання, яка сприяла б збільшенню кількості іноземних відвідувачів, дала б змогу краще використовувати наявний туристично-рекреаційний потенціал регіонів України та допомогла б створенню позитивного іміджу країни на світовому ринку туристичних послуг.

Ключові слова: міжнародний туризм, туристична сфера, в'їзний туризм, виїзний туризм, державне регулювання туризму.

Морозова Е.С. Международный туризм в Украине: современное состояние и перспективы развития. В статье рассмотрено состояние развития туризма в Украине. Международный туризм под влиянием процессов глобализации и интеграции приобретает динамичного развития и становится одним из влиятельных факторов, от которых зависит рост экономики, повышение конкурентоспособности страны на мировых рынках, улучшение благосостояния населения. Проанализированы изменения объема и структуры международных туристических потоков. Установлено, что, несмотря на сдерживающие факторы, Украина имеет потенциал в развитии международного туризма. Очерчены пути развития туризма и создания позитивного имиджа страны на рынке туристических услуг. Определено, что для развития въездного туризма в стране необходимо создать соответствующую маркетинговую стратегию его стимулирования, которая способствовала бы увеличению количества иностранных посетителей, позволила бы лучше использовать имеющийся туристско-рекреационный потенциал регионов Украины и помогла бы созданию положительного имиджа страны на мировом рынке туристических услуг.

Ключевые слова: международный туризм, туристическая сфера, въездной туризм, выездной туризм, государственное регулирование туризма.

Morozova Olena. The international tourism in Ukraine: reality and prospects. Tourism is a promising sector for Ukraine as it satisfies the ever-increasing demand among the population for quality rest in domestic and foreign tourist and recreational complexes and tends to further increase. Tourism is a promising sector for Ukraine as it satisfies the ever-increasing demand among the population for quality rest in domestic and foreign tourist and recreational complexes and tends to further increase. There fore, the methodology of researching the national tourism market should reproduce the complexity and multidimensionality of its functioning in the field of international and domestic tourism. The economic aspect of the study of the state and problems of tourism market development allows to determine the economic potential of the studied region, to distribute national income per capita, to determine the degree of development of certain sectors of the economy. Tourism through tourist consumption, has a stimulating effect on the development of transport, hotels and restaurants, retail, food, construction, communications, insurance, leisure and entertainment, culture and sports and more. Their main goals are: establishing business contacts in the tourism sector, studying demand for tourism products, concluding tourism agreements, getting acquainted with various tourism products, exchanging information and advertising. We consider it expedient to increase the use of non-traditional destinations that attract tourists. The development of such routes requires

cooperation in and between regions. Horseback riding and hiking in the Carpathians, water tourism by rivers, etc. can be additional species. Tourism in ecologically clean areas where water, air and food treat and promote moral recreation should be more actively developed. This direction can be an important element in the development of rural tourism. Ukraine is characterized by instability of the management institute, frequent changes in approaches to tourism management, unsatisfactory scientific support for tourism development, and extremely low level of realization of its potential. For the development of inbound tourism in the country, it is necessary to create an appropriate marketing strategy to stimulate it, which would increase the number of foreign visitors, make better use of the existing tourist and recreational potential of the regions of Ukraine and help to create a positive image of the country in the global tourist services market. For the development of inbound tourism in the country, it is necessary to create an appropriate marketing strategy to stimulate it, which would increase the number of foreign visitors, make better use of the existing tourist and recreational potential of the regions of Ukraine and help to create a positive image of the country in the global tourist services market. The prospects of restoration of the inbound tourist flow are also connected with the stabilization of the situation in the east of the country, the development of European integration processes, which will improve the external image and strengthen the authority of the state in the international market of tourist services.

Key words: international tourism, tourist sphere, inbound tourism, outbound tourism, public regulation of tourism.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі провідні держави світу дали належну оцінку перевагам від розвитку туристичної галузі. Туризм сприяє зростанню зайнятості, диверсифікації економіки, оскільки сфера туризму і курортів пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, підвищує інноваційність національного господарства. Крім того, туризм є одним із чинників реалізації зовнішньої політики держави.

Сучасна туристична індустрія у світовій господарській системі посідає провідні позиції: на неї припадає близько 10% від виробленого у світі валового продукту, близько 30% світової торгівлі послугами, 7% загального обсягу світових інвестицій, 11% світових споживчих витрат. За даними Всесвітньої Туристської Організації, за останні 16 років доходи від міжнародного туризму зростали в середньому на 9% в рік. Для більш ніж 40 країн світу туристична галузь є основним джерелом надходжень національного бюджету, а для 70 – однією з трьох його основних статей.

Україна об'єктивно має всі передумови для інтенсивного розвитку внутрішнього та іноземного туризму: особливості географічного положення та рельєфу, сприятливий клімат, багатий природний, історико-культурний та потенціал. Таким чином, виникає об'єктивна необхідність дослідження перспектив зростання обсягів міжнародно – туристичних відвідувань, нарощення та диверсифікація туристичного продукту в конкурентних умовах розвитку національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку туристичної галузі в Україні та світі викладенні в працях багатьох вітчизняних учених, зокрема А.Ю. Александрової, М.Г. Бойко, І.І. Винниченка, Н.А. Гук, І.В. Зоріна, В.С. Ковєшнікова, В.Ф. Кифяка, О.О. Любіцевої, С.І. Мельниченко, С.П. Науменко, Я.Б. Олійника, Т.Г. Сокол, Т.І. Ткаченко, В.К. Федорченка, Л.М. Шульгіної та ін.

Не зважаючи на те, що багато науковців займалися дослідженням даної теми, існує необхідність більш детального вивчення ролі України на ринку міжнародного туризму.

Формулювання цілей статті. Аналіз ринку міжнародного туризму України в умовах посилення глобалізаційних процесів та визначення шляхів ефективної інтеграції країни у світовий ринок туризму.

Виклад основного матеріалу. Міжнародний туризм під впливом процесів глобалізації та інтеграції набуває найдинамічнішого розвитку та стає одним із впливових чинників, від яких залежить зростання економіки, підвищення конкурентоспроможності країни на світових ринках, покращення добробуту населення.

Статтею 6 Закону України «Про туризм» туризм проголошено одним з пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури і створює умови для туристичної діяльності. Згідно Закону туризм – тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [3].

Сфера туризму та курортів стає однією з основних галузей, що впливає на загальний стан і тенденції світової економіки.

Оскільки зазначена сфера пов'язана з діяльністю більш як 50 галузей, її розвиток сприяє підвищенню рівня зайнятості, диверсифікації національної економіки, збереженню і розвитку культурного потенціалу, збереженню екологічно безпечного навколишнього природного середовища, а також підвищує рівень інноваційності національної економіки, сприяє гармонізації відносин між різними країнами і народами. Крім того, туризм є одним із засобів реалізації зовнішньої політики держави.

У міжнародному туризмі виділяють дві складові – в'їзний і виїзний, що розрізняються за напрямком туристського потоку. Той самий турист може бути класифікований як такий, що в'їжджає і виїжджає одночасно залежно від того, стосовно якої країни стосується його переміщення. Розрізняють країну походження туриста, яку він залишає, і країну призначення, куди він прибуває. У першому випадку мова йде про виїзний, у другому – про в'їзний туризм. Ці терміни використовують стосовно до закордонної подорожі на початку поїздки. На зворотному шляху турист просто повертається додому.

Подорожі з метою розваги і відпочинку складають основу міжнародного туристського обміну. На їхню частку приходиться близько 50% світового туризму. Вони поєднують оздоровчі, пізнавальні, аматорські спортивні поїздки, лікування і т. ін.

Оцінка розташування України свідчить про перспективи розвитку економіки за рахунок туризму,суттєві

нарощення обсягів та диференціація туристичного продукту, проте суттєво відстає від провідних держав світу за рівнем розвитку туристичної інфраструктури та якості туристичних послуг.

До основних пріоритетних напрямів державної політики з розвитку туризму відносяться [3]: удосконалення правових засад регулювання туристичних відносин; становлення туристичного бізнесу як високорентабельної галузі економіки; заохочення національних та іноземних інвестицій у розвиток індустрії туризму та створення нових робочих місць; сприяння розвитку в'їзного та внутрішнього туризму, сільського та екологічного (зеленого) туризму; розширення міжнародного співробітництва у сфері туристичної діяльності та утвердження України на світовому туристичному ринку; гармонізація законодавства України про туризм до світових вимог, створення нормативної бази функціонування систем стандартизації та сертифікації робіт і послуг в туристичному бізнесі тощо.

Фінансово-економічна криза, що загострилася останніми роками, події, пов'язані з анексією Автономної Республіки Крим та проведенням антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей, призвели до зменшення в'їзного туристичного потоку, негативно вплинули на структуру туризму та реалізацію туристичних можливостей країни на внутрішньому і зовнішньому туристичному ринку. Фактично вдвічі зменшилася кількість іноземних туристів. Україна втрачає популярність як туристичний напрям, оскільки у потенційних туристів складається враження повномасштабної війни і країна сприймається як "гаряча точка".

Загострення кризових явищ у сфері туризму та курортів свідчить про необхідність удосконалення державної політики у зазначеній сфері, пріоритетів і принципів її реалізації, повноважень і компетенції суб'єктів туристичної діяльності, впровадження ефективних організаційно-правових, економічних, інформаційних механізмів розвитку сфери туризму та курортів як високорентабельної галузі національної економіки.

Такі науковці, як Н.В. Антонюк, Н.М. Ганич, М.П. Мальська, вважають найважливішим саме національний рівень і виділяють декілька моделей державного управління міжнародною туристичною діяльністю залежно від ступеню участі державних органів у регулюванні цього важливого для національної економіки сектору (табл. 1.).

Незважаючи на ресурсну забезпеченість та потенційні туристичні можливості, Україна на даний час не має можливості конкурувати з розвинутими туристичними державами. Для раціонального і ефективного використання туристичних, природних, лікувальних та рекреаційних ресурсів України необхідно сформувати туристично-рекреаційний простір шляхом створення та забезпечення функціонування зон розвитку туризму та курортів і розробити, впровадити та запропонувати споживачеві конкурентоспроможний національний туристичний продукт [5].

Впродовж останніх років середньорічний приріст в'їзного туризму в Україні становив 6,8%. У 2014–2017 рр. у зв'язку з проведенням антитерористичної операції в окремих регіонах та тимчасовою окупацією частини території України спостерігається скорочення іноземних громадян, які відвідали Україну вдвічі. Так, у 2013 р. їх кількість становила 24,7 млн осіб, а в 2014 р. – лише 12,7 млн осіб, у 2015 р. – 12,4 млн, у 2016 р. – 13,6 млн, у 2017 р. – 14,4 млн осіб [1].

Незначне зменшення кількості в'їздів іноземних громадян до України у І півріччі 2019 року, у порівнянні з аналогічним періодом минулого року (-5,6 %), зумовлено зменшенням туристичного потоку з прикордонних країн (табл. 2).

Впродовж 2014-2017 років в Україні спостерігаються періоди зростання (2017 р.) та спадів (2015 р.) в динаміці розвитку туристичної галузі, що відображено в табл. 3.

За даними Всесвітньої туристичної організації, щорічно подорожує більше 800 млн. чоловік. Більш ніж в 40 країнах світу туризм є основним джерелом надходжень національного бюджету.

Таблиця 1

Моделі державного управління міжнародною туристичною діяльністю

Модель	Визначення	Передумови	Приклад
Децентралізована	Центральний орган, що опікувався б міжнародним туризмом відсутній, вирішення проблемних питань відбувається локально, під дією ринкового механізму.	Туризм для економіки країни не є пріоритетною, перспективною сферою розвитку або сегмент туристичного ринку є досить самостійним, щоб вирішувати проблеми без втручання допомоги держави.	США
Централізована	Наявність міцного й авторитетного центрального державного органу – накшталт міністерства, що управляє діяльністю усіх організацій туристичної галузі в країні.	Суттєві фінансові вливання в туристичну індустрію, значні інвестиційні потоки, залучені в інфраструктуру тощо. Часто туризм у таких економіках – головне джерело надходжень іноземної валюти.	Єгипет, Туніс, Ізраїль, Мексика.
Змішана («європейська»)	Регулювання сфери міжнародного туризму в країні здійснює філія, організована частина центрального органу, але велику кількість функцій виконують і на місцях.	Центральні державні органи діють у тісному зв'язку з місцевою владою, малим та середнім бізнесом.	Франція, Італія, Іспанія, Росія та Україна.

Джерело: [2, с. 134]

Таблиця 2

Кількість іноземних громадян, що перетинали державний кордон України

	Роки				Приріст%		
	2016	**2017**	**2018**	**2019**	**16/17**	**17/18**	**18/19**
І квартал	2427,3	2631,5	2547,7	2357,8	8,4	-3,2	-7,5
ІІ квартал	3392,7	3697,1	3673,4	3513,8	9,0	-0,6	-4,3
ІІІ квартал	4559,5	4769,5	4935,7	-	4,6	3,5	-
ІУ квартал	3226,3	3323,1	3050,1	-	3,0	-8,2	-
Усього:	**13606,0**	**14421,2**	**14207,0**	**-**	**6,0**	**-1,5**	**-**

За даними Адміністрації Державної прикордонної служби [1]

Таблиця 3

Показники розвитку туристичної галузі України [6]

Показники	**Роки**			
	2014	**2015**	**2016**	**2017**
Кількість туристів, обслугованих суб'єктами туристичної діяльності України, осіб	2425089	2019576	2549606	2806426
Іноземні туристи, які відвідали Україну, осіб	12711507	12428286	13333096	14229642
Туристи-громадяни України, які виїжджали за кордон, осіб	22437671	23141646	24668233	26437413
Внутрішні туристи, осіб	322746	357027	453561	476967

Наприклад, в Іспанії частка прибутків від іноземного туризму в загальній сумі надходжень від експорту товарів та послуг складає 35%, на Кіпрі та в Панамі – понад 50%, на Гаїті – більш як 70% [4].

За останніми даними Світового банку, за 2017 рік Україну відвідали 14,2 мільйони іноземних туристів. Це більше за кількість туристів у Сингапурі, Данії, Ісландії, Чехії, Швейцарії, Норвегії, Австралії, Швеції, Новій Зеландії та ще безлічі інших країн, які відомі давньою історією, унікальними пам'ятками та красивою природою. Звісно, Франція з її Парижем та Ейфелевою вежею так і продовжує залишатися найпопулярнішою країною у світі, до якої приїхало 86,8 мільйонів мандрівників. Далі за нею у рейтингу Іспанія та США, які прийняли по 81 млн та 77 млн туристів відповідно.

Цифри світового банку збігаються і з даними Державної служби статистики України за 2017-й рік, який зафіксував, що порівняно з 2016-м іноземних туристів побільшало майже на мільйон – з 13,3 млн до 14,2 млн. Практично такі ж цифри наводить і Мінекономрозвитку, щоправда там вже знають про кількість іноземних відвідувачів і за 2018-й рік, відмічаючи, що показник в'їзного туризму залишився на рівні 2017 року – тобто трохи більше 14 мільйонів [6].

Лідерами за кількістю в'їздів іноземців до України історично залишаються прикордонні країни, частка яких з 2016 року поступово зменшується з 85,5% до 80,7 %, що, серед іншого, пояснюється введенням з 01.01.2018 року змін до Митного кодексу України, що значно обмежують безмитний перетин товарів через кордон.

На фоні зменшення у І півріччі 2019 року прикордонного обміну у порівнянні з І півріччям 2018 року, спостерігаються якісні зміни в структурі в'їзного туристичного потоку з не прикордонних країн (табл. 4). Так досягнуто суттєвого зростання потоків з: Литви–на 32,0%, Латвії–18,1%, Німеччини–7,5%, Канади–11,4%, Китаю–11,1%, а також продовжується тенденція зростання потоків туристів з: Франції–6,0%, США–5,6%, Чехії–5,6%, Італії–3,9%, Великобританії–2,7%, Болгарії–2,4% та відновився потік туристів з Грузії–4,5% [4].

Туризм через туристське споживання, здійснює стимулюючий вплив на розвиток транспорту, готелів та ресторанів, роздрібної торгівлі, харчової промисловості, будівництва, зв'язку, страхування, діяльності у сфері відпочинку і розваг, культури та спорту тощо. Також розвиток туризму стимулює пожвавлення місцевої економіки та створення додаткових постійних та сезонних робочих місць. Відсутність безпеки в Україні найбільш проявляється незадовільному стані дорожньо – транспортної інфраструктури. Стан автомобільних доріг України має найгірші оцінки серед більшості європейських країн, це спричиняє велику кількість нещасних та летальних випадків. До Євро 2012 були відремонтовані деякі дороги, поставлені знаки, нові світлофори в місцях проведення чемпіонату, але загальний стан все одно поганий, це особливо помітно за межами міст. Україна ставить акцент на розвиток «в'їзного туризму». Також в країні розробляються заходи для розвитку сільського та зеленого туризму з метою залучення іноземних туристів та інвесторів. Для того, щоб туризм розвивався швидкими темпами, необхідно провести удосконалення інфраструктури, яка обслуговує дороги: будівництво нових кемпінгів, кав'ярень, АЗС, придорожніх ресторанів та зон відпочинку. Вже зараз туристична галузь виробляє 8% ВВП і 20% зовнішньо-торгівельного обігу України. Сьогодні кожен турист, який відвідує нашу державу, в середньому залишає тут майже 500 доларів США за 3 дні перебування [4].

До чинників стимулювання розвитку міжнародного туризму нами віднесено: міжнародні туристичні заходи, як виставки, ярмарки, туристичні форуми, конференції та крили столи. Основними їх цілями є: встановлення ділових контактів у сфері туризму, вивчення попиту на туристичні продукти, укладання угод у сфері туризму, ознайомлення з різноманітними туристичними продуктами, обмін інформацією та рекламування.

Таблиця 4

ТОП-20 країн, громадяни яких найчастіше відвідують Україну (тис.осіб) [1]

№ п/п	Країни	2016	2017	2018	2019	2019/2018, %
1	Молдова	1986,8	2013,2	1949,6	1795,5	-7,9
2	Білорусь	674,9	1048,0	1064,5	909,6	-14,5
3	Росія	596,2	620,3	645,3	623,6	-3,4
4	Польща	555,5	553,0	532,4	513,5	-3,5
5	Угорщина	581,3	608,0	447,4	417,3	-6,7
6	Румунія	374,8	400,6	354,8	353,7	-0,3
7	Словаччина	206,7	168,9	151,8	127,7	-15,9
8	Туреччина	87,8	115,5	134,2	125,8	-6,2
9	Ізраїль	76,5	99,9	125,7	121,0	-3,8
10	Німеччина	70,5	87,6	98,7	115,9	17,5
11	США	61,7	71,6	80,5	85,1	5,6
12	Великобританія	29,9	35,4	57,2	58,8	2,7
13	Литва	21,1	34,0	40,9	54,1	32,0
14	Італія	32,4	35,6	40,5	42,1	3,9
15	Азербайджан	43,1	42,0	42,5	41,3	-2,9
16	Чехія	18,4	25,6	29,6	31,2	5,6
17	Франція	22,9	26,9	29,1	30,9	6,0
18	Болгарія	18,3	21,0	22,4	22,9	2,4
19	Грузія	21,4	23,3	21,7	22,7	4,5
20	Латвія	12,1	16,7	18,7	22,1	18,1

За даними Адміністрації Державної прикордонної служби [1]

Україна стає все популярнішою серед іноземних відвідувачів, одна з найвідоміших телекомпаній світу CNN, склала окремий рейтинг з топ-11 туристичних міст України. До нього ввійшли Львів, Чернівці, Умань, Київ, Переяслав-Хмельницький, Харків, Чернігів, Одеса, Ужгород та Кам'янець-Подільський.

Вважаємо доцільним посилити використання нетрадиційних напрямів, які приваблюють туристів. Розвиток таких маршрутів потребує кооперації в регіонах та між ними. Додатковими видами можуть стати кінний та піший туризм у Карпатах, водний туризм ріками тощо. Активніше має розвиватися туризм в екологічно чистих районах, де вода, повітря та їжа лікують і сприяють моральному відпочинку. Цей напрям може стати важливим елементом у розвитку сільського туризму.

Для України характерним є нестабільність інституту управління, часті зміни підходів до управління туристичного сферою, незадовільний науковий супровід розвитку туризму, вкрай низький рівень реалізації його потенціалу.

Створення Ради туристичних міст і районів, співпраця органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, громадських організацій та підприємницьких структур, навчальних та наукових закладів дадуть максимальний ефект у розвитку туризму в Україні.

Для розвитку в'їзного туризму в країні необхідно створити відповідну маркетингову стратегію його стимулювання, яка сприяла б збільшенню кількості іноземних відвідувачів, дала б змогу краще використовувати наявний туристично-рекреаційний потенціал регіонів України та допомогла б створенню позитивного іміджу країни на світовому ринку туристичних послуг.

Єдиний шлях розв'язання системних проблем у сфері туризму та курортів – це стратегічно орієнтована державна політика, основним завданням якої є визначення туризму одним з основних пріоритетів держави, впровадження економіко-правових механізмів успішного ведення туристичного бізнесу, інвестиційних механізмів розвитку туристичної інфраструктури, інформаційно-маркетингових заходів з формування туристичного іміджу України.

Подолання негативних тенденцій, створення сприятливих умов для розвитку сфери туризму та курортів повинні стати пріоритетними напрямами прискорення економічного та соціального зростання країни.

Висновки. Розвиток міжнародного туризму в Україні, перетворення його на джерело значних і стабільних надходжень до бюджету, підвищення іміджу України у світі вимагає від нашої країни розроблення відповідної нормативно-правової бази туризму, активної державної політики та узгоджених дій усіх органів державної та місцевої влади з розвитку туризму, створення конкурентоспроможного туристичного продукту, суттєвого вдосконалення туристичної інфраструктури.

Таким чином, визначимо шляхи вирішення проблем розвитку міжнародного туризму в Україні, в першу чергу в'їзного, до яких відносимо: визначення з боку держави пріоритетних видів міжнародного туризму для країни в світлі сучасних тенденцій його розвитку; стимулювання розвитку малого і середнього бізнесу у сфері міжнародного туризму за різними напрямками; збільшення розмірів державних субсидій для реалізації туристичних проектів; надання пільгових займів туристичним фірмам; сприяння з боку держави у створенні структур для юридичної, фінансової та маркетингової підтримки підприємств у сфері туризму; впровадження прогресивних технологій туристичного обслуговування; сприяння підготовці фахівців у сфері міжнародного туризму; навчання туроператорів; використання інтенсивних методів розвитку рекреа-

ційних територій, в основі яких лежить формування комплексних рекреаційно-туристичних послуг різного характеру, досягнення більш високого їх рівня, розширення періоду функціонування курортно-рекреаційних закладів; для територій, що у своєму розвитку перебувають на початкових етапах, необхідність знаходження своєї ніші на ринку турпослуг, формування власного іміджу, поєднання рекреаційної діяльності з краєзнавчо-екскурсійною.

Послідовна реалізація даних рекомендацій сприятиме динамічному розвитку туристичної галузі в Україні та перетворенню її в одну з високоприбуткових сфер бізнесу, дозволить зміцнити положення країни на світовому ринку туристичних послуг.

Список використаних джерел:

1. Інформація щодо відвідування України іноземними туристами та виїзду громадян України за кордон І півріччя 2016-2019 років (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби) URL: www.me.gov.ua (14.09.2019)

2. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: [підруч.] / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – К. : Знання, 2010. – 661 с.

3. Закон України «Про туризм»: URL::http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр (дата звернення 18.08.2019)

4. Особливості розробки прогнозів розвитку туристичної галузі. URL: http://tourlib.net/statti_ukr/orlova2.htm. (дата звернення 28.08.2019)

5. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року» від 16 березня 2017 р. № 168-р. – Київ. URL https://zakon.rada.gov.ua/ (дата звернення 30.09.2019)

6. Туристичні потоки URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm. (дата звернення 23.09.2019)

References:

1. Information on foreign tourists visiting Ukraine and traveling abroad for the first half of 2016-2019 (according to the State Border Guard Service) URL: www.me.gov.ua (accessed 14 September 2019).

2. Malska MP International tourism and services: [textbook] / MP Malska, NV Antonyuk, NM Ganych. – K.: Knowledge, 2010. – 661 p.

3. Law of Ukraine "On Tourism" URL::http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/324/95-вр(accessed 18 August 2019)

4. Features of development of forecasts of development of tourist industry URL: http://tourlib.net/statti_ukr/orlova2.htm. (accessed 28 August 2019)

5. Ordinance of the Cabinet of Ministers of Ukraine “On Approval of the Strategy for Development of Tourism and Resorts for the Period up to 2026” of March 16, 2017 No. 168-p. – Kiev. URL https://zakon.rada.gov.ua/(accessed 30 September 2019)

6. Tourist streams URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/tyr/tyr_u/potoki2006_u.htm. (accessed 23 September 2019)

УДК 63:314

Нежид Ю.С.,
аспірантка кафедри бухгалтерського обліку і аудиту,
Харківський національний аграрний університет імені В.В. Докучаєва

Nezhyd Julia,
Postgraduate Student at the Department of Accounting and Audit,
Kharkiv National Agrarian University named after V.V. Dokuchaiev

ДЕМОГРАФІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ УПРАВЛІННЯ ЗАЙНЯТІСТЮ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

Нежид Ю.С. Демографічні передумови управління зайнятістю сільського населення. У статті досліджено та розкрито сучасні демографічні тенденції як фактор прямого впливу на управління зайнятістю сільського населення. Наведено динаміку чисельності населення за типом поселень в Україні за 1992–2018 рр. За допомогою аналітичних показників динаміки чисельності сільського населення виявлено абсолютні та відносні темпи скорочення населення. Досліджено вплив демографічних показників на розвиток сфери зайнятості в сільській місцевості. Проаналізовано показники народжуваності та смертності та їхній прямий вплив на природний приріст (скорочення) населення. За результатами проведеного дослідження визначено напрями вирішення проблеми скорочення чисельності населення, що дасть змогу покращити рівень зайнятості в сільській місцевості та поліпшити конкурентоспроможність сільськогосподарських товаровиробників на сучасному ринку праці.

Ключові слова: зайнятість населення, чисельність населення, демографічний показник, природний приріст населення, міграційний рух.

Нежид Ю.С. Демографические предпосылки управления занятостью сельского населения. В статье исследуются и раскрываются современные демографические тенденции как фактор прямого влияния на управление занятостью сельского населения. Приведена динамика численности населения по типу поселений в Украине за 1992–2018 гг. С помощью аналитических показателей динамики численности сельского населения выявлены абсолютные и относительные темпы сокращения населения. Исследовано влияние демографических показателей на развитие сферы занятости в сельской местности. Проанализированы показатели рождаемости и смертности и их прямое влияние на естественный прирост (сокращение) населения. По результатам проведенного исследования определены направления решения проблемы сокращения численности населения, что позволит улучшить уровень занятости в сельской местности и повысить конкурентоспособность сельскохозяйственных товаропроизводителей на современном рынке труда.

Ключевые слова: занятость населения, численность населения, демографический показатель, естественный прирост населения, миграционное движение.

Nezhyd Julia. Demographic prerequisites for rural population employment management. The article examines and reveals the current demographic tendencies as a factor of direct influence on the employment management of rural population, which will become one of the key parameters in the development of organizational and economic mechanism of employment management in the agricultural sector of the economy. The current demographic situation in Ukraine proves that the general indicators of population reproduction, birth and mortality rates, migration movements of the population require a constant monitoring and detailed analysis, which will allow to ensure the formation process of an organizational and economic mechanism in employment regulation. The dynamics of population quality accrding type of settlements in Ukraine during 1992–2018 is presented. It enables to determine the proportional ratio between urban and rural population. The analytical indicators of the rural population dynamics revealed absolute and relative rates of population decrease. The influence of demographic indicators on the development of employment in rural areas under the influence of the demographic parameter was investigated. The birth and mortality rates and their direct impact on the natural increase (decrease) of the population are analyzed. The divergence of the migration balance in Ukraine according to the type of settlements is determined. It is substantiated that a significant decrease in the number of rural settlers against the background of socio-economic problems accelerates the decline, often stipulates loss of economic activity and closure of existing social institutions, causes disruption of transport and, as a consequence, results in mass departure of rural at the reproduction age. To improve the regulation mechanism of employment in the domestic labor market is a difficult task and requires active measures, in particular in the process of negative demographic processes stabilization. According to the results of the research, the directions to solve the problems of population reduction are defined, which will improve the employment rate in rural areas and increase the competitiveness of agricultural producers in the modern labor market.

Key words: employment, population quantity, demographic indicator, natural increase, migration movement.

Постановка проблеми. Сучасна демографічна ситуація в Україні, зокрема в сільській місцевості, – це важливий критерій функціонування механізму управління зайнятістю. Загальновідомою тенденцією на сучасному ринку праці є трансформація економічно активного населення за віковою структурою, для якої характерна висока частка осіб старшого віку і низька частка – молодшого, що визначає демографічне навантаження на ринок праці. Загальні показники відтворення населення, рівень народжуваності та смертності, міграційний рух населення належать до факторів, які потребують постійного моніторингу і детального аналізу для забезпечення та передбачення демографічних передумов формування процесу управління зайнятістю сільського населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, що стосуються оцінки факторів формування зайнятості, сучасного стану ринку праці та демографічних процесів в Україні, розглянуто в працях багатьох науковців. Цим питанням приділяли увагу В.Г. Андрійчук, С.І. Бандура, О.А. Бугуцький, О.О. Герасименко, В.К. Горкавий, О.А. Грішнова, В.С. Дієсперов, Н.П. Казюка, А.М. Колот, Е.М. Лібанова, М.Й. Малік, Л.І. Михайлова, Т.І. Олійник, І.М. Онопрієнко, В.М. Петюх, М.С. Пономарьова, Л.В. Транченко, С.А. Харчук, К.І. Якуба, В.В. Ярова. У процесі досліджень вивчено сучасні тренди зайнятості, стан демографічної ситуації; проаналізовано тенденції змін у структурі населення за віком, місцем проживання; визначено основні чинники, які впливають на демографічні зрушення. Наукові роботи дослідників становлять потужну теоретичну базу, що свідчить про велику актуальність питання, дає змогу визначити мету і тематичне спрямування подальшого дослідження.

Формулювання завдання дослідження. Мета дослідження полягає у комплексній оцінці демографічних передумов формування зайнятості сільського населення, що буде важливим фактором у розробленні організаційно-економічного механізму управління зайнятістю в аграрному секторі економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зайнятість – це один із головних макроекономічних показників, який має два основні складники: економічний і соціальний. Економічний складник полягає у створенні національного доходу, що формує сучасний рівень життя і добробуту кожного громадянина. Суть соціального складника полягає в можливості самореалізації кожного громадянина відповідно до професійно-кваліфікаційного рівня.

Зайнятість населення є фундаментом економічного зростання країни, вирішальним фактором створення валового національного продукту, матеріального й духовного добробуту людей, провідною сферою реалізації їхніх життєвих інтересів, основним засобом задоволення різноманітних потреб. Забезпечення зайнятості населення – найвищий пріоритет соціально-трудових відносин та їх регулювання [1].

На рівень і процес трансформації зайнятості впливають майже всі процеси і тенденції економіки, політики, суспільства, законодавства тощо [2].

Дослідник С.А. Харчук до основних ознак зайнятості відносить: структуру зайнятості економічно активного населення, демографічну ситуацію, інституційні зміни в професійно-кваліфікаційній структурі, престижність праці в галузі, рівень мотивації [3, с. 26].

На ступінь і характер зайнятості в сільському господарстві впливають різноманітні фактори, які класифікують на природні, організаційні, економічні, соціальні, технологічні, юридичні, демографічні, психологічні та ін. [4, с. 109].

На думку І.М. Онопрієнко, демографічний чинник – один із визначальних для забезпечення стабільного й безпечного розвитку держави, а проблеми оптимального демографічного розвитку слід розглядати як першочергові інтереси держави, як фактор і водночас як результат її функціонування [5, с. 604].

Отже, важливою передумовою розвитку сфери зайнятості та підвищення трудового потенціалу сільських територій є оцінка сучасного стану демографічної ситуації в Україні.

Вважаємо, що для визначення впливу демографічного фактора на структуру зайнятості та побудову організаційно-економічного механізму управління зайнятістю потрібно дослідити й оцінити основні показники кількості наявного населення в розрізі видів населених пунктів (рис. 1).

Відповідно до наведених на рис. 1 даних, із 1993 р. зберігається тенденція до скорочення частки наявного населення. У 2000 р. частка сільськогонаселення скоротилася на 3,0 % порівняно з 1995 р. і становила 16,1 млн. осіб. У 2015 р. сільське населення зменшилося на 19,9%, або на 3,3 млн осіб, порівняно з 1995 р. У 2018 р. залишилася динаміка депопуляції населення: кількість сільського населення скоротилася на 2,3% порівняно з 2015 р. Також варто відмітити, що пропорційне співвідношення між міським та сільським населенням зберігалося на рівні 67% і 33% відповідно. Основними чинниками, які вплинули на цей показник, є природне та міграційне скорочення населення, зокрема зовнішня трудова міграція.

Демографічна ситуація в сільських поселеннях за регіонами України характеризується переважанням негативних тенденцій, що проявляються у скороченні як загального, так і природного приросту населення [7, с. 33].

На основі попередніх даних проведемо аналіз аналітичних показників динаміки кількості сільського населення для виявлення абсолютних та відносних темпів зростання (скорочення) населення (табл. 1).

Дані табл. 1 свідчать, що максимальну абсолютну швидкість скорочення чисельності населення спостерігали у 2015 р. (0,8 млн осіб). Найбільша відносна швидкість скорочення населення була характерна для 2015 р. (максимальний темп скорочення -5,7%). Тенденція до скорочення чисельності населення в подальшому може призвести до негативних явищ – занепаду сільських територій та вимирання села.

За результатами досліджень Інституту демографії та соціальних досліджень НААН України було виявлено, що починаючи з 1991 р. депопуляція є основною складовою частиною невпинного зменшення чисельності населення України і в селах, і в містах [8, с. 14]. Це явище має вплив на формування та становлення ринку праці України. Проаналізуємо динаміку розвитку зайнятості в сільській місцевості за період 2000–2018 рр.

За даними рис. 2, чисельність населення протягом досліджуваного періоду зменшилася. Результатом такої тенденції стало скорочення частки економічно

активного населення у віці 15–70 років з 6,9 млн осіб до 5,6 млн осіб. Ця тенденція має прямолінійний зв'язок із показником зайнятого населення у віці 15–70 років, що дає змогу зробити висновок про те, що сучасний демографічний стан має опосередкований вплив на розвиток зайнятості та структуру сучасного ринку праці. Причинами цього є природний і міграційний рух населення.

На формування показника природного приросту (скорочення) населення впливає рівень народжуваності та смертності. У табл. 2 досліджено динаміку цих показників за типом поселень, що відображає певні соціально-економічні зміни в країні.

Дані табл. 2 підтверджують відмінності між порівнюваними показниками відтворення населення в містах і сільській місцевості. У 2017 р. рівень народжуваності в сільській місцевості перевищував аналогічний показник у містах на 7,6%. Проте на цей показник негативно впливав рівень смертності, що на 7 6% перевищував показник міського населення. Темпи природного скорочення в сільській місцевості на 94, 7% перевищували рівень цього показника в містах.

Істотне зменшення кількості мешканців сільських поселень на тлі соціально-економічних негараздів прискорює занепад, часто зумовлює збитковість економічної діяльності та закриття закладів соціальної сфери, спричиняє порушення транспортного сполучення і приводить до масового виїзду селян репродуктивного віку. Унаслідок описаних вище змін відбуваються суттєві зрушення і в основних характеристиках територіального розподілу сільського населення (його щільності, середній людності поселень, розмірах адміністративно-територіальних одиниць низового рівня) та репродуктивній здатності сільських поселень загалом [9, с. 74].

Міграційні процеси відіграють важливу роль у формуванні сфери зайнятості сільських територій. Сальдо міграції в Україні як у містах, так і в селах є різноспрямованим (рис. 3).

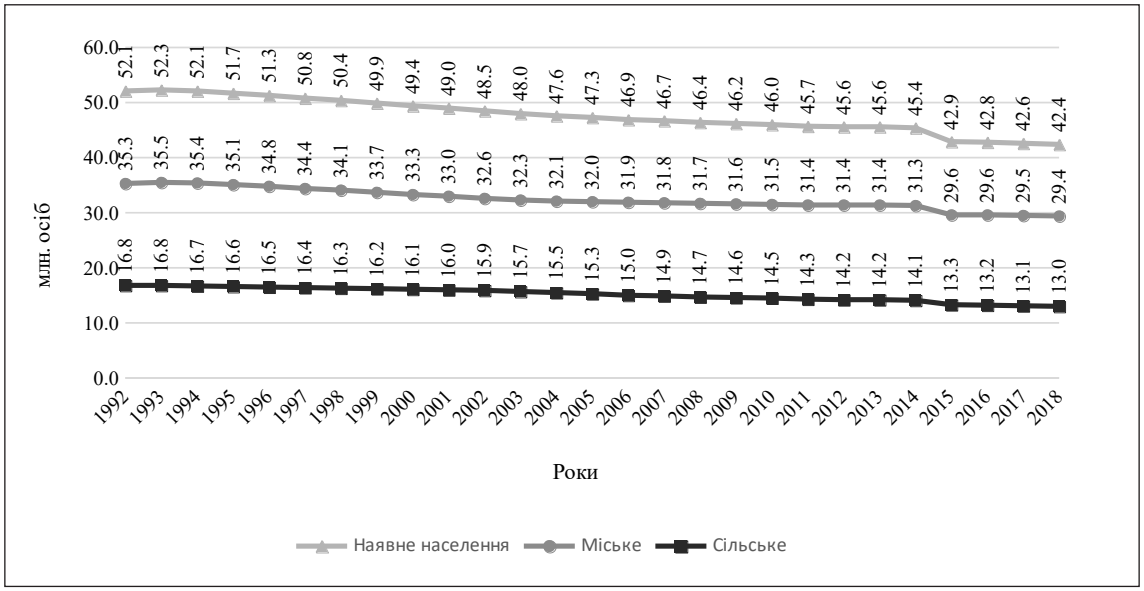

Рис. 1. Динаміка чисельності наявного населення за типом поселень в Україні за 1992–2018 рр.

Джерело: розраховано за джерелом [6]

Таблиця 1

Аналіз аналітичних показників динаміки чисельності сільського населення в Україні за 2000–2018 рр. (станом на початок року)

Роки	Чисельність населення, млн. осіб	Абсолютний приріст (скорочення), млн осіб		Темпи зростання (зменшення), %		Темпи приросту (скорочення), %		Абсолютне значення 1% приросту (скорочення), млн осіб
		Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	Базисні	Ланцюгові	
2004	16,1	-	-	100	-	-	-	-
2005	15,3	-0,8	-0,8	95,0	95,0	-5,0	-5,0	0,16
2010	14,5	-1,6	-0,8	90,1	94,8	-9,9	-5,2	0,15
2014	14,1	-2,0	-0,4	87,6	97,2	-12,4	-2,8	0,15
2015	13,3	-2,8	-0,8	82,6	94,3	-17,4	-5,7	0,14
2016	13,2	-2,9	-0,1	82,0	99,2	-18,0	-0,8	0,13
2017	13,1	-3,0	-0,1	81,4	99,2	-18,6	-0,8	0,13
2018	13,0	-3,1	-0,1	80,7	99,2	-19,3	-0,8	0,13

Джерело: розраховано за джерелом [6]

Максимальне значення сальдо міграції для сільських поселень досягнуто у 2005 р. і становить -51,1 тис. осіб. У 2014 р. під впливом потоків, які забезпечили внутрішньопереміщені особи, цей показник змінився на додатній і становив 3,0 тис. осіб.

Удосконалення механізму регулювання зайнятості на вітчизняному ринку праці є складним завданням і вимагає проведення активних заходів, зокрема в процесі стабілізації негативних демографічних процесів.

Висновки. Зниження попиту і пропозиції спричинило скорочення рівня зайнятості в сільському господарстві. Проведене дослідження підтверджує наявність складної суперечної демографічної ситуації в сільській місцевості України загалом та окремих регіонах. Незмінність розглянутої тенденції приведе до збільшення попиту і скорочення пропозиції, результатом чого буде зменшення обсягів виробництва і зниження конкурентоспроможності аграрних товаровиробників.

З огляду на прямий вплив демографічного фактора на управління зайнятістю, необхідно розробити низку заходів, які дадуть змогу стабілізувати негативні процеси у сфері зайнятості та на ринку праці.

Вважаємо, що загальними рекомендаціями щодо напрямів поліпшення демографічної ситуації в сільській місцевості є такі: формування ефективної законодавчої бази для врегулювання питань соціального захисту працівників та врегулювання прав сторін соціального діалогу; реалізація комплексу заходів, спрямованих на стимулювання народжуваності, сприяння підвищення добробуту молоді, сімей; забезпечення

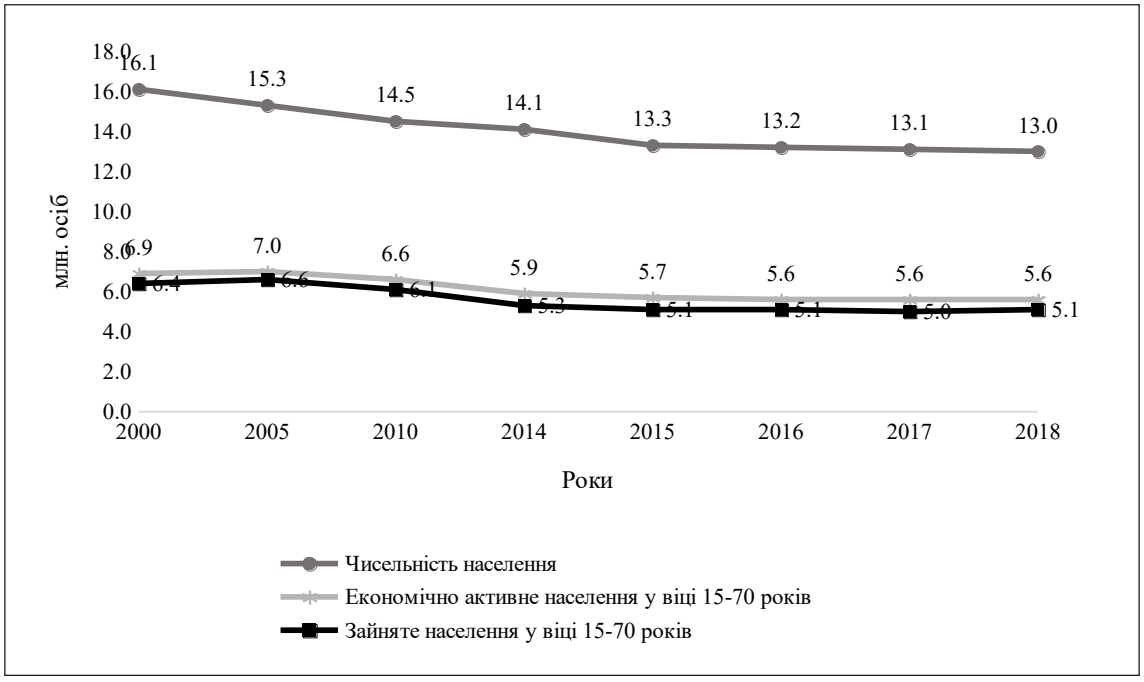

Рис. 2. Динаміка розвитку зайнятості України в сільській місцевості з урахуванням демографічного фактора за 2000–2018 рр.

Джерело: розраховано за джерелом [6]

Таблиця 2

Рівень народжуваності, смертності та природний приріст (скорочення) населення за типом поселень в Україні, 1995–2017 рр. (у розрахунку на 1000 осіб)

Роки	Міські поселення			Сільська місцевість		
	рівень народжуваності	рівень смертності	природний приріст, скорочення (-)	рівень народжуваності	рівень смертності	природний приріст, скорочення (-)
2000	7,2	13,8	-6,6	9,2	18,8	-9,6
2005	8,9	14,8	-5,9	9,4	20,5	-11,1
2010	10,4	13,7	-3,3	11,9	18,6	-6,7
2011	10,5	13,1	-2,6	12,1	17,7	-5,6
2012	10,9	13,1	-2,2	12,6	17,7	-5,1
2013	10,5	13,2	-2,7	12,3	17,7	-5,4
2014	10,2	13,2	-3	12,2	18,1	-5,9
2015	10,4	13,2	-2,8	11,3	18,0	-6,7
2016	10,0	13,2	-3,2	10,8	17,6	-6,8
2017	9,2	13	-3,8	9,9	17,3	-7,4

Джерело: розраховано за джерелом [6]

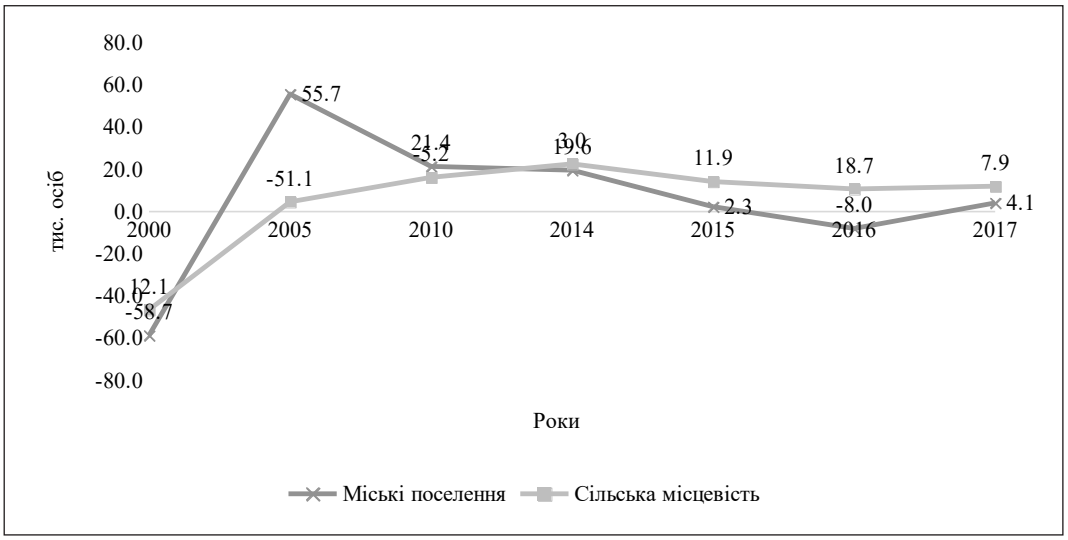

Рис. 3. Сальдо міграції в Україні за 2000–2017 рр. за типом поселень, тис. осіб

Джерело: розраховано за джерелом [6]

поступового рівня підвищення заробітної плати з метою досягнення європейських стандартів для зниження міграційних процесів; розроблення програм на державному рівні, що дадуть змогу активізувати і популяризувати здоровий спосіб життя тощо.

Перспектива подальших досліджень полягає в розробленні на державному рівні єдиної концепції, яка дасть змогу поліпшити демографічну ситуацію, позитивно вплине на процес управління зайнятістю і стане загальнонаціональною ідеєю в Україні.

Список використаних джерел:

1. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник / А.М. Колот, О.А. Грішнова, О.О. Герасименко та ін. Київ: КНЕУ, 2009. 711 с.
2. Казюка Н.П. Зайнятість населення: проблематика та наслідки негативних тенденцій для регіону. *Економіка: проблеми теорії та практики*: зб. наук. пр. Т. 2. Дніпропетровськ, 2009. С. 553–558.
3. Харчук С.А. Зайнятість сільського населення як передумова розвитку сільських територій: дис. … канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2011. 184 с.
4. Півторак М.В. Проблеми зайнятості в аграрному секторі економіки України. *Інноваційна економіка*. 2013. № 11. С. 108–113.
5. Онопрієнко І.М. Статистичний аспект демографічної ситуації в Україні. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського.* 2017. Вип. 16. С. 604–608. URL: http://global-national.in.ua/archive/16-2017/120.pdf (дата звернення 10.06.2019).
6. Населення України за 2017 рік: демографічний щорічник / Державна служба статистики України. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 10.06.2019).
7. Чорний Р.С. Соціально-демографічні фактори розвитку трудового потенціалу у сільських поселеннях. *Агросвіт*. 2012. № 21. С. 32–36.
8. Населення України. Соціально-демографічні проблеми українського села. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень НААН України, 2007. 468 с.
9. Трансформація сільського розселення в Україні: колективна монографія / за ред. Т.А. Заяць. Київ: Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НААН України, 2017. 298 с.

References:

1. Kolot A.M., Hrishnova O.A., Herasymenko O.O., ta in. (2009) Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny [Labor economics and social-labor relations]. Kyiv: KNEU. (in Ukrainian)
2. Kaziuka N.P. (2009) Zainiatist naselennia: problematyka ta naslidky nehatyvnykh tendentsii dlia rehionu [Population Employment: Problems and Consequences of Negative Trends in the Region]. *Ekonomika: problemy teorii ta praktyky: zb. nauk. pr.* vol. 2, pp. 553–558.
3. Kharchuk S.A. (2011) Zainiatist silskoho naselennia yak peredumova rozvytku silskykh terytorii [Employment of rural population as a prerequisite for rural development] (PhD Thesis), Kyiv, NNTs "In-t ahrar. ekonomiky".
4. Pivtorak M.V. (2013) Problemy zainiatosti v ahrarnomu sektori ekonomiky Ukrainy [Employment problems in the agrarian sector of the Ukrainian economy] *Innovatsiina ekonomika*, no. 11, pp. 108–113.
5. Onopriienko I.M. (2017) Statystychnyi aspekt demohrafichnoi sytuatsii v Ukraini [Statistical aspect of demographic situation in Ukraine]. *Visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho*. [Bulletin of the Mykolaiv National University V.O. Sukhomlinsky] (electronic journal), vol. 16, pp. 604-608. Available at: http://global-national.in.ua/archive/16-2017/120.pdf (accessed 20 September 2019).
6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Naselennia Ukrainy za 2017 rik: demohrafichnyi shchorichnyk [Ukraine's population for 2017: demographic yearbook], Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 20 September 2019).

7. Chornyi R.S. (2012) Sotsialno-demohrafichni faktory rozvytku trudovoho potentsialu u silskykh poselenniakh [Socio-demographic factors of labor potential development in rural settlements]. *Ahrosvit*, no. 21, pp.32–36.
8. Institute of Demography and Social Research of NAAS of Ukraine (2007) Naselennia Ukrainy. Sotsialno-demohrafichni problemy ukrainskoho sela [The population of Ukraine. Socio-demographic problems of the Ukrainian village], Kyiv: Institute of Demography and Social Research of NAAS of Ukraine.
9. Zaiats T.A. (ed.) (2017) Transformatsiia silskoho rozselennia v Ukraini [Transformation of rural settlements in Ukraine], Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M.V. Ptukhy NAAN Ukrainy.

УДК 378:331.5

Плисенко Г.П.,
кандидат економічних наук, викладач,
Торговельно-економічний коледж
Київського національного торговельно-економічного університету

Plysenko Galina,
Ph.D., Teacher,
College of Trade and Economics of
Kyiv National University of Trade and Economics

БРЕНДИНГОВІ СТРАТЕГІЇ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Плисенко Г.П. Брендингові стратегії в системі вищої освіти України. У статті висвітлено питання щодо існуючих брендових стратегій, які мають місце на ринку освітніх послуг України. Вдало вибрана стратегія є одним з ефективних інструментів ведення господарської та фінансової діяльності, що набуває необхідної актуальності у зв'язку з реформами у сфері освіти. Автором реалізовано мету дослідження, що полягає в аналізі існуючих брендингових стратегій та визначенні найбільш удалої для національної сфери вищої освіти. Дослідження брендингових стратегій переважно зумовлені довготривалим занепадом вищої освіти та основними її проблемами: великою кількістю закладів вищої освіти, девальвацією отриманих дипломів, дисбалансом між отримуваними професіями та потребами ринку праці тощо. Однією з основних причин цього також виявилася відсутність ефективних стратегій розвитку закладу вищої освіти.

Ключові слова: заклад вищої освіти, бренд, стратегія, абітурієнти, вища освіта.

Плысенко Г.П. Брендинговые стратегии в системе высшего образования Украины. В статье освещены вопросы существующих брендовых стратегий, которые имеют место на рынке образовательных услуг Украины. Удачно выбранная стратегия является одним из эффективных инструментов ведения хозяйственной и финансовой деятельности и актуализируется в связи с реформами в сфере образования. Автором реализована цель исследования, которая заключается в анализе существующих брендинговых стратегий и определении наиболее удачной для национальной сферы высшего образования. Исследования брендинговых стратегий в основном обусловлены длительным упадком высшего образования и основными ее проблемами: большим количеством высших учебных заведений, девальвацией полученных дипломов, дисбалансом между получаемыми профессиями и потребностями рынка труда и тому подобное. Одной из основных причин этого также оказалось отсутствие эффективных стратегий развития учреждения высшего образования.

Ключевые слова: учреждение высшего образования, бренд, стратегия, абитуриенты, высшее образование.

Plysenko Galina. Branding strategies in the higher education system of Ukraine. The article highlights the issue of existing brand strategies that take place in the educational services market of Ukraine. Universities need to remind of themselves while remaining in the minds of potential students to whom they will represent and provide their educational services; differentiate yourself from other educational institutions, that is, find your unique competitive advantages. Those factors that will positively influence the external reputation and brand perception of the university to potential students and society as a whole. That is why the development and selection of an appropriate branding strategy is of particular importance in the current socio-economic context. A well-chosen strategy is one of the effective tools for conducting economic and financial activities, which is gaining the necessary relevance in the context of educational reforms. The same author realized the goal of the study, which is to analyze existing branding strategies and identify the most successful national higher education sector. Research on branding strategies are con-

ditioned by the long-term decline of higher education and its major problems: the large number of higher education institutions, the devaluation of diplomas received, the imbalance between the professions received and the needs of the labor market, etc. One of the main reasons for this was the lack of effective strategies for the development of higher education institutions. The analysis of that developing a brand requires an assessment of strengths and weaknesses and a strategy for improving the university's performance over the coming years. A powerful strategy will steer universities towards developing and enhancing competitiveness, provided this process ware integrated with the branding concept. It's argued that a university that develops a brand promise will build positive, long-term relationships with potential consumers and stakeholders, and seeking to improve its reputation should focus, carefully plan, and implement the branding strategy, strengthening its position for a long period. In the context of increasing competition in the higher education market, many universities have turned their attention to the evaluation of their reputation and brand, the perception among potential students and employers.

Key words: university, brand, strategy, entrants, higher education.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливиминауковими чи практичними завданнями. Ідея управління брендом була заснована в корпоративному світі, де компанії розробляють стратегії брендингу для потенційних клієнтів, клієнтів та співробітників, які мають широкий спектр вибору альтернатив з доступно можливих. Окрім того, заклади вищої освіти (далі – ЗВО) повинні про себе нагадувати, залишаючись у свідомості потенційних студентів, яким вони представлятимуть і надаватимуть свої освітні послуги; диференціювати себе від інших навчальних закладів, тобто знайти свої унікальні конкурентні переваги та ті чинники, які позитивно впливатимуть на зовнішню репутацію і сприйняття бренда ЗВО потенційними студентами та суспільством у цілому. Саме тому розроблення та вибір відповідної брендингової стратегії набуває особливого значення в нинішніх соціально-економічних умовах, коли багато ЗВО скорочують перелік своїх спеціальностей, штат викладачів або взагалі припиняють свою діяльність у зв'язку з відсутністю власних фінансів та скороченням видатків на вищу освіту. Для підвищення конкурентоспроможності та модернізації вищої освіти потрібне збільшення фінансування ЗВО та університетської науки, оскільки зменшення державного фінансування за низької платоспроможності населення та відсутності економічних стимулів для бізнесу щодо участі у фінансуванні вищої школи призводить до зменшення фінансової бази вищої школи [2].

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в якихзапочатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню стратегії у вищій освіті присвячено велику кількість наукових праць. В. Пашков [2] розглядав основні стратегії модернізації вищої освіти, що застосовувалися провідними країнами світу у другій половині XX – на початку XXI ст. Складники ефективної стратегії розвитку національної освітньої системи в умовах транснаціоналізації освітнього бізнесу та глобалізації ринку людських ресурсів досліджували такі вчені, як Д. Кучеренко, О. Мартинюк [1] та ін. Основні напрями стратегічного управління закладами вищої освіти в Україні розглядав А. Ромін [4]. Формування та розвиток бренд-капіталу закладу вищої освіти в контексті розроблення брендингової стратегії вивчали такі науковці, як В. Щербак та С. Марченко [6].

За наявності значної кількості наукових робіт із питань стратегії вищої освіти багато аспектів даної наукової проблеми залишаються недостатньо розкритими та обґрунтованими. Потребують подальшого дослідження брендингові стратегії розвитку закладів вищої освіти в контексті створення сталого бренду ЗВО.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – аналіз існуючих брендингових стратегій та визначення найбільш удалої для вибору та адаптування її до сфери вищої освіти в реаліях українського суспільства.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Брендинг у системі вищої освіти тісно пов'язаний з ідеєю «обіцянки бренда». Обіцянкою бренда ЗВО є актуалізація повідомлення, донесеного до відома зацікавлених сторін тієї чи іншої установи, включаючи студентів, співробітників, випускників, бізнес-структур, роботодавців і т. д. Це «вираз», що зацікавлені сторони можуть очікувати від їхньої взаємодії з установою. Основними перевагами академічної оцінки іміджу та бренда є можливість відслідкувати відношення учасників освітнього процесу та інших зацікавлених осіб до репутації ЗВО (рис. 1). Кожний учасник через свої дії впливає на репутацію ЗВО, тим самим несвідомо приймає участь у формуванні його іміджу. Цей процес може забезпечити чітку оцінку положення ЗВО на вітчизняному та міжнародному освітніх ринках, розвивати сильні та унікальні пропозиції, а також визначити нові способи спілкування та залучення до спільної діяльності зацікавлених сторін.

Розроблення бренда вимагає оцінки сильних і слабких сторін та стратегії вдосконалення діяльності ЗВО протягом наступних років. Потужна стратегія скеровуватиме ЗВО в напрямі розвитку та підсилення конкурентоспроможності за умови, що цей процес буде інтегрований із брендинговою концепцією. ЗВО, який розвиватиме бренд-обіцянку, буде будувати позитивні, довгострокові відносини з потенційними споживачами та стейкхолдерами. Таким чином, ЗВО, який прагне поліпшити свою репутацію, повинен зосередитися та ретельно спланувати і реалізувати брендингову стратегію, зміцнивши свої позиції на тривалий період. В умовах зростаючої конкуренції на ринку вищої освіти безліч ЗВО звернули свою увагу на оцінку своєї репутації та бренда, сприйняття серед потенційних студентів і роботодавців.

Із прийняттям Закону України «Про вищу освіту» в 2014 р. ЗВО було надано автономію щодо провадження академічної та фінансової діяльності. «….Самостійність, незалежність і відповідальність стосовно … власних надходжень державних і комунальних вищих

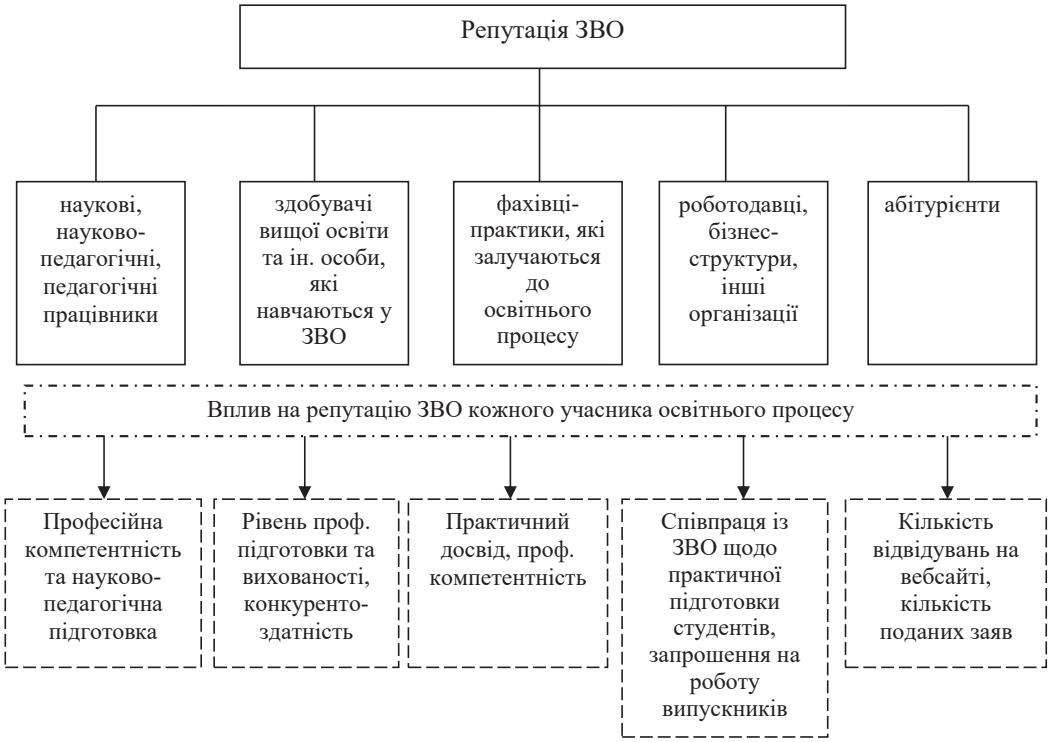

Рис. 1. Вплив учасників освітнього процесу на репутацію закладу вищої освіти

Джерело: розроблено автором

навчальних закладів, наукових установ, отриманих від плати за послуги, що надаються згідно з освітньою, науковою та навчально-виробничою діяльністю, благодійні внески та гранти відповідно до рішення, прийнятого вченою радою вищого навчального закладу, наукової установи, зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки… Зазначені доходи, а також відсотки, отримані від розміщення коштів вищого навчального закладу, наукової установи на вкладних (депозитних) рахунках в установах державних банків, включаються до фінансового плану (кошторису) вищого навчального закладу, наукової установи» [3]. Слід постійно нарощувати конкурентні переваги країни в науці, освіті та високих технологіях [1].

Нині відома безліч брендингових стратегій, серед яких мають місце стратегії: категорії розширення; бренд-леверидж; бренд-групування; «крос-брендинг»; бренд-стратегії подолання та ін.

Стратегія бренд-групування являє собою спробу подолати обмеження сильних сторін бренду за допомогою візаві конкуренції шляхом групування. Стратегія «крос-брендинг», тобто інший бренд ЗВО порівняно з вашим, є досить популярною в системі вищої освіти, тому співпраця з ним у контексті спільних заходів: днів факультетів, конференцій, форумів тощо є вигідною для менш популярного ЗВО.

Бренд-стратегії подолання – це коли ЗВО хоче рухатися до менш популярних спеціальностей, що панують на ринку праці, тим самим задовольнивши попит роботодавців на прості робітничі професії, але з більш розширеними компетенціями та навичками. У такому разі у ЗВО виникає необхідність у пошуку спонсора або підтримки з боку зацікавлених осіб, які зможуть надавати додаткове фінансування, допоки такий ЗВО не матиме достатньої міцності, щоб діяти самостійно. Ця стратегія може бути особливо важливою як можливий засіб для окремих установ для підсилення бренда ЗВО в досить короткий проміжок часу.

Особливо слід відзначити такі брендингові стратегії, як стратегія категорії розширення та бренд-леверидж. Категорія розширення тягне за собою введення «продукту або послуги» тієї категорії, де бренд не конкурував. Розширення можуть бути використані для зміни значення бренду, але це часто повільний і дорогий процес і може мати неприємні наслідки, якщо вибрані розширення є несумісними. Крім того, деякі бренди настільки сильно домінують, що для споживачів важко сприйняти нові асоціації. Головні бренди можуть бути розширені за рахунок зміцнення безпосередньо ключових компетенцій бренда. У контексті вищої освіти бренд через прямі розширення може сприяти розширенню навчальних програм під егідою бренда ЗВО. Інший прямий метод розширення розширює групу клієнтів. У вищій освіті цей підхід може проявлятися у підвищеній увазі до студентів, що навчаються дистанційно через вебтехнології.

Стратегія бренд-левериджу – це стратегія використання сили існуючого бренду для підтримки ЗВО в нових умовах існування шляхом передачі цільовій аудиторії достовірної інформації про ЗВО. Також дана стратегія передбачає, що з існуючого сильного бренду ЗВО можна створити ще один додатковий бренд. Леверидж не повинен бути тільки внутрішнім. Концентруючись на своїх основних можливостях, ЗВО використовують свої конкурентні переваги та компетенцію своїх співробітників для виходу на різні рівні співпраці: колаборація з бізнес-структурами, державою, закордонним університетами та ін. Але роблять вони

це, контролюючи всі процеси, а не тільки внутрішні ресурси. Ця стратегія передбачає зосередження на сфері своєї компетентності й пошуку нових можливостей для використання цієї компетентності в інших формах співпраці. Це створення важелів розвитку ЗВО за рахунок чіткого розуміння не тільки потреб споживачів, а й їхніх життєвих позицій. Розуміючи потреби абітурієнтів і спрямовуючи свою діяльність на повне задоволення цих потреб, ЗВО може використовувати свої знання для того, щоб пропонувати цим споживачам додаткові освітні послуги. У багатьох випадках леверидж будується виходячи з професійного досвіду або компетентності співробітників ЗВО [5].

Сучасні, адекватні новій парадигмі управління стратегії ґрунтуються на активному врахуванні умов, у рамках яких функціонують заклади вищої освіти, на усвідомленні завдань, які стоять перед ними, що передбачає розроблення найрізноманітніших проектів розвитку і вибір такого варіанта стратегії, який забезпечить стабільність його функціонування [4]. Одним із перших кроків для розроблення бренду, який може позитивно відбитися на репутації ЗВО протягом тривалого часу, є оцінка «складових частин» або самим університетом або стейкхолдерами, у т. ч. майбутніми студентами. Далі керівництво ЗВО повинно визначити, які цільові групи населення необхідно залучити й як їхні сильні сторони збігаються з мотивами майбутніх споживачів. Після того як керівництво ЗВО визначило сильні сторони, можна розглянути позиціонування бренду і визначити можливості повідомлення своїх атрибутів так, щоб відрізняти його від конкурентних навчальних закладів. Визначити, які атрибути бренда будуть виключені або зменшити ідентифіковані бар'єри і використовувати мотиватори, які можуть включати в себе репутацію високого профілю академічної програми, взаємне навчання або бажання випробувати нові методи навчання [6].

Важливо враховувати, які канали зв'язку будуть найбільш ефективними для цільової групи населення й які ресурси необхідні для реалізації просування бренда. Крім того, є необхідність постійного моніторингу бренда і системи оцінки ефективності повідомлення бренду та рекламної тактики протягом певного періоду. Після того як ЗВО ідентифікує своїх конкурентів, керівництво повинно також розглянути питання про позицію ЗВО по відношенню до конкурентних установ на основі пов'язаних із ними атрибутів (наприклад, формальні або доброзичливі, безпечні або вразливі), групи користувачів, а також використовувати контексти (наприклад, аспірантура, докторантура). ЗВО повинен також оцінити свою студентську базу, оскільки деякі студентські групи будуть сприймати один і той самий ЗВО по-іншому, ніж інші.

Керівництво ЗВО має зосередити увагу на розробленні чіткої, унікальної і добре спланованої комунікативної стратегії, в якій буде сформульована позиція бренда щодо цільової аудиторії; прагнути зрозуміти потреби потенційних студентів, застосовуючи опитування, фокус-групи, спостереження, огляд історичних даних і т. ін. За допомогою відповідних комунікації ЗВО може диференціювати себе від конкурентів, водночас залишаючись вірним обіцянці бренда, розробити пропозицію цінності, яка відрізняє ЗВО від конкурентів і має відношення до цільового сегменту. Виникає необхідність опису, як унікальні потреби потенційних споживачів будуть задоволені вибраним ЗВО. Основним завданням ЗВО є передача споживачам, як саме цінність освітньої послуги вибраного ЗВО відрізняється від прямих конкурентів.

Розроблений бренд повинен бути сумісним із життєвим досвідом студентів, викладачів та інших зацікавлених сторін. Обіцянка бренда має також стосуватися внутрішніх і зовнішніх зацікавлених сторін. Внутрішня підтримка університетського бренда має величезне значення, оскільки співробітники є «інституційними цільовими агентами», які реалізують обіцянку бренда через свої послідовні щоденні взаємодії зі студентами та іншими зацікавленими сторонами.

Потенційний споживач повинен бачити, що реалізація обіцянки бренда відбувається в усій університетській взаємодії. Внутрішня і зовнішня брендингова кампанія буде повідомляти цінності й цілі ЗВО та створювати лояльність серед зацікавлених сторін. Важливо, що викладачі та співробітники ЗВО повинні розуміти обґрунтування ініціативи брендингу та як він підключається до плану «системних інституційних змін», а не просто поверхневого маркетингу.

ЗВО із сильною репутацією, але слабким рівнем поінформованості про себе за межами своєї внутрішньої спільноти не дасть можливості з'єднання з ширшою аудиторією потенційних студентів. В останні роки ЗВО все ширше впроваджують онлайн маркетингові та інформаційні зусилля для передачі інформації про їхній бренд для ширшої аудиторії. Традиційні методи маркетингу, як і раніше, популярні, причому чимала кількість ЗВО збільшує витрати на пряму поштову розсилку та друковану рекламу. Серед онлайн-методів маркетингу більшість ЗВО також збільшують свої витрати на соціальний медіамаркетинг і маркетинг електронної пошти.

Для пошуку інформації про ЗВО в глобальному масштабі студенти використовують кілька пристроїв, таких як ноутбуки і смартфони. Вебсайт ЗВО створюють так, щоб вони були адаптивні з широким розмаїттям типів пристроїв для того, щоб ця інформація була легкою і доступною для потенційних студентів. Будь-який розвиток контенту і соціальних медіа генерується ЗВО через проспекти, такі як блоги, прес-релізи і повідомлення соціальних засобів масової інформації, що мають чітку мету. Цей зміст має залучити користувачів до діалогу із «ЗВО» за рахунок кліків «подобається», а коментарі користувачів можуть слугувати як залучення перспективних студентів та підвищення впізнаваності бренда ЗВО. Соціальні медіа для студентів є джерелом «натхнення» про ЗВО, але під час порівняння університетів найбільш часто були використані національні та міжнародні рейтинги.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Одним зі способів реалізації стратегії брендингу в рамках ЗВО є залучення викладачів та співробітників у процесі розроблення та реалізації, тобто створення зворотного зв'язку від викладачів і співробітників, а також заохочення участі в семінарах, конференціях, круглих столах тощо оскільки процес брендингу може сприяти досягненню консенсусу між усіма підрозділами вишу. Одним із таких методів може бути надання інформаційних пакетів усім співробітникам для отримання

безпосереднього зворотного зв'язку для кращого розуміння брендингової концепції і сприяння продуктивній співпраці.

Розроблення брендингової стратегії часто вимагає залучення значних коштів. Через нестачу власних коштів ЗВО змушені шукати інвесторів для розроблення брендингової стратегії, тому іноді ЗВО нехтують даним методом розвитку своїх конкурентних переваг, мотивуючи це поверхневими змінами, такими як логотипи і колірні палітри, та відсутністю довгострокових результатів. Саме тому багато експертів заохочують ЗВО проводити більш всеосяжний внутрішній огляд інституційної ідентичності та цілі на майбутнє й узгоджувати ці фундаментальні аспекти для презентації ЗВО у сфері маркетингу та комунікації. Керівництво ЗВО повинно також ретельно розглянути питання про доцільність своїх внутрішніх комунікацій, а брендменеджери, отримавши ресурси, повинні розробити відповідну брендингову стратегію для використання її в практичній діяльності.

Список використаних джерел:

1. Кучеренко Д.Г., Мартинюк О.В. Стратегії розвитку освітніх систем країн світу. Київ : ІПК ДСЗУ, 2011. С. 33.
2. Пашков В.О. Стратегії модернізації вищої освіти: світовий досвід (друга половина XX – початок XXI сторіччя). *Стратегічні пріоритети.* 2012. № 1(22). С. 137–141.
3. Про вищу освіту : Закон України від 01 липня 2014 р. № 1556 VII (зі змінами). URL : http://zakon0.rada.gov.ua (дата звернення: 01 жовтня 2019 р.).
4. Ромін А.В. Державні механізми в системі стратегічного управління вищими навчальними закладами. *Державне будівництво.* 2014. № 1. URL : http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/2/06.pdf (дата звернення: 07 жовтня 2019 р.).
5. Business Collaboration between the Academic World and Industry. URL : http://www.tefen.com/insights/services/SandM/collaboration_between_the_academic_world_and_industry (дата звернення: 07 жовтня 2019 р.).
6. Shcherbak V., Marchenko S. Formation and development of brand equity of higher education institution. *Actual problems of economy.* 2016. № 6. P. 208–213.

References:

1. Kucherenko D. G., Marty`nyuk O. V. (2011). Strategiyi rozvy`tku osvitnix sy`stem krayin svitu [Strategies for the Development of Educational Systems in the World]. Ky`yiv, IPK DSZU, 2011. 312 p. P. 33.
2. Pashkov V. O. (2012). Strategiyi modernizaciyi vy`shhoyi osvity`: svitovy`j dosvid (druga polovy`na XX – pochatok XXI storichchya) [Strategies for the modernization of higher education: world experience (second half of XX – beginning of XXI century)]. *Naukovo-analityˋchnyˋj shhokvartalˋnyˋj zbirnyˋk «Strategichni priorysˋtetyˋ»* [Scientific and analytical quarterly collection «Strategic priorities»], no. 1 (22), pp. 137–141.
3. Pro vy`shhu osvitu : Zakon Ukrayiny` vid 01 ly`pnya 2014 r. no. 1556 VII (iz zminamy`). Available at: http://zakon0.rada.gov.ua (accessed 01 October 2019).
4. Romin A. V. (2014). Derzhavni mexanizmy` v sy`stemi strategichnogo upravlinnya vy`shhy`my` navchal`ny`my` zakladamy` [State mechanisms in the system of strategic management of higher education institutions]. *Elektronny`j zbirny`k «Derzhavne budivny`cztvo»* [Electronic collection «State building»], no. 1. Available at: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/2/06.pdf (accessed 07 October 2019).
5. Business Collaboration between the Academic World and Industry. Available at: http://www.tefen.com/insights/services/SandM/collaboration_between_the_academic_world_and_industry (accessed 07 October 2019).
6. Shcherbak V. Marchenko S. (2016). Formation and development of brand equity of higher education institution. Journal «Actual problems of economy», no. 6, pp. 208–213.

УДК 338.48

Юхновська Ю.О.,
кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри «Фінанси та економічна безпека»,
Дніпропетровський національний університет
залізничного транспорту імені академіка Всеволода Лазаряна

Yukhnovskaya Julia,
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student Department of Finance and Economic Security,
The Dnepropetrovsk National University
of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan

ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Юхновська Ю.О. Дослідження життєвого циклу туристичної галузі регіонів України. У статті досліджено основні підходи до класифікації чинників, що вливають на формування життєвого циклу туристичної галузі України та її регіонів. Виділено та деталізовано зовнішні чинники макросистеми, зовнішні чинники мікросистеми та внутрішні чинники мікросистеми туристичної галузі України та регіонів. Надано рекомендації щодо аналізу впливу чинників макро-, мікро- та внутрішнього середовища на формування життєвого циклу розвитку туристичної галузі. На матеріалах регіонів України, що є перспективними для формування різних видів туристичної галузі, проведено експертно-статистичний аналіз етапів життєвого циклу, встановлено найбільш значущі чинники, які впливають на розвиток туристичної галузі України та окремих регіонів, та здійснено інтегральну оцінку регіональних дестинацій. Розроблено рекомендації щодо ефективного розвитку туристичної галузі в регіоні.

Ключові слова: життєвий цикл, розвиток туристичної галузі, макросередовище, мікросередовище, внутрішні чинники мікросистеми, туризм.

Юхновская Ю.А. Исследование жизненного цикла туристической отрасли регионов Украины. В статье исследованы основные подходы к классификации факторов, влияющих на формирование жизненного цикла туристической отрасли Украины и ее регионов. Выделены и детализированы внешние факторы макросистемы, внешние факторы микросистемы и внутренние факторы микросистемы туристической отрасли Украины и регионов. Даны рекомендации по анализу влияния факторов макро-, микро- и внутренней среды на формирование жизненного цикла развития туристической отрасли. На материалах регионов Украины, которые являются перспективными для формирования различных видов туристической отрасли, проведен экспертно-статистический анализ этапов жизненного цикла, установлены наиболее значимые факторы, влияющие на развитие туристической отрасли Украины и отдельных регионов, и осуществлена интегральная оценка региональных дестинаций. Разработаны рекомендации по эффективному развитию туристической отрасли в регионе.

Ключевые слова: жизненный цикл, развитие туристической отрасли, макросреда, микросреда, внутренние факторы микросистемы, туризм.

Yukhnovskaya Julia. Research of the life cycle of the tourist industry in the regions of Ukraine. The main approaches to the classification of factors influencing the life cycle of the tourist industry of Ukraine and its regions are explored in the article. External factors of the macrosystem, external factors of the microsystem and internal factors of the microsystem of the tourist industry of Ukraine and regions are highlighted and detailed. Recommendations are given for analyzing the influence of macro-, micro- and internal environment factors on the life cycle development of the tourism industry. The materials of the regions of Ukraine, which are promising for the formation of different types of tourism industry, conducted an expert-statistical analysis of life cycle stages, identified the most significant factors that influence the development of the tourism industry of Ukraine and individual regions and carried out an integrated assessment of regional destinations. The study summarized the expert assessments and calculated the importance of life cycle indicators of the tourism industry in the regions of Ukraine. Recommendations for the effective development of the tourism industry in the region have been developed. A comprehensive strategy for the development of the tourism industry of the region / city / village is proposed, which should direct the activities of all actors of the community to: create a modern market for various tourism services based on healthy competition; optimization of the use of existing ones, restoration of lost and creation of new objects of tourist infrastructure, increase of the number of employees in the hospitality sphere, establishment of partnerships between tourist companies and enterprises of industrial and communal infrastructure, leisure and entertainment establish-

ments, museum institutions, public organizations, support of small organizations entrepreneurship in the tourism sector; development of international cross-border regional cooperation; economic stimulation of tourism material base development through attraction of budgetary and extra-budgetary sources, in particular foreign investments for reconstruction and construction of new tourist sites; improvement of information system of tourist industry, creation of regional geoinformation system; conducting active advertising activities, establishing effective marketing communications, forming a territorial tourism brand; improving the system of training, retraining and advanced training of tourism personnel; quality control of tourist services.

Key words: life cycle, tourism industry development, macro environment, microenvironment, internal microsystem factors, tourism.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На життєдіяльність багатьох галузей, у тому числі й туристичної, впливають багато чинників. Для виявлення саме тих чинників, які впливають на життєдіяльність конкретної галузі, необхідно проаналізувати кожну організацію або підприємство, які впливають безпосередньо на формування та розвиток життєвого циклу туристичної галузі. Високого розвитку туристичній галузі можливо досягти лише тоді, коли вона буде конкурентоздатна на ринку, враховуючи всі чинники успіху в туристичній галузі. Досліджуючи всі чинники та їхній вплив на формування життєвого циклу туристичної галузі, доходимо висновку, що значна кількість чинників знаходиться у зв'язку між собою та зміни в якомусь із чинників призводять до змін в інших. На нашу думку, вивчення всіх чинників впливу на розвиток життєвого циклу туристичної галузі необхідно проводити комплексно та системно.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Багато науковців та фахівців досліджують теорію оцінки туристичної галузі України та її регіонів, у тому числі й питання життєвого циклу туристичної галузі та його вплив на розвиток галузі взагалі [3; 8; 10]. Такі відомі науковці, як О.О. Бейдик, В.Ф. Данильчук, О.В. Музиченко-Козловська, О.Я. Бовсуновська, С.Н. Голубнича, О.В. Мельник та ін., досліджують методологію привабливості, оцінки розвитку туристичної галузі та окремих територій [2; 4; 6; 7], ними розроблено багато методик щодо аналізу та оцінки як окремих складників, так і взагалі весь процес розвитку життєвого циклу туристичної галузі (рекреаційні ресурси, природні ресурси, туристичну інфраструктуру тощо). Однак у наукових джерелах відсутня саме комплексна та системна оцінка життєвого циклу туристичної галузі України та її окремих регіонів, які сезонно або цілорічно відвідують туристи чи екскурсанти з різними цілями (відпочинок, оздоровлення, пізнання, розваги тощо) [1].

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – дослідити життєвий цикл туристичної галузі та його вплив на розвиток галузі в Україні й її регіонів і виявити чинники, які на нього впливають.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Пріоритетним у туристичній галузі дослідники визначають у цільовій системі саме конкурентоспроможність галузі, що підтверджується доведеними зв'язками між конкурентною позицією туристичної галузі та ринковим успіхом. Сприяння зростанню, здатність тривалий час утримувати пріоритетні позиції та переваги відносно конкурентів є основними пріоритетами та передумовами формування факторів туристичної галузі. Велике значення має взаємозв'язок між стадіями життєвого циклу туристичної галузі та конкурентоспроможністю. Багато науковців та фахівців визначають перелік стадій конкурентоспроможності туристичної галузі або перелічують етапи життєвого циклу конкурентних переваг туристичної галузі [5; 12], інші дослідники пов'язують стадії життєвого циклу безпосередньо з конкурентоспроможністю галузі. Кожній стадії життєвого циклу туристичної галузі відповідає певна стадія конкурентоспроможності галузі: стадії створення – стадія зростаючої конкурентоспроможності; стадії росту, стадії «стійкої» зрілості – стадія стійкої конкурентоспроможності; стадії «паразитичної» зрілості – стадія відносної конкурентоспроможності; стадії занепаду – стадія втрати конкурентоспроможності. Л. Хвічія називає чинники конкурентоспроможності організацій [11], які відповідно, можна вважати також і факторами, що впливають на формування ЖЦ. Л.А. Брагін та Т.П. Данько [9] демонструють зв'язок стадій життєвого циклу з різними видами підприємницького ризику, які породжуються зовнішнім та внутрішнім середовищем та здійснюють вплив на результати роботи всієї туристичної галузі. За мірою впливу на розвиток галузі Л.А. Брагін та Т.П. Данько виділяють: ризики, що мало впливають на зміну профілю і стратегічної лінії поведінки організацій галузі туризму на ринку; ризики, що здійснюють значний вплив на прискорення чи сповільнення процесів, що планують організації; ризики, які різко змінюють профіль галузі та стиль поведінки на ринку [9].

Тільки визначивши чинники, які впливають на еволюцію, розвиток та конкурентоздатність туристичної галузі, враховуючи існуючі стимулятори та депресанти цих факторів, можна управляти життєвим циклом туристичної галузі (ЖЦТГ) України та окремих її регіонів. До чинників, які класифікують туристичну діяльність та викликають зміни у розвитку галузі на стадіях життєвого циклу, можна віднести: внутрішні – навмисні дії, що ініціюються самою туристичною галуззю; зовнішні – впливають на туристичну галузь, але формуються за її межами, які найменш передбачувальні за характером, наслідками та неконтрольовані менеджментом туристичної галузі.

Управління життєвим циклом туристичної галузі – це процес планування та прогнозування, який ураховує зовнішні та внутрішні чинники, які впливають на еволюцію розвитку туристичної галузі, постійний моніторинг маркетингового середовища, активні дії менеджерів туристичної галузі, спрямовані на сталий розвиток території як туристичної.

Таблиця 1

Чинники впливу на життєвий цикл розвитку туристичної галузі

Групи чинників	Чинники, які є суттєвими для ЖЦТГ	Група чинників	Чинники, які є суттєвими для ЖЦТГ	Група чинників	Чинники, які є суттєвими для ЖЦТГ
Зовнішні чинники макросистеми		**Зовнішні чинники мікросистеми**		**Внутрішні чинники мікросистеми**	
Суспільні	Демографічна ситуація Доходи та купівельна спроможність населення Соціальний захист населення Зайнятість населення, рівень безробіття Міграція населення Звичаї, культура тощо	Діяльність посередників	Реалізація турпродукту через посередників – турагентств Послуги маркетингових фірм із дослідження ринку Отримання необхідних даних від інформаційних агентств Послуги рекламних агентств тощо	Стратегія туристичної галузі	Філософія (місія) галузі, наявність стратегії розвитку туристичної галузі, мети, планування, рівень диверсифікації діяльності, напрям діяльності тощо, частка ринку
Технологічні	Новизна технологій, наявність ресурсів, новизна продукції тощо	Робота з постачальниками	Якість послуг постачальників турпослуг Ціни постачальників тощо	Кадровий потенціал	Ефективність менеджменту, рівень організаційно-економічних знань засновників і керівників Кадрове забезпечення, рівень професіоналізму та досвід працівників Рівень ділової культури й етики
Економічні	Економічна ситуація в країні Рівень інфляції; життєвий цикл галузі Інвестиційна діяльність Рівень товарного дефіциту в країні	Платоспроможність і поведінка споживачів	Попит на послуги підприємства з боку споживачів Поведінка споживача та мотиви прийняття рішення про придбання		
Політико-правові	Приватизаційні процеси Податкова система Митне регулювання Політична та законодавча стабільність Правова захищеність Антимонопольне регулювання Протекціонізм зовнішньої торгівлі Механізм підтримки підприємств Законодавча база Інформація тощо	Конкуренція	Рівень конкурентоспроможності фірми Наявність послуг-замінників Цінова політика конкурентів тощо	Виробничі можливості	Матеріально-технічне забезпечення Наявність капіталу (власні кошти, кредити, інвестиції тощо), трудові ресурси Технологічні ресурси тощо
		Інфраструктура ринку	Можливість отримати фінансові ресурси від банківських установ Наявність фондів підтримки, кредитування, страхування Послуги консультаційних організацій з юридичних, управлінських, економічних і інших питань Стан розвитку транспортних організацій тощо	Маркетинг	Турпродукт підприємства, якість продукту, життєвий цикл послуги, пристосування до споживчих потреб, що змінюються, рівень обслуговування Ціни, рівень цін стосовно цін ринку Інтенсивність збуту, ступінь охоплення ринку, місце розміщення збутової мережі Просування: стимулювання збуту, реклама, пропаганда, імідж підприємства тощо
Природно-кліматичні	Кліматичні умови Екологія Погодні умови Наявність ресурсів тощо	Громадська діяльність	Налагодження зв'язків з громадськими організаціями Характер відносин зі засобами масової інформації тощо		

Діяльність турагентств, підприємств – постачальників туристичних послуг, туроператорів, підприємств-конкурентів, громадську діяльність, споживачів та ін. можна віднести до чинників мікросередовища туристичної галузі. Місію та стратегію туристичної галузі, виробничі можливості, кадровий потенціал, рекреаційний потенціал, маркетинг тощо можна віднести до внутрішніх чинників. Зовнішні чинники мікро та макросистеми і внутрішні чинники мікросистеми туристичної галузі представлено в табл. 1.

Обґрунтований вибір стратегії розвитку туристичної галузі, науковий і практичний інтерес становить оцінка рівня її розвитку, тобто етап життєвого циклу. Питанням концепції життєвого циклу туристичної галузі (ЖЦТГ) займалися такі науковці, як С. Плог, Р. Батлер, Т. Ткаченко та ін. Згідно з розробленими концепціями, туристична галузь у розвитку проходить чотири основні послідовні стадії: зародження, зростання і розвиток, зрілість, стагнація і старіння.

У дослідженні нами було узагальнено експертні оцінки і розраховано вагомість показників життєвого циклу туристичної галузі регіонів України (табл. 2).

На основі експертного оцінювання та статистичних даних нами було встановлено та розраховано інтегральне оцінювання показників життєвого циклу туристичної галузі окремих найбільш конкурентоздатних регіонів України. Результати оцінки показали, що Закарпатська та Одеська області знаходяться на етапі становлення, а інші регіони, які досліджувалися, перебувають на етапі зародження туристичної галузі. Показники інтегрального оцінювання стадій життєвого циклу туристичної галузі окремих регіонів України можна ранжувати так:

значення інтегральної оцінки 0–5 балів – стадія зародження;

значення інтегральної оцінки 5–8 балів – стадія зростання;

значення інтегральної оцінки 8–10 балів – стадія зрілості;

значення інтегральної оцінки 4–0 балів – стадія спаду (табл. 3).

Із даних таблиці видно, що найвищі показники розвитку життєвого циклу туристичної галузі має Одеська (6,28 бали) та Закарпатська (5,10 бали) області. Найнижчий показник визначено для Черкаської області – 3,28 бали.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У дослідженні передбачалося для розроблення стратегії розвитку туристичної галузі регіонів України визначення стадії життєвого циклу туристичної галузі та її привабливості, враховуючи визначені показники.

На нашу думку, стратегія розвитку туристичної галузі окремих регіонів України повинна бути розроблена комплексно. Необхідно створювати сучасний ринок різноманітних туристичних послуг; оптимізувати використання існуючих суб'єктів, відновлення та створення нових об'єктів туристичної інфраструктури регіонів України, збільшення кількості зайнятих фахівців гостинної сфери, налагодження партнерських зв'язків між усіма супутніми сферами туристичної галузі; вдосконалювати інформаційну систему туристичної галузі України; поліпшувати та оптимізувати матеріально-технічну базу туристичної галузі регіонів України; проводити

Таблиця 2

Вагомість показників життєвого циклу туристичної галузі регіонів України

№	Показник	Середня питома вагомість	Значима вагомість
1	Кількість розміщених у колективних засобах розміщування	17,50%	21,26%
2	Доходи від надання туристичних послуг, тис грн (юридичні й фізичні особи)	9,60%	0,00%
3	Роздрібний товарооборот підприємств за видами економічної діяльності (діяльність і забезпечення стравами і напоями), млн грн	16,90%	20,53%
4	Кількість підприємств виноградарсько-виноробного комплексу	22,00%	26,73%
5	Обсяги капітальних інвестицій у розвиток індустрії гостинності, млн грн	8,10%	0,00%
6	Рівень гостинності місцевого населення	25,90%	31,47%
	Всього	100%	100%

Таблиця 3

Інтегральна оцінка стадії життєвого циклу туристичної галузі регіонів України

Регіон	Інтегральний показник	Етап розвитку ЖЦ
Вінницька	3,57	зародження
Дніпропетровська	3,75	зародження
Запорізька	3,48	зародження
Івано-Франківська	4,25	зародження
Львівська	4,48	зародження
Одеська	6,28	становлення
Харківська	3,35	зародження
Закарпатська	5,10	становлення
Херсонська	3,27	зародження
Черкаська	3,25	зародження
м. Київ	4,63	зародження

рекламну діяльність; формувати туристичний бренд регіонів України; вдосконалювати систему підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації туристичних кадрів; контролювати якість туристичних послуг тощо.

Отже, у стратегії розвитку туристичної галузі необхідно враховувати весь комплекс чинників, які впливають на нього, та сприяти формуванню та розвитку національного конкурентного туристичного продукту на вітчизняному ринку.

Список використаних джерел:

1. Актуальні проблеми управління виноградно-виноробним комплексом : монографія / І.М. Бабич. Київ, 2014. 252 с.
2. Бейдик О.О. Методологія та методика аналізу рекреаційно-туристських ресурсів України : автореф. дис. … д-ра геогр. наук : 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» ; КНУ ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. 36 с.
3. Веденин Ю.А. Динамика территориальных рекреационных систем. Москва : Наука, 1982. 190 с.
4. Методология оценки рекреационных территорий : монография / В.Ф. Данильчук и др. Донецк : ДИТБ, 2003. 197 с.
5. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства : підручник Київ : КНЕУ, 2001. 528 с.
6. Мельник О.В. Природно-рекреаційний потенціал у процесі моделювання оцінки рівня туристичної привабливості території. *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Природно-ресурсний потенціал в системі просторового розвитку*. 2004. Вип. 2(XLVI). С. 259–265.
7. Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території : монографія. Львів : Новий Світ-2000, 2012. 176 с.
8. Преображенский В.С., Зорина И.В. Теория рекреалогии и рекреационной географии. Москва : Наука, 1992. 280 с.
9. Брагина Л.А., Данько Т.П. Торговое дело: экономика, маркетинг, организация : учебник. Москва : ИНФРА-М, 2000. 560 с.
10. Торохтин М. Здравницы Карпат : Путеводитель-справочник. Ужгород : Карпаты, 1975. 96 с.
11. Хвичия Л. Обеспечение конкурентоспособности фирмы. *Бизнес Информ.* 1998. № 5. С. 79–81.
12. Градова А.П. Экономическая стратегия фирмы : учебное пособие. Санкт-Петербург : Специальная литература, 1999. 589 с.

References:

1. Babych, I.M. Basiuk, D.I. Bilko, M.V. and other (2014), Aktualni problemy upravlinnia vynohradno – vynorobnym kompleksom. [Actual problems of vineyard management] 252 pp. (in Ukrainian).
2. Beidyk, O. O. (2004), “Metodolohiia ta metodyka analizu rekreatsiino-turystskykh resursiv Ukrainy”, [Methodology and methodology of analysis of recreational and tourism resources of Ukraine] Ph.D. Thesis, 11.00.02 «Ekonomichna ta sotsialna heohrafiia», KNU im. T. Shevchenka, Kyiv, Ukraine, p. 36.
3. Vedenin Yu. A. (1982) Dinamika territorial'nykh rekreatsionnykh sistem. [Dynamics of territorial recreational systems] Moskva : Nauka, 190 p. (in Russian).
4. Danylchuk, V.F. Aleinykova, H.M. Bosunovskaia, A.Ya. and Holubnychaia, S.N. (2003), Metodologija ocenki rekreacionnyh territorij, [Recreational Territory Assessment Methodology] DYTB, Donetsk, p. 197. (in Ukrainian).
5. Pokropyvnogho S.F. (2001) Ekonomika pidpryjemstva [Enterprise Economics] Kyjiv : KNEU, 2001. 528 s. (in Ukrainian).
6. Melnyk, O.V. (2004), “Pryrodno-rekreatsiinyi potentsial u protsesi modeliuvannia otsinky rivnia turystychnoi pryvablyvosti terytorii”. [Natural and recreational potential in the process of modeling the assessment of the level of tourist attractiveness of the territory] Sotsialno-ekonomichni doslidzhennia v perekhidnyi period. Pryrodno-resursnyi potentsial v systemi prostorovoho rozvytku, vol. 2 (XLVI): NAN Ukrainy, Instytut rehionalnykh doslidzhen, Lviv, Ukraine, pp. 259-265. (in Ukrainian).
7. Muzychenko – Kozlovska, O.V. (2012), Ekonomichne otsiniuvannia turystychnoi pryvablyvosti terytorii. [Economic evaluation of the tourist attractiveness of the territory] Novyi Svit-2000, Lviv, 176 p. (in Ukrainian).
8. Preobrazhenskogo V.S., Zorina I.V. (1992) Teoriya rekrealogii i rekreatsionnoy geografii [Theory of Recreational and Recreational Geography]. Moskva : Nauka, 280 p. (in Russian).
9. Bragina L.A., Dan'ko T.P. (2000) Torgovoe delo: ekonomika, marketing, organizatsiya: uchenik [Trading business: economics, marketing, organization]. Moskva: INFRA–M, 560 p. (in Russian).
10. Torokhtin M. (1975) Zdravnitsy Karpat [Health Resorts of the Carpathians] : Putevoditel'-spravochnik. Uzhgorod : Karpati, 96 p. (in Ukrainian).
11. Khvichiya L. (1998) Obespechenie konkurentosposobnosti firmy.[Ensuring the competitiveness of the company] BIZNES INFORM. no5. p. 79-81. (in Russian).
12. Gradova A. P. (1999) Ekonomicheskaya strategiya firmy [Economic strategy of the company] SPb.: Spetsial'naya Literatura. 589 p. (in Russian).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.589:338.439

Бердар М.М.,
доктор економічних наук, доцент,
доцент кафедри підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Бутенко Н.В.,
доктор економічних наук, професор,
доцент кафедри підприємництва,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Berdar Marharyta,
Doctor of Science (Economics), Associate Professor
Associate Professor of Entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Butenko Nataliia,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
Associate Professor of Entrepreneurship,
Taras Shevchenko National University of Kyiv

МОДЕРНІЗАЦІЯ ПІДПРИЄМСТВА ЯК КЛЮЧОВА ДОМІНАНТА ЙОГО ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ

Бердар М.М., Бутенко Н.В. Модернізація підприємства як ключова домінанта його ефективного розвитку. У статті розглянуто поняття «модернізація» та теоретичні підходи до її розуміння. Обґрунтовано необхідність запровадження модернізаційних змін на підприємстві. Актуальність дослідження визначається проблемами техніко-технологічного оновлення виробництва, недостатністю інвестиційної підтримки програм модернізації у виробничому секторі, а також розвитком нових форм суспільного попиту, характерних для інноваційної економіки. Обґрунтовано та охарактеризовано етапи процесу управління модернізацією з урахуванням місії та стратегічних цілей ефективного розвитку підприємства. Розглянуто комплекс заходів, спрямованих на удосконалення виробничо-господарської діяльності підприємства. Проведено аналіз організаційних аспектів модернізації підприємства, проблем ресурсного забезпечення проектів модернізації та оцінки її результатів.

Ключові слова: модернізація, підприємство, управління модернізацією, проекти, ефективність, розвиток.

Бердар М.М., Бутенко Н.В. Модернизация предприятия как ключевая доминанта его эффективного развития. В статье рассмотрено понятие «модернизация» и теоретические подходы к ее пониманию. Обоснована необходимость внедрения модернизационных изменений на предприятии. Актуальность исследования определяется проблемами технико-технологического обновления производства, недостаточностью инвестиционной поддержки программ модернизации в производственном секторе, а также развитием новых форм общественного спроса, характерных для инновационной экономики. Обоснованы и охарактеризованы этапы процесса управления модернизацией с учетом миссии и стратегических целей эффективного развития предприятия. Рассмотрен комплекс мероприятий, направленных на совершенствование производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Проведен анализ организационных аспектов модернизации предприятия, проблем ресурсного обеспечения проектов модернизации и оценки ее результатов.

Ключевые слова: модернизация, предприятие, управление модернизацией, проекты, эффективность, развитие.

Berdar Marharyta, Butenko Nataliia. Modernization of the enterprise as a key dominant of its effective development. In the article the concept of «modernization» and theoretical approaches to its understanding are considered. The necessity to introduce modernization changes at the enterprise is substantiated. The relevance of the study is determined by the problems of technological and technological upgrading of production, lack of investment support for modernization programs in the manufacturing sector, as well as the development of new forms of social demand characteristic of the innovation economy. It is important to develop elements of enterprise modernization

as its key dominant, which includes investments, innovations and other elements that are most often used in modern literature as a process of effective development. Therefore, the first place is the task of introducing and improving the modernization of enterprises on the basis of qualitatively new growth, effective mechanism for managing modernization, its provision in the conditions of economic and political changes, when the problem concerns not only economic entities but also the economy of the country as a whole. The acceleration of globalization processes necessitates the need to accelerate the modernization of enterprises in order to ensure their competitiveness in both domestic and foreign markets, and to maintain a dominant position in the future. The stages of the modernization management process are substantiated and characterized, taking into account the mission and strategic goals of effective enterprise development. The complex of measures aimed at improving the production and economic activity of the enterprise is considered. The organizational aspects of enterprise modernization, problems of resource support of modernization projects and how to evaluate its results are analyzed. The practical implementation of modernization measures will help to increase the competitiveness of enterprises, increase their investment attractiveness and move to a higher level of economic sustainability, with a focus on maximizing the impact in all areas of activity. In selecting the priority areas for investing in modernization projects, in order to increase its efficiency, it is proposed, along with the expected economic effect, to consider the potential of all modernization objects based on its systematic analysis.

Key words: modernization, enterprise, modernization management, projects, efficiency, development.

Постановка проблеми. В умовах, що динамічно розвиваються, які формуються під впливом циклічності, періодизації, постійного підвищення рівня конкуренції, а також появи нових, що часто не піддаються формалізації, факторів зовнішнього середовища одним із найважливіших напрямів діяльності підприємств стає подолання різного роду криз і недопущення банкрутства, а в подальшому – розроблення комплексу заходів із досягнення ефективного і збалансованого розвитку.

Згідно з цим, методи й інструменти економічної науки загалом і її окремих напрямів, таких як модернізація, організація виробництва, операційний менеджмент, комплексний економічний аналіз, у сучасних умовах повинні бути спрямовані на задоволення потреби наукового обґрунтування і вироблення адекватних інструментів планування та аналізу, застосування яких сприятиме прискореному переходу різних секторів економіки до ефективного розвитку в усіх напрямах.

У зв'язку з цим актуальним стає розроблення елементів проведення модернізації підприємств як ключової його домінанти, що включає в себе інвестиції, інновації та інші елементи, що найчастіше вживаються в сучасній літературі як процес ефективного розвитку. Тому на першому місці є завдання впровадження та вдосконалення модернізації підприємств на засадах якісно нового зростання, результативного механізму управління модернізацією, її забезпечення в умовах економічних і політичних змін, коли проблема стосується не лише суб'єктів господарювання, а й економіки країни загалом. Прискорення процесів глобалізації зумовлює необхідність пришвидшення модернізації підприємств задля забезпечення їхньої конкурентоспроможності як на вітчизняному, так і на зовнішньому ринках, утримання домінантного становища в перспективі.

Модернізація вітчизняних підприємств є актуальним аспектом стратегічного розвитку України, викликаного прагненням до досягнення стійкого економічного зростання в умовах геополітичної та економічної нестабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблеми модернізаційних та інноваційних перетворень підприємств займаються як вітчизняні науковці, так і зарубіжні, такі як Б.М. Андрушків, М.Д. Балджи, О.С. Бойко, М.П. Бутко, Н.В. Валінкевич, П. Єщенко, Й.М. Петрович, Н.С. Савоніна, Ю.К. Сальникова, Т.Н. Тополева, О.В. Трофимов та інші. Однак, незважаючи на велику кількість наукових праць, низка питань теоретико-методологічного забезпечення процесів оновлення, зокрема розроблення поетапного процесу управління модернізацією вітчизняних підприємств загалом розглянута не досить повно, а тому вимагає подальшого вивчення.

Метою дослідження є обґрунтування необхідності запровадження модернізаційних змін в країні, аналіз наявних підходів розуміння поняття «модернізація». Розглянуто комплекс заходів, спрямованих на удосконалення виробничо-господарської діяльності підприємств. Проведено аналіз організаційних аспектів модернізації підприємства, проблем ресурсного забезпечення проектів модернізації та оцінки її результатів. Розроблено поетапний процес управління модернізацією підприємства.

Виклад основного матеріалу. Основними вимогами сьогодення, що ставляться перед державою у процесі інтеграції в європейський економічний простір, є здійснення ефективних структурних перетворень, зокрема модернізації. Термін «модернізація» походить від французького «modernisation» і означає оновлення, удосконалення, надання будь-чому сучасного вигляду, переробку відповідно до сучасних вимог [9].

Під впливом еволюції теорії модернізації досліджувана категорія трактується по-різному: процес переходу від традиційності до сучасності; процес, пов'язаний зі впровадженням результатів науково-технічного прогресу з метою вдосконалення виробництва та підвищення конкурентоспроможності товару, підприємства, країни; стратегічний напрям розвитку країни шляхом здійснення перетворень у всіх сферах з метою підвищення добробуту всіх учасників суспільства.

М.Д. Балджи пропонує під модернізацією розглядати процес комплексної трансформації чинної моделі виробництва шляхом технічного та технологічного їх удосконалення з одночасним удосконаленням організаційної системи підприємства з метою підвищення ефективності виробництва, технологічного укладу підприємства та його конкурентоспроможності. Таким чином, модернізація передбачає її загальність для різних видів діяльності, відображає принциповий перехід

від техніко-технологічного розуміння до формування єдиної системи організаційно-економічного спрямування і забезпечує конкурентні переваги вітчизняних підприємств [2, с. 66].

Н.В. Валінкевич дає таке визначення: «Модернізація – категорія, яка відображає процес перетворення дійсності відповідно до вимог посткризового відновлення економіки. Автором зазначено, що модернізацію необхідно розуміти у двох її площинах: як явище і як процес. У першому тлумаченні модернізація – це будь-які цілеспрямовані зміни в економіці країни. У другому аспекті модернізація є багатогранним процесом цілого комплексу змін підприємства, у процесі якого поєднуються економічні й організаційні проблеми, що, за умов заздалегідь прогнозованого результату, мають чітко сформульовану кінцеву мету» [3, с. 10].

До найважливіших проблем, пов'язаних із модернізацією підприємств та конкурентоспроможністю економіки України, належать такі: значна структурно-технологічна відсталість, високий ступінь зносу основних засобів і значний рівень енергомісткості ВВП; низький рівень життя й купівельної спроможності населення; незадовільний стан інноваційної системи та ринкової інфраструктури; залежність від зовнішніх джерел ресурсів; диспропорція між реальним і фінансовим секторами економіки, а також усередині кожного з них; непрозора структура власності як симбіоз державних, приватних і корпоративних інтересів; організаційна недосконалість і низький рівень капіталізації виробництва; переважна торгівля сировиною та напівфабрикатами, а не товарами з високою доданою вартістю (високотехнологічними виробами); низька інвестиційна активність. Проте причиною низької конкурентоспроможності підприємств України насамперед є застарілі технології виробництва, високий ступінь зносу основних засобів, низький рівень інноваційної активності підприємств, неефективне управління промисловим потенціалом тощо [1, с. 180–181].

Модернізація підприємства передбачає зміну, удосконалення його діяльності відповідно до сучасних вимог ринкового господарювання в динамічних умовах науково-технічного прогресу. У широкому розумінні модернізація орієнтує менеджмент промислових підприємств на те, що різним видам діяльності промислового підприємства, його матеріально-технічній базі, які були характерні для них у минулому, надаються досконаліші сучасні риси та організаційно-технічні характеристики, матеріалізація яких сприятиме досягненню поставленої перед ними мети. Належне змістовне розуміння сутності модернізації дає змогу визначити і висвітлити практичну сторону проблеми як важливого організаційно-технічного процесу, основою якого є комплекс системних заходів, спрямованих насамперед на техніко-технологічне переоснащення виробництва підприємств та їх підготовку до розгортання випуску продукції високої якості для задоволення проблем внутрішнього ринку і в такий спосіб вирішення проблем її імпортозаміщення. Так, формується чітка мета розвитку промислових підприємств шляхом їх модернізації, тобто вони повинні бути підготовлені до якісно нової діяльності, результатом якої має стати випуск продукції для задоволення потреб суспільства та його окремих громадян. Однак, як зазначає Й.М. Петрович, щоб домогтися поставлених підприємствами цілей шляхом модернізації їхнього менеджменту, необхідно вирішити низку важливих організаційно-технічних завдань, серед яких центральне місце належить питанням, що стосуються ресурсного забезпечення розвитку підприємств шляхом їх модернізації. Так, лише на технічне переоснащення промислового виробництва в Україні, за даними експертів, потрібно майже 200 млд. грн, яких сьогодні не може виділити держава. Це зумовлює необхідність пошуку зовнішніх і внутрішніх інвесторів, для яких потрібно створити належні сприятливі умови, що гарантуються їм вітчизняним законодавством [6, с. 128–129].

Модернізація підприємства означає якісні зміни та оновлення його господарської системи, організаційної структури, підвищення ефективності функціонування на основі вдосконалення техніки, технології та організування виробництва і праці у всіх структурних підрозділах, підвищення якості продукції та послуг, що ним надаються [7, с. 128–129].

В умовах глобалізації економіки модернізація виступає одним із ключових чинників успішного протистояння фірми потужним міжнародним конкурентам. Важливим елементом модернізації виступає інноваційно-інвестиційна активність [4, с. 37]. У свою чергу інноваційний складник забезпечується кваліфікованими кадрами. Саме технічні розробки, новації, ноу-хау та науково-технічні досягнення вчених та науковців спроможні підвищити інноваційний потенціал держави та її підприємств. Впровадження цих розробок, що часто здійснюється через модернізацію, дає можливість підвищити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, що дає їм змогу успішно протистояти тиску конкурентів (як внутрішніх, так і зовнішніх) на внутрішньому ринку та проникати на зовнішні.

Розглянувши категорію «модернізація» та теоретичні підходи до її розуміння, можна констатувати відсутність єдиного підходу до її розуміння. У процесі проведеного дослідження можна зробити такі узагальнення: 1) модернізація – це процес, який передбачає одночасні якісні зміни на всіх рівнях за всіма напрямами і впливає на всіх учасників суспільства; 2) модернізація неможлива без упровадження інновацій, але з урахуванням історичних та національних особливостей країни; 3) модернізація передбачає вдосконалення соціальної, економічної, політичної, культурної, екологічної складових частин із метою сталого розвитку; 4) модернізація передбачає використання ефективних систем управління [13, с. 37].

Проведене узагальнення наявних підходів дало можливість сформулювати власне бачення модернізації. Ми розглядаємо модернізація підприємства як комплексний процес синхронних, якісних, інноваційних перетворень на всіх рівнях, за всіма напрямами, підвищення ефективності функціонування на основі вдосконалення техніки, технології та організування виробництва і праці у всіх структурних підрозділах, підвищення якості продукції та послуг, що ним надаються, спрямований на забезпечення його ефективного розвитку.

Перейдемо до дослідження питань управління модернізацією підприємства. Процес управління модернізацією підприємства включає два аспекти: процес залучення фінансових ресурсів господарюючими

суб'єктами і процес розподілу ресурсів під час реалізації інвестиційних та інноваційних проектів.

Проекти модернізації здійснюються за рахунок таких джерел:

– власні кошти підприємства (амортизаційний фонд, реінвестований прибуток підприємства);

– позикові кошти (залучені кошти фінансово-кредитних організацій і кошти, отримані в результаті облігаційних позик);

– бюджетне фінансування (кошти бюджетів різних рівнів, що виділяються за програмами державної підтримки галузей і підприємств).

Найчастіше фінансування проектів модернізації здійснюється комплексно з усіх або більшості названих джерел, а також шляхом створення спеціальних централізованих фондів, які формуються в основному за рахунок продажу власності, цільових відрахувань підприємств-учасників і засобів, отриманих від операцій учасників на фондових ринках [5, с. 37].

Під час вибору напрямів розміщення фінансових ресурсів рішення приймається керівництвом, виходячи з доцільності реалізації проекту. Насправді більшість проектів є конфліктуючими, такими вони стають у зв'язку з бюджетними обмеженнями підприємств, змушених вибирати кращий проект з урахуванням всіх витрат, які понесе підприємство, відмовившись від реалізації іншого проекту, на який фінансових коштів уже буде недостатньо. Перманентна розстановка пріоритетів призводить до надмірної концентрації фінансових критеріїв відбору. Принцип генерування достатнього прибутку в довгостроковому тимчасовому періоді стає основним під час прийняття рішення про доцільність того чи іншого проекту [10, с. 159]. З огляду на обмеженість ресурсів, здійснення модернізації в усіх напрямах одночасно не видається можливим і доцільним. Завдання корпоративного управління в цьому разі полягає в пошуку головного вектора, націленого на ефективну взаємодію та координацію діяльності в контексті максимальної інтегральної ефективності її функціонування.

Незалежно від цілей і завдань модернізації, основною умовою її успішної реалізації є системність, яка передбачає: охоплення всіх сфер діяльності підприємства як соціально-економічної системи; збереження системної цілісності, внутрішньої інтегрованості й ідентичності підприємства; стратегічний характер цілей і завдань ефективного розвитку.

На практиці процеси модернізації на підприємствах відбуваються досить нерівномірно, дотепер відсутній єдиний методичний підхід до управління процесом модернізації, в зв'язку з цим процедури планування залишаються фрагментарними, некоректно розраховуються показники ефективності проектів модернізації, рішення з відбору проектів часто приймаються суб'єктивно, ресурси розподіляються без урахування пріоритетів розвитку, що в кінцевому підсумку призводить до негативних результатів [14, с. 14].

В умовах, що склалися, вітчизняні підприємства відчувають значні труднощі з реалізацією активних інноваційних стратегій. Пропоновані дивні методики модернізації орієнтують на створення підприємств «із нуля», із залученням дорогих імпортних технологій, що для більшості вітчизняних підприємств надзвичайно важко. Загалом налагоджені за кордоном методи портфельного аналізу з використанням матриць McKinsey, BKG, моделі EFQM та інші є низько адаптивними для вирішення комплексних завдань стратегічних перетворень підприємств в аспекті їх технологічної модернізації.

У наукових працях запропоновані різні механізми реалізації програм модернізації на підприємствах. Наше бачення процесу управління модернізацією на підприємстві, наведено на рис. 1. Розглянемо процес управління модернізацією підприємства поетапно.

1-й етап. Формування місії. Визнання бізнес-цілей. Розроблення стратегії. Цей етап є попереднім. Місія визначає стратегічну мету підприємства. Головна мета дає змогу сформулювати певний перелік бізнес-цілей, які будуть визначати подальшу діяльність із реалізації місії. Стратегія модернізації повинна враховувати низку аспектів, зокрема галузеві особливості, внутрішній потенціал підприємства, сукупність зовнішніх умов, стратегічний стан на ринку.

2-й етап. Постановка проблеми. Визначення потенційних напрямів модернізації. Здійснюється збір та аналіз інформації, на підставі чого виділяються об'єкти або процеси, що підлягають змінам. На цьому етапі виявляються причини модернізації, до яких, зокрема, можна віднести: дані технологічного аудиту про високий рівень зносу основних виробничих фондів, необхідність доведення об'єкта модернізації до рівня нових техніко-технологічних вимог, можливість отримання низки преференцій (податкові пільги, прискорена амортизація і т. п.), вимоги національного законодавства в контексті відповідності економічним, екологічним і соціальним нормам і стандартам.

3-й етап. Формування концепцій проектів модернізації. Формулюються цілі модернізації, висуваються різні концепції проектів, розробляються програми і плани, які містять розширений опис проекту, економічне обґрунтування його реалізації, а також оцінку обсягів інвестування й очікуваного економічного ефекту.

Проект модернізації може бути представлений у вигляді моделі [10]:

$$IM = (IKj, CFp, t, r),$$

де: IKj – інвестиції в j-му році, j = 1, 2, 3, …, n;

CFp – приплив (відтік) фінансових коштів в поточному році, p = 1, 2, 3, …, m;

t – тривалість проекту;

r – ставка дисконтування.

Проект модернізації повинен бути економічно і стратегічно доцільним, орієнтованим на зростання показників діяльності підприємства з урахуванням перспективних завдань розвитку. На завершення етапу в списку запропонованих проектів залишаються найбільш значущі і обґрунтовані. У той же час частина з обраних проектів є конфліктуючими, в зв'язку з чим актуальним стає вибір пріоритетних напрямів інвестування.

4-й етап. Аналіз проектів модернізації за класифікаційними параметрами і потенціалу об'єктів модернізації. Орган корпоративного управління здійснює формальний і неформальний аналіз попередньо обраних проектів модернізації. До формального аналізу відноситься аналіз цілей, завдань, напрямів модернізації, показників економічної ефективності проектів і т. п. Неформальний аналіз передбачає обговорення інвестиційних портфелів. Для того щоб ефективно управляти

1. Формування місії. Визначення бізнес-цілей. Розроблення стратегії

2. Постановка проблеми. Визначення потенційних напрямів модернізації
- формулювання причин і цілей модернізації
- визначення об'єктів модернізації
- оцінка зовнішніх факторів модернізації

3. Формування концепцій проектів модернізації
- перелік проектів модернізації, запропонований структурними підрозділами підприємства

4. Аналіз проектів модернізації за класифікаційними параметрами і потенціалу об'єктів модернізації
- аналіз взаємозв'язків і співпідпорядкованості проектів
- класифікація проектів за однорідними ознаками
- аналіз потенціалу об'єктів модернізації

5. Прийняття управлінських рішень
- визначення пріоритетних напрямів інвестування
- делегування повноважень і відповідальності за реалізацію проектів модернізації
- розроблення програми заходів щодо підвищення потенціалу об'єктів модернізації

6. Розроблення комплексної програми модернізації

7. Контроль реалізації та оцінка результатів модернізації

Рис. 1. Поетапний процес управління модернізацією підприємства

Джерело: розроблено авторами за даними [8; 11; 12]

процесом модернізації, необхідно брати до уваги весь спектр модернізаційних проектів, враховувати вартісні показники, взаємозв'язку, підпорядкованість і багато інших чинників і властивостей. З метою підвищення керованості проектами необхідно класифікувати проектні заходи за ступенем однорідності в залежності від їх властивостей.

5-й етап. Прийняття управлінських рішень. На підставі обробки і аналізу інформаційних потоків попередніх етапів процесу модернізації корпоративним менеджментом приймаються рішення про доцільність фінансування проектів, розробляється комплекс заходів, спрямованих на створення сприятливих умов реалізації проектів модернізації з урахуванням зміни факторів зовнішнього і внутрішнього середовища.

Рішення про фінансування проекту модернізації приймається у разі виконання таких умов:

– економічна ефективність проекту (NPV → max);

– потенціал для модернізації достатній;

– вплив на конкурентоспроможність позитивний.

З урахуванням виконання позначених умов визначають допустимі і раціональні проекти модернізації. Варто зазначити, що визначення впливу проекту на конкурентоспроможність в методичному аспекті є досить складним завданням.

Низка дослідників вважають, що під час оцінки зміни рівня конкурентоспроможності в процесі реалізації проектів модернізації доцільно застосовувати вартісний підхід і використовувати комплексний показник оцінки – фундаментальну вартість підприємства [15].

6-й етап. Розроблення комплексної програми модернізації. Комплексна програма являє собою перелік усіх необхідних заходів модернізації з певними термінами реалізації, делегуванням повноважень і встановленням відповідальності за результати. Для кожної групи проектів визначено свій варіант організації системи управління з урахуванням відповідного рівня централізації.

7-й етап. Контроль реалізації та оцінка результатів модернізації. На цьому етапі здійснюється контроль реалізації проектних заходів, аналіз і оцінка відповідності планових показників фактичним, внесення необхідних коригувань, розробка рекомендацій щодо усунення проблем функціонування. Також визначаються напрями підвищення ефективності функціонування системи управління модернізацією.

Висновки. У сучасних умовах розвитку економіки вітчизняні підприємства вирішують безліч питань, які постійно виникають, щодо їхнього ефективного розвитку. Тому основним завдання упровадження та вдосконалення підходу до поетапного процесу управління модернізацією підприємства обґрунтована в доповненні наукових методологічних основ та інструментарію управління модернізацією підприємства. Під час вибору пріоритетних напрямів інвестування проектів модернізації з метою підвищення її ефективності, запропоновано разом з очікуваним економічним ефектом враховувати потенціал всіх об'єктів модернізації на основі його системного аналізу.

Список використаних джерел:

1. Андрушків Б.М., Солотвінський О.А. Модернізація підприємств як конкурентна перевага організаційно-економічного розвитку. *Вісник Миколаївського національний університет імені В.О. Сухомлинського.* 2015. С. 198–203. http://global-national.in.ua/archive/3-2015/41.pdf (дата звернення 12.09.2019).
2. Балджи М.Д. Сутність модернізації в контексті сучасної економічної категорії. *Науковий вісник Херсонського державного університету.* Випуск 11. Частина 1. 2015. С. 64–67.
3. Валінкевич Н.В. Організаційно-економічна модернізація підприємств харчової промисловості: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук: спеціальність 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). Київ, 2015. 44 с.
4. Єщенко П. Відновлення соціально-економічного розвитку – пріоритет номер один у світі та в Україні. *Економіка України.* 2012. № 1. С. 36–50.
5. Муханова И.В. Модернизация машиностроения России в условиях экономических санкций: проблемы и пути решения. *Экономический журнал.* 2015. № 2. С. 34–41.
6. Петрович Й.М. Модернізація промислових підприємств як важлива передумова підвищення їх технічного рівня і ефективності функціонування. *Вісник* Національного університету «Львівська політехніка». *Логістика.* 2016. № 846. С. 126–131www.irbis-nbuv.gov.ua › irbis_nbuv › cgiirbis_64 (дата звернення 25.09.2019).
7. Петрович Й.М. Савоніна Н.С. Інноваційні засади модернізації організування виробничої діяльності промислових підприємств. *Економіка: реалії часу.* 2018. № 2(36). С. 5–16. http://economics.opu.ua/ejopu/2018/No2/5 (дата звернення 05.10.2019).
8. Сальникова Ю.К. Методологический подход к оценке потенциала модернизации предприятия. *Вестник Южно-Российского государственного технического университета (Новочеркасского политехнического института).* Серия: Социально-экономические науки. 2014. № 2 (6). С. 73–86.
9. Словник іншомовних слів / За ред. члена-кореспондента АН УРСР О.С. Мельничука. Київ: Головна редакція української радянської енциклопедії. 1977. 776 с.
10. Сухарев О.С., Шманев С.В., Курьянов А.М. Синергетика инвестиций. Москва. *Финансы и статистика.* Инфра-Москва. 2008. 368 с.
11. Тополева Т.Н. Управление модернизацией предприятий машиностроения в рамках интегрированных корпоративных структур. Управленческие наук и Т. 8. № 3. – 2018. https://cyberleninka.ru›article›upravlenie-modernizatsiey-predpriyatiy- 2018. (дата звернення 10.10.2019).
13. Трофимов О.В., Ефимычев Ю.И., Ефимычев А.Ю., Шипилов А.Г. Модернизация предприятий промышленности: концепция, стратегии и механизм реализации. *Креативная экономика.* 2011. №(11). С. 31–36.
14. Феєр О.В. Модернізація як економічна категорія. *Науковий вісник Мукачівського державного університету.* Серія Економіка. Випуск 1(5). 2016. С. 70–75.
15. Botkin I.O., Topoleva T.N. Integration of industrial enterprises: Regional dimension. News of Science and Education. 2018. № 3(1). С. 015–021.
16. Davis J. R. Corporation. Kitchener, Canada: Batoche Books. 2001. 454 p.

References:

1. Andrushkiv B.M., Solotvinsky O.A. (2015) Enterprise modernization as a competitive advantage of organizational and economic development. Bulletin National University V.O. Sukhomlinsky of Mykolaiv, pp.198–203. Available at: http://global-national.in.ua/archive/3-2015/41.pdf (accessed: 12 September 2019).
2. Balji M.D. (2015) The essence of modernization in the context of modern economic category. Scientific Bulletin State University of Kherson, vol. 11. no.1, pp. 64–67.
3. Valinkevich N.V. (2015) Organizational-economic modernization of the food industry enterprises: abstract of the dissertation for the degree of Doctor of Economic Sciences: specialty 08.00.04 – Economics and Management of Enterprises (by types of economic activity). Kyiv, pp. 44.
4. Eshchenko P. (2012) Restoration of socio-economic development is the number one priority in the world and in Ukraine. *Ukraine economy*, vol. no.1, pp. 36–50.
5. Mukhanova I. V. (2015) Modernization of Russian machine-building complex in the context of economic sanctions: Problems and solutions. *Economic Journal*, vol. 2, pp. 34–41.
6. Petrovich Y.M. (2016) Modernization of industrial enterprises as an important prerequisite for improving their technical level and efficiency. Bulletin of the National University «Lviv Polytechnic». *Logistics*, vol. 846, pp.126–131 Available at: www.irbis-nbuv.gov.ua ›irbis_nbuv› cgiirbis_64 (accessed: 25 September 2019).
7. Petrovich Y,M. Savonina N.S. (2018) Innovative principles of modernization of organization of industrial activity of industrial enterprises. Economy: the realities of time, vol. 2, no. 36, pp.5–16. Available at: http://economics.opu.ua/ejopu/2018/No2/5 (accessed: 05 October 2019).
8. Sal'nikova Yu. K. (2014) Methodological approach to assessing the potential of enterprise modernization. Vestnik Yuzhno-Rossiiskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universiteta The Bulletin of the South-Russian State Technical University (NPI). *Social and Economic Science,* vol. 6, pp.73–86.
9. Melnichuk O.S. (1977) *Dictionary of foreign words.* Edited by Corresponding Member of the USSR Academy of Sciences Kiev: Main editorial board of the Ukrainian Soviet Encyclopedia, pp.776 (in Ukrainian).
10. Sukharev O.S., Shmanev S.V., Kur'yanov A.M. (2008) Synergetics of investments. Moscow: *Finansy and statistika*, Infra-Moscow, pp. 368 (in Russian).
11. Topoleva T.N. (2018) Management of modernization of machine-building enterprises within the framework of integrated corporate structures. Management Sciences. *Management sciences,* vol. 8, no. 3, pp. 108–119.
12. Trofimov O.V., Efimychev Yu.I., Efimychev A.Yu., Shipilov A.G. (2011) Modernization of industrial enterprises: Concept, strategies, and mechanism of implementation. *Kreativnaya ekonomika,* vol. 11, pp. 31–36.
13. Feyer O.V. (2016) Modernization is an economical category. The science newsletter sovereign university of the Mukachev. *Economy series*, vol. 1, no. 5, pp. 70–75.
14. Botkin I.O., Topoleva T.N. (2018) Integration of industrial enterprises: Regional dimension. News of Science and Education, vol. 3, no.1, pp. 015–021.
15. Davis J.R.(2001) Corporation. Kitchener, Canada: Batoche Books, pp. 454.

УДК 338.48

Борецька Н.П.,
доктор економічних наук, доктор,
професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну

Boretskaya Natalia,
Doctor of Economics, Doctor,
Professor of Business Economics and Tourism,
Kyiv National University of Technology and Design

ЗЕЛЕНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Борецька Н.П. Зелений туризм в Україні: проблеми та перспективи. Стаття присвячена засадам функціонування та розвитку сільського зеленого туризму в Україні. Розглянуто актуальність створення власної зеленої садиби та обґрунтовано популярність сільського зеленого туризму в Україні як пріоритетного напряму розвитку економіки країни та українського села. Визначено діяльність держави в управлінні сільським зеленим туризмом. Особлива увага приділена визначенню сільського зеленого туризму як основного фактора розвитку внутрішнього туризму. Зелений туризм корисний як для відпочивальників, так і для господарів – селян, сільських громад, регіонів і держави загалом, сприяє розвитку багатьох пов'язаних із ним галузей економіки. Розвиток сільського зеленого туризму спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, сіл, а також стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Основними напрямами розвитку сільського зеленого туризму України мають стати: створення сприятливих умов для отримання податкових пільг та кредитів для власників агросадиб, рекламування послуг сільських господарств, випуск різноманітних путівників, поширення різноманітних видів агротуристичного бізнесу, у тому числі курортна спеціалізація сільського зеленого туризму.

Ключові слова: зелений туризм, гостинність, сільський зелений туризм, туристичний продукт, послуги, особисте селянське господарство.

Борецкая Н.П. Зеленый туризм в Украине: проблемы и перспективы. Статья посвящена основам функционирования и развития сельского зеленого туризма в Украине. Рассмотрена актуальность создания собственной зеленой усадьбы и обоснована популярность сельского зеленого туризма в Украине как приоритетного направления развития экономики страны и украинского села. Определена деятельность государства в управлении сельским зеленым туризмом. Особое внимание уделено определению сельского зеленого туризма как основного фактора развития туризма. Зеленый туризм полезен как для отдыхающих, так и для хозяев – крестьян, сельских общин, регионов и государства в целом, способствует развитию многих связанных с ним отраслей экономики. Развитие сельского зеленого туризма побуждает к улучшению благоустройства сельских усадеб, улиц, сел, а также стимулирует развитие социальной инфраструктуры. Основными направлениями развития сельского зеленого туризма Украины должны стать: создание благоприятных условий для получения налоговых льгот и кредитов для владельцев агроусадеб, рекламирование услуг сельских хозяйств, выпуск различных путеводителей, распространение различных видов агротуристичного бизнеса, в том числе курортная специализация сельского зеленого туризма.

Ключевые слова: зеленый туризм, гостеприимство, сельский зеленый туризм, туристический продукт, услуги, личное крестьянское хозяйство.

Boretskaya Natalia. Green tourism in Ukraine: problems and prospects. The article is devoted to the principles of operation and development of green tourism in Ukraine. We consider the relevance of creating its own green estate and proved the popularity of green tourism in Ukraine as a priority direction of the economy and the Ukrainian village. Detected activities of the state in the management of rural green tourism. Particular attention is paid to the definition of green tourism as a major factor in the development of domestic tourism. Green Tourism – useful both for tourists and for the owners – farmers, rural communities, regions and states in general, contributes to the development of many related industries. Rural Development encourages rural households to improve landscaping, streets, villages in general, and encourages the development of social infrastructures. The main directions of development of green tourism Ukraine should be: creating favorable conditions for tax incentives and credits for owners ahrosadyb, advertising services farms, production of various guides, distribution of various types of agrotourism businesses, including specialty resort Rural Tourism. In Ukraine, the system of voluntary environmental certification and categorization "Green Estate", developed by the Ukrainian Union to promote rural green tourism. Certification scheme based on the principles of harm reduction facility agro ecology, maintaining traditions

and crafts, support the local economy, the development of environmentally favorable forms of entertainment and recreation. By studying the experience of different countries may provide directions and prospects of development of rural green tourism in Ukraine at improving the legal regulation of green tourism. For Ukraine rural green tourism – a new concept, although developing quite actively. Today, tourism industry in Ukraine is only the fifth part of the value of replenishment and its share should increase significantly due to such objective conditions as favorable geopolitical location of Ukraine in Central Europe, the presence of significant tourist and recreational potential, favorable climate rich flora and fauna, numerous cultural and historical monuments of world level.

Key words: Green tourism, hospitality, rural green tourism, tourism products, services, personal farm.

Постановка проблеми. Законом України "Про туризм" визначено засади реалізації державної політики України в галузі туризму на забезпечення закріплених Конституцією України прав громадян на відпочинок, свободу пересування, охорону здоров'я, на безпечне для життя і здоров'я довкілля, задоволення духовних потреб та інших прав під час здійснення туристичних подорожей.

В умовах нестабільного розвитку ринкової економіки нашої країни сфера гостинності стає важливою та пріоритетною соціально-економічною ланкою. Одним із сучасних напрямів у сфері гостинності є сільський зелений туризм. Така тенденція підтверджується також і тим, що все частіше у сфері гостинност сільський зелений туризм стає об'єктом наукових досліджень, але сьогодні державна діяльність не сконцентровує свою увагу на тенденціях розвитку сільського зеленого туризму, активне функціонування якого могло би значно поліпшити стан туризму та соціально-економічне становище сільської місцевості й українського села.

Держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки та культури. Стандарти туристичної галузі, які діють в Україні, створюють сприятливі умови для функціонування в державі ефективного, розвинутого туристичного ринку з безпечними, високоякісними, різноманітними туристичними послугами. Але гострою проблемою стало врегулювання умов та дотримання якості у наданні туристичних послуг у сфері сільського туризму. У багатьох селах нині спостерігається зменшення населення, зростає масова заробітчанська міграція.

Розвиток сільського зеленого туризму позитивно впливатиме на сумну тенденцію безробіття в українських селах, може підвищити матеріальний добробут та частково вирішити проблеми зайнятості сільського населення. Актуальність розвитку сільського зеленого туризму в Україні зумовлюється нагальною необхідністю невідкладного розв'язання соціально-економічних проблем сучасного села.

Огляд останніх досліджень. Сільське село має багатий пізнавальний потенціал, пов'язаний з історико-етнографічною спадщиною, сільською культурою та побутом. При цьому в умовах загальноекономічної кризи економічні і соціальні проблеми села надзвичайно загострилися. Однак широке розповсюдження, формування та розвиток сільського зеленого туризму може підвищити його туристичну інвестиційну привабливість.

Питанням відпочинку в сільській місцевості присвячені праці Л.Г. Агафонова, А. Бакуменка, О.О. Бейдик, В. Васильєва, П.А. Горішевського, В.Ф. Кифяк, М. Рутинського, В. Петранівського, В.І. Цибух, І.М. Школи та ін.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – дослідити стан, перспективи та розвиток зеленого туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Своєрідна мода на відпочинок у сільській місцевості, загальні поняття, пов'язані з сільським туризмом і екотуризмом, що останніми роками набуває сили в Європі, знайшли своє застосування для визначення форм туристичного руху і в Україні. Зокрема, відпочинок у селах було визначено як "сільський зелений туризм" (green rural tourism або green village tourism). Він охопив широкий спектр форм відпочинку на селі: від стаціонарного відпочинку у сільській місцевості (власне сільський туризм), відпочинку в туристичних центрах і на курортах, що розташовані у селищах і малих містах, до відпочинку у сільських садибах (агротуризм). Визначення сільського туризму як "зеленого" підкреслює його проекологічну орієнтацію.

Зелений туризм – новий вид туризму. Суть зеленого туризму полягає у відпочинку в приватних господарствах та орієнтований на використання природних, культурно-історичних та інших ресурсів сільської місцевості та її специфіки для створення комплексного туристського продукту.

Сільський зелений туризм – це специфічна форма відпочинку на селі, де суб'єктами надання туристичних послуг є не професіонали, а мешканці села – власники особистих, підсобних та фермерських господарств, які спираються на наявні місцеві ресурси, а також сфера, що сприяє заохоченню сільського населення до розвитку приватної ініціативи, до забезпечення самозайнятості та підвищення рівня і якості життя на селі.

Сільський туризм у більшості країн розглядається як невід'ємна складова частина комплексного соціально-економічного розвитку села та як один із засобів вирішення багатьох сільських проблем, як специфічна форма відпочинку в селі з використанням природного, матеріального та культурного потенціалу цієї місцевості. Крім того, в сільських місцевостях для туристів організовуються кінні та велосипедні прогулянки, маршрути по знакових стежках у національних і ландшафтних парках, природничі подорожі й ін. При цьому проживання, харчування та обслуговування туристів забезпечує сільська родина [2].

У більшості розвинутих європейських країн внутрішній туризм займає провідне місце, оскільки жителі тієї чи іншої країни прагнуть насамперед ознайомитися зі своєю країною, а тільки після цього вивчати культуру й історію інших країн. З активним розвитком туризму в Україні з'являються нові його тенденції, такі, наприклад, як сільський зелений туризм, що не тільки є фактором розвитку внутрішнього туризму, а і забезпечує вирішення проблем соціально-економічного харак-

теру у сільській місцевості. З кожним роком в Україні зростає попит на цей вид туризму, оскільки це більш заощадливий відпочинок порівняно з відпочинком за кордоном.

Необхідність визначення поняття "сільський зелений туризм" пояснюється тим, що хибне тлумачення або відступ від його основних ознак, що визначають специфіку, може привести до неврахування всіх його властивостей або присвоєння тих, що йому не притаманні. Поняття "сільський зелений туризм" є багатофункціональним, комплексним та системним явищем, яке активно поширюється у господарському житті аграрних територій та сприяє їхньому економічному та соціальному розвитку в Україні. Розвиток інфраструктури сільського зеленого туризму не вимагає значних капіталовкладень, як інші види туризму, і може здійснюватися за рахунок коштів самих селян без значних додаткових інвестицій [4].

Розвиток сільського зеленого туризму спонукає до покращення благоустрою сільських садиб, вулиць, сіл, стимулює розвиток соціальної інфраструктури. Суттєву роль відіграє розвиток сільського зеленого туризму у підвищенні культурно-освітнього рівня сільського населення. Готуючись приймати й обслуговувати відпочиваючих, члени селянських родин мимоволі змушені поповнювати свої знання з ведення домашнього господарства, гігієни і санітарії, приготування їжі тощо, а спілкування з гостями розширює їхній кругозір, дає змогу зав'язати нові знайомства, завести друзів в інших населених пунктах.

Сільський зелений туризм може бути корисним як для відпочивальників, так і для сільських громад, регіонів і держави загалом, оскільки сприяє розвитку багатьох пов'язаних із ним галузей економіки. Його розвиток сприятиме збереженню селянства, як носія української ідентичності, культури і духовності, це додаткові можливості для популяризації української культури, поширення знань та інформації про історичні, природні, етнографічні особливості України, що заслуговує на всіляку підтримку з боку держави [3].

Відзначимо, що головною метою туристичної політики держави є створення конкурентоспроможного на світовому ринку вітчизняного туристичного продукту, збільшення обсягів реалізації туристичних послуг, валютних надходжень, надходжень до бюджетів усіх рівнів, створення додаткових робочих місць, упровадження на основі міжнародного досвіду ефективної моделі інвестиційної політики в галузі туризму.

Аналізуючи вітчизняний ринок туризму та галузі гостинності, необхідно зазначити, що Україна сьогодні займає одне з останніх місць серед європейських країн за рівнем розвитку туризму. Нині нестабільний розвиток туризму уповільнюється низкою негативних факторів, таких як нерозроблена нормативно-правова база; відсутня легітимна стратегія розвитку галузі; нестабільна економічна та політична сфери у країні; обмежена кількість інвестиційних ресурсів; непрозора та прихована процедура отримання ліцензій, дозволів; військова агресія та ін.

Актуальною проблемою є розроблення нормативно-правових актів та регіональної програми розвитку туризму, що створить ефективну внутрішню управлінську політику регіону. Успішне функціонування галузі туризму вимагає пошуку нових шляхів підвищення ефективності їхньої діяльності та впровадження нових ідей та розробок.

Становлення та розвиток сільського зеленого туризму необхідно розглядати як комплекс заходів, спрямованих на мобілізацію його конкурентних переваг, що проявляється у підвищенні рівня зайнятості населення, зменшенні трудової міграції, в тому числі молодіжної, посиленні ділової активності, покращенні фінансових показників села та формуванні позитивного туристичного іміджу українського села тощо. Останнім часом у туристичну моду увійшло таке поняття, як сільський зелений туризм, що привернуло до себе неабияку увагу та отримало велику кількість шанувальників цього виду відпочинку.

Український бізнес сільського зеленого туризму у сфері гостинності з метою «туризм» – особливо актуальна можливість підняти рівень життя українського села. За останні роки незалежності нашої країни українське село зазнало негативних змін, що зумовлені насамперед урбанізацією. У сільській місцевості зменшилася кількість трудової зайнятості населення, зріс рівень безробіття, знизився рівень добробуту тощо. Тобто за допомогою становлення та розвитку туристичного бізнесу у селі, такого як СЗТ, можна покращити матеріально-фінансове становище українського села, а також підняти культурний рівень [2].

В умовах світової економічної кризи сільський зелений туризм може отримати новий поштовх для подальшого розвитку, адже чимало громадян нашої країни вибиратимуть для активного відпочинку Українські Карпати, Подільські чи Наддніпрянські регіони, а не надто дорогі закордонні об'єкти на розрекламованих міжнародних маршрутах.

Бізнес у галузі сільського зеленого туризму в Україні має великі можливості функціонування та розвитку. На цьому етапі в Україні створена «Українська мережа сільського розвитку» з метою поліпшення соціально-економічного розвитку, що поєднує у собі і мету покращення розвитку зеленого туризму. Місія мережі: мережа сільського розвитку прагне сформувати у суспільстві бачення і створення такого майбутнього сільської місцевості України, як сільські мальовничі території, що можуть запропонувати широкий спектр працевлаштування для постійної зайнятості населення та можливостей для отримання високих доходів, поліпшення якісного рівня життя для своїх громадян і сталого використання й охорони українських родючих земель та інших природних благ. Мета мережі: створити платформу для навчання та взаємного обміну отриманими знаннями і досвідом між організаціями й установами (створення синергетичного та мультиплікативного ефекту), які беруть участь у створенні та реалізації політики сільського зеленого туризму, програм і проектів. Українська мережа сільського розвитку прагне до постійного підвищення якості, ефективності та продуктивності наявних сільськогосподарських ресурсів у межах інтересів сільського населення та сталого розвитку сільських місцевостей України. Мережа постійно збільшує людський і соціально-економічний капітал для реалізації цієї мети, поєднуючи різні професійні навички, компетенції, зв'язки та кваліфікацію [4].

Нині сільський зелений туризм України поділяється на 3 різновиди:

– агротуризм – вид сільського зеленого туризму, що характеризується пізнавальним та відпочинковим характером, пов'язаний із використанням сільських господарств населення або сільськогосподарських установ та їхніх земельних угідь та інших сільськогосподарських ресурсів, що не використовуються певний час (тимчасово) в аграрній галузі. Агротуризм може не мати обмеження на навантаження сільської території і регламентування різних видів розважального відпочинку;

– відпочинковий – функціональний розвиток відпочинкового сільського зеленого туризму можливий за умови капітального житлового фонду в особистих селянських господарствах, сільській громаді та наявних рекреаційних, природних, культурно-побутових, історико-архітектурних та інших надбань тієї чи іншої сільської місцевості;

– екотуризм – вид сільського зеленого туризму науково-пізнавального характеру, що притаманний сільським місцевостям і селам, що територіально знаходяться у межах природно-заповідного фонду, де за законом установлені певні обмеження щодо сільськогосподарських навантажень на територію та регламентовані види розважального відпочинку [1].

Успішний розвиток сільського зеленого туризму та популяризація його сучасних різновидів позитивно позначиться на підвищенні рівня життя в селі, підвищенні працездатності за допомогою створення додаткових робочих місць, збереженні заповідних природних зон, відродженні традицій та народного ремесла, підвищенні рівня знань місцевого населення та туристів. Успішне функціонування та розвиток сільського зеленого туризму може відобразитися у вигляді додаткового прибутку у бюджети обласного та місцевого рівнів.

Українське село має багаті історико-культурні ресурси, культурний колорит, самобутній побут, мальовничі ландшафти; наділене сприятливими лікувально-рекреаційними ресурсами, яким властива здатність відновлювати і розвивати духовні та фізичні сили людини. Українське село зосереджує в собі достатній індивідуальний житловий фонд та добрих і працьовитих людей. Водночас гострою проблемою багатьох сіл є нестача робочих місць, ріст надлишку робочої сили, яка не зайнята у сільськогосподарській діяльності.

Сучасне суспільство сьогодні формує розуміння сільського зеленого туризму як специфічного та нового виду відпочинку у селі з широкими можливостями використання сільськогосподарських угідь (природний, матеріальний і культурний потенціал села). Більшість розвинених країн розглядає сільський зелений туризм як невід'ємний складовий компонент комплексного соціально-економічного розвитку села та як один з інструментів розв'язання численних проблем села [8].

Отже, сільський зелений туризм – це сучасна тенденція у туристичній сфері, яка характеризується наданням послуг гостинності туристам, що надаються господарем агрооселі (особисте селянське господарство), яка знаходиться у сільській місцевості.

У професійному туристському бізнесі сільський зелений туризм як дуже дохідний вид діяльності займає свою визначену нішу на світовому туристському ринку і має немалі обсяги продажів та залучення туристів. Треба зазначити, що сільський туризм в Україні розвивається нерівномірно: найбільше сільських садиб та агрооселъ припадає на Західну та Південну частини України. Якщо розглядати Південний регіон України як провідний напрям розвитку сільського зеленого туризму, можна зазначити, що названі вище сфери мають усі перспективи для успішного розвитку сільського зеленого туризму [2].

Сільський зелений туризм – специфічна галузь економічної діяльності будь-якої сучасної європейської країни через сильний вплив та взаємодію сфери громадськості і конкурентного споживчого тиску. Але сільський зелений туризм містить такі негативні фактори, як:

– відсутність можливості навести туристу історичну довідку про певну сільську місцевість та давні місцеві традиції;

– низький рівень знань та досвіду в туристичній діяльності;

– недовіра сільських мешканців та відсутність бажання обслуговувати туристів – соціальний бар'єр;

– недостатній рівень комфорту (побутові умови);

– нестабільний попит на туристичні послуги (сезонність);

– висока конкурентність туристичних послуг;

– нестабільна соціально-економічна ситуація в країні тощо.

Висновки. Позитивний вплив сільського зеленого туризму на вирішення соціально-економічних проблем села полягає передусім у тому, що він розширює сферу зайнятості сільського населення і дає селянам додатковий заробіток, розширює можливості зайнятості сільського господаря не тільки у виробничій сфері, але й у сфері обслуговування. Формується розуміння сільського зеленого туризму як специфічної форми відпочинку на селі з широкою можливістю використання природного, матеріального і культурного потенціалу регіону.

Сільський зелений туризм в Україні як один із туристичних напрямів можна визначити як великий відкритий соціально-економічний механізм, що складається зі взаємозалежних і взаємодіючих під впливом зовнішніх і внутрішніх факторів елементів, таких як власне селянське господарство, туристи, господарі, інфраструктура села й інші структурні утворення й елементи, діяльність яких спрямована на надання послуг туристам відповідно до їхніх потреб і можливостей на основі чинних норм і правил. У процесі обслуговування туристів у межах сільського зеленого туризму управління власним господарством відіграє особливо важливу роль і набуває специфічних рис, що дає змогу виділити особисте селянське господарство як головний складник індустрії сільського зеленого туризму.

Але, незважаючи на те, що сільський зелений туризм розвивається нерівномірно і має низку негативних факторів, він має вагоме соціально-економічне значення. В Україні сільський зелений туризм поступово набуває важливого значення у вигляді соціально-економічного чинника, що активно розвивається, проявляючи свої можливості. Сільський зелений туризм створює робочі місця у сільській місцевості, тим самим мінімізує кількість непрацюючих у сільському господарстві, сприяє використанню туристичних та природних ресурсів, збільшує можливості відпочинку середнього достатку населення. Механізм, який впливає на розвиток сільського зеленого туризму, можна

визначити об'єктивними факторами, що вже сформовані історично відповідно до розвитку суспільства, і такими, що цілеспрямовано регулюють саме туристичну діяльність. З огляду на всі фактори, сільський зелений туризм має значні переваги та можливості для функціонування і розвитку, а полем його реалізації є українське село та сільська місцевість і довкілля, що їх оточує.

Список використаних джерел:

1. Кравчук А.О. Сільський туризм як перспективний напрям розвитку суб'єктів агробізнесу в регіонах України. Економічний аналіз. 2014. Том 18. № 3. С. 45–52.
2. Крюкова І.О. Сучасний стан та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в Одеській області. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 5. С. 462–466.
3. Олексюк С.М. Концепція розвитку зеленого туризму в регіоні. Вісник Чернівецького торгівельно-економічного інституту. 2010. Вип. 3. С. 165–169.
4. Рибак В.В. Розвиток зеленого туризму в Україні. Агропромислове видавництво Полісся. Вип. 6. 2013. С. 137–138.

References:

1. Kravchuk A.O. (2014) Siljsjkyj turyzm jak perspektyvnyj naprjam rozvytku sub'jektiv aghrobiznesu v reghionakh Ukrajiny [Rural tourism as a perspective direction of development of agribusiness entities in the regions of Ukraine]. Economic analysis. vol. 18, no. 3, pp. 45–52.
2. Krjukova I.O. (2015) Suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku siljsjkogho zelenogho turyzmu v Odesjkij oblasti [The current state and prospects of rural green tourism development in Odessa region]. Global and national problems of economy, no. 5, pp. 462–466.
3. Oleksjuk S.M. (2010) Koncepcija rozvytku zelenogho turyzmu v reghioni [Green tourism development concept in the region]. Bulletin of Chernivtsi Trade and Economic Institute, no. 3, pp. 165–169.
4. Rybak V.V. (2013) Rozvytok zelenogho turyzmu v Ukrajini. [Development of green tourism in Ukraine]. Polissia Agricultural Publishing House, no. 6, pp. 137–138.

УДК 330.341.1

Борецька Н.П.,
доктор економічних наук, доктор,
професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський університет технологій та дизайну
Петренко Л.В.,
магістр,
Київський університет технологій та дизайну

Boretskaya Natalia,
Doctor of Economics, Doctor,
Professor of Business Economics and Tourism,
Kyiv National University of Technology and Design
Petrenko Elena,
Master,
Kyiv National University of Technology and Design

ЗАХОДИ АКТИВІЗАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Борецька Н.П., Петренко Л.В. Заходи активізації інноваційної діяльності підприємства в сучасних умовах. Стаття присвячена питанням активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні. Визначено ключові проблеми, що перешкоджають здійсненню інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Запропоновано шляхи та напрями активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні. Сформований перелік економічних умов для здійснення інноваційної діяльності. Запропоновано схематичне відображення ключових проблем, шляхів і напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні у сучасних умовах господарювання. Інноваційна діяльність є невід'ємною складовою частиною будь-якого підприємництва, оскільки розвиток і підвищення ефективності виробництва неможливі без постійних прогресивних нововведень. Вирішення проблем активізації інноваційної діяльності підприємств є актуальним для більшості вітчизняних підприємств. Крім того, досвід розвинутих країн свідчить, що вихід з економічної кризи неможливий без активізації інноваційної діяльності. Саме вирішення проблеми активізації інноваційної діяльності наукової і виробничої сфер є важливим завданням та умовою становлення економічної незалежності України.

Ключові слова: інноваційна діяльність, активізація, економічні умови, фінансування, інноваційний потенціал.

Борецкая Н.П., Петренко Л.В. Мероприятия активизации инновационной деятельности предприятия в современных условиях. Статья посвящена вопросам активизации инновационной деятельности предприятий в Украине. Определены ключевые проблемы, препятствующие осуществлению инновационной деятельности отечественных предприятий. Предложены пути и направления активизации инновационной деятельности предприятий в Украине. Сформирован перечень экономических условий для осуществления инновационной деятельности. Предложено схематическое отображение ключевых проблем, путей и направлений активизации инновационной деятельности предприятий в Украине в современных условиях хозяйствования. Инновационная деятельность является неотъемлемой составляющей любого предпринимательства, поскольку развитие и повышение эффективности производства невозможны без постоянных прогрессивных нововведений. Решение проблем активизации инновационной деятельности предприятий является актуальным для большинства отечественных предприятий. Кроме того, опыт развитых стран свидетельствует, что выход из экономического кризиса невозможен без активизации инновационной деятельности. Именно решение проблемы активизации инновационной деятельности научной и производственной сфер является важной задачей и условием становления экономической независимости Украины.

Ключевые слова: инновационная деятельность, активизация, экономические условия, финансирование, инновационный потенциал.

Boretskaya Natalia, Petrenko Elena. Events promotion of innovative enterprises in modern conditions. The article is devoted to intensification of innovation activity in Ukraine. The key issues that preclude the innovation of domestic enterprises. The ways and directions of activation of innovation activity in Ukraine. The existing list of economic conditions for innovation. A schematic display of key issues and trends ways to enhance innova-

tion activity in Ukraine in the current economic conditions. In modern terms of innovation are the primary means of increasing profit entities through better meet market demand and reduce production costs, that may provide advantages in competition. The decisive factor in the development of society in science, technology and innovation. Innovative direction of economic activity provides a competitive advantage to business entities, contributes to economic growth. The impact of innovation activity depends on the size of investments that are invested and should skupovuvatysya for the corresponding period. Evaluation of the economic effectiveness of investments in innovation projects – one of the main elements of the feasibility study. An error in the calculation of efficiency can lead to significant financial losses. To minimize them, choose objective methods for determining the effectiveness of innovative projects. Therefore the task of developing improved methods of evaluating the effectiveness of investments in innovation projects of particular relevance. These scientific achievements are a source of new (additional) income and may be embodied in independent product and have their market value. Innovation combined with professional management in today's global economy are the basis for improving the competitiveness of products, methods or mechanisms for management of various technological, economic and social processes. Recent developments in the economy of Ukraine does not contribute to positive changes due to technological intensity. High inflation, constant change of the institutional environment, failed industrial policy contributed to many innovative projects ceased to function. Innovative activity is an integral part of any business because the development and efficiency of production is impossible without constant progressive innovations. Addressing enhance innovation activity is relevant for the majority of domestic enterprises. In addition, the experience of developed countries shows that out of the economic crisis is impossible without activating innovation. This solution to the problem enhance innovation research and industrial sectors is an important task and a condition of becoming economically independent Ukraine.

Key words: Innovation, revitalization, economic conditions, financing, innovation potential.

Постановка проблеми. Будь-яка держава прагне створити сприятливі умови для забезпечення економічної стабільності та розвитку національної економіки. Одним із найбільш ефективних напрямів цього розвитку є активна інноваційна діяльність підприємств різних секторів економіки. На жаль, для України активізація інноваційної діяльності вітчизняних підприємств є вкрай важливою проблемою.

Огляд останніх досліджень. Теоретичні та практичні дослідження інноваційної діяльності підприємства наведені у роботах багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Так, наприклад, у працях Н.М. Глазнюка та А.М. Бондаренка розглянуто ключові проблеми, пов'язані з інноваційною діяльністю підприємств, та запропоновано шляхи їх вирішення. У роботах В.І. Карюк та А.І. Сухорукова особливу увагу приділено інноваційній діяльності персоналу та її стимулюванню у сучасних умовах. У дослідженнях О.Є. Герасимова та Є.Ф. Пеліхова розглядається ефективність інноваційної діяльності та проблеми, які перешкоджають її підвищенню. У працях С.П. Тітова, К.В. Яровенко та П.С. Харіва досліджуються інноваційні процеси, визначаються методи їх оцінки та напрями їх активізації. У роботах Л.І. Волошина та А.Б. Замирити значна увага приділяється питанням фінансування інноваційної діяльності. Проте аналіз сучасної наукової літератури свідчить про недостатність теоретичних досліджень щодо формування шляхів і напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні з урахуванням сучасних умов.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – обгрунтувати напрями розвитку інноваційної діяльності, що полягає у визначенні напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств України.

Виклад основного матеріалу. Досвід розвинених країн показує, що відмітна особливість реалізації інновацій від здійснення науково-технічної діяльності полягає насамперед у ресурсах, які необхідно спрямувати на ці цілі. Якщо в середньому витрати на фундаментальні дослідження прийняти за одиницю, то витрати на прикладні науково-дослідницькі і дослідно-конструкторські роботи перевищують їх у 10 разів. Реалізація ж інновацій (створення в промисловості нового або вдосконаленого продукту, освоєння нового технологічного процесу і завоювання ринків збуту) потребує на два порядки більших вкладень. За єдності стратегічної мети – конкурентоспроможна економіка, висока якість життя населення і національна безпека – науково-технічна та інноваційна політика розрізняються в стратегічних завданнях і способах їх вирішення. Якщо у науково-технічній політиці і діяльності головним завданням є створення науково-технічних заділів на перспективу, зокрема довгострокову, то завдання інноваційної політики і діяльності – використовувати напрацьований масив знань і технологій сьогодні [6].

Останнім часом рівень інноваційної активності підприємств залишається низьким. Серед чинників, що стримують упровадження інновацій, – дефіцит власних коштів, недостатня фінансова підтримка держави, великі витрати на нововведення, високий економічний ризик.

Українська держава, відмовившись від прямого й опосередкованого стимулювання та регулювання науково-технічного прогресу, не визначивши орієнтири розвитку на перспективу та поточний момент, не ставши замовником і основним споживачем нової (інноваційної) продукції своїх підприємств, загнала їх у глухий кут технологічної відсталості, позбавивши можливості фінансово забезпечити оновлення виробництва через різке скорочення інвестицій в інновації.

Сьогодні ж основним джерелом фінансування інновацій у промисловості України залишаються власні кошти підприємств. Їхня питома вага у 2017 р. дорівнювала 84,5 % у загальному обсязі фінансування (рис. 1). Переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій спостерігається з причини недостатності та ускладненого залучення інших ресурсів (внаслідок несприятливого інвестиційного клімату, відсутності венчурного капіталу тощо).

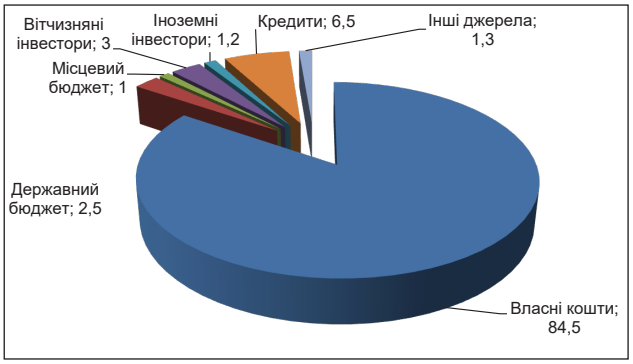

Рис. 1. Розподіл обсягу фінансування інноваційної діяльності у промисловості України у 2017 році

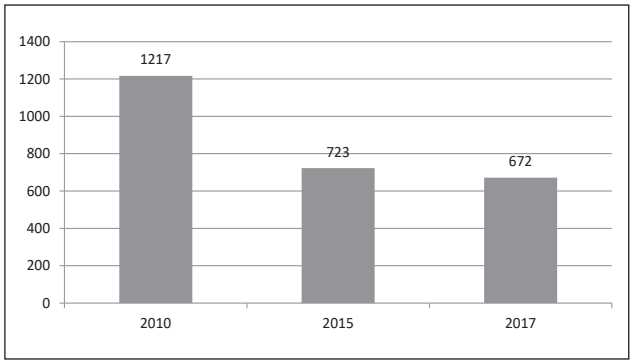

Рис. 2. Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації в Україні у 2010–2017 рр.

Основним джерелом фінансування інноваційних витрат залишаються власні кошти підприємств – 7704,1 млн. грн (або 84,5% загального обсягу витрат на інновації). Кошти державного бюджету отримали 8 підприємств, місцевих бюджетів – 17, загальний обсяг яких становив 322,9 млн.грн (3,5%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 5 підприємств, іноземних – 3, загалом їхній обсяг становив 380,9 млн. грн (4,2%); кредитами скористалося 21 підприємство, обсяг яких становив 594,5 млн. грн (6,5%). У 2017 році 88,5% інноваційно активних промислових підприємств упроваджували інновації (або 14,3% обстежених промислових). Ними було впроваджено 2387 інноваційних видів продукції, з яких 477 – нових виключно для ринку, 1910 – нових лише для підприємства. Із загальної кількості впровадженої продукції 751 – нові види машин, устаткування, приладів, апаратів тощо, з яких 30,5% нових для ринку. Найбільшу кількість інноваційних видів продукції впроваджено на підприємствах Харківської (16,6% загальної кількості впроваджених видів інноваційної продукції), Запорізької (13,4%), Львівської (10,3%), Сумської (9,1%) областей та м. Києва (8,3%); за видами економічної діяльності – на підприємствах з виробництва машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (23,9%), харчових продуктів (21,4%), основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (7,8%) [2].

У 2017 році 450 підприємств, які здійснювали інноваційну діяльність, реалізували інноваційної продукції на 17,7 млрд. грн. Серед таких підприємств 39,8% експортували її на 5,5 млрд. грн. Майже кожне четверте підприємство реалізовувало нову для ринку продукцію, обсяг якої становив 4,5 млрд.грн (на експорт – 41,5%). Значна кількість підприємств (83,8%) реалізувала продукції, що була новою виключно для підприємства, на 13,2 млрд. грн (27,7% поставок такої продукції було за кордон).

Крім того, в Україні фінансування інноваційної діяльності підприємств характеризується і низьким використанням кредитних важелів його розширення. Тоді як інноваційні проекти є, як правило, довгостроковими та потребують значних капіталовкладень на реалізацію, кредитні ресурси здебільшого надаються на короткий термін та під високі відсотки [7].

Вражає мізерність фінансування інноваційної діяльності національної промисловості за рахунок коштів вітчизняних інвесторів (3%) та фактично – відсутність протягом останніх років фінансування інноваційної діяльності у промисловості за рахунок коштів місцевих бюджетів (1% загального обсягу) у 2017 р. [11].

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності становило у 2017 р. лише 1,5% загального обсягу, що приблизно у 20 разів менше, ніж у розвинутих країнах, де урядові витрати на фінансування інноваційної діяльності становлять у середньому 10%.

Невтішна також динаміка кількості промислових підприємств, що впроваджували інновації в Україні. Як видно на рис. 2, їхня кількість протягом 2010–2017 рр. зменшилася майже на 26%.

За умов, коли сектор науки та науково-інформаційного обслуговування виробництва стає безпосередньою продуктивною силою та все більше поєднується з відтворенням, глибоко інтегруються сфери матеріального та інтелектуального виробництва, зростає рівень наукового насичення (сайєнтифікації) виробничого процесу, одним з узагальнювальних кількісних критеріїв оцінки потужності інноваційного потенціалу будь-якої національної економіки є витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) та освіту. У розвинутих державах вони становлять від 2,5% до 3% валового внутрішнього продукту (за найнижчого допустимого рівня в 2% ВВП) [4].

А в Україні обсяги фінансування державою інноваційних робіт упродовж усього трансформаційного періоду, як наведено на рис. 3, мізерні за масштабами.

У 2016 році витрати на інновації в основному здійснювалися за рахунок власних коштів підприємств (89,5% загального обсягу фінансування), коштів іноземних інвесторів (3,1%) та інших джерел (2,9%).

В Україні протягом 2014–2016 років 34,4% підприємств з технологічними інноваціями співпрацювали з іншими підприємствами та організаціями, у тому числі університетами, науково-дослідними інститутами тощо. Хоча найважливішими партнерами інноваційних підприємств по співробітництву залишаються насамперед постачальники обладнання, матеріалів, компонентів або програмного забезпечення (26,1%), а також клієнти (13,7%), частка підприємств, які співпрацювали з науковими організаціями (консультантами, комерційними лабораторіями, університетами та іншими вищими навчальними закладами й науково-дослідними інститутами), становила 8,4%. [3] Упродовж 2014–2016 років за географією розташування

партнерів 32,4% інноваційних підприємств співпрацювали з підприємствами України, 5,7% – країн Європи. Крім упровадження технологічних інновацій, підприємства можуть бути активними в організаційних і/або маркетингових інноваціях, які підтримують продуктові й процесові інновації, підвищують якість і ефективність роботи підприємства та поліпшують обмін інформацією і використання нових знань й технологій, а також можуть впливати на продуктивність організації, вихід на нові ринки або сегменти ринку та розроблення нових способів просування продукції. Так, 72,8% інноваційно-активних підприємств займалися організаційними та/або маркетинговими інноваціями: 47,4% – організаційним, 55,4% – маркетинговими.

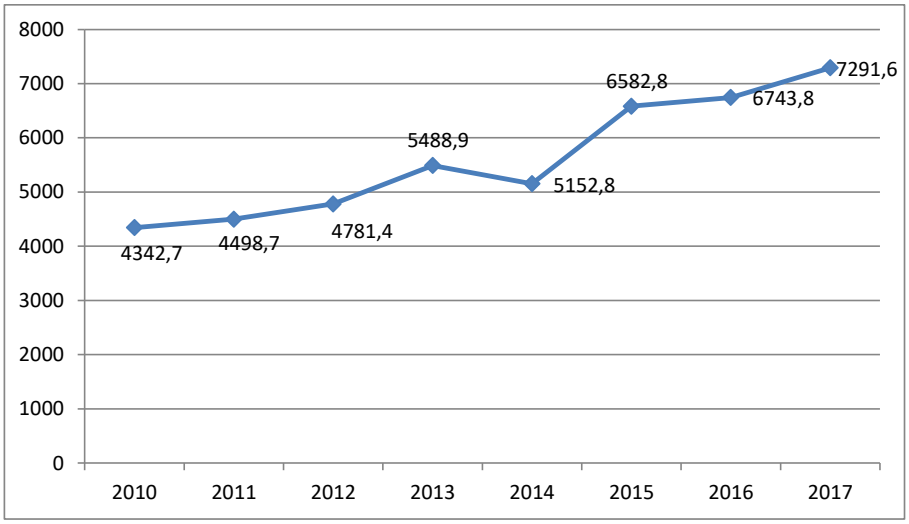

Рис. 3. Витрати держбюджету на наукові та науково-технічні роботи в Україні у 2010–2017 рр.

Серед чинників, що гальмують становлення високотехнологічної економіки, низький рівень створення інноваційної інфраструктури. По-перше, відсутня дієва законодавча бази, оскільки нечисленні закони, які регламентують наукову і науково-технічну діяльність, є неузгодженими і суперечать один одному. По-друге, система державних інституцій, що покликана регулювати та стимулювати інноваційний розвиток, є вкрай недосконалою, оскільки наявні структури дублюють одна одну, тоді як більшість напрямів у стимулюванні НДДКР залишаються неохопленими [5].

З огляду на вкрай незадовільний стан інноваційного складника економіки в Україні ми пропонуємо вжити таких заходів з боку держави щодо активізації інноваційної діяльності підприємств:

– створити ефективну і гнучку систему державного управління інноваційним розвитком;

– запровадити комплекс податкових та інших пільг, які надаються виконавцям відповідних робіт (кошти, які залишаються у них внаслідок цього, є фактично коштами державного бюджету, які цільовим призначенням залишаються у розпорядженні зазначених суб'єктів);

– розширити практику створення технопарків, високотехнологічних бізнес-інкубаторів, інноваційних центрів, іншої інфраструктури інноваційної діяльності;

– удосконалити нормативно-правову базу із захисту інтелектуальної власності, спрямовану на гарантування невід'ємного права кожного громадянина володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної творчої діяльності;

– безпосередньо фінансувати утворення нових галузей, наукоємних виробництв тощо за рахунок коштів державного бюджету, зокрема на державних підприємствах;

– ініціювати створення та фінансування науково-дослідницьких програм, наукових центрів за допомогою конкурсного відбору;

– налагодити надання безпроцентних чи пільгових позик та грантів;

– здійснити державне лобіювання інтересів українських виробників інноваційної продукції на міжнародному рівні, застосування відповідного торговельного режиму та регулювання валютних курсів;

– всебічно реконструювати систему освіти та науки України з урахуванням сучасних світових вимог;

– підвищити частку ВВП (державного бюджету), що спрямовується на освіту та науку, з посиленням контролю за використанням цих коштів.

Щодо дослідження інноваційної діяльності підприємств в Україні, то більшість експертів-науковців визначають її як кризову, що не відповідає сучасному рівню розвитку інноваційних процесів у країнах, для яких інноваційний розвиток є ключовим аспектом економічної стратегії. [9] Про низьку інноваційну активність українських підприємств свідчать показники обсягів реалізованої інноваційної продукції в Україні за останні роки. Варто зазначити, що у загальному обсязі промислової продукції в країнах Європейського Союзу 75% мають ознаки інновацій, а в Україні лише близько 3%. Крім цього, спостерігається стрімке зниження рівня наукомісткості вітчизняної продукції, внаслідок чого українська продукція стає менш конкурентоспроможною [1].

Виникає необхідність у визначенні ключових проблем, пов'язаних з інноваційною діяльності в Україні.

Недосконалість законодавчої бази України, особливо у сфері інноваційної діяльності та правового захисту її результатів. Недоліком законодавства України є нескоординованість законодавчих актів між собою та їх невідповідність складній економічній ситуації в країні. Нормативно-правова база регулювання інноваційної діяльності в Україні є фрагментарною, суперечливою, що свідчить про її недосконалість. Виконання прийнятих законів в інноваційній сфері є незадовільним. У чинному законодавстві домінують численні підзаконні нормативно-правові акти. Проблемним також є питання теоретико-правового обґрунтування концепцій модернізації інноваційної системи України, а також визначення підходів та механізмів щодо її реалізації.

Обмеження джерел фінансування, що пов'язано з фінансово-економічною нестабільністю в державі, кри-

зовим станом більшості підприємств та бойовими діями на сході країни. Відсутність власних коштів у підприємств для фінансування інновацій зумовлена високими кредитними ставками, неспроможністю отримати довгострокові кредити, масовим банкрутством банків тощо. Все це є одним із стримуючих факторів здійснення інноваційної діяльності підприємств України [8].

Неефективне використання коштів органами виконавчої влади на різних рівнях управління для інноваційної трансформації. Одночасно недержавні комерційні структури не зацікавлені в здійсненні довгострокових проектів, що забезпечували б базові технологічні зміни.

Неповне інформаційне забезпечення інноваційних процесів. Вільний доступ до інформації про об'єкти інтелектуальної власності, можливості їх комерціалізації може стати тим інструментом, що приведе до активізації інноваційної діяльності українських підприємств. На жаль, сьогодні в Україні немає інструментів розвитку інноватики.

Формування креативних кадрів та відповідних спеціалістів. Основним протиріччям в сфері інноваційної діяльності України є те, що, з одного боку, наявний досить високий інноваційний потенціал, а з іншого – структура економіки і механізми господарювання, які цей потенціал не сприймають. Інноваційна проблема сьогодні – це не лише проблема фінансів та інституцій, але і проблема людського капіталу – підготувати кваліфікованого фахівця без тісного контакту із виробництвом неможливо [10].

Відповідно до визначеннях проблем можливо визначити шляхи та напрями активізації інноваційної діяльності в Україні:

– формування якісно нової організації взаємозв'язків і взаємодії між усіма учасниками інноваційного процесу, встановлення нових функцій за відповідними органами управління як на державному, так і на регіональному рівнях;

– створення ринку інноваційної продукції, на якому має бути забезпечений належний рівень захисту інтелектуальної власності;

– пільгове оподаткування підприємств-інноваторів, повне або часткове відшкодування витрат державою на розроблення інновацій, участь у спеціальних державних програмах допомоги зі впровадження інновацій, держзамовлення на інноваційну продукцію;

– створення ефективної системи інноваційного кредитування (застосування кредитування малого інноваційного підприємництва під гарантії великих підприємств, зменшення відсоткової ставки за інноваційними кредитами);

– надання безвідсоткових кредитів чи кредитів на пільгових умовах малим підприємствам, що займаються науковими розробками;

– використання досвіду країн із розвиненою економікою, де значного поширення набуває кредитування й інвестування малих підприємств так званими «бізнес-ангелами» – суб'єктами підприємницької діяльності, які ризикують невеликою часткою капіталу, сподіваючись на багаторазове збільшення вкладених коштів [2];

– у банківській системі відбувається розширення ресурсної бази, це приведе до ефективного використання кредитних ресурсів не тільки на поповнення обігових коштів, а і на реалізацію інноваційних проектів малим бізнесом тощо;

– мотивація інноваційної діяльності підприємств з боку держави – підготовка кадрів, менеджерів інноваційної діяльності, у структуру підприємства включення інноваційно-інформаційних центрів, запровадження електронних комунікацій, програм широкого залучення працівників із креативним мисленням;

– впровадження насамперед наукових розробок вітчизняних науковців;

– активне співробітництво органів влади як між собою, так і з підприємницькими, науковими і бізнес-освітніми секторами національної економіки.

На основі вищевикладеного запропоновано схематичне відображення ключових проблем, шляхів і напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні у сучасних умовах господарювання (рис. 4).

Висновки. Стан інноваційної діяльності в Україні більшістю експертів-науковців визначається як кризовий і такий, що не відповідає сучасному рівню інноваційних процесів у промислово розвинених країнах та потребам інноваційного розвитку. Стабільне скорочення реальних обсягів фінансування науково-технічного комплексу та відсутність дієвої державної науково-технічної політики не дають підстав для висновку про наявність реального підґрунтя для переходу до інноваційної моделі розвитку. Реформування науково-технічного комплексу ведеться за принципами частих змін цілей та завдань, без урахування загальновідомих чинників функціонування та розвитку науково-технічного потенціалу: активної та передбачуваної державної підтримки, формування попиту на наукові досягнення з боку реального

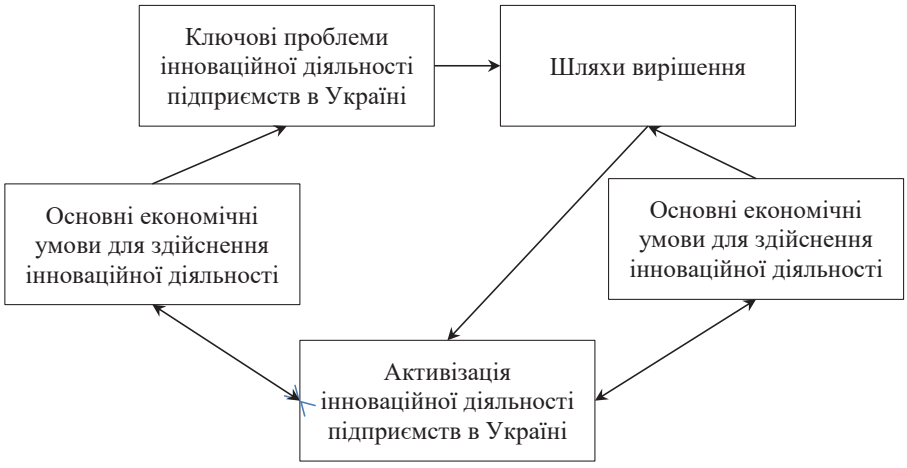

Рис. 4. Схематичне відображення ключових проблем, шляхів і напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні у сучасних умовах господарювання

сектору економіки тощо. З огляду на вищезазначене нами запропонований комплекс заходів з боку держави щодо активізації інноваційної діяльності в Україні, що полягають у формуванні системи державного управління інноваційним розвитком, створенні податкових та інших пільг для суб'єктів інноваційної діяльності, сприянні появі технопарків та інших структур інноваційної діяльності, вдосконаленні нормативно-правової бази в інноваційній галузі.

Проведений аналіз останніх публікацій українських та зарубіжних учених дозволив виявити необхідність подальших досліджень у напрямі активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні у сучасних умовах господарювання.

Виділено фундаментальні передумови активізації інноваційної діяльності підприємств, а саме: посилення конкуренції між підприємствами; стрімкозмінний попит споживачів на товари та послуги; швидкий розвиток і диверсифікація нових технологій, особливо виробничих та інформаційних; поширення креативного мислення та впровадження інноваційного потенціалу.

Сформовано перелік основних економічних умов для здійснення інноваційної діяльності підприємства: попит на інноваційні товари та послуги; існування відповідних науково-технічних відкриттів і винаходів; єдність технологічних, економічних, наукових та соціальних змін для активізації потенціалу суспільства: наявність ресурсних можливостей національної економіки і окремо кожного підприємства; значне зниження норми прибутку та недовикористання інтелектуального та трудового потенціалу.

Визначено ключові проблеми, що перешкоджають здійсненню інноваційної діяльності вітчизняних підприємств: недосконалість законодавчої бази України, особливо у сфері інноваційної діяльності та правового захисту її результатів; обмеження джерел фінансування інновацій; неефективне використання коштів органами виконавчої влади на інноваційні трансформації; неповне інформаційне забезпечення інноваційних процесів; формування креативних кадрів та відповідних спеціалістів.

Запропоновано шляхи та напрями активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні, а саме: формування якісно нової організації взаємозв'язків і взаємодії між усіма учасниками інноваційного процесу; створення «юридично захищеного» ринку інноваційної продукції; державна фінансова підтримка підприємств-інноваторів; мотивація інноваційної діяльності підприємств з боку держави; впровадження насамперед наукових розробок вітчизняних науковців; активне співробітництво органів влади як між собою, так і з підприємницькими, науковими і бізнес-освітніми секторами національної економіки.

Запропоновано схематичне відображення ключових проблем, шляхів і напрямів активізації інноваційної діяльності підприємств в Україні у сучасних умовах господарювання. Це дає змогу наглядно розглянути реальну ситуацію в країни у сфері інноваційної діяльності та дослідити можливі шляхи її покращення.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко А.М. Шляхи активізації інноваційної діяльності підприємств. *Молодий вчений: наук, журнал, серія: Економічні науки*. 2015. №. 2(17). С. 113–116.
2. Біловодська О.А. Маркетингова політика розподілу інноваційної продукції промислових підприємств: монографія. Київ: Кондор, 2018. 462 с.
3. Бутко М.П., Бутко І.М. Менеджмент інноваційної діяльності: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2019. 494 с.
4. Галазюк Н.М. Інноваційна діяльність в Україні: проблеми та шляхи її активізації. *Управління інноваційним процесом в Україні: налагодження взаємодії між учасниками*: тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції, 22–23 травня 2014 р. м. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 16–17.
5. Замрига А.Б. Роль фінансування і інноваційному процесі. *Економічний дискус*. 2014. № 2. С. 117–121.
6. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент: підручник. Київ: Кондор, 2019. 334 с.
7. Ілляшенко С.М. Проблеми управління інноваційним розвитком підприємств у транзитивній економіці: монографія. Київ: Кондор, 2019. 582 с.
8. Касьяненко В.О. Інноваційний потенціал економіки України: теорія та практика формування оцінювання і використання: Монографія. Київ: Кондор, 2019. 602 с.
9. Карюк В.І. Формування економічного стимулювання інноваційної діяльності персоналу підприємств. *Україна, аспекти праці*. 2012. № 2. С. 42–46.
10. Пелихов Е.Ф. Экономическая эффективность инноваций: монография. Харків: Изд-во НУА. 2005. 167 с.
11. Сухорукое А.І. Економіка та організація інноваційної діяльності: навчальний посібник. Київ: 2005. 342 с.

References:

1. Bondarenko A.M. (2015) Shljakhy aktyvizaciji innovacijnoji dijaljnosti pidpryjemstv [By enhancing innovation enterprises]. *Young scientist: science magazine series: Economics*. vol. 2(17). pp. 113–116.
2. Bilovodsjka O.A. (2018) *Marketynghova polityka rozpodilu innovacijnoji produkciji promyslovykh pidpryjemstv* [Marketing policy of distribution of innovative products industry]. Kyiv: Condor. (in Ukraine)
3. Butko M.P., Butko I.M. (2019) *Menedzhment innovacijnoji dijaljnosti: navchaljnyj posibnyk* [Management innovation]. Kyiv: Condor. (in Ukraine)
4. Ghalazjuk N.M. (2014) Innovacijna dijaljnistj v Ukrajini: problemy ta shljakhy jiji aktyvizaciji [Innovation in Ukraine: problems and ways of its activation]. *Upravlinnja innovacijnym procesom v Ukrajini: nalaghodzhennja vzajemodiji mizh uchasnykamy* (Ukraine, Lviv, May 22–23, 2014), Lviv: Lviv Polytechnic National University Publishing House, pp. 16–17.
5. Zamrygha A.B. (2014) Rolj finansuvannja i innovacijnomu procesi [The role of finance and innovation process]. *Economic discussions*, vol. 2, pp. 117–121.
6. Illjashenko S.M. (2019) *Innovacijnyj menedzhment* [Innovation Management]. Kyiv: Condor. (in Ukraine)

7. Illjashenko S.M. (2019) *Problemy upravlinnja innovacijnym rozvytkom pidpryjemstv u tranzytyvnij ekonomici* [Problems of innovative development of enterprises in transitive economy]. Kyiv: Condor. (in Ukraine)
8. Kasjjanenko V.O. (2019) *Innovacijnyj potencial ekonomiky Ukrajiny: teorija ta praktyka formuvannja ocinjuvannja i vykorystannja* [The innovative potential of Ukraine's economy: theory and practice of formation and use of evaluation]. Kyiv: Condor. (in Ukraine)
9. Karjuk V.I. (2012) Formuvannja ekonomichnogho stymuljuvannja innovacijnoji dijaljnosti personalu pidpryjemstv [Formation of economic incentives innovation personnel]. *Ukraine, aspects of work*, vol. 2, pp. 42–46.
10. Pelykhov E.F. (2005) *Ekonomycheskaja effektyvnostj ynnovacyj* [Economic Efficiency ynnovatsyy]. Xarkiv: Publishing House of LSA. (in Ukraine)
11. Sukhorukoe A.I. (2005) *Ekonomika ta orghanizacija innovacijnoji dijaljnosti* [Economics and organization innovation]. Kyiv. (in Ukraine)

УДК 174.4:338.48

Борецька Н.П.,
доктор економічних наук, доктор,
професор кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський університет технологій та дизайну
Тімофєєва О.,
магістр,
Київський університет технологій та дизайну

Boretskaya Natalia,
Doctor of Economics, Doctor,
Professor of Business Economics and Tourism,
Kyiv National University of Technology and Design
Timofeeva Olga,
Master,
Kyiv National University of Technology and Design

ОСНОВНІ ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ У СФЕРІ ГОСТИННОСТІ

Борецька Н.П., Тімофєєва О. Основні шляхи підвищення професійної етики персоналу підприємств у сфері гостинності. У статті індустрія гостинності розглянута як найважливіший складник спілкування, чиї комунікативні та гуманістичні можливості можуть бути використані для налагодження діалогу культур. Зокрема, розглянуто питання прикладної етики: етичні норми поведінки співробітників готелю і вимоги ділового етикету, особливо у процесі прийому та обслуговування офіційних делегацій та почесних гостей. Актуальність цієї теми постає дуже гостро, адже в усіх індустріях гостинності є проблематика високої професійної культури, етичності персоналу, культури спілкування з клієнтами. Метою обслуговуючого персоналу є створення відкритої, доброзичливої атмосфери. Для позитивного розв'язання проблем сфери гостинності велика роль відводиться вдосконаленню рівня керівництва підприємства. Висока вимогливість до керівного складу будь-якого рангу. У їхніх руках перебуває успіх справи, благополуччя людей, від їхньої професійної підготовки, творчої ініціативи, від уміння будувати взаємини з людьми у вирішальному ступені залежить успіх будь-якої справи або провали в роботі. Професійна культура працівників гостинності взаємопов'язана з усіма компонентами особистісної культури, насамперед із моральною, правовою, розумовою, естетичною, екологічною тощо. На її становлення і прояв впливає весь комплекс соціальних, економічних чинників. Розглянувши питання професійної культури фахівців сфери гостинності, можна сказати, що нині підприємства сфери гостинності функціонують як складний організм, ефективність функціонування й виживання в конкурентній боротьбі залежать не тільки від стратегій, відповідних систем управління, а й від висококваліфікованих працівників.

Ключові слова: індустрія туризму, спілкування, сфера гостинності, туризм, етика, діловий етикет, професійна культура.

Борецкая Н.П., Тимофеева О. Основные пути повышения профессиональной этики персонала предприятий в сфере гостеприимства. В статье индустрия гостинности рассмотрена как важнейшая составляющая общения, чьи коммуникативные и гуманистические возможности могут быть использованы для налаживания диалога культур. В частности, рассмотрены вопросы прикладной этики: этические нормы поведения сотрудников отеля и требования делового этикета, особенно в ходе приема и обслуживания официальных делегаций и почетных гостей. Актуальность данной темы встает очень остро, ведь в всех индустриях гостеприимства существует проблематика высокой профессиональной культуры, этичности персонала, культуры общения с клиентами. Целью обслуживающего персонала является создание открытой, дружелюбной атмосферы. Для положительного решения проблем сферы гостеприимства большая роль отводится совершенствованию уровня руководства предприятия. Высокая требовательность к руководящему составу любого ранга. В их руках находится успех дела, благополучие людей, от их профессиональной подготовки, творческой инициативы, от умения строить взаимоотношения с людьми в решающей степени зависит успех любого дела или провалы в работе. Профессиональная культура работников гостеприимства взаимосвязана со всеми компонентами личностной культуры, в первую очередь с моральной, правовой, умственной, эстетической, экологической и тому подобное. На ее становление и проявление влияет весь комплекс социальных, экономических факторов.

Ключевые слова: индустрия туризма, общения, сфера гостеприимства, туризм, этика, деловой этикет, профессиональная культура.

Boretskaya Natalia, Timofeeva Olga. The main ways to improve the professional ethics of personnel in hospitality companies. Article hospitality industry is considered as the most important component of communication whose communication and humanistic features can be used for the dialogue of cultures. In particular, the issues of applied ethics: ethical behavior of staff and the requirements of business etiquette, especially during the reception and service of official delegations and dignitaries. The relevance of the topic appears very serious, because all of the hospitality industry there are problems of high professional culture ethics personnel, culture, communication with customers. The aim is to create attendants open, friendly atmosphere. Recently, the development of service paid to the importance of professional ethics of hospitality. This is due to the reorientation of the latest trends of service to customer service, therefore, the question of quality customer service at the forefront pushing in the provision of services, especially in the field of hospitality. Regimentation general principles and ethical norms of society are indicators of development of the given society and in the modern "society spozhyvynnya" such principles characterizing the country's attractiveness in the eyes of foreign tourists and local residents. For positive problem solving areas of hospitality, a great role in the improvement of the management. High demands on managers of any rank. In their hands is the success of the case, well-being, their training, creativity, the ability to build relationships with people to a great extent the success of any business or failures at work. Professional culture of hospitality workers correlated with all components of personal culture, especially with the moral, legal, intellectual, aesthetic, environmental and so on. On its formation and expression affect the whole complex of social and economic factors. Having considered the question of professional culture specialists in hospitality can say that today businesses scope hospitality function as a complex organism, and the efficiency of competitive survival depends not only on strategies, appropriate management systems, but also on highly skilled workers.

Key words: Tourism industry, communication, hospitality, tourism, ethics, business etiquette, professional culture.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку індустрії гостинності в Україні актуальним залишається питання професійної культури. Недосконаліть теоретичних розробок професійної культури у сфері гостинності впливає на кінцеві економічні результати діяльності підприємства.

Успішна діяльність підприємства сфери гостинності залежить від злагодженої роботи всього колективу, командної роботи. Чи задоволеними будуть гості, напряму залежить від поведінки персоналу, вміння вчасно та непомітно для самого гостя виконати будь-яке його прохання.

З огляду на це, актуальним у наш час є виховання та підтримання високої професійної культури на підприємствах індустрії гостинності.

Огляд останніх досліджень. Над дослідженням теоретичних основ кадрового забезпечення у сфері гостинності працювали зарубіжні вчені В.О. Квартальний, І.В. Зорін, Т.І. Власова. Автори велику увагу приділяють підготовці фахівців для сфери туризму і зазначають, що в основу покладено освітні галузеві стандарти, зміст яких дидактично обґрунтовано та експериментально перевірено. Зокрема, вітчизняний досвід розроблення стандартів засвідчує, що стандарт професійної освіти і навчання містить перелік трудових операцій, які повинні визначатися в межах певної професійної діяльності, а також пов'язані з ними знання, уміння та навички, які допоможуть в професійній діяльності.

Формулювання завдання дослідження. Майже на кожному підприємстві сфери гостинності є проблема професійної культури, пов'язана з питанням якості надання послуг, досягненням високого рівня обслуговування та етичністю працівників сфери гостинності, тому актуальність цієї теми нині постає дуже гостро. Проблема насамперед виникає тому, що фахівець не розуміє специфіки роботи у сфері обслуговування. Фахівці сфери гостинності повинні розуміти, що гостинність – це якість обслуговування, що базується на рівні підготовки фахівця, навчання, досвіді і внутріш-

ній культурі. Саме поведінка персоналу, рівень його професіоналізму має великий вплив на отримання прибутку підприємства сфери гостинності.

Виклад основного матеріалу. Гостинність – це турбота, виявлена щодо гостя, і здатність почувати потреби клієнтів. Людина, яка переступила поріг готелю, без відчуття, що про неї піклуються, скоріше є споживачем, ніж гостем, прохачем, ніж постійним покупцем, неживим предметом, ніж людиною. Фахівці сфери гостинності повинні розуміти, що гостинність – це якість обслуговування, що базується на рівні підготовки фахівця, досвіді, навчанні і внутрішній культурі. Культура обслуговування на підприємствах індустрії гостинності дуже важлива у створенні атмосфери гостинності [2].

Гостинність важко виміряти, це якість обслуговування, а не рівень підготовки або досвід, якому вчаться. Однак належне навчання дає службовцю навички, необхідні для створення умов, за яких може проявитися гостинність. Наприклад, поінформованість працівників у всіх питаннях, що стосуються самого підприємства, його найближчого оточення навіть без явних проявів гостинності створюють у гостя відчуття домашньої обстановки. Результати гостинності визначаються позитивним або негативним сприйняттям сукупного процесу обслуговування (безпека середовища й умови обслуговування, якість обслуговування, форми поведінки обслуговуючого персоналу, комфортність навколишнього середовища, короткочасність очікування обслуговування).

Вимагає уваги з погляду прояву гостинності і різна продукція, що розповсюджується в готелі. Гості досить схвально відносяться до будь-якої настільної інформації, брошур, різних покажчиків. Атмосфера гостинності піддається серйозному випробуванню, якщо гість змушений запитувати про те, де знаходиться туалет, у працівника, обличчя якого явно виражає, що йому вже набридло кожній людині багато разів відповідати на подібні запитання. Позитивні результати гостинності виявляються в збільшенні постійних клієнтів підприємства, розширенні популярності його торговельної марки, підвищення прибутку.

Нині індустрія гостинності – це одна з великих систем сектора економіки, що швидко розвивається. Поняття «індустрія гостинності» прийшло до нас зі Сполучених Штатів Америки. Різні іноземні фахівці по-різному трактують поняття «індустрія гостинності» [5].

Індустрія гостинності об'єднує туризм, готельний і ресторанний бізнес, відпочинок і розваги, організацію конференцій і нарад. Індустрія гостинності є збірним поняттям для різноманітних і численних форм підприємництва, які спеціалізуються на ринку послуг, пов'язаному з прийомом і обслуговуванням гостей. Основні напрями індустрії гостинності: ресторанне господарство, розміщення, перевезення та відпочинок. Закордонна методологія індустрії гостинності включає в себе підприємства розміщення, ресторанного господарства, транспортного та культурно-розважального сектору. Необхідно відзначити, що сфера діяльності індустрії гостинності пов’язана з функціонуванням численних підприємств різної спрямованості і спеціалізації: готелі, ресторани, туристичні агентства, музеї, транспортні компанії, інформаційні центри і т. д., об’єднаних спільною метою – задоволення будь-яких запитів і бажань споживачів.

У науковій літературі дуже складно знайти точний опис поняття «індустрія гостинності». Існує тільки одне приблизне визначення індустрії гостинності. Це сукупність готелів і інших засобів розміщення, засобів транспорту, об'єктів ресторанного господарства, об’єктів і засобів розваги, об’єктів пізнавального, ділового, оздоровчого, спортивного та іншого призначення.

Ресторан – загальнодоступне підприємство ресторанного господарства, яке надає споживачам широкий асортимент страв складного приготування, в основному за індивідуальними замовленнями, і надає широке коло послуг.

Готель – це будівля (чи комплекс будівель) зі складним цілодобовим технологічним процесом, в якому клієнтам гарантується надання номерів (чи місць у номерах), а також додаткових послуг, спрямованих на комфортне, зручне й безпечне споживання готельного продукту.

Послуга (сервіс) – результат безпосередньої взаємодії виконавця і споживача щодо задоволення потреби останнього. За функціональним призначенням послуги поділяються на [9]:

– матеріальні – які забезпечують відновлення споживчих властивостей виробів або виготовлення нових за замовленнями громадян;

– соціально-культурні – які забезпечують підтримку і відновлення здоров’я, духовний та фізичний розвиток, підвищення професійної майстерності (медичні послуги, послуги культури, туризму, освіти тощо).

Технологія гостинності – це процес виробництва послуг, якість яких визначається створенням комфортних умов у середовищі гостинності, проявом персональної уваги до гостя, забезпеченням позитивного іміджу підприємства.

Якість послуги – сукупність характеристик послуги, які визначають її здатність задовольняти встановлені або передбачувані потреби споживача.

Процес обслуговування – це процес інформаційної взаємодії між гостем і обслуговуючим персоналом, який визначає кінцеві результати гостинності.

Якість обслуговування – сукупність характеристик процесу й умов обслуговування, які забезпечують задоволення встановлених або передбачуваних потреб споживачів.

Стандарт обслуговування – це встановлені організацією вимоги, що висуваються до послуг, які надає те чи інше підприємство індустрії гостинності.

Професіограма – це документ, що описує, по-перше, зміст роботи за певною професією, по-друге, вимоги до співробітника, який виконує цю роботу.

Конкурентоспроможність підприємств – це насамперед ефективне функціонування господарської системи підприємства, яке має ресурсний потенціал і здатне забезпечувати якість споживчого попиту. Бездоганний сервіс –- привітність, дружелюбність, обізнаність, моторність, розрахунок часу, гнучкість, ввічливість, стабільність, одноманітність, особистий контакт з гостем, навіювання довіри, перевершені очікування гостя [3].

Корпоративна культура підприємств – це сукупність цінностей і переконань, що розділяються його співробітниками і зумовлюють норми їхньої поведінки в процесі обслуговування гостей або туристів.

Гостинність – комплексна послуга, якій притаманні певні споживчі властивості і яка створює позитивний образ закладу, означає прояв «вторинного попиту» на послуги. Позитивний образ у сфері гостинності має створюватися за допомогою всебічного використання ресурсів гостинності, його комфортного середовища, стратегії та концепції. Сукупна взаємодія умов гостинності в єдиному технологічному процесі має бути скоординована розробленням моделі гостинності (рис. 1).

Модель гостинності включає чотири основні концепції, що визначають відносини в системі гостинності між «гостем (клієнтом) – послугою – середовищем гостинності» (рис. 2):

– гуманітарна концепція включає вироблення позитивного іміджу підприємства на морально-етичному рівні, створення емоційного задоволення гостя від спілкування з персоналом;

– технологічна концепція гостинності охоплює процес реалізації гуманітарних принципів обслуговування в поєднанні з комплексом особистих і професійно-кваліфікаційних характеристик обслуговуючого персоналу, матеріально-технічною базою підприємства, архітектурно-планувальними особливостями споруди, забезпеченням закладу розміщення інформаційними комунікаціями та інформаційною базою даних;

– функціональна концепція характеризує ефективність організації управління процесом обслуговування. Якість обслуговування визначається раціональністю побудови організаційної структури та реалізації принципів управління;

– комерційна концепція, пов'язана з отриманням доходів підприємством, визначається стратегією підприємства.

Модель гостинності відображає призначення підприємства, його філософську концепцію, визначає пріоритети, цінності та принципи, згідно з якими підприємство буде здійснювати свою діяльність в сфері послуг. Модель гостинності асоціюється з можливістю підприємства швидко реагувати на зміни як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, визначати суть існування і суттєві відмінності від інших підприємств [5].

У справжньому професіоналізмі обов'язково міститься етичний початок. Якщо працівники порушують свою професійну етику, переступають моральність, забувають про свої професійні норми, то результатом буде створення негативного іміджу підприємства, зневага з боку клієнтів.

Основою створення атмосфери гостинності будь-якого закладу є працівник, особливо працівник контактної зони, від професійної етики якого залежить успіх роботи підприємства загалом. Професійна етика працівника сфери послуг включає такі норми (правила) поведінки, які повинні забезпечувати постійно зростаючу культуру обслуговування, ефективність і високу якість роботи. Професійна етика має на меті формування у працівника сфери обслуговування почуття професійного обов'язку та честі, вироблення навичок культури спілкування як з відвідувачами, так і зі своїми колегами. Вона слугує працівникові контактної зони орієнтиром на наявні еталони моральності.

Обов'язковими якостями працівника є привітність, ввічливість, тактовність. Кожен із них має прагнути під час обслуговування відвідувачів до цього зразкового набору. Професійна етика працівників сфери обслуговування містить чіткі моральні вимоги до їхньої поведінки. Працівник контактної зони зобов'язаний володіти своїм настроєм, не піддаватися хвилинному пориву роздратування. Вимоги професійної етики працівників сфери обслуговування визначаються в спеціальному документі (кодексі або стандарті) закладу [4].

Основні положення його, як правило, такі:

– кожен споживач послуги повинен відчути, що в закладі йому раді;

– кожен відвідувач – потенційний гість;

– привітний погляд, добра усмішка в поєднанні з діловою поведінкою створюють дружній контакт зі споживачем і полегшують його обслуговування;

– ввічливість – найбільш надійний засіб у спілкуванні з людьми різного віку, характеру та темпераменту;

– уважність працівника контактної зони – одна з основних умов високої культури обслуговування.

Неуважність – найбільший недолік у взаєминах зі споживачем; ніщо так не травмує психічно, не пригнічує споживача, як байдужість, зневажливе ставлення до нього; слід володіти собою, проявляти витримку та терпіння, берегти себе, не дозволяти собі надмірно дратуватися; відповідати на грубість гостя витримкою та ввічливістю; ніколи не залишати без уваги претензії та заперечення гостей; щире та своєчасне вибачення –

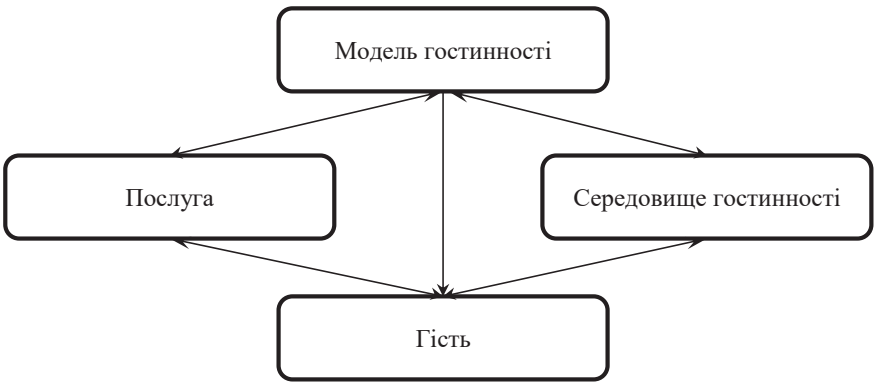

Рис. 1. Модель гостинності

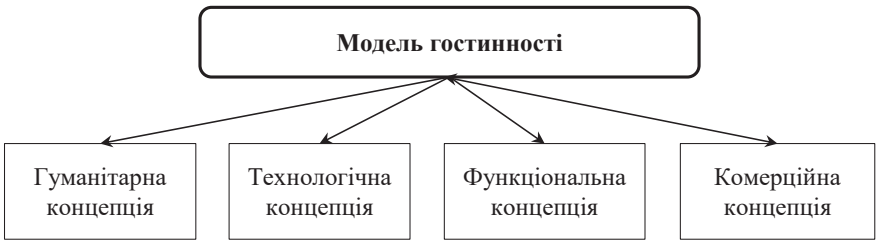

Рис. 2. Концепції моделі гостинності

це не приниження, а гідне визнання певної провини, це й ознака культури обслуговування; кожен вчинок працівника повинен бути мотивований і не викликати у споживача сумнівів у його справедливості.

Професійний етикет – це встановлений порядок поведінки обслуговуючого персоналу відносно споживачів і основи взаємин між собою всього обслуговуючого персоналу, функція зручності, тобто доцільність і практичність. Багато хто вважає, що етикет – гра у ввічливість, умовність. Якоюсь мірою це справедливо, якщо не брати в розрахунок того, що здебільшого це дуже практична умовність. Правила службового етикету наказують працівникові контактної зони зустрічати споживача (готелю, ресторану) з привітною усмішкою – як зовнішньою формою прояву доброзичливості. Усмішка під час зустрічі слугує важливим аргументом того, що споживач у конкретному закладі бажаний, його появі раді. На обличчях обслуговуючого персоналу ніколи не повинно бути злості, роздратування, яку б нетактовність ні допустив споживач. Обслуговуючий персонал підприємств індустрії гостинності повинен уміти керувати своєю мімікою, що досягається за допомогою тренувань. Професійний етикет регулює також і поведінку працівників. Поведінка людини – це сукупність вчинків, здійснених нею під час взаємодії з іншими людьми. Вона характеризує його потреби, смаки, погляди, особливості темпераменту та характеру, особистість загалом. Велике значення у регулюванні поведінки мають емоції та почуття [8].

Під час взаємодії зі споживачем послуг працівник сфери обслуговування вирішує низку професійно-етичних завдань, таких як:

– оцінка психологічної характеристики споживача;

– вибір способу підходу до споживача (установлення контакту);

– визначення своєї лінії поведінки загалом.

Працівникові контактної зони закладів гостинності необхідно будувати свою лінію поведінки, щоб завоювати довіру, розташувати до себе споживача послуг. Доброзичливість і привітність вимагають високої моральності та душевної чемності. Привітність працівників викликає у гостя почуття симпатії до них.

Ввічливість – такий рівень моральної поведінки, коли людина діє без контролю свідомості, в силу звички. Ввічливість працівника – це й вміння співпереживати відвідувачеві. Вона несумісна з нав'язливістю та настирливістю, протистоїть черствості та формалізму у спілкуванні. Люб'язність виявляється в готовності працівника сфери обслуговування зробити більше, ніж він зобов'язаний відповідно до посадових інструкцій.

Стриманість – це вміння контролювати свій настрій і почуття. Працівникам сфери обслуговування ніколи не слід приймати на свій рахунок непривітну поведінку відвідувачів.

Тактовність – це міра поваги й до інших людей, і до себе. Тактичний працівник зможе надати послугу, не підкреслюючи промахів інших людей. Він дбає не тільки про точність тих чи інших висловлювань, а й про їх форми.

Професійний (службовий) етикет – це сукупність норм і правил поведінки працівників під час обслуговування споживачів послуг. У професійному етикеті містяться вимоги, які мають чіткий регламентований порядок щодо якості обслуговування [6].

Принципи професійного поводження обслуговуючого персоналу полягають у створенні невимушеної, вільної обстановки, у якій кожний відвідувач почував би себе бажаним гостем. Принципи професійного поводження обслуговуючого персоналу:

– постійна привітність, увічливість, тактовність, щирість до всіх споживачів;

– передбачливість, готовність до надання послуг і виконання прохань споживачів;

– доброзичливе й уважне ставлення до претензій споживачів;

– прийняття споживача таким, який він є, відмова від спроб повчати його;

– урівноваженість, спокій, стриманість.

Для успішного розв'язання нагальних проблем розвитку сфери гостинності потрібно активно формувати кадровий потенціал, кваліфіковано підготувати працівників, створювати відповідно до потреб ринку нові спеціальності у сфері туризму. Туризм не може розвиватися без професіоналів, зайнятих у ньому.

Професійна культура фахівців сфери гостинності включає здібності до постійного навчання і самоосвіти. Той працівник, який прагне до вдосконалення своїх здібностей та вмінь, у подальшому сприятиме розвитку і створенню позитивного іміджу підприємства.

Професійна культура – це сукупність вмінь працівника, його персональних та професійних якостей. На підприємствах індустрії гостинності не можна розмежовувати ці два поняття, оскільки гідний фахівець повинен поєднувати в собі такі якості, як: висока культура, привітність, швидка реакція, порядність, новаторство, здоров'я, гарна пам'ять, презентабельність, творчість, рівень кваліфікації, продуктивність та якість праці, вміння спілкуватися, трудова дисципліна, оперативність виконання функціональних обов'язків, знання іноземних умов. Працівники підприємств гостинності повинні володіти основами професійної етики, правилами міжнародних етичних норм, забезпечувати високу організованість праці та дисципліни.

Професійна культура у сфері обслуговування має певні відмінності від професійної культури фахівців інших галузей, оскільки насамперед спрямована на обслуговування споживачів та задоволення їхніх потреб. Професійна культура – це не рамки, в які себе ставить працівник, починаючи роботу на підприємстві гостинності, а можливість коригування своїх якостей в кращий бік [1].

Відомо, що в будь-якій справі людська праця є важливою детермінантою прибутковості, але у сфері обслуговування людська праця набуває таке значення, за якого саме існування єдиного господарського механізму ставиться в пряму залежність від якості праці. Останній час культурі обслуговування в індустрії гостинності приділяється велика увага.

Будь-який працівник готелю повинен вірити, що його власна якість обслуговування, яку очікує від нього клієнт, є найважливішим завданням в роботі. Успіх або невдача всієї системи обслуговування сконцентровані в моменті взаємодії обслуговуючого персоналу з клієнтом, і особливо важливо справити позитивне враження.

Персонал усіх категорій готелів повинен вміти створювати на підприємстві атмосферу гостинності, пови-

нен доброзичливо виконувати прохання проживаючого і щодо проживаючих проявляти стриманість і терпіння.

Професійна культура готельного працівника містить в собі всі елементи зовнішньої і внутрішньої культури людини, а саме: правила стосунків і звертання, уміння правильно виражати свої думки, дотримуватися мовного етикету. Культурі обслуговування потрібно приділяти постійну увагу, ні в якому разі це не повинно бути тенденцією тимчасовості та винятковості.

Постійне підвищення культури обслуговування – це витрати, довгостроковий внесок, заснований на забезпеченні розширення сегменту споживачів готельних послуг шляхом задоволення їхніх потреб. Це твердження засноване на дослідженні, результати якого свідчать, що витрати на залучення нового споживача в п'ять разів більші від витрат на те, щоб утримати постійного споживача за допомогою пропозиції якісного обслуговування. гостинність професійний культура етикет

Для підтримання високого рівня культури обслуговування підприємства готельного господарства розробляють внутрішні стандарти обслуговування та гарантованої якості послуг.

Розглянувши питання професійної культури фахівців сфери гостинності, можна побачити, що нині підприємства сфери гостинності функціонують і розвиваються як складний організм; їхній життєвий потенціал, ефективність функціонування й виживання в конкурентній боротьбі залежать не тільки від стратегій, чіткої організаційної побудови, відповідних систем управління, а й від висококваліфікованих співробітників. Успіх діяльності підприємства визначається сильною культурою, особливим стилем, які сприяють досягненню й збереженню провідних позицій на туристичному ринку.

Грамотно обслужити клієнта – завдання не з легких. Тут потрібна висока майстерність працівника, для цього він повинен професійно бути підготовлений і володіти високою особистою культурою. Працівник сфери гостинності повинен уміти володіти своїм настроєм, не піддаватися хвилинному пориву роздратування. Поганий настрій не повинен відображатися ставленні до гостей і колег.

Нині на підприємствах сфери гостинності працює молодий недосвідчений персонал або такі, що не мають фахової освіти, а мають досвід, але цей досвід отримано за часів тоталітарного режиму, і, можливо, таким фахівцям ще досить важко перебудувати своє сприйняття на новий лад.

Фахівці сфери гостинності повинні розуміти, що гостинність – це якість обслуговування, що базується на рівні підготовки фахівця, досвіді, навчанні і внутрішній культурі. Саме поведінка персоналу, рівень його професіоналізму матиме вплив на кінцевий результат роботи підприємства гостинності.

Підсумовуючи вищесказане слід зауважити, що організація функціонує й розвивається як складний організм, її життєвий потенціал, ефективність функціонування й виживання в конкурентній боротьбі залежать не тільки від стратегій, чіткої організаційної побудови, відповідних систем управління, а й від висококваліфікованих співробітників. Успіх компанії визначається сильною культурою, особливим стилем, які сприяють досягненню й збереженню провідних позицій на ринку.

Отже, до поняття професійної культури слід віднести власний професіоналізм фахівця, його ділові та особисті якості, і саме професіоналізм та рівень внутрішньої культури фахівця, культура поведінки, манери та додержання етикету слід вважати повним визначенням поняття професійної культури.

Висновки. В останній час у парадигмі розвитку сфери послуг велике значення приділяється питанням професійної етики у готельно-ресторанному господарстві. Це пов'язано з новітніми тенденціями переорієнтації сервісу на споживача послуг, отже, питання якісного обслуговування клієнтів висувається на чільне місце у процесі надання послуги, особливо у сфері гостинності. Загалом принципи та нормування етичних норм суспільства є показниками розвиненості суспільства, і у сучасному «суспільстві споживання» такі принципи характеризують привабливість країни в очах закордонних туристів та місцевих жителів.

Професійний етикет працівників готельного господарства має бути бездоганним, чітким, зрозумілим, правильним, послідовним, виразним та доречним. Тому що саме в цьому, а не в будь-яких діях спершу буде проявлятися висока кваліфікованість та рівень обслуговування працівника. Навіть не знаючи відповіді на питання гостя, представник готелю повинен вправно знайти відповідь та вихід із будь-якої ситуації, при цьому залишивши клієнта задоволеним та з бажанням звернутися ще раз за допомогою. Отже, всі робітники сфери обслуговування у туристичних та готельних комплексах повинні стежити за манерою своєї поведінки, сказаними словами, зовнішнім виглядом та дотримуватися внутрішніх правил поведінки персоналу.

Список використаних джерел:

1. Артемова Е.Н. Основы гостеприимства и туризма: учебное пособие. Орел: ГТУ, 2005. 104 с.
2. Білоусов О.М., Лугінін О.Є., Морозова О.С., Соколова Л.В. Менеджмент туристичної галузі: підручник. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 535 с.
3. Бабарицька В.К., Малиновська О.Ю. Менеджмент туризму. Термінологічні основи, сервісне забезпечення тур продукту: навчальний посібник. Київ: Альтерпрес, 2004. 262 с.
4. Король О.Д., Крачило М.П. Менеджмент туризму: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2009. – 248 с.
5. Лук'янихин В.О. Менеджмент персоналу: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2019. 592 с.
6. Менеджмент і маркетинг туризму / Т.М. Афонченкова, О.В. Булюк, Б.П. Масенко та ін.; за. ред. О.Є. Лугініна. – Київ: Видавництво «Ліра-К», 2012. 364 с.
7. Моргулець О.Б. Менеджмент у сфері послуг: Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2019. 384 с.
8. Мурашко М.І. Менеджмент персоналу: Навчально-методичний посібник. Київ: Знання, 2002. 311 с.
9. Психология делового общения в туризме и гостеприимстве / С.С. Сахарчук, А.П. Федулин, П.А. Ульянченко и др.; Под. общ. ред. С.С. Сахарчука. Москва: Федеральное агентство по туризму, 2014. 192 с.

References:

1. Artemova E.N. (2005) Osnovy ghostepryymstva y turyzma [Fundamentals hostepryymstva and Tourism: uchebnoe posobye]. Eagle: STU. (in Russian)
2. Bilousov O.M., Lughinin O.J., Morozova O.S., Sokolova L.V. (2017) Menedzhment turystychnoji ghaluzi: pidruchnyk [Management of the tourism industry]. Kherson: Vydavnychyj dim "Gheljvetyka". (in Ukraine)
3. Babarycjka V.K., Malynovsjka O.J. (2004) Menedzhment turyzmu. Terminologhichni osnovy, servisne zabezpechennja tur produktu [Tourism Management. Terminology basis, service maintenance product tour: a tutorial]. Kyiv: Aljterpres. (in Ukraine)
4. Korolj O.D., Krachylo M.P. (2009) Menedzhment turyzmu [Tourism Management]. Kyiv: Znannja. (in Ukraine)
5. Luk'janykhyn V.O. (2019) Menedzhment personalu [Personnel Management]. Kyiv: Condor. (in Ukraine)
6. Afonchenkova T.M., Buljuk O.V., Masenko B.P. (2012) Menedzhment i marketyngh turyzmu [Management and marketing of tourism]. Kyiv: Publishing House "Lear-K". (in Ukraine)
7. Morghulecj O.B. (2019) Menedzhment u sferi poslugh [Management in the service sector]. Kyiv: Condor. (in Ukraine)
8. Murashko M.I. (2002) Menedzhment personalu [Personnel Management]. Kyiv: Znannja. (in Ukraine)
9. Sakharchuk S.S., Fedulyn A.P., Uljjanchenko P.A. (2014) Psykhologhyja delovogho obshhenyja v turyzme y ghostepryymstve [Psychology delovoho communication in tourism and hostepryymstve]. Moscow: Federal Agency for Tourism. (in Russian)

УДК 338.33:304

Григорчук Т.В.,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри фешн і шоу-бізнесу,
Київський національний університет культури і мистецтв

Hryhorchuk Taras,
Candidate of Sciences (Pedagogic), Associate Professor,
Associate Professor of Fashion and Show-Business Department,
Kyiv National University of Culture and Arts

МОЖЛИВОСТІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ЯК ЧИННИКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ СУБ'ЄКТА СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ

Григорчук Т.В. Можливості диверсифікації як чинника економічного зростання суб'єкта соціокультурної сфери. У статті розглядається феномен диверсифікації як стратегічний чинник, що створює передумови для економічного зростання суб'єкта соціокультурної діяльності. Визначено диверсифікацію суб'єкта соціокультурної діяльності як процес розширення структурних особливостей, властивостей і форм організації соціокультурної діяльності, викликаних змінами потреб споживачів культурних продуктів, з урахуванням розвитку технологій та тенденцій у соціокультурному житті глобалізованого суспільства. Виявлено та охарактеризовано основні чинники, що зумовлюють диверсифікацію суб'єктів соціокультурної сфери. Оцінено можливості диверсифікаційного зростання для організацій з різними конкурентними позиціями на ринку. Вказано на ситуації, за яких застосування диверсифікації є недоцільним.

Ключові слова: диверсифікація, стратегія, суб'єкт соціокультурної сфери, соціокультурна система, диверсифікаційне зростання.

Григорчук Т.В. Возможности диверсификации как фактора экономического роста субъекта социально-культурной сферы. В статье рассматривается феномен диверсификации как стратегический фактор, создающий предпосылки для экономического роста субъекта социально-культурной деятельности. Определена диверсификация субъекта социально-культурной деятельности как процесс расширения структурных особенностей, свойств и форм организации социально-культурной деятельности, вызванных изменениями потребностей потребителей культурных продуктов, с учетом развития технологий и тенденций в социально-культурной жизни общества в условиях глобализации. Выявлены и охарактеризованы основные факторы, обусловливающие диверсификацию субъектов социально-культурной сферы. Оценены возможности диверсификационного роста для организаций с различными конкурентными позициями на рынке. Указано на ситуации, при которых применение диверсификации является нецелесообразным.

Ключевые слова: диверсификация, стратегия, субъект социально-культурной сферы, социально-культурная система, диверсификационный рост.

Hryhorchuk Taras. Possibilities of diversification as a contributing factor for economic growth of a subject of socio-cultural field. The article considers the phenomenon of diversification as a strategic factor that creates the prerequisites for economic growth of the subject of socio-cultural activity. This is due to the fact that in today's market, only those companies that are ready for change can count on success. Companies that are not capable of finding something new are often exposed to the risk of losing market positions or even bankruptcy. We believe that many of them will find it appropriate to apply a diversification strategy to related or even unrelated industries. Accordingly, in our study, we set out to identify the prerequisites for applying a diversification strategy as a factor that will contribute to the economic growth of a socio-cultural activity subject, or to identify factors that will prevent the ill-considered implementation of diversification. Generally we defined that diversification of the subject of socio-cultural activity is a process of expanding structural features, properties and forms of organization of socio-cultural activity caused by changes in the needs of consumers of cultural products, taking into account the development of technologies and trends in the socio-cultural life of society in the context of globalization. The main factors cause the diversification of individual companies operating in the socio-cultural field are: genesis of culture; globalization, characterized by high levels of synergy; active development of network technologies; economy in the sense of market evolution; social dynamics; cultural policy; anthropological dynamics. These factors form the modern socio-cultural system, which is artificially created, super-complex, dynamic, synergistic, holistic system, which provides for the interchangeability of its structural elements; open to the external environment; nonlinear; unbalanced; self-organized; that contributes to the evolutionary and developmental process of its dynamics. For the organizations that act in the modern socio-cultural system, when they receive enough income from its main activity, there is no need to diversify. Only the potential for growth begins to diminish, whether it is advisable to resort to more aggressive policies to increase market share, or to diversify into other areas of activity.

Key words: diversification, strategy, subject of socio-cultural sphere, socio-cultural system, diversification growth.

Постановка проблеми. Сьогодні практично мало хто не погодиться із твердженням, що успішною на ринку стає лише та компанія, яка шукає новітні рішення і готова до змін. В іншому разі вона ризикує програти конкурентну боротьбу та покинути ринок. Однією з найважливіших ознак цих змін є диверсифікація практично всіх суспільних процесів, яка проявляється в зростанні їх розмаїття, ресурсного перерозподілу і навіть змін у системах соціальної взаємодії. Основними чинниками, що зумовлюють диверсифікацію, стали революційний технологічний прорив, створення глобального простору та нових систем комунікації. Значні перетворення відбулися і у сфері культури, яка трансформувалася в індустрію культури, націлену на виробництво культурної продукції та послуг, що максимально задовольняють різноманітні потреби людини. Принципові зміни відбулися в структурі суспільства, соціального часу. Ці зміни істотно торкнулися приватного життя кожної людини, взаємодії між людьми, їх дозвіллєвого спілкування. Зазначені ознаки зумовлюють і суб'єктів соціокультурної сфери до активних дій щодо пошуку та виявлення найбільш перспективних видів діяльності, які сприятимуть покращенню галузевих позицій. Відмова від такого пошуку нерідко доводить їх до стагнаційного стану, а інколи й до банкрутства.

Беручи до уваги наведені вище думки, ми вважаємо, що нині одним із актуальних стратегічних рішень для суб'єкта соціокультурної сфери є застосування диверсифікації власної діяльності для забезпечення подальшого економічного зростання. Особливо доцільним таке рішення буде за умов, коли значно знижуються можливості щодо забезпечення нормального функціонування організації. Такі обставини зумовлюються зниженням попиту на її продукти, значним зростанням конкуренції, демографічними проблемами тощо.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Диверсифікація – явище, відоме людству ще з давніх часів, проте як предмет наукових досліджень чи різновид стратегії ринкової поведінки в умовах невизначеності рівня ризику трактоване лише в 1952 році лауреатом Нобелівської премії, доктором Геррі Марковіцем і висвітлене в його книзі «Добір портфельних інвестицій», яка вийшла у світ 1959 року, а потім ще чимало разів перевидавалася [1]. Саме у цій праці чітко почало простежуватися теоретично обґрунтоване ставлення до можливостей диверсифікаційного зростання. Тобто почав набувати особливої ваги концептуальний погляд, відмінний від тих, які були доти й опиралися в основному на концентрації капіталу в окремому секторі економіки.

Розгляд диверсифікації з позицій маркетингу проводиться іншими авторами. Зокрема, Ф. Котлер це явище пояснює здебільшого в аспекті промислового маркетингу, а сам акцент тлумачення переносить на різновиди диверсифікації [2, с. 97–98]. Ще одне подібне пояснення диверсифікації пропонує Р. Сандхусен у другому виданні свого підручника «Маркетинг», де автор пропонує оцінювати диверсифікацію як певний стратегічний маневр підприємства в умовах конкурентної боротьби, спираючись при цьому на висновки М. Портера [3, с. 69–70], дослідника стратегічної поведінки суб'єктів підприємництва, особливо під час конкурентної боротьби, з одного боку, і цитування різновидів диверсифікації за Котлером – з іншого [4, с. 31].

Цікавою для нас і важливою для економічного розвитку окремих суб'єктів соціокультурної сфери є теза М. Паск'є: «Диверсифікація – не засіб, а умова підвищення ефективності» [5]. Її суть зводиться до застережень щодо непродуманості здійснення диверсифікації. Паск'є висунув дві гіпотези впливу диверсифікації на ефективність: 1) диверсифікація створює позитивний вплив на економічне і фінансове становище організації; 2) ефект диверсифікації значною мірою залежить від вибору її напряму. Перша гіпотеза базується на тому, що будь-яка диверсифікація повинна приво-

дити до зниження ризику і виникнення синергічних ефектів. Дослідження другої гіпотези показали, що диверсифікація, здійснена у споріднені галузі, є більш продуктивною для організації, ніж проникнення у нові сфери діяльності.

У галузі соціокультурної сфери питанням диверсифікації її суб'єктів дослідниками приділено значно менше уваги. Серед незначної кількості публікацій хотілося б виділити думки професора Російської академії театрального мистецтва Г. Дадамяна, який вказує на необхідність пошуку та реалізації нових економічних рішень у мистецтві. Водночас він застерігає від непродуманих рішень щодо перенесення мистецтва на стовідсоткові ринкові рейки, що може перетворити високохудожні твори на «розпивочну і на виніс» [6]. Відомі українські соціологи А. Вишняк і В. Тарасенко розглядали проблеми диверсифікаційних змін із позицій організації молодіжного дозвілля. Вченими виявлено основні чинники впливу на зміни, зокрема вказано на превалювання технологічних перетворень, глобалізації та інше [7].

Узагальнюючи висвітлені вище думки та враховуючи особливості ринкового середовища, в межах якого діють сучасні суб'єкти соціокультурної сфери, ми розцінюємо диверсифікацію як стратегію, яка здатна забезпечити успішну поведінку суб'єкта соціокультурної сфери шляхом добору напрямів діяльності та комплексу дій, що сприятимуть протистоянню ризику в умовах ринкового конкурентного середовища і гарантуватимуть тривалу результативність і економічне зростання. Проте, зважаючи на практику діяльності сучасних суб'єктів соціокультурної діяльності, неважко виявити невдале застосування рішень щодо впровадження диверсифікації. Чимало організацій здійснюють її непродумано, без належного аналізу ринкових можливостей та загроз. Така ситуація вказує на протиріччя, що виникає між стратегічними можливостями від застосування диверсифікації, з одного боку, та практичне невміння її реалізації значною частиною організацій та закладів, що діють у соціокультурній сфері. Це протиріччя дає нам змогу сформулювати мету та завдання дослідження.

Метою дослідження є необхідність виявлення передумов застосування стратегії диверсифікації як чинника, що сприятиме економічному зростанню суб'єкта соціокультурної діяльності, або ж виявлення чинників, що застерігатимуть від непродуманого впровадження диверсифікації. **Основними завданнями дослідження** для нас є: висунути власне визначення поняття «диверсифікація діяльності суб'єктів соціокультурної сфери»; виявити сукупність чинників, що формують контекст і зумовлюють диверсифікацію діяльності організацій і закладів соціокультурної сфери; здійснити оцінку ринкових передумов упровадження диверсифікації або ж відмови від неї.

Виклад основного матеріалу. Ми дотримуємося думки, що сутність процесу диверсифікації діяльності суб'єктів соціокультурної діяльності віддзеркалює закономірності збільшення різноманітності у соціально-культурній сфері загалом. З цієї позиції та з намаганням абстрагуватися від різночитань ми вважаємо, що *диверсифікація діяльності суб'єктів соціокультурної діяльності – процес розширення структурних особливостей, властивостей і функціонального призначення форм організації соціокультурної діяльності, викликаних змінами потреб у продуктах, створюваних суб'єктами соціокультурної сфери, а також з урахуванням розвитку технологій та загальних тенденцій організації соціокультурного життя глобалізованого суспільства.*

Очевидно, що диверсифікація діяльності організацій соціокультурної сфери має власний контекст і зумовлена певними чинниками, такими як:

– ґенеза самої культури, яка являє собою альтернативний процес, пов'язаний, з одного боку, із самовідновленням культурних форм, а з іншого – зі створенням нових форм (в тому числі для суб'єктів соціокультурної сфери);

– глобалізація як процес всесвітньої економічної, політичної, інформаційної, культурної інтеграції та уніфікації, створення єдиного інформаційно-культурного простору, що характеризується високим рівнем синергії. У проекції на соціокультурну діяльність глобалізація проявляється в її відкритості, стиранні територіальних меж, культурно-смисловій, формальній різноманітності, віртуалізації тощо;

– зародження та активний розвиток мережних технологій, що формує новий тип міжособистісних комунікацій і створює новітній тип соціальних утворень на зразок віртуальних спільнот, які покидають традиційне культурне середовище, формуючи при цьому власне;

– економіка в значенні еволюції ринку, де найбільш вагомими чинниками є міжгалузеве проникнення, розширення діяльності підприємств; постійне збільшення різноманітності вироблених товарів і послуг; розвиток освіти та підготовка фахівців відповідно до динаміки ринку, формування споживчого типу особистості тощо;

– соціальна динаміка. Вона проявляється у зміні соціальної стратифікації, в утвердженні багатовимірного ієрархічного підходу до соціальної структури суспільства, що детермінує виникнення відповідних субкультур; у поданні того, що суспільство дає змогу змінити структуру статусу на структуру комунікації. У зв'язку з цим диверсифікація діяльності суб'єкта соціокультурної діяльності являє собою механізм здійснення цих змін, створення нових форм соціальних зв'язків;

– культурна політика. Динаміка парадигмальних підстав у розробленні культурної політики простежується від директивних, патерналістських установок загального управління сферою культури до акценту на її регіональні компоненти; в утвердженні на цьому конкретному етапі розвитку суспільства, наприклад, культурноцентристського підходу, зорієнтованого на задоволення та розвиток диверсифікованих потреб особистості, організацію різноманітних розвиваючих, консолідуючих соціокультурних подій;

– антропологічна динаміка, що виражається у зростанні соціальної суб'єктності, психологічній індивідуальності, креативності, в усвідомленні людини творцем свого життя та у вибудовуванні зв'язків з іншими людьми на основі пріоритетних культурних смислів, символічних орієнтирів.

Здійснивши аналіз наведених вище чинників, можливо визначити сутність сучасної соціокультурної системи, в межах якої діють її суб'єкти, які нерідко демонструють готовність до диверсифікації. Відповідно, *соціокультурна система* – це штучно створена

надскладна, динамічна, синергічна, цілісна система, що передбачає взаємозамінність її структурних елементів; відкрита до зовнішнього середовища; нелінійна; неврівноважена; самоорганізована; та, що сприяє еволюційному та розвиваючому процесу її динаміки. Очевидно, що кожен окремий суб'єкт соціокультурної діяльності і є структурним елементом цієї системи. Відповідно, втрата позицій, стагнація тощо вказує організації на ризик вибування із соціокультурної системи і закликає до ухвалення важливих стратегічних рішень.

Загалом доти, доки організація-суб'єкт соціокультурної сфери отримує прибуток від основного виду діяльності, не виникає необхідності здійснювати диверсифікацію. Але, як свідчить практика вітчизняних невеликих комерційних організацій, як тільки потенціал для зростання починає скорочуватися, відбувається звернення до більш агресивної політики зі збільшення частки ринку або здійснення диверсифікації в інші сфери діяльності. Вибір останнього передбачає вирішення питання, яким чином і в яких масштабах здійснювати диверсифікацію. Стратегічні можливості тут є різноманітними. Організація може диверсифікувати як у споріднену, так і в зовсім нову для неї галузь; як у незначних масштабах (менше 15% від загальних доходів та прибутків), так і у великих обсягах (до 50%), розповсюджуючи свою активність як в одну чи дві великі сфери діяльності, так і у значну кількість дрібних. І якщо рішення диверсифікувати – керівництво може поставити на порядок денний питання про згортання тих видів діяльності, які більше не є привабливими [8, с. 234].

У разі, коли наявний стан справ не задовольняє організацію, звернення до диверсифікаційного зростання часто стає цілком виправданим. Проте це не означає, що вона має хапатися за будь-яку можливість. За таких умов слід відшукати для себе напрями, де зможе бути реалізованим нагромаджений досвід, або напрями, які сприятимуть усуненню недоліків, що заважають їй нормально функціонувати за сучасних умов.

Для повнішого розуміння того, коли організації-суб'єкту соціокультурної сфери, зосередженому на одному виді діяльності, необхідно подумати про диверсифікацію, доцільно виявити такі типи ринків, де наявні очікувані темпи зростання. У результаті утворюються чотири стратегічні ситуації, в кожну з яких може потрапити недиверсифікована організація. За умов сильної конкурентної позиції і високих темпів зростання ринку організація має декілька варіантів для формування своєї поведінки, кращим з яких є продовження концентрації на основному виді діяльності. Високі темпи зростання заставляють її прикладати максимум зусиль для збереження або збільшення власної частки ринку і подальшого розвитку своїх конкурентних переваг, а також капіталізовувати прибуток для отримання або збереження своєї сильної позиції. За певних обставин організація може відчути необхідність у вертикальній інтеграції з метою закріплення своїх конкурентних позицій. Пізніше, коли зростання починає уповільнюватися, доцільно буде замислитися про диверсифікацію як про засіб зниження ризику і перенесення нагромаджених знань і досвіду в суміжні види діяльності.

Організація, яка перебуває в ситуації, що характеризується високими темпами зростання і слабкою конкурентною позицією, повинна, по-перше, вирішити такі питання: чому її підхід до ринку дав негативний результат; що треба зробити для того, щоб підсилити свої конкурентні позиції. По-друге, розрахувати свої можливості щодо оновлення конкурентної стратегії, враховуючи високі темпи зростання ринку. На ринку, який швидко зростає, навіть суб'єкти соціокультурної сфери зі слабкими позиціями повинні бути у змозі покращити своє становище. Коли організація є молодою і бореться за існування, то за таких умов у неї значно більше шансів вижити, оскільки тут є багато ще не освоєних сфер для підприємництва. Однак коли слабка організація все ж буде відчувати нестачу в ресурсах і знаннях та не зможе розвиватися самостійно, то у неї залишаться лише два шляхи: об'єднатися з іншими суб'єктами підприємництва такого ж профілю діяльності чи іншої галузі, щоб за рахунок його ресурсів підтримати свою діяльність. Вертикальна інтеграція є добрим варіантом для слабкої організації, але лише за умов існування у неї достатньої кількості матеріальних ресурсів. Третій шлях – диверсифікація у суміжні або у нові види діяльності. У тому разі, коли жоден із перерахованих варіантів не дасть очікуваного результату, активною стратегічною позицією для диверсифікованої організації буде згортання одного з видів її діяльності, а для спеціалізованого – самоліквідація. Хоча покидання ринку всупереч його великому потенціалу для зростання може здатися надто екстремальною мірою. Організація, нездатна працювати з прибутком на конкурентному ринку соціокультурної сфери, очевидно, нездатна ефективно функціонувати взагалі.

Суб'єкти соціокультурної сфери зі слабкою конкурентною позицією на відносно повільно зростаючому ринку повинні звернути увагу на такі можливості: перебудову ринкових стратегій з метою покращення свого становища і намагання зайняти більш вигідну позицію; злиття з іншою підприємницькою структурою або поглинання фірмою-конкурентом для створення сильнішої бази для конкуренції; диверсифікацію в суміжні або інші галузі за наявності певних фінансових ресурсів; інтеграцію «вперед-назад» (контакти між тими, хто створює продукт, і тими, хто його безпосередньо реалізує), якщо такі дії будуть збільшувати прибуток і підсилювати довготривалу конкурентну стратегію; «зняття вершків» і покидання ринку; ліквідація своєї присутності на ринку шляхом продажу іншому ринковому суб'єктові або шляхом припинення операцій.

Сильні організації в умовах повільного зростання ринку повинні розглянути можливості використання надлишку грошових засобів для початку диверсифікації. Диверсифікація у сфери, де організація зможе ефективно використовувати свої головні переваги, буде найкращою стратегією. Однак диверсифікація у цілком нові для неї види діяльності принесе найбільший ефект лише в тому разі, якщо жодна із споріднених сфер уже не забезпечує перспектив для зростання. Спільні з іншими компаніями організації з метою функціонування в нових галузях являють собою ще одну логічну можливість. Вертикальна інтеграція має тут розглядатися в останню чергу (тому що вона не забезпечує виходу із стану повільного зростання) і буде доцільною лише тоді, коли це принесе організації солідні прибутки.

Загалом відповідь на питання, коли саме диверсифікувати, залежить, з одного боку, від конкурентної позиції організації на ринку, а з іншого – від залишкових можливостей її основного виду діяльності. Слід підкреслити, що немає чітко визначеного моменту, в який суб'єкти соціокультурної сфери повинні здійснювати диверсифікацію. По суті, вони можуть раціонально підібрати різні підходи до питання про диверсифікацію і використовувати їх у різні моменти часу.

Отже, диверсифікація діяльності суб'єктів соціокультурної діяльності – процес розширення структурних особливостей, властивостей і функціонального призначення форм організації соціокультурної діяльності, викликаних змінами потреб у продуктах, створюваних суб'єктами соціокультурної сфери, а також з урахуванням розвитку технологій та загальних тенденцій організації соціокультурного життя глобалізованого суспільства. Основними умовами здійснення диверсифікації в середовищі соціокультурної сфери є генеза культури, глобалізація, економіка, соціальна динаміка, культурна політика, антропологічна динаміка. Загалом диверсифікація є вагомим потенційним стратегічним рішенням для багатьох суб'єктів соціокультурної діяльності. Її можливості можуть бути застосованими організаціями як із сильними, так і з ослабленими конкурентними позиціями. Добре продумані шляхи запровадження диверсифікації можуть сприяти суб'єктам соціокультурної сфери у здобутті ними бажаних ринкових результатів і досягнення встановлених цілей. Однак за умов посідання запланованих конкурентних позицій за наявного набору видів діяльності до диверсифікації звертатися не обов'язково, оскільки розпорошеність діяльності може призвести до негативних наслідків.

Список використаних джерел:

1. Markowitz H. M. Portfolio Selection. Cambridge MA and Oxford UK. 1998. 384 p.
2. Котлер Ф. Маркетинг менеджмент. Экс пресс-курс. 2-е изд. / Пер. с англ. под ред. С.Г. Божук. СПб.: Питер, 2006. 464 с.
3. Портер М.Е. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. 454 с.
4. Sandhusen R.L. Marketing: Second Edition, NY,: Barron's Educational Series Inc., 1993. 465 p.
5. Паскье М. Диверсификация и эффективность. Политика и стратегия предприятия. Тематический сборник статей. Выпук 5. М.: Главная редакция международного журнала "Проблемы теории и практики управления", 2001. С. 81.
6. Дадамян Г.Г. Культуре нужна новая экономическая идея // Арт-менеджер. № 1 (13). М., 2006. С. 7.
7. Вишняк А.И., Тарасенко В.И. Культура молодежного досуга. Киев: Высшая школа, 2009. 210 с.
8. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. М.: Юнити. 1998. 540 с.

References:

1. Markowitz H.M. (1998) *Portfolio Selection*. Cambridge MA and Oxford UK.
2. Kotler Ph. (2006) *Marketing menedzhment*. Ekspress-kurs. 2-ye izd. / Per. s angl. pod red. S. G. Bozhuk. [Marketing management. Express course. 2nd ed. / Translate from English under the editorship of S. G. Bozhuk]. St. Petersburg: Peter. (in Russian)
3. Porter M.E. (2005) *Konkurentnaya strategiya: Metodika analiza otrasley i konkurentov*. [Methodology for the analysis of industries and competitors]. Moscow: Alpina Business Books. (in Russian)
4. Sandhusen R.L. (1993) *Marketing: Second Edition*, NY: Barron's Educational Series Inc.
5. Pascier M. (2001) Diversifikatsiya i effektivnost'. [Diversification and Efficiency]. *Company policy and strategy*. Thematic collection of articles. Main edition of the international journal "Problems of Theory and Practice of Management". Issue 5, p. 81.
6. Dadamyan G.G. (2006) Kul'ture nuzhna novaya ekonomicheskaya ideya. [Culture needs a new economic idea]. *Art Manager*. No. 1 (13), p. 7.
7. Vishnyak A.I., Tarasenko V.I. (2009) *Kul'tura molodezhnogo dosuga*. [Culture of youth leisure]. Kiev: Higher School. (in Russian)
8. Thompson A.A., Strickland A.J. (1998) *Strategicheskiy menedzhment* [Strategic Management]. Moscow: Unity. (in Russian)

УДК 339.56+338.47(477)

Громова О.Є.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри маркетингу та реклами,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
Безчаснюк Б.В.,
магістр,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
Бірюкова О.А.,
магістр,
Вінницький торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету

Hromova Olha,
Candidate of Economic Sciences,
Assistant Professor of Marketing and Advertising,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
Bezchasniuk Bohdan,
Magister,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics
Biryukov Olha,
Magister,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics
of Kyiv National University of Trade and Economics

КОНКУРЕНТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ СВІТОВОГО РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

Громова О.Є., Безчаснюк Б.В., Бірюкова О.А. Конкурентне середовище світового ринку транспортних послуг. У статті встановлено характер впливу особливостей та тенденцій розвитку світового ринку транспортних послуг на параметри перевезень експортно-імпортних вантажів країни. Виявлено міжнародні детермінанти формування національної системи транспортного забезпечення зовнішньої торгівлі. Транспортування та перевезення мають важливу роль у міжнародній торгівлі. Міжнародні перевезення вантажів або пасажирів здійснюються між кількома державами на умовах установлених угод (транспортних конвенцій), що укладені між цими державами. До видів міжнародного транспорту відносять водний, залізничний, повітряний та автомобільний. Є різні фактори, які впливають на рішення компанії щодо того, який вид транспорту використовувати. Ці фактори можуть залежати від вимог бізнесу, країни призначення чи товарів, що перевозяться. Основними причинами, що стримують розвиток міжнародних перевезень у сфері зовнішньоекономічної діяльності, є: невпорядкованість системи державного регулювання, особливо правового, щодо контролю на кордоні та справляння зборів; висока вартість послуг, що надаються митними брокерами, контрольними службами і транспортними терміналами.

Ключові слова: доставка вантажів, перевезення, перевізник, світовий ринок транспортних послуг, транспортне забезпечення, транспортний засіб.

Громова О.Е., Безчаснюк Б.В., Бирюков О.А. Конкурентная среда мирового рынка транспортных услуг. В статье показан характер влияния особенностей и тенденций развития мирового рынка транспортных услуг на параметры перевозок экспортно-импортных грузов страны. Определены международные детерминанты формирования национальной системы транспортного обеспечения внешней торговли. Транспортировка и перевозки имеют важную роль в международной торговле. Международные перевозки грузов или пассажиров осуществляются между несколькими государствами на условиях установленных соглашений (транспортных конвенций), которые заключены между этими государствами. К видам международного транспорта относят водный, железнодорожный, воздушный и автомобильный. Существуют различные фак-

торы, которые влияют на решение компании о том, какой вид транспорта использовать. Эти факторы могут зависеть от требований бизнеса, страны назначения товаров или грузов. Основными причинами, сдерживающими развитие международных перевозок в сфере внешнеэкономической деятельности, являются: неустроенность системы государственного регулирования, особенно правового, по контролю на границе и взиманию сборов; высокая стоимость услуг, которые предоставляются таможенными брокерами, контрольными службами и транспортными терминалами.

Ключевые слова: доставка грузов, перевозка, перевозчик, мировой рынок транспортных услуг, транспортное обеспечение, транспортное средство.

Hromova Olha, Bezchasniuk Bohdan, Biryukov Olha. Competition environment of world market of transport services. In the article character of influence of features and progress of world market of transport services trends is set on the parameters of transportations of export-import loads of country. Found out the international determinants of forming of the national system of a transport providing of foreign trade. Transportation have an important role to play internationally trade. International carriage of goods or passengers is carried out between several states, subject to the established agreements (transport conventions) concluded between these states. The types of international transport include water, rail, air and road. There are various factors that influence a company's decision about what kind use transport. These factors may depend on the requirements of the business, country of destination or goods being transported. The main reasons hampering the development of international transportation in the field of foreign economic activity are: disorder of state regulation system, especially legal system, on border control and collection; high cost of services that provided by customs brokers, control services and transport terminals; numerous bureaucratic obstacles in the international transportation; low speed of delivery of passengers and cargo; unpleasant criminogenic situation; lack of comprehensive information, in particular servicing on the way of international transportation; failure, a in some areas and the lack of a set of legal acts that regulate international transportation and their service. Increase your investment in industry, improvement of tariff policy, development of international transportation, implementation of road construction projects on terms of concession, construction and repairing roads, conducting market reforms – all this will contribute to effective development of the transport industry. Especially in the development process new competitive conditions must be taken into account business environment. International transport operations management system provides improvement of control over transportations, optimization arrangement of cargoes during transportation, choice of rational mode transportation and transportation of goods, calculation of freight rates, applying for freight and arranging transportation. Design and use of a performance appraisal system international transportation aims to optimize and improve efficiency activity of the whole enterprise.

Key words: cargoes delivery, transportation, carrier, transport services world market, transport providing, transport vehicle.

Постановка проблеми. Однією з визначальних рис сучасної світогосподарської системи є розширення міжнародних торговельних відносин, диверсифікація товарної номенклатури та географії експортних поставок, що зумовлює потребу пошуку шляхів підвищення ефективності реалізації трансграничного товарообміну для кожної країни. Це пов'язано з існуванням взаємозалежностей між зовнішньоторговельними операціями та системою їх транспортного забезпечення, яка, в свою чергу, зазнає детермінуючого впливу умов функціонування світового ринку транспортних послуг. Міжнародна доставка вантажів є дуже важливою складовою торгівлі міжнародного характеру і світової промисловості в цілому. Транснаціональне перевезення товарів пов'язане з перетинанням державних кордонів, а іноді навіть кількох. Це все накладає особливу відповідальність на тих, хто організовує транспортування, адже потрібно враховувати багато різних комерційних і юридичних нюансів і тонкощів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретичних положень транспортного забезпечення зовнішньоторговельної діяльності та прикладних аспектів організації доставки вантажів у міжнародному сполученні присвячені численні наукові публікації і практичні розробки зарубіжних авторів: Д. Бенсона, Д. Буерсокса, Дж. Уайтхеда, У. Уотерса, К. Хаксевера, а також необхідно відзначити роботи таких учених СНД, як-от: О. Андрущенко [1], В. Афанас'єв, М. Безуглова, А. Горєв, Г. Гуревич [3], Н. Коновалова [4], Е. Лимонов, І. Могилевкин, Н. Нікіфорова, Д. Ніколаєв, К. Плужніков [5], К. Холопов, В. Щербина [7]. Серед вітчизняних фахівців та науковців також намітився інтерес до висвітлення проблем транспортування експортних та імпортних вантажів. В роботах А. Аблова, В. Вертеля, М. Данька, Г. Ейтутіса, М. Котлубая, В. Кухарчика, О. Ложачевської, Г. Маліндретоса, Т. Мукмінової, А. Новікової, О. Степанова, А. Хахлюка, В. Шевченка розкрито окремі питання становлення та розвитку національного ринку транспортних послуг, висвітлюються проблеми та перспективи розвитку кожного виду транспорту. Однак, теоретичні та практичні аспекти функціонування світового ринку транспортних послуг, як єдиного, цілісного комплексу, а також напрями його впливу на транспортне забезпечення зовнішньоторговельної діяльності окремої країни, на сьогоднішній день не знайшли достатнього відображення у економічній думці.

Постановка завдання полягає у виявленні детермінант світового ринку транспортних послуг та визначення напрямів їх впливу на формування транспортного забезпечення зовнішньої торгівлі країни.

Результати. Послуги з перевезення товарів зовнішньої торгівлі носять інтернаціональний характер, так як зазвичай передбачають здійснення транспортних

операцій кількома видами транспорту та на території декількох країн. До того ж, в процесі доставки експортних чи імпортних товарів відбуваються процеси купівлі-продажу самих транспортних послуг на міжнародних ринках.

Вантажоперевезення міжнародні – це комплексне рішення задачі з підготовки, супроводу всієї транспортної операції. У першу чергу, це вибір певного виду транспорту з урахуванням обсягу вантажу, його ціни, терміновості доставки, а також особливостей транспортування. Це може бути небезпечний, великоваговий, швидкопсувний, великогабаритний вантаж. Фахівці підберуть найоптимальніший спосіб транспортування вантажу. Доступною є авіаційна, залізнична, морська доставка вантажів, а також мультимодальні перевезення, що дозволяють оптимізувати вартість транспортування вантажу і її швидкість. Співробітники компаній гранично якісно і точно розроблять маршрут, завдяки чому вантаж можна буде доставити за мінімальний час, уникаючи затримок в дорозі, а також на митниці. Збирається вся необхідна митна документація з урахуванням чинного на сьогоднішній день митного законодавства. Страхування вантажу – це також важлива послуга, що пропонується на найвигідніших умовах.

І, звичайно ж, все супроводжується і інформаційною підтримкою. А це означає, що ви завжди будете знати про те, яким чином відбувається виконання замовлення і де саме знаходиться ваш вантаж [4, с. 9].

Послуги з перевезення вантажів доступні практично у будь-яку точку земної кулі. Велика мережа постійних, перевірених часом, партнерів дозволяє надавати послуги з доставки вантажів швидко і якісно. Компанії забезпечують транспортування різноманітних товарів. При цьому, тарифи на всі послуги – доступні. Міжнародні перевезення товарів по-особливому затребувані на сьогоднішній день. Але дуже важливо довірити таку задачу досвідченим і надійним фахівцям [6].

Національні ринки транспортних послуг є частиною міжнародних, але лише в тому обсязі, що відповідає експортно-імпортним операціям з транспортними послугами кожної окремо взятої країни. Міжнародна торгівля товарами передбачає перевезення матеріальних цінностей територією як країни-експортера та країни-імпортера, так і територією третіх, транзитних, країн, а таке перевезення може не передбачати здійснення міжнародної торгівлі транспортними послугами. Тому в цілях аналізу транспортного забезпечення міжнародних торговельних відносин однаково важливо розглядати як національні, так і міжнародні ринки транспортних послуг, які разом і утворюють світовий ринок транспортних послуг, що регулюється наднаціональними джерелами права – дво – й багатосторонніми транспортними угодами та правовими документами міжнародних транспортних організацій. Багатостороннє співробітництво у сфері транспорту проводиться також в рамках транспортних форумів, які організовуються в рамках регіональних міждержавних організацій. Це, наприклад, зустрічі міністрів транспорту держав [7, с. 33].

Конкурентне середовище світового ринку транспортних послуг та його вплив на формування вартості вантажоперевезень доцільніше розглядати окремо на кожному з його субринків. В якості таких сегментів світового ринку перевезень вантажів слід виділити у першу чергу шість субринків за основними видами магістрального транспорту: морського, річкового, повітряного, залізничного, автомобільного і трубопровідного (рис. 1).

На світовому ринку послуг морського транспорту конкурують між собою судноплавні компанії із різних його секторів, виділення яких обумовлено спеціалізацією перевізників на вантажоперевезеннях за видом сполучення (лінійне і трампове), географічною ознакою, характеристиками товарів, розміром і типом суден. Все ж світовому фрахтовому ринку притаманний цілий ряд ознак монополізації, що проявляються в основному у створенні монополістичних об'єднань типу судновласницьких або фрахтових конференцій (freight conferences) та пульних угод. Так, напочатку XXI століття їх у світі нараховувалось близько 150 [2, с. 44].

Метою створення більшості монопольних угруповань на морському транспорті є отримання надприбутків, в тому числі за рахунок встановлення високих тарифів на перевезення. Все ж верхній рівень тарифів та фрахтів постійно обмежується конкуренцією між самими учасниками монополій та з боку аутсайдерів – судноплавних компаній інших монопольних

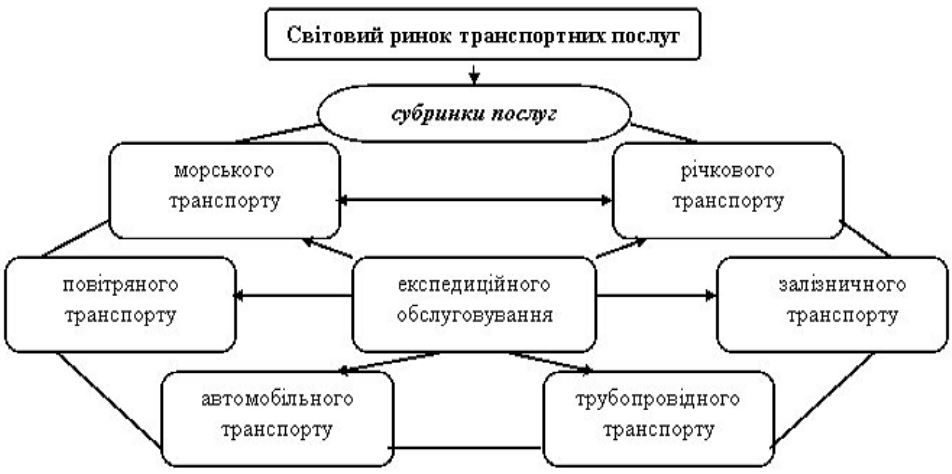

Рис. 1. Структура світового ринку транспортних послуг

утворень або, взагалі, інших секторів фрахтового ринку. Зокрема, у періоди загострення конкуренції з аутсайдерами тарифи на перевезення вантажів можуть знизитись на 30–60% [3, с. 118]. Конкурентна боротьба між перевізниками різних секторів світового фрахтового ринку проявляється, наприклад, у перевезеннях лінійними компаніями масових вантажів, а траповими суднами – нетипових для них штучних.

Подібними до морського транспорту є принципи конкурентної боротьби у сегменті міжнародних річкових вантажних перевезень з тією лише відмінністю, що потреба в інвестиційних коштах для підтримки у належному стані річкових артерій стала передумовою створення передусім державних монополій на річковому транспорті.

Монополістичний характер конкуренції у галузі повітряного транспорту значною мірою зумовлює високий рівень цін на послуги з перевезення вантажів. З огляду на кількість операторів та розмір контрольованих ними часток світовий ринок авіапослуг можна описати моделлю монополістичної конкуренції. Більше того, на багатьох сегментах даного ринку, зокрема географічних, очевидними є прояви олігополістичної структури ринку. Так, у світі діє близько 500 авіакомпаній, переважно малих та середніх, і тільки 190 з них здійснюють міжнародні перельоти. А безпосередньо міжнародними вантажоперевезеннями займається лише декілька десятків. До того ж, майже 75% всього обсягу перевезень зосереджено в руках невеликої кількості крупних авіакомпаній. Функціонування даного ринку значною мірою залежить від державного регулювання, міжурядових угод та положень міжнародних організацій щодо видачі дозволів та ліцензій авіакомпаніям, затвердження маршрутів та періодичності польотів, встановлення технічних та екологічних стандартів для авіатранспортних засобів, механізму встановлення цін, тощо.

Окрім державного регулювання, встановленню монопольних цін на авіаперевезення сприяє і характер конкурентної боротьби між самими перевізниками. Так, для світового ринку послуг повітряного транспорту характерним є створення монопольних угруповань у вигляді: неофіційних (“джентльменських”) угод між авіакомпаніями стосовно тарифів та сфер обслуговування; картельних об’єднань, яскравим прикладом яких є ІАТА; асоціацій з регулювання обсягів надання авіапослуг, що діють шляхом обмеження виробництва продукції авіатранспорту кожного учасника у періоди спаду попиту з метою утримання рівня тарифів; асоціацій по розподілу замовлень; пульних угод, основний принцип дії яких полягає у зобов’язанні кожного учасника вносити до спільного фонду частину доходу від перевезення одиниці вантажу (1 кг) залежно від розміру пульної ставки.

Найголовнішою ознакою сегменту залізничних перевезень, на які припадає близько 25% обсягу світової торгівлі, є наявність державної монополії. Основною причиною цього є потреба в значних інвестиціях у спорудження залізничного полотна, рухомого складу та терміналів. Важливою характеристикою залізничного транспорту є його “територіальна прив’язка”. Через просторову немобільність залізничного транспорту, його продукція не може активно реалізовуватись на міжнародних ринках, що свідчить про значну обмеженість конкуренції між національними залізничними перевізниками, а скоріше про необхідність їх кооперації в процесі транспортування зовнішньоторговельних вантажів. [1, с. 110]

На окрему увагу заслуговує аналіз конкуренції та її впливу на рівень цін у сегменті трубопровідного транспорту. Так, абсолютно не конкуруючи з авіатранспортом через неможливість перевезення останнім легкозаймистих речовин, трубопровідний транспорт досить активно зазнає впливу з боку найближчих конкурентів у внутрішньоконтинентальних перевезеннях – залізничного та річкового транспорту, а у міжконтинентальних – танкерного флоту світового фрахтового ринку.

Світовий ринок послуг з міжнародних перевезень вантажів автомобільним транспортом можна охарактеризувати моделлю досконалої конкуренції з огляду на велику кількість приватних автотранспортних перевізників та однорідність їх продукції. Ще однією специфічною ознакою цінової конкуренції у міжнародних перевезеннях автомобільним транспортом є її залежність від цін на послуги інших видів транспорту, по відношенню до яких він є додатковим.

Що стосується сегменту додаткових транспортних послуг, то, на наш погляд, очевидною його особливістю є досконалість конкуренції на ньому. Це зумовлено перш за все відсутністю таких бар’єрів входження на ринок, як висока вартість основних засобів та регулятивні обмеження діяльності з надання послуг. Прояви монополізації та конкуренції на світовому ринку транспортних послуг узагальнено представлені у таблиці 1.

Завдяки розвитку інтеграційних процесів у світі, проявом яких є зближення економічних, політичних, культурних, соціальних та інших взаємозв’язків між країнами, відбувається і гармонізація розвитку національних транспортних систем чи, навіть, регіональних. Створюються спільні програми розвитку транспорту, проводиться уніфікація правової бази надання міжнародних транспортних послуг, зростає значення перевезень вантажів транзитом [1, с. 111].

Важливо зазначити, що жодні зрушення в системі доставки експортних та імпортних вантажів не можливі без паралельного розвитку НТП на транспорті, вплив якого на розвиток світової системи транспортування вантажів проявляється у створенні спеціалізованих транспортних засобів, призначених для перевезень, наприклад, швидкопсувних, небезпечних та негабаритних вантажів. З іншого боку, прагнення перевізників відповідати вимогам з боку представників попиту та впроваджувати досягнення НТП стали причиною розвитку тенденції до концентрації капіталу на світовому ринку транспортних послуг. Найбільш характерними процеси концентрації капіталу є для сигменту контейнерних перевезень, де «в руках двадцяти провідних контейнерних перевізників зосереджено 81% світового контейнерного флоту і 73% замовлених суден» [7, с. 33].

Висновки. Таким чином, інтернаціональний характер операцій з перевезення зовнішньоторговельних вантажів є об’єктивною причиною існування світового ринку транспортних послуг, особливості функціонування та тенденції розвитку якого належать до міжнародних детермінант транспортного забезпечення як окремої експортної чи імпортної операції, так і зовнішньої торгівлі окремої країни. Серед таких детермінант

Таблиця 1

Характеристика конкурентного середовища субринків світового ринку транспортних послуг [3, с. 264]

Субринок	Прояви монополізації	Озна конкуренції
Морського транспорту	судновласницькі або фрахтові конференції	між флотами країн світу
	суперконференції	між секціями світового фрахтового ринку
	пульні угоди	між судноплавними компаніями в межах однієї секці
	консоціуми	з боку власного флоту великих торгово-промислових компаній
Річкового транспорту	державна монополія	між судноплавними компаніями
	об'єднання судноплавних компаній	з боку залізничного транспорту
Повітряного транспорту	державне регулювання	між авіакомпаніями
	регулювання з боку міжнародних організацій у галузі авіатранспорту	між регулярними і чартерними авіаперевезеннями
	"джентельменські" угоди	між авіалініями
	картельні об'єднання	
	асоціації з регулювання обсягів наданих авіапослуг	
	асоціації по розподілу замовлень між авіакомпаніями-учасниками	
Залізничного транспорту	державна монополія	з боку інших видів транспорту
Трубопровідного транспорту	державна монополія	з боку залізничного, річкового та морського транспорту
Автомобільного транспорту	технічні та екологічні стандарти	між перевізниками

своєю значущістю вирізняється рівень конкуренції на світовому ринку транспортних послуг, зокрема на його субринках, який зумовлює варіювання розмірів тарифів та фрахтів у вантажоперевезеннях і у такий спосіб впливає на розмір транспортного складника у кінцевій ціні товарів. З іншого боку, зміни механізму функціонування світового ринку транспортних послуг є орієнтиром розвитку для транспортних ринків окремих країн, зацікавлених у підвищенні конкурентоспроможності національних перевізників.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко О. Состав поступления. Бизнес. 2012. № 11. С. 110–112.
2. Антимонопольные игры ЕС или "вторая жизнь" линейных конференций. Весь транспорт. 2015. № 5–6. С. 44–48.
3. Гуревич Г.Е., Лимонов Э.Л. Коммерческая эксплуатация морского судна: учебник. Москва: Транспорт, 2013. 264 с.
4. Коновалова Н.А. Международные транспортные. Москва: Транспорт, 2015. 279 с.
5. Плужников К.И. Особенности динамики международного рынка транспортных услуг в 2015 г. *Вестник транспорта*. 2016. № 4. С. 14–20.
6. Розподіл обсягів експорту-імпорту товарів за видами їх транспортування за 2018 рік. Держ. ком. статистики України / ред. О.Г. Осауленко. Київ, 2018. № 08/2-27/18. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення 12.09.2019).
7. Щербина В. Анализ мирового рынка контейнерного тоннажа Судоходство. 2017. № 12. С. 32–34.

References:

1. Andpushchenko O. (2012) Coctav poctuplenyya. Byznec.[Composition of the receipt. Business], no 11, pp. 110–112.
2. All transport (2015) Antymonopol′nye yhpy EC yly "vtopaya zhyzn′" lyneynyx konfepentsyy [Antimonopoly games EC or "second life" linear conferences], no 5–6, pp. 44–48.
3. Gurevich G.E., Limonov E.L. (2013) Kommepcheckaya ékcpluatatsyya mopckoho cudna [Commercial operation of a sea vessel] Moscow: Transport. (in Russian).
4. Konovalova N.A. (2015) Mezhdunapodnye tpancpoptnye [International transport] Moscow: Transport. (in Russian).
5. Pluzhnykov K.Y. (2015) Ocobennocty dynamyky mezhdunapodnoho pynka tpancpoptnyx ucluh [Features of the dynamics of the international market of transport services] Vectnyk tpancpopta no 4. pp. 14–20.
6. Osaulenko O.G. (2018) Rozpodil obcyahiv ekcpoptu-impoptu tovapiv za vydamy yix tpancpoptuvannya za 2018 pik [Post of stock pickup volumes with types of stock pickup for 2018] Depzh. kom. ctatyctyky Ukpayiny [Nation tatistical Committee of Ukraine], no 08/2-27/18. Available at: http://www.ukrstat.gov.ua/ (accessed 12 October 2019).
7. Shchebbina V. (2017) Analyz mypovoho pynka konteynepnoho tonnazha [Analysis of the world container tonnage market Shipping] Cudoxodctvo, no 12, pp. 32–34.

УДК 659.152:658

Кирилко Н.М.,
старший викладач кафедри менеджменту,
Київський національний університет технологій та дизайну

Kyrylko Natalia,
Senior Lecturer at the Department of Management
Kyiv National University Technology and Design

АЛГОРИТМ ПРОВЕДЕННЯ АНАЛІЗУ РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ВИСТАВКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА-ЕКСПОНЕНТА В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Кирилко Н.М. Алгоритм проведення аналізу результативності виставкової діяльності підприємства-експонента в контексті інноваційного розвитку. У статті висвітлені питання щодо аналізу результативності виставкової діяльності підприємства-експонента. Представлено алгоритм проведення аналізу результативності виставкової діяльності підприємства-експонента в контексті інноваційного розвитку. Виділено основні етапи алгоритму, а саме: розрахунок часткових показників у відповідності до етапів виставкової діяльності підприємства-експонента в контексті інноваційного розвитку, розрахунок комплексних показників, розрахунок інтегрального показника, визначення рівня інтегрального показника. Встановлено результати розрахунку рівня складових виставкової діяльності підприємств-експонентів, зокрема текстильної галузі. Зроблено висновки про напрями подальших досліджень щодо встановлення результативності та рівня взаємовпливу виставкової діяльності підприємств-експонентів в процесі інноваційного розвитку.

Ключові слова: виставкова діяльність, підприємство-експонент, аналіз результативності, рівень інноваційного розвитку, етапи аналізу результативності, часткові показники, комплексні показники, інтегральний показник.

Кирилко Н.М. Алгоритм проведения анализа результативности выставочной деятельности предприятия-экспонента в контексте инновационного развития. В статье рассмотрены вопросы анализа результативности выставочной деятельности предприятия-экспонента. Представлен алгоритм проведения анализа результативности выставочной деятельности предприятия-экспонента в контексте инновационного развития. Выделены основные этапы алгоритма, а именно: расчет частичных показателей в соответствии с этапами выставочной деятельности предприятия-экспонента в контексте инновационного развития, расчет комплексных показателей, расчет интегрального показателя, определение уровня интегрального показателя. Установлены результаты расчета уровня составляющих выставочной деятельности предприятий-экспонентов, в том числе текстильной отрасли. Сделаны выводы о направлениях дальнейших исследований по результативности и уровня взаимовлияния выставочной деятельности предприятий-экспонентов в процессе их инновационного развития.

Ключевые слова: выставочная деятельность, предприятие-экспонент, анализ результативности, уровень инновационного развития, этапы анализа результативности, частичные показатели, комплексные показатели, интегральный показатель.

Kyrylko Natalia. Algorithm of analysis of results of exhibition activity of the enterprise in the context of innovative development. The article deals with the analysis of the performance of the exhibition activity of the exhibiting company in the process of its innovative development. The algorithm of results analysis of exhibiting activity of the exhibitor company in the context of innovative development is presented. The basic stages of the algorithm are distinguished, namely: calculation of partial indicators in accordance with the stages of exhibition activity of the exhibitor enterprise in the context of innovative development, calculation of partial indicators, calculation of integral index, determination of the level of integral indicator. The main stages of the algorithm are distinguished, namely: calculation of partial indicators according to the stages of exhibition activity of the exhibiting enterprise in the context of innovative development, calculation of the integral index, determination of the level of the integral indicator. The results of the calculation of the level of components of the exhibition activity of the exhibiting enterprises, in particular the textile industry, have been established. To date, an algorithm for analyzing the performance of exhibitor activity in the context of innovative development has been developed. Accordingly, the existing methodological approaches to analyzing the performance of the exhibiting company are rather fragmented and require constant improvement, complexity and objectivity. The analyzing of results is often compared to the notion of efficiency, but it involves the question of the overall results of the exhibitor's participation in the exhibition and post-exhibition stages of participation in exhibition events and their evaluation. The evaluation of the results

is the determination of both qualitative and quantitative indicators that are calculated at each stage of the proposed algorithm. The systematization of these stages into a single algorithm covers the overall results of the exhibitor's exhibition activity in the process of its innovative development. Each of the proposed stages has its advantages and disadvantages, namely the stage of calculating comprehensive indicators. It can be emphasized that these stages of the algorithm are quite relevant in the current conditions of formation of innovative development of the exhibiting company. The conclusions made about the directions of research on the establishment of results and the level of mutual influence of the exhibition activity of the exhibiting companies in the process of innovative development make it possible to state the need for this algorithm for further realization.

Key words: exhibition activity, enterprise-exhibitor, performance analysis, level of innovative development, stages of performance analysis, partial indicators, complex indicators, integrated indicator.

Постановка проблеми. В сучасних умовах застосування виставкової діяльності є усталеним інструментом для просування нової продукції підприємством-експонентом та активізації його інноваційного розвитку.

Беручи участь в виставкових заходах, підприємство-експонент може оцінити макроекономічне середовище в короткі терміни і на певній території, оскільки є доступ до інформації від потенційних споживачів, конкурентів, постачальників, партнерів. Виставкова діяльність дозволяє отримувати реалістичні відгуки від цільової аудиторії, виявляти потреби споживачів в продукції, аналізувати особливі запити, таким чином орієнтуватися на зміни попиту.

Актуальність вивчення проблематики аналізу результативності виставкової діяльності підприємства-експонента в процесі інноваційного розвитку є достатньо важливою, тому що ступінь задоволеності експонентами участі у виставкових заходах визначає їх безпосередню неодноразову участь. Для учасників виставкового бізнесу актуальність різноманітних ділових зустрічей, конференцій, семінарів, майстер-класів, переговорів та інших заходів набуває особливого значення при інтеграції у виставкову сферу. Головною метою є забезпечення певної кількості та якості бізнес-контактів серед учасників виставкового бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення результативності виставкової діяльності підприємства наведені у працях вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: Н.В. Александрової, І.К. Філоненка [1], Ф.І. Гусєва, В.А. Прокудіна, А.Г. Салащенко [2], Я.Г. Критсотакиса [4], Л.В. Лукашової [5], Г.Т. П'ятницької [13, с. 26–33], Л.Е. Стровського [14], Ф.І. Шаркова [17] та ін. Слід зазначити, що всі дискусії вчених щодо сутності результативності виставкової діяльності зводяться до двох напрямів: по-перше, деякі розуміють це як ототожнення до поняття ефективності; по-друге, інші наголошують на її відмінності. Відповідно до проведених досліджень необхідно визначити сутність цих понять, які досить часто тлумачаться як рівноцінні.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – дослідити алгоритм проведення аналізу результативності виставкової діяльності підприємства-експонента в процесі інноваційної направленості; виділити основні етапи аналізу результативності виставкової діяльності підприємства-експонента і визначити основні рівні: інноваційного розвитку, економічної ефективності виставкової діяльності та взаємовпливу виставкової діяльності на інноваційний розвиток українських та зарубіжних підприємств-експонентів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Алгоритм проведення аналізу результативності ВД підприємства-експонента в контексті інноваційного розвитку складається з наступних етапів:

1 етап – розрахунок часткових показників у відповідності до етапів виставкової діяльності підприємства-експонента в контексті інноваційного розвитку.

На даному етапі проводиться розрахунок показників згідно запропонованих методичних положень до аналізу ролі виставкової діяльності у активізації інноваційних процесів підприємства-експонента, а саме: показники дослідження ринку виставкових послуг та інноваційної орієнтації підприємства-експонента, показники дослідження конкурентних переваг та кадрові ресурси; показники фінансового стану, ризикованості та ефективності реалізації інноваційних рішень підприємства-експонента.

2 етап – розрахунок комплексних показників. В процесі формування даного етапу розраховується наступний комплекс показників щодо визначення рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента, а саме: рівень матеріально-технічного забезпечення (МТЗ) інноваційного розвитку підприємства-експонента (ПЕ), який враховує матеріально-технічний стан та можливості оновлення обладнання для впровадження інновацій на підприємстві-експоненті; виробничо-збутовий потенціал ПЕ, що включає витрати на всю інноваційну виставкову продукцію та їх частку у загальному обсязі продукції; організаційно-управлінський рівень виробництва ПЕ враховує коефіцієнт забезпечення інтелектуальної власності та вартість ділової репутації; оцінювання фінансових ресурсів ПЕ враховує витрати від операційної діяльності та коефіцієнти: інноваційної місткості витрат, власних коштів і державної участі у фінансуванні інновацій; оцінювання науково-технічного та технологічного оновлення (НТТО) ПЕ, що включає капітальні витрати на науково-технічне і технологічне оновлення виробництва та технологій, коефіцієнт оновлення продукції, коефіцієнт ефективності НТТО, та питому вагу НТТО, доходи від інноваційної діяльності; трудовий потенціал інноваційного розвитку підприємства-експонента, який враховує частку персоналу задіяного в інноваційних проектах, витрати на зарплату спеціалістів НТР та частки заохочувальних виплат на стимулювання інноваційної діяльності; ринкові можливості підприємства-експонента щодо реалізації інноваційної виставкової продукції, де вираховується коефіцієнт ринкової новизни, витрати на інноваційну виставкову

продукцію та частка інноваційної продукції реалізованої за межі держави; оцінювання результативності від виставкової діяльності підприємства-експонента, де визначаються витрати на участь у ВЗ, коефіцієнт ефективності інноваційної діяльності, а також коефіцієнт прибутку від участі ПЕ у ВЗ.

3 етап – розрахунок інтегрального показника.

Для розрахунку рівня складових виставкової діяльності підприємства-експонента та інтегрального показника використовуємо метод інтегральної оцінки. При проведеному дослідженні пропонується використовувати кількісну шкалу в інтервалі від 1 до 5, виходячи з важливості показника та міри його впливу на результати оцінки рівня виставкової діяльності підприємств-експонентів.

Відповідно до застосування комплексного підходу методики оцінки інтегрального показника в контексті інноваційного розвитку підприємства-експонента необхідно визначити об'єкти оцінювання рівня інноваційного розвитку.

Формула рівня інноваційного розвитку може мати наступний вигляд:

$$П_{ІНТ} = \sum_{i=1}^{n} П_i / n_i, \text{ якщо } 0 \le П_{ІНТ} \le 1 \qquad (1)$$

де, $П_{ІНТ}$ – інтегральний показник рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента; n_i – кількість часткових показників визначається специфікою виставкової діяльності підприємства-експонента.

Для визначення рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента рекомендовано використовувати бальну оцінку елементів. Вона здійснюється за допомогою розробленої шкали балів кожного показника і коефіцієнта від 0 до 1, де низький рівень – 0 балів, середній рівень – 0,5 балів; високий – 1 бал.

За допомогою експертних оцінок шляхом розрахунку визначаються критерії оцінки значень показників промислових підприємств, відповідно до КВЕД-2010 за видом діяльності – текстильне виробництво та виробництво одягу переробної промисловості. На основі середньогалузевих нормативів і середніх показників для виду діяльності, які оцінюються за допомогою експертних оцінок та розрахунку визначаються критерії значень показників оцінювання інноваційного розвитку промислових підприємств. Для характеристики стану інноваційного розвитку промислових підприємств запропоновано наступну систему кількісних показників.

Матеріально-технічне забезпечення інноваційного розвитку підприємства-експонента характеризується такими оціночними показниками: 1) питома вага нового обладнання ($у_{но}$) в загальній вартості основних засобів виробничого призначення при показнику ↓0,2 – 0 балів; від 0,37 до 0,63 – 0, 5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; 2) коефіцієнт призначений для розробок та впровадження інновацій ($К_{ві}$) при ↓від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0, 5 балів; ↑ від 0,63 до 1–1 бал.

Виробничо-збутовий потенціал характеризується наступними показниками та інтервалами їх значень: частка інноваційної виставкової продукції у загальному обсязі продукції при показнику ↓від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0, 5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал.

Для визначення організаційно-управлінського рівня виробництва підприємства, яке приймає участь у виставкових заходах передбачено застосування таких коефіцієнтів: 1) коефіцієнт забезпеченості інтелектуальною власністю ($КЗ_{івл}$) якщо ↓від 0 до 0,2 – 0 балів; при показнику від 0,2 до 0,63 – 0, 5 балів; ↑від 0,63 до 1– 1 бал.

Оцінювання фінансових ресурсів відбувається наступним чином: 1) коефіцієнт інноваційної місткості витрат ($К_{імв}$) при значенні ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; 2) коефіцієнт власних коштів ($К_{вк}$), що спрямовані на розвиток інноваційної діяльності промислових підприємств, значення якого ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; при показнику від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑від 0,63 до 1 – 1 бал; 3) коефіцієнт державної участі у фінансуванні інновацій ($К_{дуі}$) при значенні ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0, 5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал.

Для оцінювання науково-технічного та технологічного оновлення використовується наступна система показників та їх інтервальних значень: питома вага на НТТО у загальних витратах промислових підприємств при значенні ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; коефіцієнт ефективності НТТО при значенні ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0, 5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал. У даній методиці охарактеризовано *трудовий потенціал інноваційного розвитку підприємства-експонента* за такими інтервалами: 1) коефіцієнт персоналу, який має науковий ступінь ($КП_{нст}$), значення менше 0,2 присвоюється 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; 2) частка персоналу, задіяного в інноваційних проектах при значенні ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; 3) середній рівень заробітної плати спеціалістів НТР ($ЗП_{нтр.сер.}$) щодо рівня заробітної плати по підприємству при умові ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑від 0,63 до 1 – 1 бал; 3) частка заохочувальних виплат працівникам для стимулювання інноваційної діяльності у загальних витратах на оплату праці при умові ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; 4) коефіцієнт освітнього рівня працівників ($К_{орп}$) при показнику ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; 5) коефіцієнт спеціалізації та підвищення кваліфікації щодо подальшої діяльності у виставкових заходах промислового підприємства ($К_{сп}$) при умові ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал.

Ринкові можливості підприємства-експонента щодо реалізації інноваційної виставкової продукції характеризуються наступними показниками: 1) коефіцієнт ринкової новизни ($К_{рн}$) при значенні ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0, 5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал; 2) частка інноваційної продукції реалізованої за межі України, якщо становить ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1 – 1 бал. *Оцінювання результативності від виставкової діяльності підприємства-експонента* (РВДПЕ): 1) коефіцієнт прибутку від участі у виставкових заходах ($К_{учвз}$) при значенні ↓ від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑0,63 до 1 – 1 бал; 2) коефіцієнт відносної ефективності інноваційної діяльності ($К_{веід}$) при значенні ↓від 0 до 0,2 – 0 балів; від 0,2 до 0,63 – 0,5 балів; ↑ від 0,63 до 1– 1 бал. Під час проведення комплексної системи оцінювання рівня інноваційного розвитку підприємства-експонента пропонується використовувати

інтегральний показник (ф. 2). Рівень інноваційного розвитку підприємства-експонента характеризується *(РІРПЕ)* групами показників, де кожній групі присвоюється певне значення вагового коефіцієнта, який визначається експертами.

$$РІРПЕ = \sum \begin{bmatrix} (ou_1 \times k_{ou1} + ...ou_n \times k_n)/n + (m_1 \times k_{m1} + ...m_n \times k_{mn})/n + \\ (vz_1 \times k_{vz1} + ...vz_n \times k_{vzn})/n + (fr_{pe1} \times k_{fr1} + ...fr_{hen} \times k_{frn})/n + \\ (nt_1 \times k_{nt1} + ...nt_n \times k_{ntn})/n + (tp_1 \times k_{tp1} + ...tp_n \times k_{tpn}/n) + \\ (pm_1 \times k_{pm1} + ...pm_n \times k_{pmn})/n \end{bmatrix} \quad (2)$$

Відповідно, групам складових інноваційного розвитку підприємства-експонента присвоюється наступні значення вагових коефіцієнтів: організаційно-управлінський рівень виробництва підприємства-експонента *ОУРВПЕ* – 0,121; *МТЗПЕ* – матеріально-технічне забезпечення підприємства-експонента – 0,124; *ВЗППЕ* – виробничо-збутовий потенціал підприємства-експонента – 0,125; *ФРПЕ* – фінансові ресурси підприємства-експонента – 0,133; *НТТОПЕ* – науково-технічне і технологічне оновлення підприємства-експонента – 0,132; *ТПІРПЕ* – трудовий потенціал інноваційного розвитку підприємства-експонента – 0,126; *РМПЕ* – ринкові можливості підприємства-експонента – 0,123. На підприємствах-експонентах за видом діяльності – текстильне виробництво та виробництво одягу було запропоновано впровадити застосування методики оцінки рівня інноваційного розвитку, а саме: ПАТ «Камвольно-суконної компанії «Чексіл», ПАТ «Володарки», ПРАТ «Гоголівській стрічкоткацькій фабриці», ПАТ «Мукачівській трикотажній фабриці «Мрія», та зарубіжних підприємств. Нижче представлено аналіз результативності виставкової діяльності досліджуваних підприємств-експонентів (табл. 1).

Дослідження результативності участі у виставкових заходах (ВЗ) ПЕ дозволяє виявити: *по-перше*, збільшення поінформованості про нову продукцію чи послуги; *по-друге*, налагодження нових ділових контактів, *по-третє*, зацікавлених потенційних споживачів та інвесторів; *по-четверте*, загальну кількість укладених контрактів.

Таблиця 1

Показники аналізу результативності виставкової діяльності досліджуваних підприємств-експонентів

Показники / Роки	Українські підприємства							
	ПАТ «Камвольно-суконна компанія «Чексіл»		ПАТ «Володарка»		ПРАТ «Гоголівська стрічко-ткацька фабрика»		ПАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія»	
	2017	2018	2017	2018	2017	2018	2017	2018
1. Витрати на участь у ВЗ, тис. грн. ($B_{уВЗ}$)	58,18	62,4	102,98	110,6	70,87	75,4	63,9	65,8
2. Коефіцієнт активності участі у ВЗ ($K_{ауВЗ}$)	0,53	0,68	0,79	0,82	0,7	0,77	0,64	0,73
3. Коефіцієнт пасивності участі у ВЗ ($K_{пасуВЗ}$)	0,47	0,32	0,21	0,28	0,3	0,23	0,36	0,27
4. Коефіцієнт рівня інноваційного розвитку ($K_{ІР}$)	0,69	0,704	0,562	0,595	0,587	0,598	0,58	0,601
5. Коефіцієнт інвестиційної привабливості ($K_{інр}$)	0,087	0,093	0,093	0,087	0,056	0,063	0,051	0,052
6. Коефіцієнт інформаційності ($K_{інф}$)	0,583	0,617	0,493	0,505	0,683	0,701	0,494	0,509
7. Коефіцієнт іміджу та ділової репутації ($K_{імж}$)	0,059	0,065	0,049	0,053	0,069	0,075	0,07	0,0703
8. Коефіцієнт результативності від участі у ВЗ ($K_{рез.ВЗ}$)	1,09	1,102	1,045	1,055	1,086	1,102	1,045	1,053

Зарубіжні підприємства						
Показники	**Mafatlal gujarat industries (Індія)**		**Saif Textile Mills Ltd (STM) (Пакистан)**		**Zorlu Textiles Group Текстильна компанія (Туреччина)**	
1. $B_{уВЗ}$, дол. США	2560	2785	1790	2200	2475	2830
2. $K_{ІР}$	0,69	0,73	0,620	0,690	0,800	0,810
3. $K_{інр}$	0,098	0,110	0,097	0,093	0,117	0,124
4. $K_{інф}$	0,723	0,696	0,734	0,763	0,811	0,854
5. $K_{імж}$	0,079	0,084	0,081	0,087	0,091	0,093
6. $K_{рез.ВЗ}$	1,122	1,13	1,112	1,13	1,161	1,171

Джерело: складено автором на основі [3; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12]

В той же час для отримання майбутніх додаткових надходжень в поствиставковий період необхідно проаналізувати наскільки ефективною була участь у ВЗ і який отриманий економічний ефект від участі підприємства-експонента у ВЗ:

$$П_{ІЕТО} = E_о + E_п + E_{ІНФ} + E_{ЗЕ} \quad (3)$$

де, $П_{ІЕТО}$ – показник інтегрального ефекту в технологічному оновленні на підприємстві-експоненті; $E_о$ – економічний ефект від участі у ВЗ;

Еп – поствиставковий економічний ефект, пов'язаний із зростанням додаткових доходів підприємства-експонента;

$E_{ІНФ}$ – ефект, що характеризує інформованість про запропонований новий продукт;

$E_{ЗЕ}$ – ефект, від зовнішньоекономічної діяльності з урахуванням участі підприємства-експонента у ВЗ за межами країни.

Варто зазначити, що для визначення майбутніх додаткових надходжень підприємства-експонента запропоновано показник розрахунку майбутнього прибутку, який буде отриманий в поствиставковий період (*МПВЗ*) за рахунок кількості укладених контрактів ($КУКп_{вз}$) та їх вартості ($В_{у\ контр.}$).

$$МПВЗ = КУКп_{вз} \cdot В_{у\ контр.} \quad (3.1)$$

Отже, узагальнюючи існуючі у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі надбання, слід наголосити, що найбільш повно щодо пояснення аналізу виставкової діяльності підходить саме комплексний підхід.

Зведені результати розрахунку рівня складових виставкової діяльності підприємств-експонентів та інтегральних показників представлені у табл. 2.

Для оцінки вищенаведених показників пропонується використовувати універсальний показник – функцію бажаності Е.К. Харрінгтона [13, с. 494-498], тому що вона є кількісним та універсальним показником якості досліджуваного об'єкта.

Відповідно, якщо кількісну шкалу в інтервалі від 1 до 5 трансформувати до шкали бажаності, то відповідно отримаємо, що 5 балів – дуже добре, а 0 – дуже погано. Дані проведених перетворень розрахунків заносимо у табл. 3.

Таким чином можна зробити висновок, що за рівнем інноваційного розвитку у 2018 році найкращі показники у ПАТ «Володарки» дорівнюють – 0,824 це означає за шкалою бажаності – дуже добре. За рівнем економічної ефективності виставкової діяльності ПРАТ «Гоголівська стрічкоткацька фабрика» посідає перше місце і показник складає – 0,814, що дозволяє стверджувати про високий рівень, але підприємство має згідно проведеного аналізу самий низький показник рівня інноваційного розвитку на ПРАТ «Гоголівській стрічкоткацькій фабриці» – 0,692 в порівнянні до інших підприємств-експонентів. Необхідно підвищувати рівень інноваційної культури підприємства за рахунок впровадження нових ідей та інноваційних рішень, науково-технічного та технологічного оновлення підприємства. За рівнем взаємовпливу виставкової діяльності на інноваційний розвиток підприємства-експонента показники підприємств, що аналізуються майже однакові окрім ПАТ «Камвольно-суконна компанія «Чексіл», де показник найнижчий – 0,77. Серед іноземних підприємств найвищий у Mafatlal gujarat industries – 0,955, що майже дорівнює 1.

4 етап – визначення рівня інтегрального показника.

Отже, зважаючи на необхідність кількісної оцінки досягнутого та перспективного рівня інноваційної активності підприємства-експонента, з одного боку, та відсутність комплексного системного підходу до такої оцінки – з іншого, – пропонуємо для розрахунку інтегрального показника рівня інноваційної активності підприємства-експонента використати підхід, запропонований Р.А. Фатхтудіновим для визначення оцінки його конкурентного статусу [15].

Таблиця 2

Результати розрахунку рівня складових виставкової діяльності підприємств-експонентів за період 2017-2018 рр.

Роки	Назва підприємств-експонентів						
	ПАТ «Камвольно-суконна компанія «Чексіл»	ПАТ «Володарка»	ПРАТ «Гоголівська стрічкоткацька фабрика»	ПАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія»	Mafatlal gujarat industries	Saif Textile Mills Ltd (STM)	Zorlu Textiles Group
І. Рівень інноваційного розвитку (РІР)							
2017	3,88	3,89	3,45	3,48	3,19	3,09	3,16
2018	**4,01**	**4,12**	**3,46**	**3,6**	**2,8**	**2,83**	**3,16**
ІІ. Рівень економічної ефективності виставкової діяльності (РЕЕВДПЕ)							
2017	3,72	3,75	3,87	3,43	3,22	3,09	2,98
2018	**3,78**	**3,8**	**4,07**	**3,71**	**3,05**	**3,43**	**3,9**
ІІІ. Рівень взаємовпливу виставкової діяльності на інноваційний розвиток підприємства-експонента (РВВДІРПЕ)							
2017	3,95	3,5	3,8	3,3	3,3	3,36	3,6
2018	**4,0**	**4,0**	**4,0**	**3,85**	**3,82**	**3,6**	**3,79**

Джерело: складено автором на основі [3; 6-12]

Таблиця 3

Результати розрахунку рівня складових виставкової діяльності підприємств-експонентів за 2018 рік за шкалою бажаності

Назва підприємства	Рівні складових виставкової діяльності підприємств-експонентів		
	РІР	**РЕЕВДПЕ**	**РВВДІРПЕ**
ПАТ «Мукачівська трикотажна фабрика «Мрія»	0,72	0,742	0,8
ПРАТ «Гоголівська стрічкоткацька фабрика»	0,692	0,814	0,8
ПАТ «Володарка»	0,824	0,76	0,8
ПАТ «Камвольно-суконна компанія «Чексіл»	0,802	0,756	0,77
Mafatlal gujarat industries *(Індія)*	0, 349	0,43	0,955
Saif Textile Mills Ltd (STM) *(Пакистан)*	0,353	0,49	0,94
Zorlu Textiles Group Текстильна компанія *(Туреччина)*	0,395	0,55	0,95

Джерело: систематизовано автором на основі [3; 6-12]

$$K_{впл.} = \frac{0,2 \cdot I_{нк} + 0,2 \cdot I_{тз} + 0,3 I_{пок} + 0,1 \cdot I_{пост} + 0,2 \cdot I_{к}}{n}, \quad (4)$$

$K_{впл}$ – коефіцієнт впливу конкурентних переваг ПЕ;

$I_{нк}$ – сила впливу проникнення нових конкурентів;

$I_{тз-}$ – сила впливу товарів-замінників;

$I_{пок}$ – сила впливу потенційних споживачів;

$I_{пост}$ – сила впливу постачальників;

$I_{к}$ – інтенсивність конкуренції між підприємствами-експонентами;

n – кількість конкурентних сил, що діють під час виставкових заходів (ВЗ).

Висновки. Таким чином, дослідження результативності виставкової діяльності підприємства-експонента в процесі інноваційної направленості полягає у складанні алгоритму його проведення та визначенні рівнів складових виставкової діяльності підприємств-експонентів за інноваційним спрямуванням. В процесі аналізу результативності щодо участі у виставковій діяльності підприємства-експонента визначено рівень успішності застосування виставкових заходів в просуванні високотехнологічної продукції підприємства-експонента. При участі у виставкових заходах, зокрема інноваційної направленості концентрація зусиль підприємства-експонента щодо аналізу загальної результативності зосереджена: по-перше, на виявлення кількості презентованої інноваційної продукції, якою зацікавились потенційні споживачі; по-друге, на ознайомлення з новими ідеями, по-третє, на модернізації виробництва та обладнання; по-четверте, на кількості укладених контрактів; по-п'яте, знаходження партнерів.

Виставкова діяльність є результативним каналом просування в умовах конкурентної боротьби серед підприємств-експонентів.

Список використаних джерел:

1. Александрова Н. В., Филоненко И.К. Выставочный менеджмент: стратегия управления и маркетинговые коммуникации. Москва : РИА «ПРОЭКСПО», 2006. 384 с.
2. Гусев Е. Б., Прокудин В. А., Салащенко А. Г. Выставочная деятельность в России и за рубежом: учебно-метод. Пособие. Москва : торг. корп. «Дашков и К», 2005, 516 с.
3. Кирилко Н.М. Управління прийняттям рішення щодо участі у виставкових заходах підприємств легкої промисловості на базі застосування методу «decision tree». *Інноваційна економіка*. 2015 Вип. 5 [50] 2015, С. 144-152.
4. Критсотакис Л. Г. Торговые выставки и ярмарки. Техника участия и коммуникации. Москва : Ось-89, 1997. 224 с.
5. Лукашова Л. В. Організація виставкової діяльності: навчальний посібник. Київ: КНТЕУ, 2009. 272 с.
6. Офіційний сайт ПАТ «Камвольно-суконної компанії «Чексіл» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://kamvolnosukonna-kompaniya-cheksil.business-guide.com.ua/
7. Офіційний сайт ПАТ«Володарки». URL: http://volodarka.com/ua (дата звернення 12.09.2019).
8. Офіційний сайт ПРАТ «Гоголівської стрічкоткацької фабрики» URL: http://gstf.com.ua (дата звернення 12.09.2019).
9. Офіційний сайт ПАТ «Мукачівської трикотажної фабрики «Мрія» URL: http://www.mriya.pat.ua (дата звернення 12.09.2019).
10. Офіційний сайт Mafatlal gujarat industries: URL: http://www.mafatlalgujarat.com (дата звернення 26.09.2019).
11. Офіційний сайт Saif Textile Mills Ltd (STM) URL: http://saiftextile.com/slider/saif-textile-mills (дата звернення 26.09.2019).
12. Офіційний сайт Zorlu Textiles Group URL: https://zorlu.com.mk (дата звернення 26.09.2019).
13. П'ятницька Г. Т. Вплив виставкової діяльності на соціально-економічний розвиток регіону *Економіка і регіон*, 2011. № 3 (30). С. 26-33.
14. Стровский Л. Е., Фролова Е. Д., Стровский Д. Л. Основы выставочно-ярмарочной деятельности : учебное пособие. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 288 с.
15. Фатхутдинов Р. А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент. Москва: Издательско-книготорговый центр "Маркетинг", 2012. 882 с.
16. Harrington E.C. The Desirability Function. Industrial Quality Control. –1965. April. pp. 494 – 498.
17. Шарков Ф. И. Выставочный коммуникационный менеджмент (управление выставочными коммуникациями). Москва : Альфа-Пресс. 2006. 256 с.

References:

1. Aleksandrova N. V., Fylonenko Y.K. (2006) Vыstavochnыi menedzhment: stratehyia upravlenyia y marketynhovыe kommunykatsyy. [Exhibition management: management strategy and marketing communications] Moskva: RIA "PROEXPO" (in Russian).

2. Gusev E. B., Prokudin, A. G. Salashhenko (2005) Vy`stavochnaya deyatel`nost` v Rossii i za rubezhom [Exhibition activities in Russia and abroad]: uchebno-metod. posobie. Moskva: Izd. torg. korp. Dashkov i K (in Russian).

3. Kyrylko N.M. (2015) Upravli`nnya prijnyattyam ri`shennya shhodo uchasti` u vistavkovikh zakhodakh pi`dpriyemstv legkoyi promislovosti` na bazi` zastosuvannya metodu decision tree [Managing the decision to participate in exhibitions of light industry on the based on the method decision tree]. *Innovative economy.* Vol. 5 [50], pp. 144-152.

4. Krytsotakys L. G. (1997) Torgovy`e vy`stavki i yarmarki. Tekhnika uchastiya i kommunikaczii. [Trade shows and fairs. Technique of participation and communication] Moskva: Os`-89 (in Russian).

5. Lukashova L. V. (2009) Organi`zaczi`ya vistavkovoyi di`yal`nosti [Organization of exhibition activities]: Kyiv: KNTEU.

6. Official site of PJSC Cheksil worsted-textile company – URL https://kamvolnosukonna-kompaniya-cheksil.business-guide.com.ua/ (accessed on 12.09.2019).

7. Official site of Volodarka PJSC. URL http://volodarka.com/en. (accessed on 12.09.2019).

8. Official site of PJSC Gogol Ribbon Factory. URL http://gstf.com.ua (accessed on 12.09.2019).

9. Official site of PJSC Mukachevo Knitwear Factory Mriya. URL http://www.mriya.pat.ua. (accessed on 12.09.2019).

10. Official site of Mafatlal gujarat industries. URL http://www.mafatlalgujarat.com (accessed on 26.09.2019).

11. Official site of Saif Textile Mills Ltd. URL http://saiftextile.com/slider/saif-textile-mills (accessed on 26.09.2019).

12. Official site of Zorlu Textiles Group. URL https://zorlu.com.mk (accessed on 26.09.2019).

13. P'yatnicz`ka G. T. (2011) Vpliv vistavkovoyi di`yal`nosti` na soczi`al`no-ekonomi`chnij rozvitok regi`onu [Impact of exhibition activity on the socio-economic development of the region] Economy and region vol. 3 (30), pp. 26-33.

14. Strovskij L. E., Frolova E. D., Strovskij D. L. (2012) Osnovy` vy`stavochno-yarmarochnoj deyatel`nosti : ucheb. posob. dlya vuzov [Fundamentals of exhibition and fair activities]. Moskva: YuNITI-DANA (in Russian).

15. Fatkhutdinov R. A. (2012) Konkurentosposobnost` organizaczii v usloviyakh krizisa: e`konomika, marketing, menedzhment [Competitiveness of the organization in a crisis: economy, marketing, management]. Moskva : Izdatel`sko-knigotorgovy`j czentr Marketing (in Russian).

16. Harrington E.C. (1965) The Desirability Function. Industrial Quality Control. April, pp. 494 -498.

17. Sharkov F. I. (2006) Vy`stavochny`j kommunikaczionny`j menedzhment (upravlenie vy`stavochny`mi kommunikaczi-yami) [Exhibition Communication Management (Exhibition Communications Management)]. Moskva : Alfa-Press (in Russian).

УДК 338.931

Клюс Ю.І.
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

Klius Yuliia,
Doctor of Economics, Professor,
Head of Accounting and Taxation Department,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Клюс Ю.І. Удосконалення підходів до оцінювання економічної стійкості промислових підприємств. У статті проведено аналіз підходів вітчизняних та закордонних вчених до визначення поняття економічної стійкості, обґрунтовано необхідність оцінювання економічної стійкості промислових підприємств; розглянуто наявні підходи до оцінювання економічної стійкості промислових підприємств, визначено їхні недоліки. Розроблено систему коефіцієнтів як обґрунтовану базу оцінювання економічної стійкості і перспектив промислового підприємства (розрахунок показників рентабельності, ефективності, потенціального зростання, самофінансування), розглянуто їхні позитивні сторони та недоліки. Визначено етапи проведення аналізу економічної стійкості: встановлення цілей та засобів їх досягнення, дослідження активів з погляду економічної рентабельності, з одного боку, і результату господарської діяльності – з іншого; аналіз фінансових показників із погляду ефекту важеля та результату фінансової діяльності; синтез результатів аналізу та розроблення висновків щодо досягнення потенційних можливостей підприємства та ступеня стійкості підприємства. Запропоновано включення до оцінки економічної стійкості промислового підприємства інноваційного складника

Ключові слова: економічна стійкість, аналіз, оцінка, доцільність, розмаїття підходів, інновація, інноваційна діяльність.

Клюс Ю.И. Усовершенствование подходов к оценке экономической устойчивости промышленных предприятий. В статье проведен анализ подходов отечественных и зарубежных ученых к определению понятия экономической устойчивости, обоснована необходимость оценки экономической устойчивости промышленных предприятий; рассмотрены существующие подходы к оценке экономической устойчивости промышленных предприятий, определены их недостатки. Разработана система коэффициентов как база оценки экономической устойчивости и перспектив промышленного предприятия (расчет показателей рентабельности, эффективности, потенциального роста, самофинансирование), рассмотрены их положительные стороны и недостатки. Определены этапы проведения анализа экономической устойчивости: установление целей и средств их достижения, исследование активов с точки зрения экономической рентабельности, с одной стороны, и результата хозяйственной деятельности – с другой; анализ финансовых показателей с точки зрения эффекта рычага и результата финансовой деятельности; синтез результатов анализа и разработка выводов по достижению потенциальных возможностей предприятия и степени устойчивости предприятия. Предложено включение в оценки экономической устойчивости промышленного предприятия инновационной составляющей.

Ключевые слова: экономическая устойчивость, анализ, оценка, целесообразность, многообразие подходов, инновация, инновационная деятельность.

Klius Yuliia. Improvement of the approaches for estimating economic sustainability of industrial enterprises. This article analyzes the approaches of domestic and foreign scientists to the definition of the concept of economic stability, substantiates the need to evaluate the economic stability of industrial enterprises; existing approaches to the estimation of economic stability of industrial enterprises are considered, their disadvantages are defined. The system of coefficients is developed as a grounded basis for evaluating the economic stability and prospects of an industrial enterprise (calculation of profitability, efficiency, potential growth, self-financing), and their advantages and disadvantages are considered. The stages of carrying out the analysis of economic stability are defined: setting goals and means of their achievement, research of assets in terms of economic profitability, on the one hand, and the result of economic activity, on the other; analysis of financial indicators in terms of leverage effect and financial performance; synthesis of analysis results and development of conclusions on the achievement and potential of the enterprise and the degree of sustainability of the enterprise. It is suggested to include in the assessment of economic

stability of an industrial enterprise an innovative component that will have a positive impact on the sustainability of the enterprise (the use of new technologies allows to improve the quality or properties of products produced, which will affect its competitiveness, which, in turn, is inextricably linked with the sustainability of the enterprise innovative management and marketing methods lead to more efficient use of available resources, which can reduce costs; and combining factors that affect sustainability will maximize their positive impact and reduce negative impact; continuous modernization of production and business operations based on an innovative development model will enable the company to respond quickly to competitors' innovations and thus maintain its performance at a given level, and therefore maintain their sustainability, continuous research and development contributes to the further forecasting and development of innovation; continuous and successful implementation of innovative projects gives the enterprise the image of flexible and innovative, which is an integral part of the competitiveness of firms, and thus influences the maintenance of its economic stability.

Key words: economic sustainability, analysis, evaluation, feasibility, diversity of approaches, innovation, innovation.

Постановка проблеми. В умовах високої нестабільності і динамічності факторів зовнішнього середовища, посилення конкуренції на цільових ринках особливого значення набуває здатність підприємств швидко адаптуватися до цих умов. Одними з найбільш ефективних механізмів управління підприємствами, що дають змогу адекватно реагувати на швидко мінливі ринкові умови, знижувати ризики фінансово-господарської діяльності підприємств, забезпечити їхній збалансований розвиток і довгострокову конкурентоспроможність, є механізми, що базуються на використанні концепції сталого розвитку. Тому оцінка діяльності підприємства починається з аналізу фінансового стану та економічних результатів його діяльності. За результатами такого аналізу можна дійти висновків про економічну стійкість підприємства та доцільність подальшої співпраці з ним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі не склалося чіткого визначення поняття «економічна стійкість», а також висловлюються різні думки про набір показників, що дають змогу її визначити. Ці обставини зумовили певний науковий інтерес до дослідження цієї проблеми. Зокрема, багатьом аспектам цієї проблеми присвячені роботи В.Д. Іванова, І.Н. Омельченка, Б.А. Райсберга, Ю.Б. Рубіна, О.І. Волкова, В.Н. Семенова, А.І. Кузнецова і інших. У процесі дослідження проблем оцінки економічної стійкості нами були також вивчені праці С.Н. Анохіна, О.В. Арефєвої, В.В. Ковальова, М.Н. Крейніної, А.І. Наумова, О.А. Поліщука, Г.В. Савіцкої, Р.С. Сайфуліна, Е.С. Стоянової.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз наявних підходів до оцінки економічної стійкості промислових підприємств, визначення переваг та недоліків цих підходів та пропонування напрямів їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У роботі розглянуто три різних підходи до аналізу економічної стійкості в умовах ринкової економіки. Усі ці підходи передбачають використання річних форм сучасної статистичної та фінансової звітності підприємства. Перший підхід є класичним, побудованим на аналізі фінансового стану підприємства.

Другий підхід спрощений, його перевагою є використання відносно невеликої кількості змінних, що можуть бути визначені на підставі інформації публічної річної звітності.

Третій підхід – найбільш повний та універсальний, заснований на моделях аналізу, які використовують в аудиті.

Усі ці підходи до оцінки економічної стійкості ґрунтуються на аналізі фінансового стану підприємства.

За першого підходу, в основу якого покладено методику, що розроблена В.В. Ковальовим [7], аналіз здійснюють у такій послідовності:

– попередній;
– фінансової стійкості;
– ліквідності балансу;
– фінансових коефіцієнтів;
– фінансових результатів;
– коефіцієнтів рентабельності і ділової активності.

В основу другого підходу покладено припущення про те, що споживача інформації цікавлять питання рентабельності, ефективності, потенційного зростання і фінансової стабільності.

Обґрунтованою базою оцінки економічної стійкості і перспектив підприємства за такого підходу є відносно невелике число ключових коефіцієнтів, які характеризують чотири важливі сфери:

1. Чи є підприємство рентабельним?
2. Чи ефективна його діяльність?
3. Чи можливе зростання в майбутньому?

В основу аналізу покладено 10 коефіцієнтів. Такий підхід має ту перевагу, що він узгоджений з методами складання фінансової звітності, що рекомендовані комісією ЄС, та використовує концепції, аналогічні концепціям макроекономічного обліку, що дає змогу розглядати компанію з погляду економічних реалій.

Коефіцієнти, що рекомендовані Європейською федерацією фінансових аналітиків для оцінки економічної стійкості, згруповані в таблиці 1.

Недоліком підходу є відсутність деяких елементів, що можуть мати особливий інтерес. Наприклад, потенційний кредитор може висловити бажання проаналізувати періоди погашення кредиторської або дебіторської заборгованості, акціонери можуть виявить цікавість до зіставлення значень коефіцієнта “ціна/дохід на акцію”. Проте під час включення в аналіз додаткових змінних слід переконатися, що дані різних підприємств приведені в однаковій оцінці і під час їх відбору застосовувалися одні і ті самі методи.

Третій підхід заснований на моделях аналізу, які максимально пристосовані до чинної системи обліку і звітності. Аналіз економічної стійкості здійснюють за такими етапами:

Етап 1. Встановлення цілей та засобів їх досягнення.

Етап 2. Дослідження активів із погляду економічної рентабельності, з одного боку, і результату господарської діяльності – з іншого.

Етап 3. Аналіз фінансових показників з погляду ефекту важеля та результату фінансової діяльності.

Таблиця 1

Показники аналізу економічної стійкості

№ з/п	Умовне визначення	Алгоритм розрахунку	Рекомендоване значення
1. Показники рентабельності			
1.1	К1	К1 = (операційні витрати - амортизація) / оборот і інші торгові доходи	Зменшення значення
1.2	К2	К2 = (валовий прибуток від основної діяльності + + амортизація) / додана вартість	Збільшення значення
2. Показники ефективності			
2.1	П1	П1 = додана вартість / чисельності працівників	Збільшення порівняно з іншими підприємствами
2.2	П2	П2 = додана вартість / заробітна платня і додаткові пільги	Високе значення порівняно з трудовими витратами
2.3	П3	П3 = заробітна платня і додаткові пільги / середня чисельність працівників	Високе значення заробітної платні та доданої вартості
3. Показники потенційного зростання			
3.1	З1	З1 = капітальні витрати / додана вартість	Високе значення
3.2	З2	З2 = капітальні витрати / чисельність працівників	Високе значення
4. Показники самофінансування			
4.1	І1	І1 = дохід, що самофінансується / сума коштів, що поступили з фінансових джерел	Високе значення
4.2	І2	І2 = дохід, що самофінансується / додана вартість	Високе значення
4.3	І3	І3 = дохід, що самофінансується, в незмінних цінах / середньоспісочна чисельність працівників	Високе значення

Етап 4. Синтез результатів аналізу та розроблення висновків щодо:

– досягнення і потенційних можливостей підприємства;

– ступеня стійкості підприємства.

Розглянуті підходи до оцінки економічної стійкості підприємства з погляду його фінансових позицій пов'язані з тим, що фінансові показники їх автори вважають найвищим проявом економічної стійкості підприємства. Поза сумнівом, аналіз структури балансу і розрахунок основних фінансових коефіцієнтів є найпростішим методом оцінки економічної стійкості. Проте, на нашу думку, ці підходи не в змозі виявити і пояснити механізми підтримки стійкості, засновані на неформальних, позаінституціональних відносинах. Розглянемо, як інші вчені підходять до процедури оцінки економічної стійкості.

Перелік структурних складників та показників, які можуть використовуватися для оцінки економічної стійкості підприємств, є досить великим. Результати аналізу думки вчених із приводу цього питання зведено у таблиці 2.

Проведений аналіз свідчить про багатогранність поглядів дослідників щодо структурних складників економічної стійкості підприємства, які необхідно враховувати під час її оцінки.

Всі вищеописані підходи пропонують різні системи показників, які враховують під час комплексної оцінки економічної стійкості. Проте, незважаючи на зростаючу роль науково-технічного фактора в діяльності підприємств, у жодному підході не було виділено окремо інноваційний складник, який дасть змогу оцінити інноваційну привабливість підприємства.

Вплив інновацій на стійкість підприємства може бути виражено в такому:

– використання нових технологій дає змогу вдосконалити якість або властивості продукції, яка виробляється, що позначиться на її конкурентоспроможності, яка нерозривно пов'язана із стійкістю підприємства;

– інноваційні методи менеджменту і маркетингу приводять до більш раціонального використання наявних ресурсів, що може вплинути на зниження витрат;

– ефективне використання і комбінування факторів, які впливають на стійкість, дасть змогу максимізувати їхню позитивну дію і знизити негативний вплив;

– безперервна модернізація виробництва і ведення бізнесу на основі інноваційної моделі розвитку дасть змогу підприємству швидко реагувати на нововведення конкурентів і, таким чином, підтримувати свої показники на заданому рівні, а отже, зберігати свою стійкість;

– постійні дослідження і розробки сприяють подальшому прогнозуванню і розвитку інновацій;

– постійна й успішна реалізація інноваційних проектів додає підприємству іміджу гнучкого й інноваційного, що є складовою частиною конкурентоспроможності фірм, і таким чином впливає на підтримку його економічної стійкості.

Висновки з проведеного дослідження. Удосконалення наявних підходів до оцінки економічної стійкості промислового підприємства шляхом включення до них інноваційного складника є доцільним і перспективним. Це дасть змогу всебічно характеризувати діяльність підприємства, виявити наявні недоліки в його діяльності та розробити рекомендації до подальшого його існування.

Оскільки всі використовувані підходи не позбавлені недоліків, подальше дослідження економічної стійкості з урахуванням її інноваційного складника видається доцільним.

Таблиця 2

Аналіз підходів до оцінки економічної стійкості підприємства [3]

Автор	Складники економічної стійкості, що аналізуються
Анохін С.Н.	Управлінська стійкість, виробнича стійкість, фінансова стійкість, соціальна стійкість, стійкість ділової активності, стійкість рентабельності
Ареф'єва О.В., Городянська Д.М.	Фінансова стійкість, виробнича стійкість, кадрова стійкість, маркетингова стійкість, інвестиційна стійкість. Всі ці складники утворюють шосту – інтегральну – економічну стійкість підприємства.
Брянцева І.В.	Виробничо-технічна стійкість (стійкість техніко-технологічного рівня, стійкість кадрового складу, стійкість рівня організації виробництва); фінансово-економічна стійкість (фінансова стійкість, стійкість ділової активності, стійкість рівня рентабельності)
Єзерська С.Г.	Виробничий складник (кадровий, матеріальний), фінансово-економічний складник (маркетинговий, фінансовий)
Зайцев О.Н.	Техніко-технологічна стійкість, соціальна стійкість, організаційна стійкість, фінансово-економічна стійкість
Іванов В.Д.	Зовнішній складник внутрішній складник (фінансово-економічний, виробничо-економічний, організаційно-економічний)
Кондратьєва Є.В.	Показники техніко-організаційного рівня (вихідних умов діяльності)підприємства; показники використання трудових ресурсів; показники використання виробничих фондів; показники використання оборотних засобів підприємства; показники виробництва й реалізації продукції (робіт, послуг); показники собівартості продукції (робіт, послуг); показники прибутку й рентабельності.
Поліщук О.А.	Виробнича стійкість, ресурсна стійкість, фінансова стійкість, ринкова стійкість, інтерфейсна стійкість, соціальна стійкість, екологічна стійкість
Стоянов Є.А., Стоянова О.С.	Економічна стійкість: рентабельність власних засобів, запас фінансової стійкості, ефект фінансового важеля, плече фінансового важеля, коефіцієнти маневрування власних засобів, накопичення амортизації, фінансова незалежність, довготривале залучення позикових засобів, реальна вартість основних і матеріальних оборотних засобів, покриття інвестицій та ін.

Список використаних джерел:

1. Харів П.С. Інноваційна діяльність підприємства та економічна оцінка інноваційних процесів. Тернопіль, 2003. 326 с.

2. Бузько І.Р., Вартанова О.В., Голубченко Г.О. Стратегічне управління інноваціями та інноваційна діяльність підприємства: монографія. Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2002. 176 с.

3. Гнилянська Л.Й. Сучасні проблеми впровадження інновацій та шляхи їх подолання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 3. С. 32–39.

4. Безус А.М., Шафранова К.В. Розвиток підприємств малого бізнесу в Україні. *Вісник Київського національного університету техно'логій та дизайну. Економічні науки*. 2016. № 3 (99). С. 7–17.

5. Безус П.І., Безус А.М. Фактори впливу на формування та реалізацію інноваційної стратегії підприємства. *Науковий вісник. Сер. «Економіка»*. 2014. Вип. 1. С. 61–69.

6. Микитюк П.П., Сенів Б.Г. Інноваційна діяльність: навчальний посібник Київ : Центр навч. літ. 2009. 320 с.

References:

1. Khariv P.S. (2003), Innovatsiyna diyalnist pid'pryyemstva ta ekonomichna otsinka innovatsiynykhprotsesiv [Innovative activity of the enterprise and economic evaluation of innovative processes]. Ternopil: Ekonomichna dumka. (in Ukraine).

2. Buzko I.P., Vartanova O.V., Golubchenko G.O.(2002), Stratehichne upravlinnya innovatsiyamy tainnovatsiyna diyalnist pidpryyemstva: monohrafiya [Strategic management of innovations and innovative activity of the enterprise: monograph]. Lugansk: Vyd'vo SNU im. V. Dalya. (in Ukraine).

3. Gnilyanskaya L.Y. (2011). Suchasni problemi vprovadzhennya innovacij ta shlyahi yih podolannya [Modern problems of introduction of innovations and ways of their overcoming]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny*, vol. 1, no 3, pp. 32–39.

4. Bezus A.M., Shafranova K.V. (2016). Rozvitok pidpriyemstv malogo biznesu v Ukrayini [Development of Small Business Enterprises in Ukraine], *Visnyk Kyyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohiyta dyzaynu. Ekonomichni nauky*, vol. 3 (99), pp. 7–17.

5. Bezus P.I., Bezus A.M. (2014), Faktori vplivu na formuvannya ta realizaciyu innovacijnoyi strategiyi pidpriyemstva [Factors influencing the formation and implementation of theenterprise's innovative strategy], *Naukovyy visnyk. Seriya «Ekonomika»*, vol. 1, pp. 61–69.

6. Mikitiuk P.P., Senov, B.G. (2009), Innovatsiyna diyalnist: navch. posib. [Innovative activity: teaching manual], Kyiv, Tsentr navch. lit. (in Ukraine).

УДК 330:339.9:658.14

Лемберг А.Г.,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, підприємництва
та управління підприємствами,
*Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара*

Попова О.М.,
магістр,
*Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара*

Lemberg Anna,
Ph.D, Associate Professor of Economics,
Entrepreneurship and Enterprise Management,
Oles Honchar Dnipro National University

Popova Alexandra,
Master,
Oles Honchar Dnipro National University

ОПЕРАЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ОБОРОТНИМИ КОШТАМИ ВИРОБНИЧИХ ПІДПРИЄМСТВ: АСПЕКТ БЮДЖЕТУВАННЯ

Лемберг А.Г., Попова О.М. Операційне управління оборотними коштами виробничих підприємств: аспект бюджетування. У статті розглянуто теоретичні передумови до побудови операційного управління оборотними коштами на основі їх бюджетування як результат пошуку кращого варіанту вирішення питання у забезпеченні матеріально-фінансовими ресурсами виробничих підприємств. Обґрунтовано економічну сутність, змістовність і основний мотив впровадження бюджетування, який пов'язує матеріальні та фінансові потоки з наданням можливості проведення контрольної функції їхнього руху й оперативного моніторингу виробничих ситуацій. Розкрито роль і практичне значення бюджетного механізму, заснованого на збалансуванні потреб і можливостей у забезпеченні ефективної діяльності виробничого підприємства, що дасть змогу загалом підвищити рівень управлінського механізму, привести його до реалізації наукових підходів ефективного використання тих елементів оборотних коштів, від яких залежить весь майбутній процес усієї операційної діяльності.

Ключові слова: оборотні кошти, бюджетування, моніторинг, сфера обігу, операційні бюджети, сегмент бюджетування.

Лемберг А.Г., Попова А.Н. Операционное управление оборотными средствами производственных предприятий: аспект бюджетирования. В статье рассмотрены теоретические предпосылки к построению операционного управлении оборотными средствами на основе их бюджетирования как результат поиска лучшего варианта решения вопроса в обеспечении материально-финансовыми ресурсами производственных предприятий. Обоснована экономическая сущность, содержательность и основной мотив внедрения бюджетирования, который связывает материальные и финансовые потоки с предоставлением возможности проведения контрольной функции их движения и оперативного мониторинга производственных ситуаций. Раскрыта роль и практическое значение бюджетного механизма, основанного на сбалансировании потребностей и возможностей в обеспечении эффективной деятельности производственного предприятия, что позволит в целом повысить уровень управленческого механизма, привести его к реализации научных подходов эффективного использования тех элементов оборотных средств, от которых зависит весь будущий ход всей операционной деятельности.

Ключевые слова: оборотные средства, бюджетирование, мониторинг, сфера обращения, операционные бюджеты, сегмент бюджетирования.

Lemberg Anna, Popova Alexandra. Operating management of working capital of manufacturing enterprises: an aspect of budgeting. The article discusses the theoretical prerequisites for building operational management of working capital on the basis of their budgeting, as a result of finding a better solution to the issue of providing material and financial resources of manufacturing enterprises. The economic essence, content and basic motive of budgeting introduction, which connects material and financial flows with the possibility of carrying out

control function of their movement and operational monitoring of production situations are substantiated. Thus, through the system of budgets, those resources that determine the main direction of business management are consistent with the existing material needs of production due to the real monetary capacity to meet these needs. The main source of information for such operating budgets is a cost estimate of production and sales processes, which is determined by the turnover of circulating assets and the volume of products produced. The basic prerequisites of budgeting that help to ensure the continuity of production cycles with the identification of ways to accelerate their advance with working capital are identified. This will allow the estimation of the parameters of formation and use of circulating assets with the function of monitoring their movement, which distinguishes budgeting in the relevant segment in the overall management system of the production enterprise. In addition, budgeting should be considered as a link between operational and strategic management of material resources, which aims to consolidate production and marketing processes with the vector of increasing profitability and competitiveness of enterprises. The role and practical importance of the budget mechanism based on balancing the needs and opportunities in ensuring the effective activity of the production enterprise is revealed, which will allow to increase the level of the management mechanism as a whole, to lead it to the implementation of scientific approaches to the effective use of those elements of working capital, on which the entire future course of the entire operating depends activities. In this case, budgeting will be an instrument for effective management of the entire resource potential of enterprises and will allow for the interaction of different subsystems of the integrated management mechanism to make informed decisions in determining the course of their activities.

Key words: working capital, budgeting, monitoring, turnover, operating budgets, budgeting segment.

Постановка проблеми. Інструментарій економічної науки включає ефективний і дієвий спосіб оптимізації оборотних коштів, такий як нормування. Сфера застосування його зводиться до забезпечення безперебійності і збалансованості виробничих процесів, що виступає складовою частиною фінансового планування й управління виробничим підприємством щодо розроблення обґрунтованої величини нормативу оборотних коштів із контрольною функцією їх дотримання.

Розроблення науковими дослідниками методики нормування оборотних коштів є доцільним і ефективним саме для підприємств виробничої сфери, яка виправдовує свою практичну цінність у виробничих циклах підприємств. Однак у нинішніх умовах діяльності підприємств використання методу нормування не досить. Непередбаченість впливу ринкового середовища на господарську діяльність змусила більшість підприємств відмовитися від нормування, мотивуючи це складністю встановлення і дотримання нормативів у мінливих ринкових умовах ведення бізнесу. Внаслідок цього провідного значення в управлінні оборотними коштами набуває метод бюджетування як певний синтез окреслення потреб матеріально-грошових потоків у забезпеченні виробничої діяльності підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі формування і використання оборотних коштів підприємств присвячені праці багатьох провідних зарубіжних і вітчизняних учених, таких як В.Г. Андрійчук, Г.Ф. Білоусенко, С.Б. Барнгольц, М.Я. Дем'яненко, Дж. К. Ван Хорн, Л.П. Деркач, Н.С. Лисициан, Ю.Г. Мусіяка, В.В. Ковальов та багато інших.

Аналіз наукових публікацій показав, що економічною наукою не досить опрацьовані питання ефективного формування і використання оборотних коштів підприємств. Зокрема, це стосується оптимізації їх величини у сферах виробництва та обігу, що в умовах ринкової економіки можна досягти перспективним інструментарієм – операційним бюджетуванням крізь призму заходів управлінського впливу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Швидкоплинний поступ ринкової економіки з його трансформаційним впливом на національну економіку значною мірою вимагає змін механізму управління наявним ресурсним потенціалом виробничих підприємств, насамперед оборотними коштами, що являє собою не розрізнені заходи щодо ефективного їх формування та використання, а системно-цілісний управлінський вплив на виробничі ситуації з метою отримання максимального ефекту господарювання. Якщо пострадянська планово-директивна економіка мала стримуючий фактор на процес досягнення ефективності виробництва, то за сучасного вибору економічних методів управління невирішеність цього питання не дозволяє повною мірою реалізувати функцію ринкового способу господарювання.

Курс на становлення ефективного використання оборотних коштів є однією з основних умов успішної діяльності виробничих підприємств, що вимагає впровадження новітніх підходів до управління ним. Це є спонукальним чинником ринкової економіки сьогодення, враховуючи неналежну державну підтримку виробників, непрозорість банківського механізму кредитування, внаслідок чого виробничим підприємствам необхідно кардинально змінювати політику управління оборотними коштами, концентруючи увагу як на часовому лазі ресурсного забезпечення виробництва, так і на вирішенні питань із прискорення його авансування.

З переходом національної економіки на ринкові умови господарювання перспективним напрямом управління ефективного використання оборотних коштів є бюджетування – своєрідний синтез фінансових потреб і витрат на певний період (місяць, квартал, рік) із кількісним описом показників бізнес-плану виробничої діяльності підприємства. У сучасних реаліях значущість бюджетування зростає, це пов'язано з ускладненням міжгосподарських зв'язків і можливістю знайти альтернативний шлях вирішення питань ефективного способу господарювання. Загалом доцільність бюджетування як основа ведення бізнес-процесів підтверджена багаторічним досвідом роботи підприємств різних країн світу, де розроблення бюджетів є «однією з важливих умов планово-аналітичної роботи всіх компаній» [4, с. 60], що поєднує в собі визначення курсу дій і заходів для досягнення поставлених цілей.

Практика ведення бізнес-процесів показує, що впровадження системи бюджетування сприяє зменшенню нераціонального використання коштів підприємств будь-якої галузі економіки завдяки сучасному бізнес-плануванню господарських операцій, це дає поштовх альтернативному вибору однієї з форм бюджетування: «згори вниз» – складання і доведення планів керівництва до їх виконання підрозділами підприємства; «знизу вгору» – затвердження планів керівництвом, сформованих безпосередньо виконавцями, з урахуванням інтересів останніх, «цілі вниз, плани вгору» – спільне розроблення планів керівництва і виконавців, спрямованих на досягнення поставлених виробничих завдань підприємства [2, с. 6].

На вибір тієї чи іншої форми бюджетування впливає галузева специфіка діяльності підприємства і структурованість його ресурсів, але загальним для таких форм є те, що в кожній з них «взаємно пов'язуються матеріальні і фінансові потоки з наданням можливості проведення функції моніторингу їхнього руху за виробничими ситуаціями» [1, с. 69]. Зокрема, це стає дієвим заходом координації дій між структурними підрозділами підприємства, оскільки моніторинг виробничих ситуацій в оперативному режимі спонукає до підвищення ефективності розподілу і використання матеріально-фінансових ресурсів, виходячи з асортиментного попиту виробленої продукції за фазами її отримання, дотримуючись правил економного використання наявних предметів і засобів праці підприємства.

У цьому разі бюджетування необхідно розглядати як сполучну ланку між оперативним і стратегічним управлінням матеріальними ресурсами, що спрямована на консолідацію виробничих і реалізаційних процесів із вектором підвищення прибутковості і конкурентоспроможності підприємств. При цьому бюджетування виступить інструментом ефективного управління всього ресурсного потенціалу підприємств та дозволить забезпечити взаємодію різних підсистем цілісного управлінського механізму, приймати зважені рішення під час визначення курсу своєї діяльності.

Вищезазначене встановлює межі системності управління оборотними коштами і виступить основною причиною спрацювання бюджетного інструменту як напряму ефективного використання матеріальних і грошових ресурсів виробничого підприємства з окресленням перспектив розширеного відтворення його виробничих процесів та сталого розвитку.

Основний мотив бюджетування оборотних коштів полягає у забезпеченні безперебійності виробничих циклів із виявленням шляхів прискорення їх авансування. Змістовність бюджетування – оцінка параметрів формування і використання оборотних коштів з функцією моніторингу їхнього руху, що виокремлює бюджетування у відповідний сегмент у загальній системі управління виробничим підприємством (рис. 1) [11, с. 104].

У межах сегменту бюджетування параметральне визначення кругообігу оборотних коштів виробничого підприємства формує управлінську інформацію про їхній стан і рух у такому напрямі:

– встановлення часового лагу використання оборотних коштів в межах виробничих циклів стосовно вироблення асортименту продукції;

– ресурсне забезпечення – вплив на безперервність процесу виробництва щодо забезпечення його необхідним обсягом оборотних коштів, достатніх для нормального функціонування виробничих процесів;

– авансування виробничих циклів – містить у собі як безперебійне забезпечення елементами оборотних коштів виробничого процесу, так і їх прискорене відтворення, що має прямий зв'язок з усіма стадіями кругообігу коштів підприємства;

– швидкість обороту – виявлення чинників прискорення обороту оборотних коштів, зосереджених у сферах виробництва й обігу, на основі збалансованого авансування їхніх «вхідних» (закупівля предметів праці, виробництво) і «вихідних» потоків (отримання виручки від реалізації продукції, розрахунки з контрагентами підприємства);

– рентабельність використання оборотних коштів – віддзеркалення швидкості обороту як узагальнюючий показник визначення ефективності управління оборотними коштами підприємства;

– моніторинг – інструмент коригування політики управління оборотними коштами на основі результатів аналізу їхнього кругообігу в операційному циклі підприємства та визначення оптимізаційної величини оборотних коштів у сферах виробництва й обігу.

Визначальна суть сегменту бюджетування полягає у виборі тактичних цілей бізнес-планування на рівні виробничого підприємства як у межах операційної діяльності, так і у формуванні стратегії подальшого його розвитку з моніторингом виконання цих бізнес-планів. Основна мета бюджетування – підвищення ефективності роботи підприємства на основі координації всіх заходів, які охоплюють зміни в елементах оборотних коштів і джерелах формування, та виявлення ризиків зниження структурного їхнього рівня.

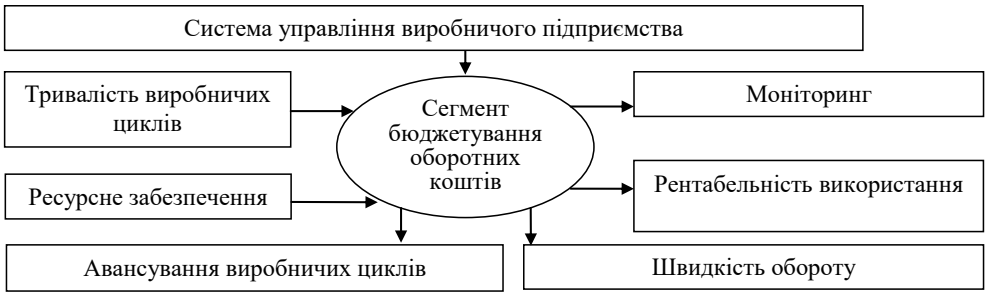

Рис. 1. Сегмент бюджетування в управлінні оборотними коштами виробничого підприємства

З науково-практичної позиції загальний підхід до визначення сутності методології і методики бюджетування схиляється до розуміння кошторису, «в якому групується перелік витрат супроводжуваних функціонуванням певного об'єкта або окремий вид діяльності підприємства» [3, с. 138; 7, с. 157; 9, с. 196]. Звідси кошторис стає фінансовим планом дій у забезпеченні і використанні матеріальних ресурсів підприємства, як загалом, так і за окремими його напрямами діяльності, використовуючи принцип балансу: «надходження – витрачання». Тому, на нашу думку, основна суть бюджетування – це балансовий бізнес-план підприємства, що концентрує в собі дві його частини: заплановані потреби і заплановані ресурси в забезпеченні цих потреб. У цьому разі бюджетування являє собою збалансований фінансово-виробничий план підприємства у забезпеченні оптимізаційної синхронності надходжень і витрат із їх контролем. При цьому роль кошторису – деталізація й оперативний супровід бюджету відповідно до визначених напрямів його виконання на основі операційного бюджетування.

Загалом операційне бюджетування втілює в собі складання, коригування та виконання бюджетів виробничих запасів, запасів готової продукції, продажів, руху грошових коштів, виробничих витрат, загальновиробничих та управлінських витрат тощо, тобто тих ресурсів, які узгоджують необхідну потребу управління виробничою діяльністю підприємства. При цьому основним інформаційним джерелом слугує вартісна оцінка бізнес-процесів і рівень обсягу виробництва продукції. Призначення операційних бюджетів – розроблення системи координат з метою управління перетворенням планових натуральних показників у вартісні, а також створення оціночної основи проведення моніторингу над поставленими виробничими завданнями. Важливе значення в операційних бюджетах набувають об'єкти планово-облікової роботи з урахуванням побудови «оптимального балансу між надмірною його деталізацією економічними показниками і зайвим їх узагальненням» [5, с. 41], тобто умова, яка необхідна для розкриття змісту під час складання операційних бюджетів.

Серед усього розмаїття бюджетів крізь призму сегменту бюджетування в управлінні оборотними коштами здійснюється формування і консолідація операційного бюджетування за короткостроковістю свого виконання (не більше року) щодо формування основних його структурних елементів: виробничих запасів і процесу реалізації продукції з аналітичним доповненням останнього – регулювання розрахункових відносин та прискорення інкасації грошових надходжень [10, с. 51]. По суті ці елементи повною мірою визначають сферу виробництва та обігу (використання, авансування) і загалом являють собою результат – завершення кругообігу оборотних коштів. Тобто через систему бюджетів ті ресурси, які визначають головний напрям управління бізнесом, узгоджуються з наявними матеріальними потребами виробництва внаслідок реальних грошових можливостей забезпечити ці потреби. Основне інформаційне джерело для таких операційних бюджетів – вартісна оцінка виробничих і реалізаційних процесів, яка визначається кругообігом оборотних коштів і обсягом виробленої продукції (реалізованої або тієї, яка буде реалізовуватися) як головного джерела авансування. Такий підхід повинен бути основою операційного бюджетування з передбаченням проведення аналізу організаційно-функціональної структури руху елементів оборотних коштів і виявлення точок їх концентрації у фінансово-господарської діяльності виробничого підприємства.

У цьому разі може виникнути ситуація відсутності авансування виробничої сфери за умови недостатньо створених резервів виробничих запасів внаслідок нечіткої визначеності періоду їх використання, яка набуває факторну залежність від заданих параметрів виробничого процесу і фінансового стану підприємства. Можливості її вирішення в межах виробничого підприємства можна досягти найбільш поширеним у світовій практиці методом АВС-аналізу і його поєднанням з XYZ-аналізом («золоте правило» В. Парето – 20% зусиль дають 80% результату) [6, с. 61; 8, с. 111], що виступить основою операційного бюджетування в управлінні як виробничими запасами, так і продажами.

Актуальністю АВС-аналізу є безпосередня концентрація операційного бюджетування вартісно-кількісних параметрів придбання виробничих запасів за рахунок власних джерел фінансування з метою забезпечення потреб технологічних фаз виробництва, де прорахунок за окремими запасами може призвести до порушення виробничого процесу, що потребує оперативного поповнення визначених їх видів за умови обмеженого фінансування на той період часу. Об'єктивним доповненням цього аналізу є аналіз XYZ – класифікація виробничих запасів і реалізації продукції за періодом їх використання та надходженням коштів. Загалом дія операційного бюджетного механізму полягає в накладанні результатів XYZ-аналізу на результати АВС-аналізу, враховуючи перехідні залишки останніх за об'єктами бюджетування, які мають синергічний зв'язок як всередині самих об'єктів, так і між собою.

Основна ідея розроблення операційного бюджетування за допомогою інструментарію АВС-XYZ-аналізу – підвищити якість управління структурними елементами оборотних коштів, які мають безпосередній вплив на весь хід виробничих процесів у забезпеченні ефективної діяльності виробничих підприємств, основою якої є встановлення тісного взаємозв'язку між виробничо-періодизаційною потребою в матеріальних ресурсах, розподілених фазами виробництва і власними джерелами їх авансування.

За своєю суттю операційні бюджети мають розрізнений характер свого формування, але за змістом визначають компонований напрям управління оборотними коштами в розрізі основних елементів їхнього кругообігу [12, с. 42]. За таких умов структурна будова сегмента бюджетування в управлінні оборотними коштами виробничих підприємств повинна передбачати функціонування циклічно взаємопов'язаних його складників, а саме: інтегральне визначення вартісних величин у забезпеченні матеріальних ресурсів та виявлення впливу авансування на операційний цикл підприємства в цілому.

Оскільки сегмент бюджетування в системі управління являє собою узагальнюючу ланку операційних бюджетів оборотних коштів, які визначають матеріально-грошовий потік з наповнення сфер виробництва та обігу, то це можна уявити своєрідним балансом виявлення «потреб і можливостей» у забезпеченні оборотними коштами виробничого підприємства (рис. 2).

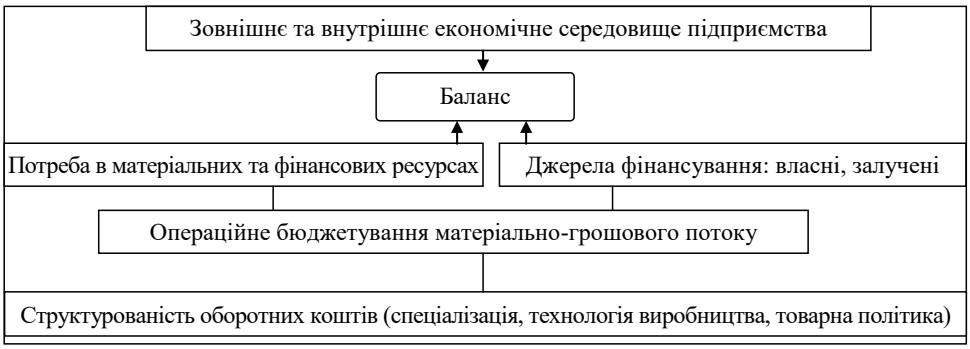

Рис. 2. Бюджетний баланс «потреб і можливостей» у забезпеченні оборотними коштами виробничого підприємства

У ринкових умовах господарювання, формування бюджету «потреб і можливостей» набуває своєї актуальності, насамперед це оперативне реагування на швидкоплинність змін зовнішнього економічного середовища випереджаючими діями операційного бюджетування матеріально-фінансових ресурсів з оптимального забезпечення потреб сфери виробництва, мобілізуючи всі наявні внутрішні резерви авансування.

Загалом бюджетний баланс описує забезпечення оборотними коштами виробничого підприємства і, на наше переконання, відноситься до фінансово-організаційної функції їх управління з визначенням орієнтирів стратегічного бізнес-планування виробничих процесів на підприємстві. Це є не що інше, як кількісне представлення бізнес-плану дій у вартісному виразі, де фінансова функція – оптимізація структурного складу матеріальних ресурсів виробничого підприємства, оцінка та коригування показника фінансової незалежності, яка виступає в ролі індикатора виявлення можливостей використання власних і здатність до залучення джерел фінансування; організаційна – відстеження впливу структурної динаміки елементів оборотних коштів на ефективність виробничих процесів підприємства, як взаємопов'язана і взаємодоповнююча функціональна основа з використання формалізованого методу поточного бізнес-планування, враховуючи прямі і зворотні інформаційні потоки у забезпеченні оперативності прийняття управлінських рішень.

Висновки. Впровадження операційного бюджетування в управлінні оборотними коштами, заснованого на збалансуванні потреб і можливостей забезпечення ефективної діяльності виробничого підприємства, дасть змогу підвищити рівень управлінського механізму, привести його до реалізації наукових підходів ефективного використання тих елементів оборотних коштів, від яких залежить весь майбутній процес усієї операційної діяльності.

Водночас це дає змогу проводити економічний аналіз досягнутої результативності виробничих процесів і на цій основі надасть можливість проводити оперативне коректування бізнес-планів, визначати напрям моніторингу за рухом матеріальних і грошових ресурсів з описом тенденцій функціонування самого виробничого підприємства, а також визначення можливостей економічного його розвитку в динамічних умовах ринкових перетворень на найближчу перспективу.

Список використаних джерел:

1. Демьяненко Н.Я., Сидоренко Р.В. Бюджетирование на предприятии: задание и основные предпосылки эффективного приложения : монография. Киев: ННЦ ИАЭ, 2009. 298 с.
2. Евдокимова Н.В. Процесс бюджетирования и роль системы бюджетов для прогнозирования. *Научный вестник Московского государственного горного университета*. 2013. № 6. С. 3–8.
3. Кузьмін О.Є., Мельник О.Г. Побудова бюджетів в організації. *Фінанси України: фінанси підприємств*. 2005. № 7. С. 136–146.
4. Терновых В.К., Плякина А.А. Формирование бюджетного планирования в интегрированных объединениях. *Вестник Воронежского государственного аграрного университета*. 2010. № 3(26). С. 58–62.
5. Чупахина Н.И. Постановка управленческого учета в холдингах. *Аудит и финансовый анализ*. 2008. № 3. С. 34–44.
6. Безбородова Т.В., Даншина Т.В. Управління оборотними коштами підприємств. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 1. С. 59–62.
7. Ламанов С.В. Система завдань управління оборотним капіталом підприємства. *Управління розвитком*. 2012. № 1(98). С. 155–158.
8. Городня Т.А. Діагностика управління обіговим капіталом підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2011. № 23(2). С. 109–113.
9. Ватченко О.Б., Тахмазова І.Б. Управління оборотним капіталом підприємства. *Економічний простір*. 2012. № 50. С. 193–200.
10. Іванова М.І. Системний підхід до управління оборотними коштами. *Академічний огляд*. 2007. № 1. С. 48–53.
11. Долгоруков Ю.А. Управління ефективністю використання обігових коштів у промисловості. *Фінанси України*. 2008. № 11. С. 103–105.
12. Бондаренко О.С. Методологічні основи управління оборотними активами підприємств. *Інвестиції практика та досвід*. 2008. № 4. С. 40–44.

References:

1. Dem'yanenko N.Ya., Sidorenko R.V. (2009) Byudzhetirovanie na predpriyatii: zadanie i osnovnye predposylki effektivnogo prilozheniya [Budgeting in the enterprise: the task and the main prerequisites for an effective application] Kiev: NNTs IAE. (in Ukrainian).

2. Evdokimova N.V. (2013) Protsess byudzhetirovaniya i rol' sistemy byudzhetov dlya prognozirovaniya [Budgeting process and the role of the budget system for forecasting]. *Nauchnyy vestnik Moskovskogo gosudarstvennogo gornogo universiteta*, no. 6, pp. 3–8.

3. Kuzjmin O.Je., Meljnyk O.Gh. (2005) Pobudova bjudzhetiv v orghanizaciji [Budgeting in the organization]. *Finansy Ukrajiny: finansy pidpryjemstv*, no. 7, pp. 136–146.

4. Ternovykh V.K., Plyakina A.A. (2010) Formirovanie byudzhetnogo planirovaniya v integrirovannykh ob"edineniyakh [Formation of budget planning in integrated associations]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta*, vol. 26, no. 3, pp. 58–62.

5. Chupakhina N.I. (2008) Postanovka upravlencheskogo ucheta v kholdingakh [Management accounting in holdings]. *Audit i finansovyy analiz*, no. 3, pp. 34–44.

6. Bezborodova T.V., Danshyna T.V. (2017) Upravlinnja oborotnymy koshtamy pidpryjemstv [Management of working capital of enterprises]. *Investyciji: praktyka ta dosvid*, no.1, pp. 59–62.

7. Lamanov S.V. (2012) Systema zavdanj upravlinnja oborotnym kapitalom pidpryjemstva [System of tasks of management of working capital of the enterprise]. *Upravlinnja rozvytkom*, vol. 98, no. 1, pp. 155–158.

8. Ghorodnja T.A. (2011) Diaghnostyka upravlinnja obighovym kapitalom pidpryjemstva [Diagnostics of working capital management of the enterprise]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrajiny*, vol. 2, no. 23, pp. 109–113.

9. Vatchenko O.B., Takhmazova I.B. (2012) Upravlinnja oborotnym kapitalom pidpryjemstva [Management of working capital of the enterprise]. *Ekonomichnyj prostir*, no. 50, pp. 193–200.

10. Ivanova M.I. (2007) Systemnyj pidkhid do upravlinnja oborotnymy koshtamy [A systematic approach to working capital management]. *Akademichnyj oghljad*, no. 1, pp. 48–53.

11. Dolghorukov Ju. A. (2008) Upravlinnja efektyvnistju vykorystannja obighovykh koshtiv u promyslovosti [Managing the efficiency of working capital in industry]. *Finansy Ukrajiny*, no. 11, pp. 103–105.

12. Bondarenko O.S. (2008) Metodologhichni osnovy upravlinnja oborotnymy aktyvamy pidpryjemstv [Methodological bases of management of working assets of enterprises]. *Investyciji praktyka ta dosvid*, no.4, pp. 40–44.

УДК 339.137:658

Пасічник Н.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
організації та управління підприємствами,
Криворізький національний університет
Бугра А.В.,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри вищої математики,
Криворізький національний університет
Нікульникова Т.Г.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики,
Криворізький факультет
Запорізького національного університету

Pasichnyk Natalia,
PhD of Economic Sciences, Associate Professor,
Kryvyi Rih National University
Buhra Alina,
PhD (Pedagogics), Senior Teacher,
Department of Higher Mathematics,
Kryvyi Rih National University
Nikulikova Tatiana,
PhD of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department Economic Cybernetics,
Zaporizhzhya National University,
Faculty of ZNU in Kryvyi Rih

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ СКЛАДНИМИ ВИРОБНИЧИМИ СИСТЕМАМИ

Пасічник Н.В., Бугра А.В., Нікульникова Т.Г. Аналіз ефективності управління складними виробничими системами. В статті висвітлено особливості ефективності управління складними виробничими системами на засадах теорії виробничих систем. Ефективність управління в суттєвій мірі залежить від того, наскільки обґрунтовано здійснюється вибір економічної політики. Наведена формалізація ряду властивостей процесу управління, що дозволило визначити поняття «активні» елементи. Удосконалено поняття «активні» елементи. На змістовному рівні активний елемент – цілеспрямовано функціонуючий елемент, що володіє властивістю самоорганізації (саморозвитку) і що працює з різною ефективністю залежно від цілей, що стоять перед ним. Доведено, активність підсистем виробничої системи управління виявляється в самоорганізації (саморозвитку) підсистеми, що виражається в її прагненні до досягнення цілей виробничої системи.

Ключові слова: виробничі системи, управління, ефективність, активний елемент.

Пасичник Н.В., Бугра А.В., Никульникова Т. Г. Анализ эффективности управления сложными производственными системами. В статье освещены особенности эффективности управления сложными производственными системами на основе теории производственных систем. Эффективность управления в существенной степени зависит от того, насколько обоснованно осуществляется выбор экономической политики. Приведенная формализация ряда свойств процесса управления, что позволило определить понятие «активные» элементы. Определено понятие «активные» элементы. На содержательном уровне активный элемент – целенаправленно функционирующий элемент, обладающий свойством самоорганизации (саморазвития) и работает с разной эффективностью в зависимости от целей, стоящих перед ним. Доказано, активность подсистем производственной системы управления проявляется в самоорганизации (саморазвития) подсистемы, выражается в ее стремлении к достижению целей производственной системы.

Ключевые слова: производственные системы, управление, эффективность, активный элемент.

Pasichnyk Natalia, Buhra Alina, Nikulikova Tatiana. Analysis of management efficiency of complex production systems. The purpose of the article is to investigate and determine the peculiarities of the efficiency of managing complex production systems based on the theory of production systems. Minimize the negative effects of changes taking place and the factors of the uncertainty of the future. Ability to obtain the necessary basis for strategic and tactical decisions. Facilitate work to ensure long – term and short – term efficiency and profitability. Opportunity to make business more manageable, because in the presence of a strategic plan system it is possible to compare the achieved results with the set goals, to specify in the form of planned tasks. The article highlights the features of the efficiency of control of complex production systems on the basis of the theory of production systems. Governance efficiency depends largely on how well the economic policy choices are made. The economic system is represented as a set of at least five main groups of its components: labor resources; natural resources; material resources; information resources: economic control converters. As a result of the influence of various factors and the interaction of all components of the system's resources, a synergistic effect is achieved, that is, there are new properties that each individual type of resource does not possess. Formalization of a number of properties of the control process is given, which allowed to define the concept of "active" elements. The concept of "active" elements is defined. At the substantive level, the active element is a purposefully functioning element that has the property of self-organization (self-development) and that works with different efficiency depending on the goals that set it. It is proved that the activity of subsystems of the production control system is manifested in the self-organization (self-development) of the subsystem, which is expressed in its desire to achieve the goals of the production system. This will expand the use of methods of economic and statistical analysis and assessment of the economic status of enterprises, taking into account the reproduction of production resources of the enterprise, to form appropriate tools for the implementation of diagnostics and forecasting of the development of enterprises.

Key words: production systems, management, efficiency, active element.

Постановка проблеми. Підприємствам України останні кілька років критичну ситуацію створюють динаміка ринку, що важко прогнозується, безліч нових директивних рішень і законодавчих актів, зростання агресивності зовнішнього середовища. В цих умовах велике значення відводиться застосуванню в практику управління ідей і технологій стратегічного управління розвитком підприємства. Зміна структури споживачів, економіко-правового середовища, загострення конкуренції на ринку – все це підкреслюється нестабільністю зовнішнього середовища, що у свою чергу ускладнює процес ефективного управління і розвитку підприємства [1].

Аналіз останніх досліджень. Нова модель бізнесу повинна будуватися на знаннях: знання управляє можливостями підприємства, інтелектуальні активи цінуються вище матеріальних. Підприємство має концентруватися на управлінні внутрішніми додатковими активами знання [2]. Управління знаннями означає набір процесів, що розробляються в організації для створення, збору, зберігання і поширення знань [2], [3].

Застосування підприємствами інструменту управління знаннями в сучасній економіці відрізняється від його використання в традиційній. В іншому випадку, якщо потік знань буде перерваний, підприємство опиниться поза системою і буде перебувати в невизначеності, а це вже безпосередньо впливає на стійкість підприємства. І наразі, якщо сучасне підприємство в першу чергу виробляє знання, а вже потім продукт, то традиційне – спочатку продукт, а знання цілеспрямовано не виробляються і не розглядаються як основа конкурентної переваги.

Перед підприємством постає багато питань, пов'язаних із забезпеченням ефективного управління. Значний внесок у розвиток наукових підходів до вдосконалення управління діяльністю підприємства зробили вітчизняні і закордонні автори, такі як: І. Балабанов, В. Вітлінський, І. Герчикова, Н. Данилочкіна, В. Забродський, Т. Клебанова, М. Кизим, Клаус Беєрман, О. Пономаренко, Т. Скоун, А. Шеремет, З. Шершньова [4-8]., та ін.

Не дивлячись на велику кількість досліджень, залишається недостатньо вирішені питання методологічних засад щодо вдосконалення ефективності управління складними виробничими системами на засадах теорії виробничих систем.

Постановка завдання. Дослідити та визначити особливості ефективності управління складними виробничими системами на засадах теорії виробничих систем. Можливість врахувати об'єктивні (зовнішні і внутрішні фактори), що формують зміни, зосередитись на вивчені цих факторів, сформувати відповідні інформаційні бази.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними принципами забезпечення ефективності управління складними виробничими є: забезпечення динамічності змін через прискорення практичних дій щодо реалізації стратегічних планів на основі відповідної системи регулювання, контролю та аналізу; формування виробничого потенціалу та системи зовнішніх зав'язків, які є сприятливими до змін і дають можливість досягти майбутніх цілей.

Реалізація зазначених принципів дає змогу побудувати обґрунтовану послідовність дій щодо реалізації концепції та формування системи управління.

Виробничі системи, безумовно, є відповідною мірою складними соціально-економічними системами. Соціально-економічні системи мають системами управління, які відрізняються своїми специфічними особливостями.

Для характеристики економічної системи необхідно описати її основні складові та зв'язки між ними і навколишнім середовищем. Економічна система може бути представлена як сукупність принаймні п'яти основних груп її складових: трудові ресурси; природні ресурси; матеріально-речові ресурси; інформаційні ресурси: економіко – керуючі перетворювачі.

У найбільш загальному вигляді управління складною виробничою системою може бути представлено схемою (рис. 1)

На схемі L – трудові ресурси; N – природні; M – інші матеріальні ресурси; Y- виробництво; S – чисті (невиробниче) споживання; X, C – регулятор і задає блок, в сукупності забезпечують управління. V – «або». Суцільні лінії-матеріально – речові зв'язку, пунктирні – інформаційні.

На вхід економічної системи надходять всі види ресурсів, причому зв'язку NY і LY, тобто надходження природних і трудових ресурсів, є лише частково регульованими, утворюючи відкритий кінець систем. Іншим відкритим кінцем є чисте споживання S, яке формує ланцюг розвитку економічної системи. Зв'язок SX (1) – це зворотний зв'язок від речового потоку YS, по якій надходить інформація про те, наскільки економіка задовольняє заданій величині потреби. Каналом SX (2) задаються параметри речового виходу YS і надходить інша інформація. Інформаційна зв'язок YX показує многоступенчатость регулювання виробництва, матеріальний потік YX живить саму систему економічного регулювання, а інформаційний зв'язок XS передає економічну інформацію в інші громадські підсистеми для прийняття соціально-економічних рішень. М.О. управління економічною системою здійснюється передачею інформації SX (1), SX (2) в С, а звідти в X і прямим обміном інформацією через Y і X.

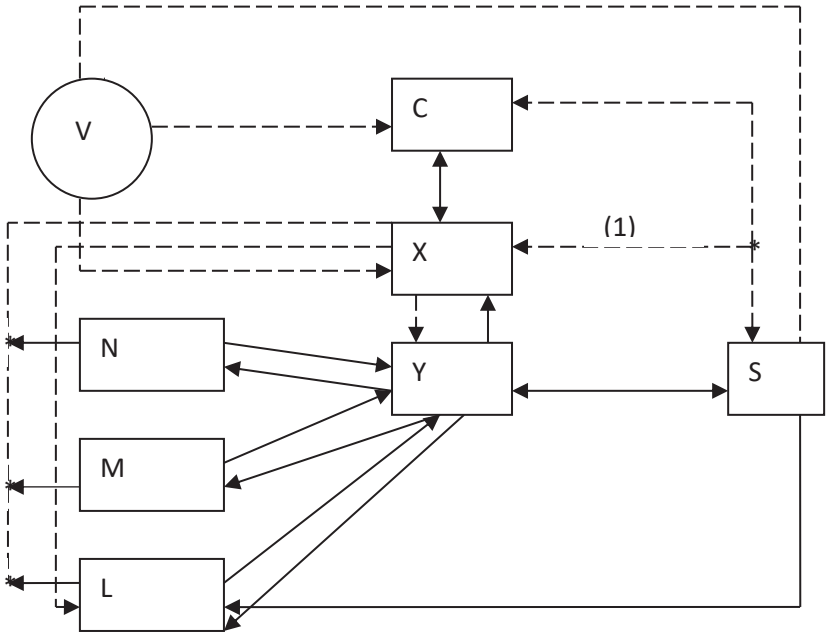

Рис. 1. Загальна схема управління складною виробничою системою.

Важливою особливістю свідомо керованих економічних систем є обов'язкова наявність посередника в каналах зворотного зв'язку SX4 прямого зв'язку XY. Це обумовлює багато специфічні вимоги до організації систем економічного управління, визначення його якості, висуває проблему стимулювання

Із закономірності систем випливає, що в результаті впливу різних факторів і взаємодії всіх складових ресурсів системи досягається синергетичний ефект, тобто виникають нові властивості, якими кожен окремий вид ресурсу не володіє. Ось чому так важливо для вирішення завдання підвищення ефективності функціонування підприємств мати можливість здійснювати комплексну, системну оцінку управління [9].

Питання щодо дослідження структури і механізму управління виробничої системою безпосередньо пов'язані і є складовими теорії виробничих систем.

При розгляді основних функцій управління виробничої системи зазвичай виділяють функції планування і організації. У широкому сенсі ці функції є узагальненими (інтегральними) функціями управління. Так, функція планування визначається як процес організації доцільної людської діяльності, заснований на встановленні її цілей і критеріїв, методів і засобів їх досягнення. Функція організації в широкому сенсі може розглядатися як специфічний процес навчання цілеспрямованим і впорядкованим діям, тобто вона може регламентувати виконання всіх функцій.

Під структурою виробничої системи розуміється сукупність виробничих елементів системи управління (структурних підрозділів, виконавців) і орієнтованих зв'язків між ними, що визначають розподіл завдань і функцій управління (рис. 2).

Поєднання певної структури управління разом з сукупністю функцій, що характеризують дії структурних елементів виробничої системи, і правил, що регламентують процеси управління в системі, характеризує механізм управління виробничої системи.

Для пояснення механізмів і процесів управління виробничої системи істотними є наступні її властивості:

Структура управління виробничої системи будується за ієрархічним принципом. Це означає, що виробнича система має багаторівневу організацію з обмеженою самостійністю підсистем нижнього рівня і правом втручання (пріоритетом дій) підсистем верхнього рівня в діяльність підсистем нижнього рівня.

У виробничій системі контролюються тільки основні параметри підсистем (що є прерогативою вищих рівнів ієрархії), а окремим елементам системи (підсистемам) надається певна самостійність у виборі рішень з урахуванням власних і загальносистемних обмежень.

Елементарною ланкою системи управління, здійснюючою свідому (розумну) діяльність, є людина (суб'єкт управління). Суб'єкт виконує всі неподдатливі формалізації функції управління, які складають елементарний цикл процесу ухвалення рішень.

Присутність суб'єкта в системі управління приводить до певної її активності. Активність підсистем виробничої системи управління виявляється в самоорганізації (саморозвитку) підсистеми, що виражається в її прагненні до досягнення цілей, що стоять. Цілі підсистем можуть не співпадати із загальними цілями всієї системи. Наявність локальних цілей обумовлює конфлікти в системі – міжрівневі і внутрішньорівневі. Міжрівневі конфлікти виникають, якщо несумісні глобальна мета системи і локальні цілі підсистем. Наприклад, елементи управління на нижньому рівні намагатимуться дати помилкові відомості або приховати частину ресурсів виробництва від рівнів, які стоять вище. Такі дії можуть бути обумовлені прагненням

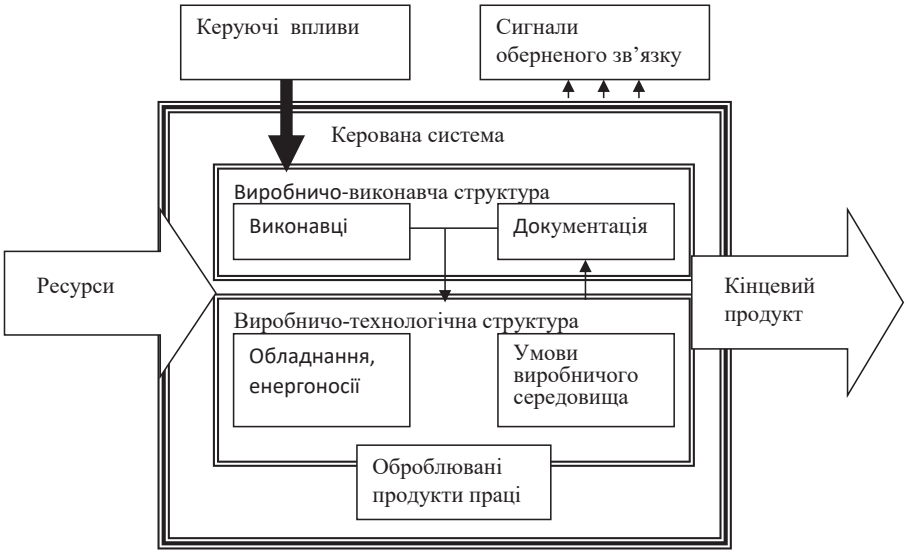

Рис. 2. Структура виробничої системи

підлеглої системи отримати менш напружені плани, що гарантують їх виконання в майбутньому.

Внутрішньо рівневі конфлікти виникають, якщо досягнення кожною з підсистем одного рівня своїх локальних цілей перешкоджає досягненню своїх цілей іншими підсистемами. Наприклад, стимулювання підсистем з єдиного фонду матеріального заохочення приводить до конфлікту суперництва, який за певних умов може мати як позитивний, так і негативний ефект.

Формалізація ряду відмічених властивостей привела до створення методології і теорії активних систем, тобто систем, об'єктами управління яких є «активні» елементи. На змістовному рівні визначення активним називається цілеспрямовано функціонуючий елемент, що володіє властивістю самоорганізації (саморозвитку) і що працює з різною ефективністю залежно від цілей, що стоять перед ним.

Активна система є централізованою системою. Вона містить центр управління, основними функціями якого є: формування планових завдань і видача їх підсистемам; облік, контроль і оцінка результатів виконання підсистемами планових завдань; ухвалення рішень і надання дій, що управляють, забезпечуючи стабільність і надійність виконання планів.

Поведінка активних елементів системи багато в чому визначається заданим механізмом її функціонування. Механізм функціонування включає: способи формування планів, цілей і критеріїв управління; закони управління (планування, оцінки, стимулювання); організацію процесів управління по функціях: планування, облік, контроль, оцінка, ухвалення рішень, дії, що управляють.

При аналітичному описі активної системи припускатимемо, що вона є ієрархією систем управління, причому для кожної системи управління к-го (верхнього) рівня сукупність підлеглих їй систем управління (к+1)-го (нижнього) рівня і керованих ними підсистем являється об'єктом управління.

Сукупність змінних, що описують стан активних елементів (АЕ), на вході позначимо Хі, а на виході – Уі. Маючи на увазі економічну інтерпретацію, вектор входів Хі представлятимемо як деякі ресурси і-го АЕ, а вектор виходів Уі – як результат (наприклад, випуск продукції). Ефективність Ri функціонування АЕі визначається відповідністю витрат і результатів, тобто Ri = Ri (Xi, Уі) і-го АЕ, який називатимемо вектором реалізації, тоді

Ri = Ri(Ui). Центр управління не має точної інформації про потенційну ефективність активного елементу (АЕ). При формуванні плану ЦУ використовує інформацію про параметри моделей АЕ. Позначимо через σі оцінки вектор-параметров ri, використовувані центром для планування. Причому, хоча $\sigma_i \epsilon \Omega$ області ефективних реалізацій, в загальному випадку $\sigma \neq r$. Процедуру формування плану πі для АЕі можна тепер визначити як відображення πі: $\Omega_{ш} \to U_i^{\pi}$ яке є законом планування. Вектор-план $U_i^{\pi} = \left(x_i^{\pi}, y_i^{\pi}\right)$, встановлюється ЦУ активним елементам, визначає плановану реалізацію для і-го АЕ і характеризує «бажані» значення відповідних компонент реалізації. План повинен реалізовуватися, тобто $u_i^{\pi} \in U_i$ де U_i – безліч реалізацій АЕ. Розмірність ui в загальному випадку більше розмірності U_i^{π} оскільки частина змінних АЕ переводиться у вільні змінні u_i^0. Вектор u_i^0 складає група оцінних змінних, що утворюються виключенням з ui планових змінних u_i^{π} тобто ui = (u_i^0, u_i^{π}).

Центр контролює змінні вектор-плана u_i^{π} тоді як змінні, що оцінюються знаходяться безпосередньо у розпорядженні АЕ. Розмірність u_i^0 ля всіх АЕ вважатимемо однаковими (до однакової розмірності вони приводяться шляхом додавання нульових компонент). Це обумовлено необхідністю представлення системи як групи функціонально однорідних підсистем.

Однорідність АЕ складає перша умова забезпечення порівнянності оцінок. Друга умова, необхідна для проведення оцінки, зв'язана з урахуванням співвідношення результатів і витрат АЕ на досягнення цих результатів. Порівнянність оцінок забезпечується приведенням кожній із змінних реалізації ui до одиниці використання ресурсу, наприклад у формі різного роду питомих показників.

Разом з планами центр встановлює і ряд інших параметрів λ = (λ1, λl), які, як правило, є загальними для групи функціонально однорідних елементів (наприклад, ціни, нормативи відрахувань, коефіцієнти штрафів і заохочень і так далі). Вибір планів і параметрів управління складає основне завдання управління, що вирішується центром. Спосіб формування планів і параметрів управління визначає закон управління, який формуються як реалізація принципу зворотного зв'язку: вектор управління є відображенням вектора стану системи, тобто:

$$c = (\lambda(\sigma, u), u\pi(\sigma)),$$

де відображення $\Omega \times U \to \lambda$ визначає закон вибору параметрів управління, а відображення $\Omega \to U^{\pi}$ - закон планування.

Дії центру ЦУ полягають в зборі інформації про оцінки ефективності у, виконанні обчислювальної процедури формування плану uiπ(σ) і параметрів управління λ(σ, u), а також надання дій, що управляють, c = (λ, uπ). Завдання управління полягає в побудові процесу ухвалення рішень (вібора планів і параметрів управління) в моменти часу t, t+1 і т.д., тобто процес управління – це послідовність ітерацій:

$$\left\langle U^{\pi^t}, \lambda^t \right\rangle, \ \left\langle U^{\pi^{t+1}}, \lambda^{t+1} \right\rangle, \left\langle U^{\pi^{t+k}}, \lambda^{t+k} \right\rangle$$

Періодичність зміни t залежить від прийнятої на виробництві схеми планування і оперативного управління.

Практика застосування теорії виробничих систем безпосередньо може бути використана на всіх ланках управління, а також при вирішенні таких питань, як моніторинг показників ефективності виробничих систем.

Ефективність управління в суттєвій мірі залежить від того, наскільки обґрунтовано здійснюється вибір економічної політики. Обґрунтування рішень пов'язане з проведенням комплексного техніко-економічного аналізу. Вибір найкращого варіанту управління має здійснюватися на базі економіко-статистичного аналізу, порівняльного оцінювання економічної ефективності варіантів рішень.

Висновки. Наведена формалізація ряду властивостей процесу управління, що дозволило визначити поняття «активні» елементи. На змістовному рівні активний елемент – цілеспрямовано функціонуючий елемент, що володіє властивістю самоорганізації (саморозвитку) і що працює з різною ефективністю залежно від цілей, що стоять перед ним. Доведено, активність підсистем виробничої системи управління виявляється в самоорганізації (саморозвитку) підсистеми, що виражається в її прагненні до досягнення цілей виробничої системи. Завдання керівника, по забезпеченню ефективної діяльності в контурі стратегічного розвитку, полягає в тому, щоб вибрати підхід, який найбільшою мірою відповідає умовам і чинникам ефективного функціонування, враховує специфічні проблеми, які доводиться вирішувати. Це дозволить розширити використання методів економіко-статистичного аналізу та оцінювання економічного стану підприємств із урахуванням відтворення виробничих ресурсів підприємства, сформувати відповідний інструментарій задля здійснення діагностики та прогнозування розвитку підприємств.

Список використаних джерел:

1. Антонов В. Г. Эволюция организационных структур. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2000. № 1. С. 36 – 42.
2. Мамедова С.Г. Роль метода идеализации в научном познании. Баку: Элм, 2005. 78 с
3. Вітлінський В. В. Моделювання економіки. Київ: КНЕУ, 2003. 408 с.
4. Берідзе Т.М. Статистичний моніторинг в системі стратегічного управління підприємством: монографія. Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2016. 332 с.
5. Інформаційне суспільство: дефініції / за ред. Р.А. Калюжного, М.Я. Швеця. Київ: Інтеграл, 2002. 220 с.
6. Пономаренко В.С. Тридід О.М., Кизим М.О. Стратегія розвитку підприємства в умовах кризи Харків: ІНЖЕК 2003, 328 с.
7. Пугачова М. В. Тенденції української економіки очима керівників підприємств (аналітичний огляд). Дослідження інвестиційної політики українських підприємств. *Статистика України.* 2009, N 1. С. 41-50
8. Шершньова З. Є Стратегічне управління. Підручник. / З. Є Шершньова та ін. Київ: КНЕУ, 2004. 699 с.
9. Шелегеда Б.Г. Стратегічне управління потенціалом підприємства: монографія / Б.Г. Шелегеда, Н.В. Касьянова, А.Я. Берсуцький та ін. Донецьк: Вид-во ДонУЕП, 2006. 219 с.

References:

1. Antonov V. H. (2000), "The evolution of organizational structures", *Menedzhment v Rossyy y za rubezhom,* vol. 1, pp. 36–42
2. Mamedova S.H. (2005), Rol' metoda ydealyzatsyy v nauchnom poznanyy [The role of the idealization method in scientific knowledge], Baku: Elm, Azerbadzhan
3. Vitlins'kyj V. V. (2005), Modeliuvannia ekonomiky [Modeling the economy], K. : KNEU, Ukraine.
4. Beridze T.M. (2016), Statystychnyj monitorynh v systemi stratehichnoho upravlinnia pidpryiemstvom, [Statistical monitoring in the enterprise strategic management system: monograph], Kremenchuk: PP Scherbatykh O.V, KNEU, Ukraine.
5. Bryzhko V.M. (2002), Informatsijne suspil'stvo: definitsii [The information society: definitions], K.: Intehral, Ukraine.
6. Ponomarenko, V.S. Trydid, O.M. and Kyzym, M.O. (2003), Stratehiia rozvytku pidpryiemstva v umovakh kryzy, [Strategy of enterprise development in crisis], Kh. : INZhEK, Ukraine.
7. Puhachova M. V. (2009), "Trends in the Ukrainian economy through the eyes of business executives (analytical review). Investigation of investment policy of Ukrainian enterprises", *Statystyka Ukrainy*. vol. 1, pp. 41 – 50.
8. Shershn'ova Z. Ye. (2004), Stratehichne upravlinnia. Pidruchnyk [Strategic management. Textbook], K.: KNEU, Ukraine.
9. Sheleheda, B.H, Kas'ianova, N.V. and Bersuts'kyj, A.Ya. (2006), Stratehichne upravlinnia potentsialom pidpryiemstva: monohrafiia [Strategic management of enterprise potential: a monograph], Vyd-vo DonUEP, Ukraine.

УДК 334.715:63

Старинець О.Г.,
доктор економічних наук,
доцент кафедри публічного управління
та менеджменту інноваційної діяльності,
*Національний університет біоресурсів
та природокористування України*

Starynec Oleksandr,
Doctor of Economic Sciences,
Docent of Public Management
and Management of Innovative Activity Department,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ФОРМУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

Старинець О.Г. Формування стратегії діяльності підприємств аграрної сфери. У статті розкрито класичний підхід до виділення елементів стратегій залежно від характеру розвитку підприємств та видів стратегії, а саме стратегії зростання, стратегії стабілізації та захисту, стратегії скорочення. Визначено види стратегії, притаманні сільськогосподарським підприємствам. Означено, що для повноцінної роботи сільськогосподарського підприємства необхідний комплексний підхід до стратегічного управління з наявним замкнутим циклом виробництва. Наведено послідовність розроблення портфельного набору стратегії сільськогосподарського підприємства. Сформульовано основні виклики, які постануть перед вітчизняним сільським господарством у наступні десять років. Визначено найбільш доцільні варіанти майбутнього стратегічного розвитку аграрних підприємств на основі методу SPACE. За результатами проведеного аналізу підприємствам аграрної сфери пропонується застосовувати конкурентну стратегію диференціації.

Ключові слова: стратегія, елементи стратегії, сільськогосподарські підприємства, підприємства аграрної сфери, стратегічний аналіз, метод SPACE, стратегічний розвиток.

Старинец А.Г. Формирование стратегии деятельности предприятий аграрной сферы. В статье показан классический подход к раскрытию элементов стратегий в зависимости от характера развития и стратегий развития предприятия, а именно стратегии роста, стратегии стабилизации и защиты, стратегии сокращения. Определены типы стратегий, присущих сельскохозяйственным предприятиям. Отмечено, что для полноценной работы сельхозпредприятия необходим комплексный подход к стратегическому управлению с существующим замкнутым производством. Представлена последовательность развития портфельной стратегии агропредприятия. Сформулированы основные задачи, которые возникнут перед отечественным аграрным сектором в ближайшие десять лет. Наиболее целесообразные варианты будущего стратегического развития аграрных предприятий определяются на основе метода SPACE. По результатам анализа предприятиям аграрного сектора предлагается применять конкурентную стратегию дифференциации.

Ключевые слова: стратегия, элементы стратегии, сельскохозяйственные предприятия, предприятия аграрного сектора, стратегический анализ, метод SPACE, стратегическое развитие.

Starynets Oleksandr. Formation of the strategy of activity of enterprises of agrarian sphere. The article revealed a classic approach to selecting elements of strategies, depending on the nature of development of enterprises and strategies, namely, growth strategy, stabilization and protection strategy, reduction strategy. The types of strategies inherent in agricultural enterprises are determined. Recognized, that for full-fledged work of agricultural enterprise requires an integrated approach to strategic management with existing closed-loop production. A sequence of development of portfolio strategy of the agricultural enterprise is presented. The main challenges that will arise before domestic farming in the next ten years are formulated. The most expedient variants of the future strategic development of agrarian enterprises are determined on the basis of SPACE method. The using of deterministic numbers in strategic analysis does not always allow to assess the situation correctly, especially when the level of uncertainty of the environment is high. An alternative way of presenting numbers is the format of the confidence intervals, which painlessly adapts to most of the tools of strategic analysis. On the basis of the simulation of SPACE method enterprises it is advisable to choose an aggressive strategy and focus at an intensive growth or competitive strategy aimed at limited growth. Moreover, the enterprises have more opportunities to implement aggressive strategies. In order to justify the optimal portfolio set of general strategy for agricultural enterprises it is used the concept “64 Strategims”. Developing, the external environment of the enterprise, its internal environment and the leadership group is going through different stages of development. These phases are qualitatively different.

According to the concept of "64 Strategims" it depends on the choice of further its strategy, taking into account the above components. According to the results of analysis, the agricultural sector proposes to apply a competitive differentiation strategy. Differentiation is a suggestion of the goods by better quality and design than the competitors; expansion of the product range or its narrowing. Achieve differentiation agricultural enterprises will help a clearly formed general strategy-stabilization strategy.

Key words: strategy, elements of strategy, agricultural enterprises, agrarian sector enterprises, strategic analysis, SPACE method, strategic development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сучасний етап розвитку економіки вимагає від сільськогосподарських підприємств підвищення ефективності їхньої діяльності на основі впровадження досягнень науково-технічного прогресу, ефективних форм господарювання та управління. Розроблення стратегічних напрямів розвитку будь-якого підприємства є головною умовою його успішного функціонування. Також це питання є важливим для підприємств аграрної сфери, оскільки їхня конкурентоспроможність залежить від ефективності діяльності.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Стратегічні напрями та особливості їх формування для досягнення стабільного розвитку та кінцевої мети діяльності підприємства розглянуто в працях таких учених, як: І. Ансофф, В.А. Белошапка, К. Боумэн, В.А. Василенко, А. Демб, Г.В. Загорій, Ф.Ф. Нойбауер, Г.І. Ткаченко, З.Є. Шершньова та ін. Сьогодні важливо визначити необхідність розроблення стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств із метою забезпечення їх ефективного функціонування.

Формулювання завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування основних методів формування стратегії розвитку підприємства та використання їх для розроблення стратегії розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням їхніх можливостей та вимог сьогодення.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Класичний підхід до виділення елементів стратегій залежно від характеру розвитку підприємств включає поділ на групи [1, с. 128-–132]:

– стратегія зростання, що містить стратегії концентрації, інтеграції та диверсифікації;

– стратегія стабілізації включає масовість послуг, припинення інвестування та реінжиніринг (перепроектування);

– стратегія скорочення, що означає припинення інвестування, злиття та поглинання, реструктуризацію, банкрутство та ліквідацію.

Модель місії включає у себе чотири основні компоненти:

1. Цілі. Серед підприємств, які сформували єдине уявлення про призначення, виділяють три категорії:

1) максимізацію багатства акціонерів – усі прийняті рішення оцінюються з погляду їх вигідності для акціонерів;

2) задоволення всіх зацікавлених сторін: постачальників, споживачів, соціум, акціонерів, найманих працівників та ін.;

3) участь у досягненні високих цілей, якими можуть пишатися зацікавлені сторони, наприклад екологічно чисте виробництво, що не завдає шкоди навколишньому середовищу.

2. Стратегія. Ціль буде реалізовано тільки за наявності стратегії, що дає змогу компанії послідовно здійснювати свою комерційну діяльність. Стратегія визначає види діяльності компанії, відмінні компетенції (чим ми відрізняємося від подібних) та її конкурентні переваги.

3. Філософія успіху. Для успішної реалізації стратегії необхідно, щоб ціль і стратегія перетворилися на політику і норми поведінки персоналу.

4. Цінності. Цінності надають сенс нормам поведінки. Це переконання, моральні принципи, складники основи культури організації. Цінності дають змогу дотримуватися норми не за наказом, а за переконанням [2, с. 115].

Логічну послідовність розроблення обґрунтування стратегії для сільськогосподарських підприємств наведено на рис. 1.

У результаті створення та аналізу даної моделі ми отримаємо створення або аналіз формулювання місії організації. Перевагами даного методу є те, що модель дає змогу простежити, чи має компанія ясну місію і чи усвідомлюють співробітники значимість її виконання. До недоліків можна віднести те, що створення місії часто трудо- і ресурсномісткий процес.

Розробляючи стратегію подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств, урахуємо прогнози розвитку ринку аграрної продукції в умовах фінансово-економічної кризи.

Спираючись на аналіз світових тенденцій сільськогосподарського ринку і досвід, накопичений українськими аграріями і трейдерами, в Офісі національної інвестиційної ради сформулювали основні виклики, які постануть перед вітчизняним сільським господарством у наступні десять років:

1. Головним негативним чинником стане очікуване уповільнення зростання попиту на продовольство у світі та різке зменшення темпів зростання цін, що спостерігалося у попередні роки. Логічним наслідком стане неабияке збільшення конкуренції між головними експортерами сільгосппродукції за найбільш привабливі платоспроможні ринки збуту. Інакше кажучи, епоха комфортного життя в умовах постійного зростання зовнішнього попиту й експортних цін для українських сільгосппідприємств закінчується і слід підготуватися до роботи в жорстких умовах.

2. Магістральний напрям можна окреслити так: збільшення інвестицій для поліпшення якості, підвищення продуктивності й отримання продукції з меншою собівартістю, збільшення доданої вартості кінцевого продукту, поліпшення маркетингу і приділення максимальної уваги нішевим високомаржинальним сегментам. Власне, йдеться про перегляд усього ланцюга виробництва і просування продукції. Зокрема,

буде потрібне підвищення врожайності культур за рахунок використання систем зрошення, новітніх агрохімічних препаратів і систем точного землеробства.

3. Інвестування у різні системи зберігання продукції і збільшення глибини переробки. Це дає можливість використати як переваги сезонних коливань цін на аграрну сировину, так і здійснити перехід на експорт готових продуктів харчування від простої сільськогосподарської продукції. Наявність сучасних систем зберігання відкриє шлях до просування свіжих і органічних продуктів, які користуються стабільним попитом на ринках розвинених країн.

4. Сертифікація української продукції і докладання зусиль для досягнення розпізнавання бренду української продукції як такої і досягнення лояльності споживачів.

5. Розвиток малих і середніх сільськогосподарських і переробних підприємств як більш мобільних і здатних швидко відреагувати на зміни кон'юнктури ринків [3].

Визначимо найбільш доцільні варіанти майбутнього стратегічного розвитку аграрних підприємств на основі методу SPACE (табл. 1) [4, с. 248].

Використання детермінованих чисел у стратегічному аналізі не завжди дає змогу правильно оцінити ситуацію, особливо тоді, коли рівень невизначеності зовнішнього середовища високий. Альтернативним способом представлення чисел є формат довірчих інтервалів, який безболісно адаптується до більшості інструментів стратегічного аналізу, у тому числі й до методу SPACE.

Щоб визначити рекомендовану стратегію (або діапазон стратегій) у вибраній системі координат, замість вектора побудуємо трикутник, вершинами якого буде початок координат і точки $P1(x_1, y_2,)$, $P2$ $(x_2,y_1,)$.

У результаті розрахунків отримано такі значення точок:

$$X_1 = 0,35;\ X_2 = 0,65;\ У_1 = 1,05;\ У_2 = -0,4.$$

Тепер маємо точки *P1 (0,65; 1,05)* і *P2 (0,35; -0,40),* які позначаємо на системі координат (рис. 2) і побудуємо трикутник, з'єднуючи ці точки і початок координат.

Наведемо коротку характеристику кожної зі стратегій.

Агресивна стратегія – типова стратегія для привабливій галузі промисловості з незначною невизначеністю обстановки. Компанія отримує конкурентні переваги, які вона може зберегти і примножити за допомогою фінансового потенціалу. Загрози незначні. Основні механізми:

– розширення виробництва і продажів;
– цінова війна з конкурентами;

Рис. 1. Послідовність розроблення портфельного набору стратегії сільськогосподарського підприємства

Таблиця 1

Розрахунок зваженої оцінки критеріїв вибору стратегії аграрних підприємств за методом SPACE у форматі довірчих інтервалів

Критерії	Оцінка, балів		Вага	Зважена оцінка, бали	
Стабільність аграрної галузі				**3,95**	**6,4**
1. Тривалість життєвого циклу галузі	5	8	0,25	1,25	2
2. Ступінь інноваційності галузі	4	6	0,15	0,6	0,9
3.Маркетингові можливості	4	7	0,15	0,6	1,05
4. Еластичність попиту залежно від цін на продукцію	5	6	0,2	1	1,2
5.Стабільність загальної макроекономічної ситуації	2	5	0,25	0,5	1,25

– освоєння нових секторів ринку;
– просування брендів.

Конкурентна стратегія – типова стратегія для привабливої галузі. Організація отримує конкурентні переваги у відносно нестабільній обстановці. Критичним фактором є фінансовий потенціал. Необхідно парирувати загрози, пов'язані з утратою фінансування. Основні механізми:

– пошук фінансових ресурсів;
– розвиток збутових мереж.

Консервативна стратегія – типова стратегія на стабільних ринках із низькими темпами зростання. У цьому разі зусилля концентруються на фінансовій стабілізації. Найважливішим чинником є конкурентоспроможність продукту. Основні механізми:

– зниження собівартості за підвищення якості товару;
– скорочення виробництва і вихід на більш перспективні ринки.

Оборонна стратегія – такий стан виникає у ситуації, коли організація працює у привабливій галузі, але їй бракує конкурентоспроможності продукції та фінансових коштів. Основні механізми:

– особлива увага – механізмам парирування загроз;
– вихід із ринку [5, с. 173].

Як бачимо, на основі моделювання методом SPACE підприємствам аграрної сфери доцільно вибрати, перш за все, агресивну стратегію й орієнтуватися на інтенсивне зростання або конкурентну стратегію, спрямовану на обмежене зростання. Причому у підприємств більше можливостей саме для реалізації агресивної стратегії.

Для того щоб обґрунтувати оптимальний портфельний набір генеральної стратегії для підприємств аграрної сфери, використаємо концепцію В. Тарасенка «64 Стратегеми» [6, с. 152–160]. Розвиваючись, зовнішнє середовище підприємства, його внутрішнє середовище і лідерська група проходять різні етапи розвитку. Ці етапи якісно розрізняються. Згідно з концепцією «64 Стратегеми», від того, в якому актуальному стані знаходиться в даний момент підприємство, і залежить вибір подальшої його стратегії з урахуванням вищевказаних компонентів (табл. 2).

У табл. 2 наведено узагальнену характеристику чотирьох етапів розвитку (еволюції) зовнішнього середовища, внутрішнього середовища і лідерської групи підприємств.

Відповідно до концепції «64 Стратегеми», будується матриця можливих станів підприємства, лідерів і зовнішнього середовища.

Можливі стани підприємства, лідерських груп і бізнес-середовища залежно від стадій життєвого циклу представлені у вигляді матриці (табл. 3).

Якби лідерська група, підприємство і зовнішнє середовище в один і той же момент часу знаходилися на одному й тому ж етапі розвитку, можна було б виділити чотири основні стани підприємства: стан народження, стан розвитку, стан стабілізації і стан деградації.

Але у практиці діяльності підприємств таких ситуацій, як правило, мало. Підприємство, його лідерська група і зовнішнє середовище можуть знаходитися на різних стадіях розвитку. Наприклад, стан підприємства може відповідати етапу народження, стан лідерської групи – етапу розвитку, а зовнішнє по відношенню до підприємства середовище – етапу стабілізації.

Таких комбінацій може бути 64, і, отже, можна розглядати 64 можливих стани конкретного підприємства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі проведених досліджень і прогнозів сформуємо гене-

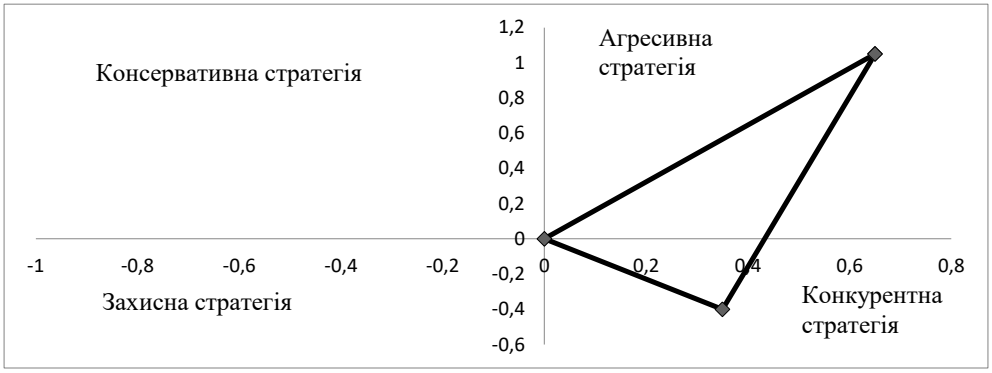

Рис. 2. Трикутник рекомендованих стратегій на 2020–2022 рр. для сільськогосподарських підприємств за методом SPACE

Таблиця 2

Узагальнена характеристика чотирьох етапів розвитку підприємства

1. Народження	Етап еволюції, під час якого керівники починають усвідомлювати свою відповідальність за результат рішень і шукають цілі й ресурси, необхідні їм для реалізації рішень. На етапі народження не всі вирішення лідерів усвідомлені, раціональні й оформлені у вигляді цілей.
2. Розвиток	Під час цього етапу керівники ухвалюють рішення і беруть відповідальність за досягнення нових цілей, які були поставлені в результаті попереднього етапу.
3. Стабілізація	На цьому етапі підтримується регулярне й ефективне відтворення об'єктів і засобів управління, які були досягнуті і реалізовані на попередньому етапі.
4. Деградація	Етап розвитку організації, зовнішнього середовища і лідерів, на якому відтворення цілей, досягнуте на попередньому етапі, втрачає свою ефективність.

Таблиця 3

Матриця станів підприємства, лідерів і зовнішнього середовища

Етап еволюції	Предмет еволюції		
	Лідери	Підприємство	Зовнішнє середовище
Народження (A)	Романтики	Молоде	Що формується
Розвиток (B)	Місіонери	Що розвивається	Що розвивається
Стабілізація (C)	Функціонери	Стабільне	Сформована
Деградація (D)	Фундаменталісти	Що деградує	Депресивна

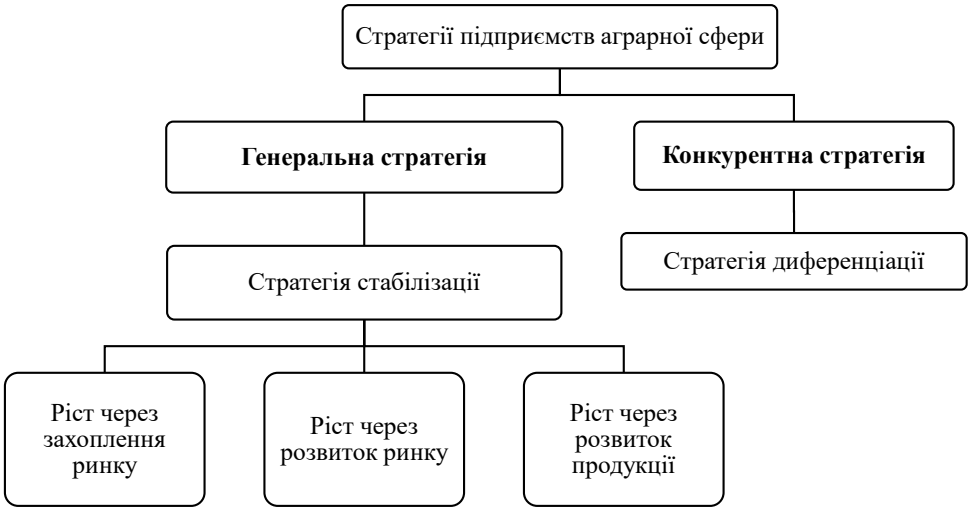

Рис. 3. Обґрунтування генеральної та конкурентної стратегій підприємств аграрної сфери на 2020–2022 рр.

ральну та конкурентну стратегії діяльності підприємств аграрної сфери на 2020–2022 рр. (рис. 3).

Отже, за результатами проведеного аналізу підприємствам аграрної сфери пропонується застосовувати конкурентну стратегію диференціації. Іншими словами, диференціація – це пропонування товару кращої якості і дизайну, ніж у конкурентів; розширення асортименту продукції або його звуження.

Досягти диференціації сільськогосподарським підприємствам допоможе чітко сформована генеральна стратегія – стратегія стабілізації. Дана стратегія використовується в умовах швидкого чи несподіваного погіршення базових показників діяльності підприємства або в умовах, коли розвиток підприємства має коливний характер. Саме така ситуація характерна для переважної більшості сільськогосподарських підприємств.

Список використаних джерел:

1. Шершньова З.Є. Стратегічне управління. Київ : КНЕУ, 2004. 699 с.
2. Campbell A., Devine M., Young D. A Sense of Mission. London : The Economist Books Limited, 1990. 242 p.
3. Прогноз розвитку українського агросектору на 10 років. URL : https://landlord.ua/news/prognoz-rozvitku-ukrayinskogo-agrosektoru-na-10-rokiv/ (дата звернення: 12.10.2019).
4. Гусєва О.Ю. Управління стратегічними змінами: теорія і прикладні аспекти : монографія. Донецьк : Ноулідж, 2014. 395 с.
5. Полинская Г.А. Информационные системы маркетинга. Москва : Юрайт, 2018. 370 с.
6. Тарасенко В. Книга бизнес-перемен. Москва : ЮНИТИ, 2006. 324 с.

References:

1. Shershniova Z. E. (2004). Strategichne upravlinnya [Strategic management]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)
2. Campbell A., Devine M., Young D. (1990) A Sense of Mission. London: The Economist Books Limited (in English)
3. Prognoz rozvytku ukrainskogo arosektoru na 10 rokiv [Prognose of development of Ukrainian agrarian sector for 10 years]. Available at: https://landlord.ua/news/prognoz-rozvitku-ukrayinskogo-agrosektoru-na-10-rokiv/ (accessed 12 October 2019)
4. Guseva O.U. (2014) Upravlinnya strategichnymy zminamy: teoriya i prykladni aspekty [Management of strategic changes: theory and practice aspects]. Doneck: Knowlge (in Ukrainian)
5. Polynskaya G.A. (2018) Informacionnye sisteemy marketinga [Information systems of marketing] / Moscow: Uwrite (in Russian)
6. Tarasenko V. (2006) Kniga biznes peremen [Business changes book]. Moscow: UNITI (in Russian)

УДК 658.114.3:65.012.32

Фокіна-Мезенцева К.В.,
доктор економічних наук,
доцент кафедри бізнес-економіки та туризму,
Київський національний університет технологій та дизайну
Байда І.В.,
магістр,
Київський національний університет технологій та дизайну

Fokina-Mezentseva Catherine,
Doctor of Economics,
Associate Professor of Business Economics and Tourism
Kyiv National University of Technology and Design
Bayda Inna,
Master,
Kyiv National University of Technology and Design

УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТРУМЕНТІВ АНТИКРИЗОВОГО УПРАВЛІННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Байда І.В., Фокіна-Мезенцева К.В. Удосконалення інструментів антикризового управління на підприємстві. У статті висвітлено вдосконалення інструментів антикризового управління та їх практичну перевірку на підприємствах України. Антикризове управління – постійно діюча система заходів, яка спрямована на забезпечення нормального функціонування підприємства як у коротко-, так і у довгостроковій перспективі. Антикризове управління в широкому розумінні має на меті не тільки подолання наслідків негативних подій на підприємстві, а й запобігання їх появі. Аналіз патологій організаційної поведінки дає змогу виявити передумови формування криз різної морфології. Криза на підприємстві складається внаслідок негативного внутрішнього середовища та неефективного менеджменту за всіма видами діяльності підприємства, а також під впливом зовнішніх чинників, таких як економічна і політична нестабільність, стихійні лиха тощо. Групування інструментів антикризового управління здійснено відповідно до характеру криз.

Ключові слова: антикризове управління, криза підприємства, принципи антикризового управління, інновації, криза, антикризові заходи, фінансова стабілізація підприємства.

Байда И.В., Фокина-Мезенцева К.В. Совершенствование инструментов антикризисного управления на предприятии. В статье освещено усовершенствование инструментов антикризисного управления на предприятиях Украины. Антикризисное управление – это постоянно действующая система мер, направленная на обеспечение нормального функционирования предприятия как в короткой, так и в долгосрочной перспективе. Антикризисное управление в широком смысле имеет целью не только преодоление последствий негативных событий на предприятии, но и предотвращение их появления. Анализ патологий организационного поведения позволяет выявить предпосылки формирования кризисов различной морфологии. Кризис на предприятии складывается вследствие негативной внутренней среды и неэффективного менеджмента по всем видам деятельности предприятия, а также под влиянием внешних факторов, таких как экономическая и политическая нестабильность, стихийные бедствия и тому подобное. Группирование инструментов антикризисного управления осуществлено в соответствии с характером кризисов.

Ключевые слова: антикризисное управление, кризис предприятия, принципы антикризисного управления, инновации, кризис, антикризисные меры, финансовая стабилизация предприятия.

Fokina-Mezentseva Catherine, Bayda Inna. Improving the tools of crisis management in the enterprise. In the article the improvement of crisis management tools and their practical test in the Ukraine. Crisis Management – a permanent system of measures aimed at ensuring the proper functioning of the enterprise both in the short and in the long term prematurely. Crisis management in the broadest sense is intended not only to overcome the consequences of adverse events in the enterprise, but also prevent their occurrence. Analysis pathologies organizational behavior reveals prerequisites for the formation of crises of varying morphology. The crisis at the plant includes negative result of the internal environment and inefficient management of all types of business, as well as by external factors such as economic and political instability, natural disasters, and so on. In an unstable economic system, new challenges for businesses Ukraine need constant study and development of anti-crisis measures, so this process should be continuous, it should be a universal mechanism for overcoming the crisis in the workplace.

The article deals with organizational aspects of production management system of crisis management, the existing approaches to the specifics of the crisis and the crisis in the system of crisis management, systematized modern approaches and tools – crisis management mechanism now in the organization and production management. The role of diagnosis and forecasting system of crisis management. The analysis of approaches to the essence of the crisis allowed us to determine the most appropriate approach to the essence of the crisis as a state enterprise, when it is impossible to him his self-development and functioning. In terms of the main problem now is to prevent the company to crisis. This requires the shift in the dynamic aspect of the crisis as opposed to the prevailing economic science approaches to crises that are konstatuvalnyy character. Therefore, there is need for the introduction and rationale approach to the crisis as a consequence of negative trends. When they reach a certain threshold level company moves from area to area quasi-equilibrium state when the balance between the elements of the enterprise and socio-economic system a higher level is broken. Grouping of crisis management tools implemented according to the nature of crises.

Key words: crisis management, crisis enterprises, principles of crisis management, innovation, crisis, crisis measures, financial stabilization of the company.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. У складних економічних умовах, які склалися сьогодні в Україні, багато підприємств опинилися в кризовому стані, тому пошук нових інструментів антикризового управління, які враховують специфіку українських реалій, необхідний задля недопущення банкрутства вітчизняних підприємств.

У діяльності кожного підприємства періодично виникають ситуації, коли необхідно вживати заходи, спрямовані на запобігання виникненню кризових явищ чи ліквідацію наявних ознак кризи.

В умовах ринкової економіки переважна більшість суб'єктів господарювання є відносно самостійними у прийнятті економічних рішень та самі несуть відповідальність за наслідки їх реалізації. Вказані заходи в сучасній економічній науці прийнято відносити до системи антикризового управління.

Огляд (аналіз) останніх досліджень і публікацій з цієї проблеми, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. В економічній літературі існують різні підходи до визначення поняття антикризового управління підприємством. Одні дослідники вважають його специфічним типом управління, спрямованим на виявлення ознак кризових явищ та створення відповідних передумов для їх своєчасного запобігання, послаблення, подолання з метою забезпечення життєдіяльності суб'єкта підприємницької діяльності, недопущення ситуації його банкрутства.

Значний внесок у розроблення антикризових заходів підприємства зробили багато вітчизняних науковців, таких як Г.З. Базаров, С.Г. Бєляєв, Л.П. Бєлих, З.М. Коротков, В.І. Кошкин, А.Д. Чернявський, І.О. Бланк, Л.О. Лігоненко, О.О. Терещенко, І.Ю. Єпіфанова, Н.О. Оранська та ін.

Формулювання завдання дослідження. Мета статті – дослідити необхідність розроблення підходів і механізмів антикризового управління для підприємств, головна мета яких не ліквідація в процесі конкурсного виробництва, а попередження банкрутства і вихід із неплатоспроможного стану.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Однією з ключових теоретико-методичних і прикладних проблем сучасної економічної науки є проблема уникнення кризових явищ і мінімізація їхніх наслідків. Підвищення динаміки зовнішнього та внутрішнього середовища, а разом із тим і невизначеності їх майбутніх станів об'єктивно змінює підходи до управління підприємством, висуваючи на передній план його антикризовий аспект.

Кризові явища на підприємстві часто мають загальносистемний характер і далеко не обмежуються фінансовою сферою. Реалії економіки Україні свідчать про відсутність масового поширення антикризового управління на підприємствах, на що вказує значна кількість підприємств, які опинилися в ситуації кризи за найменших негативних змін у загальноекономічній ситуації. У сучасних умовах жодне підприємство не може працювати стабільно та ефективно, якщо не активізує всі можливі механізми антикризового управління й не використає їх із максимальною віддачою [5].

Нині стає очевидним, що глибокий економічний спад, неефективна реструктуризація економіки, деіндустріалізація промислового виробництва, високий ступінь зношеності технологічного обладнання та значний відтік фінансового та інтелектуального капіталу за кордон призвели в кінцевому підсумку до падіння рівня конкурентоспроможності українських підприємств. У сучасній Україні в умовах розвитку ринкових відносин слід застосовувати світовий теоретичний і практичний досвід ведення конкурентної боротьби [7].

Зокрема, малодослідженими є сутність кризових явищ у рамках механізму організаційно-виробничого менеджменту підприємства, практичні інструменти їх виявлення та попередження розвитку. Недостатньо дослідженими є й особливості інструментів забезпечення платоспроможності в періоди дефіциту коштів, які об'єктивно виникають унаслідок особливості фінансово-виробничого циклу великих машинобудівних підприємств. Усе це зумовлює необхідність комплексного наукового аналізу процесів, які відбуваються в рамках механізму організаційно-виробничого менеджменту підприємств, щоб максимально ефективно використати цей механізм в антикризовому управлінні підприємством.

Криза в широкому розумінні – зміна тенденції, невід'ємна характеристика ринкової економіки. Виходячи із цього посилання, будь-яке управління є антикризовим, а зміст і методи ефективного (звичайного) та антикризового управління не відрізняються. Очевидно, що, відштовхуючись від нього, складно знайти специфічне визначення антикризового управління, тому необхідно «звузити» поняття кризи та диференціювати його фази.

Виходячи з теоретичних положень як українських, так і зарубіжних авторів, виділяються два напрями пояснення механізму розвитку кризи.

Перше визначає проблеми лінійного розвитку, функціонування підприємства як складної відкритої соціально-економічної системи, що складається з кінцевого числа підсистем менеджменту, які зазнають постійної трансформації на своєму етапі життєвого циклу.

Друге розглядає фінансово-економічний бік розвитку підприємства, де основним параметром ефективності його функціонування є фінансова стійкість [8].

Об'єднавши ці два підходи, можна сформулювати більш точне поняття кризи на підприємстві. Кризу можна представити як фазу розбалансованої діяльності підприємства та обмежених можливостей впливу його керівництва на економічні відносини, що виникає в результаті загострення протиріч у системі та виводить її зі стану рівноваги і здатне призвести до неможливості функціонування.

Проблемам антикризового управління присвячено значну кількість наукових робіт. Проте, як правило, вони стосуються антикризового управління окремими підприємствами або ж соціально-економічними системами. Незважаючи на те що цей термін сьогодні є одним із найпопулярніших термінів в економіці України, зміст його недостатньо визначений. Дуже часто в низці економічних джерел не фіксуються ознаки розбіжностей антикризового і звичайного управління. Увага зазвичай акцентується на ліквідації криз, а не на заходах щодо їх недопущення в механізмі банкрутства. Оскільки на досягнення цілі спрямована більшість сучасних розробок у сфері теорії і практики управління, саме зміст антикризового управління не розкрито достатньо повно з урахуванням специфічних ознак для України.

Теоретична невизначеність поняття «антикризове управління» є основною причиною різнобічного його трактування. Варто відзначити, що багатозначність антикризового управління розглядається з чотирьох позицій, а саме:

1) управління підприємством за умов макроекономічної кризи;

2) управління підприємством, яке викликане його кризовим станом

через неефективний менеджмент;

3) управління підприємством, яке знаходиться на етапі банкрутства;

4) управління підприємством, яке визнане банкрутом [6].

Окрім того, сутність антикризового управління виражається у його характерних ознаках, які спрямовані на передбачення і ліквідацію ризикових управлінських рішень. Йдеться, насамперед, про можливість прогнозування і планування кризових ситуацій, регулювання наявних криз через використання специфічних підходів до менеджменту. Саме тому в широкому розумінні антикризове управління розглядається як управління, в якому поставлено передбачення небезпеки кризи, аналіз його симптомів, а також заходів для зниження негативних наслідків кризи і використання факторів для його подальшого розвитку.

Антикризове управління включає сукупність знань і результати аналізу практичного досвіду, які спрямовані на оптимізацію механізмів регуляції систем, виявлення прихованих ресурсів та потенціалу розвитку. Специфіка антикризового управління пов'язана з необхідністю ухвалення складних управлінських рішень в умовах обмежених фінансових коштів, великого ступеня невизначеності та ризику. Менеджер, що вирішує подібні завдання, стикається з необхідністю діяти своєчасно і швидко, підвищується рівень його відповідальності.

Поняття «антикризове управління» можна розглядати як систему управління підприємством, яка має комплексний, системний характер і спрямована на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використовування всього потенціалу сучасного менеджменту, розроблення й реалізації на підприємстві спеціальної програми, що має стратегічний характер, дає змогу усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, спираючись переважно на власні ресурси [1].

Антикризове управління – це система економічних відносин, які виникають у процесі розроблення, затвердження, реалізації та контролю над реалізацією заходів, що спрямовані на запобігання або усунення несприятливих для бізнесу явищ за допомогою використання всього потенціалу менеджменту, який дає змогу усунути тимчасові труднощі, зберегти і примножити ринкові позиції за будь-яких обставин, спираючись на різні види ресурсів.

Основний елемент системи антикризового управління підприємством необхідно активізувати ще на етапі заснування суб’єкта господарювання. Відповідно до особливостей, які закладаються в основу антикризового управління, виділяють декілька видів (рис. 1) [2].

Антикризове управління треба розглядати як більш широке поняття. Воно повинне апріорно випереджати й запобігати неплатоспроможності неспроможного підприємства, а також забезпечувати досягнення підприємством конкурентної переваги. Видову класифікацію антикризового управління визначимо за такими ознаками (рис. 2) [4]:

1. Залежно від масштабів охоплення:

– локальне – це комплекс заходів, які спрямовані на управління кризовим становищем в одному відділі підприємства;

– глобальне – це управління діяльністю в організації у цілому.

2. Залежно від заходів, що спрямовуються на пошук шляхів виходу з кризи: тактичні та стратегічні.

3. Залежно від стадії розвитку підприємства: реструктуризація, санація, банкротство та ліквідація.

Фінансово-економічний стан підприємства в умовах різних видів криз може суттєво відрізнятися. Відповідно, різними є фінансові можливості суб'єкта господарювання, різними мають бути й способи усунення наявних патологій. Кожний із можливих способів боротьби з патологіями передбачає використання певного набору інструментів антикризового управління.

Сучасна економічна наука пропонує достатньо широкий арсенал інструментів антикризового управління. Вказані інструменти можуть суттєво відрізнятися за напрямом дії і силою впливу, за групами суб'єктів антикризового менеджменту, що їх застосовують. Тому групування інструментів антикризового управління дасть можливість наочніше відобразити

Рис. 1. Видова кваліфікація антикризового управління

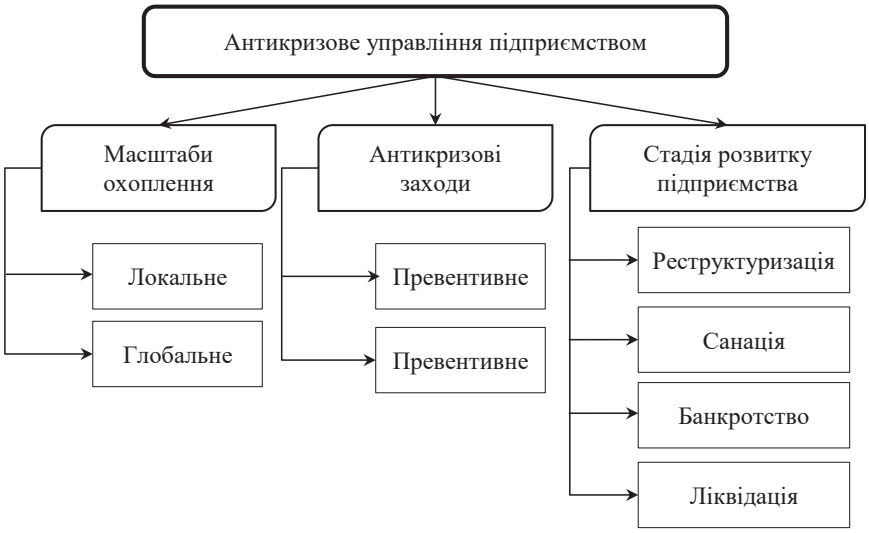

Рис. 2. Видова кваліфікація антикризового управління

їх функціональне призначення та допоможе спростити надання рекомендацій щодо вибору конкретного набору інструментів для подолання певних видів патологій, що призводять до виникнення кризи.

Представлений на рис. 3 перелік інструментів антикризового управління на підприємстві не є вичерпним. Залежно від ситуації на рівні конкретного суб'єкта господарювання, галузі чи регіону може бути розширений перелік інструментів кожної з груп [5].

Крім того, тут не зазначені ті заходи антикризового регулювання, які може застосовувати держава в рамках антикризової політики:

– прийняття законодавства про банкрутство та санацію неплатоспроможних підприємств;

– упровадження державного контролю над процесом створення підприємств та формуванням їх статутного фонду;

– впровадження державного контролю над функціонуванням підприємств та проведенням ними окремих господарських операцій;

– створення рівних умов для ведення бізнесу, захист справедливих вимог та майнових інтересів підприємств, протидія монополістичним тенденціям та недобросовісній конкуренції;

– державний контроль над функціонуванням банківсько-кредитної сфери та фінансових посередників для протидії платіжній кризі і недопущення втрат коштів підприємств під час проведення розрахунків за господарськими операціями;

– створення спеціалізованого державного органу для розроблення методичних засад антикризового управління, надання консалтингової методичної допомоги неплатоспроможним підприємствам, проведення підготовки та перепідготовки кадрів [8].

Прийняття рішення про впровадження тих чи інших інструментів антикризового управління має здійснюватися менеджерами відповідного рівня та компетенції. Чим складнішим за суттю, тривалішим за дією і дорожчим за необхідними витратами є інструмент антикризового управління, тим вищим рівнем менеджменту має прийматися рішення про застосування цього інструменту. На наше переконання, рішення про застосування стратегічних інструментів антикризового управління мають прийматися лише топ-менеджментом підприємства з обов'язковим їх узгодженням із власниками (механізм такого узгодження має передбачатися установчими документами).

Застосування одного чи одночасно декількох інструментів антикризового управління відбувається на певному етапі процесу такого управління. Концептуальна модель процесу антикризового управління підприємством передбачає проходження підприємством у процесі подолання кризи низки послідовних етапів [2]:

1. Діагностика кризових явищ і загрози банкрутства підприємств, що має надати можливість сформувати необхідне аналітичне підґрунтя для подальшої роботи.

2. Визначення мети і завдань антикризового управління, основними з яких можуть бути: виведення підприємства зі стану юридичного банкрутства; локалізація кризових явищ; фінансова стабілізація; запобігання повторенню кризи тощо.

3. Визначення відповідальних за розроблення і реалізацію антикризових процедур, установлення їхніх повноважень стосовно розроблення та впровадження антикризової програми.

4. Оцінка часових обмежень процесу антикризового управління, які, як правило, визначаються часом, наявним у підприємства до порушення справи про банкрутство й адміністративного обмеження повноважень існуючого керівництва.

5. Оцінка ресурсного потенціалу антикризового управління та прийняття рішень про залучення необхідних для проведення антикризових заходів ресурсів зі сторони.

Рис. 3. Групування інструментів антикризового управління на підприємстві

6. Упровадження антикризової програми і контроль над її виконанням, своєчасне вжиття заходів щодо модернізації або коригування раніше розробленої політики (процедур, заходів) у зв'язку з непрогнозованими процесами у внутрішньому і зовнішньому середовищі, поведінці окремих суб'єктів.

7. Розроблення і реалізація профілактичних заходів, спрямованих на запобігання повторенню кризи, створення або модернізація основних елементів системи протидії банкрутству на рівні підприємства [1].

Проходження вищезазначених етапів має сприяти виходу підприємства з кризи, що вже має місце у його діяльності. Водночас набагато важливішим, на нашу думку, є створення на підприємстві системи, що дає змогу запобігати виникненню кризових явищ, усувати їх появу ще на стадії кризи зростання. Функціонування такої системи передусім лежить у площині менеджменту, зокрема менеджменту стратегічного.

Саме тому серед усіх інструментів антикризового управління на підприємстві найбільш важливими ми вважаємо стратегічні інструменти, спрямовані на кардинальні довгострокові зміни у сфері менеджменту суб'єкта господарювання. Реалізація цих змін дає змогу підприємству забезпечити нову якість зростання у багатьох сферах: організаційній, управлінській, технологічній тощо. Провівши радикальні зміни у сфері управління певними процесами на підприємстві, його власники (керівники) отримують, по суті, новий тип господарюючого суб'єкта без додаткових юридичних процедур, пов'язаних із ліквідацією, перереєстрацією тощо. Особливо це важливо для підприємств корпоративного типу, коли будь-які публічні юридичні процедури можуть призвести до суттєвого зменшення ринкової ціни акцій чи облігацій підприємства.

Необхідно своєчасно розпізнавати і забезпечувати прийняття управлінських рішень, які зумовлюватимуть зниження впливу негативних процесів на стан фірми, можливо, не для повного запобігання кризі, а хоча б часткової локалізації найбільш істотних її проявів. Зміст і результати діагностичних досліджень дають змогу зробити висновок, що вони є одним із найбільш універсальних засобів отримання достовірної інформації про стан і відхилення у розвитку досліджуваного підприємства. Вони особливо важливі, оскільки за допомогою даних інструментів можна заздалегідь, навіть до моменту прояву негативних тенденцій у діяльності підприємства, виявити моменти, які породжують подібні темпи роботи, й ужити відповідних заходів щодо їх ліквідації або зниження ступеня негативних впливів. Також слід розуміти, що позитивний ефект у системі антикризового управління від проведення досліджень із використанням ефективних фінансових інструментів досягається в тому разі, якщо він носить комплексний характер.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. На основі узагальнення світового та вітчизняного досвіду визначено, що в умовах нестабільності зовнішнього та внутрішнього середовища головною проблемою в контексті антикризового управління є недопущення підприємства до кризового стану. Це потребує перенесення акценту на динамічний аспект кризових явищ на відміну від переважаючих в економічній науці підходів до кризи, які носять констатувальний характер. Тому з позицій управлінського впливу все більшої ваги набуває динамічний аспект розвитку кризових явищ як наслідок розвитку негативних тенденцій, які можуть розвиватися тривалий час, не створюючи кризових ситуацій. Переломною точкою в їх розвитку є досягнення такого рівня, за якого підприємство переходить із квазірівноважної сфері до зони станів. Коли рівновага між елементами підприємства як соціально-економічної системи та підприємством і соціально-економічною системою більш високого рівня порушується, наступає розвиток кризи.

Список використаних джерел:

1. Бурий С.А., Мацеха Д.С. Антикризове управління та управлінські рішення – проблеми підприємств малого бізнесу : монографія. Хмельницький : Тріада-М, 2006. 93 с.
2. Дубинська О.С. Організація моніторингу організаційно-виробничої сфери в антикризовому управлінні підприємством. *Економіка промисловості.* 2010. № 2(50). С. 121–126.
3. Єпіфанова І.Ю., Оранська Н.О. Сутність антикризового управління підприємством. *Економіка і суспільство.* 2016. № 2. С. 265–269.
4. Кривов'язюк І.В. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2008. 366 с.
5. Старостіна А.О. Ризик-менеджмент : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2018. 200 с.
6. Розумчук О.О. Концепція антикризового управління на засадах толінгу. *Інституціональний вектор економічного розвитку.* 2015. Вип. 8(2). С. 297–305.
7. Фокіна-Мезенцева К.В. Конкурентоспроможність промислового підприємства: економічні основи її управління. *Інфраструктура ринку.* 2017. № 11. С. 67–73. URL : http://www.market-infr.od.ua/uk/11.
8. Штангрет А.М. Антикризове управління підприємством : навчальний посібник. Київ : Знання, 2007. 335 с.

References:

1. Buryy, S.A., Matsekha D.S. (2006) Antykryzove upravlinnya ta upravlins'ki rishennya – problemy pidpryyemstv maloho biznesu [Bury, S.A., Matekha D.S. Crisis management and management solutions are problems of small business enterprises]. Khmelnitsky: Triad-M (in Ukraine).
2. Dubyns'ka O.S. (2010) Orhanizatsiya monitorynhu orhanizatsiyno-vyrobnychoyi sfery v antykryzovomu upravlinni pidpryyemstvom [Dubinskaya O.S Organization of monitoring the organizational and production sphere in the crisis management of the enterprise]. *Ekonomika promyslovosti* [Economics of industry], pp. 121-126.
3. Yepifanova I.Yu., Orans'ka N.O. (2016) Sutnist' antykryzovoho upravlinnya pidpryyemstvom [The essence of crisis management enterprise]. *Ekonomika promyslovosti* [Economics of industry], pp. 265-269.
4. Kryvov"yazyuk I.V. (2008) Antykryzove upravlinnya pidpryyemstvom [The essence of crisis management enterprise]. Kiev: Condor (in Ukraine).
5. Starostina A.O. (2018) Ryzyk-menedzhment [Risk management]. Kiev: Condor (in Ukraine).
6. Rozumchuk O. O. (2015) Kontseptsiya antykryzovoho upravlinnya na zasadakh tolinhu. [Concept of crisis management on the basis of tolling]. *Instytutsional'nyy vektor ekonomichnoho rozvytku* [Institutional vector of economic development], pp. 297-305.
7. Fokina-Mezentseva K.V. (2017) Konkurentospromozhnist′ promyslovoho pidpryyemstva: ekonomichni osnovy yiyi upravlinnyam. [Competitiveness of industrial enterprise: economic bases of its management]. *Infrastruktura rynku* [Market infrastructure] electronic journal no. 11 pp.67-73. Available at: http://www.market-infr.od.ua/uk/11-2017 (accessed 16.10.2019)
8. Shtanhret A.M. (2007) Antykryzove upravlinnya pidpryyemstvom [Crisis management by the entity], Znannya, Kyiv: (in Ukraine).

УДК 336.02

Романчукевич В.В.,
докторант,
ДВНЗ «Університет банківської справи»

ГЛОБАЛЬНІ ТА РЕГІОНАЛЬНІ НАПРЯМИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Романчукевич В.В. Глобальні та регіональні напрями механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку. За результатами авторського дослідження встановлено, що механізм регулювання функціонування забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку є результатом діяльності органів державної влади щодо його встановлення та розвитку, за умов залучення недержавних (неурядових) інституцій, з використанням зарубіжного досвіду. В статті досліджено глобальні та регіональні напрями механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку. Обґрунтовано, що метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання. Автором систематизовано основний склад суб'єктів функціонування механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку. Встановлено, що механізм забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку за своїм призначенням повинен об'єднувати всю сукупність ключових органів, що залучені до процесів його розвитку, методів, форм впливу, цілей, завдань у відповідних напрямах державної політики, яка у свою чергу розподілена на складові, що призначені для забезпечення стабільності розвитку в екологічній, регіональній, бюджетно-податковій, інноваційній, соціальній, інвестиційній, зовнішньоекономічній, структурній, ціновій сферах. Акцентовано увагу на розробці та прийнятті Закону України «Про охорону здоров'я нації та благополуччя населення», завданнями та метою врегулювання положень якого є вжиття державницьких заходів щодо забезпечення здоров'я громадян за принципом «здоров'я – це благополуччя», обов'язок збереження здоров'я є не лише громадянина, але й державних інституцій. Визначається, перспективами подальших досліджень в даному напрямі є розробка стратегічних загальнодержавних (галузевих) Програм, що в повній мірі б відображували цілі та завдання державної фінансової політики сталого розвитку.

Романчукевич В.В. Глобальные и региональные направления механизма обеспечения государственной финансовой политики устойчивого развития. В статье исследованы глобальные и региональные направления механизма обеспечения государственной финансовой политики устойчивого развития. Обосновано, что целью государственной региональной политики является создание условий для динамичного, сбалансированного развития Украины и ее регионов, обеспечение их социальной и экономической единства, повышения уровня жизни населения, соблюдения гарантированных государством социальных стандартов для каждого гражданина независимо от его места жительства. Автором систематизированы основной состав субъектов функционирования механизма обеспечения государственной финансовой политики устойчивого развития. Установлено, что механизм обеспечения государственной финансовой политики устойчивого развития по своему назначению должен объединять всю совокупность ключевых органов, вовлечены в процессы его развития, методов, форм влияния, целей, задач в соответствующих направлениях государственной политики, в свою очередь разделена на составляющие, предназначенные для обеспечения стабильности развития в экологической, региональной, бюджетно-налоговой, инновационной, социальной, инвестиционной, внешнеэкономической, структурной, ценовой сферах. Акцентировано внимание на разработке и принятии Закона Украины «Об охране здоровья нации и благополучия населения», задачами и целью урегулирования положений которого является принятие государственных мер по обеспечению здоровья граждан по принципу «здоровье – это благополучие», обязанность сохранения здоровья является не только гражданина, но и государственных институтов.

Romanchukevych V.V. Global and regional directions of the mechanism of implementation of the state financial policy for sustainable development. According to the results of the author's research, it is established that the mechanism of regulating the functioning of the state financial policy of sustainable development is the result of the activity of the state authorities in its establishment and development, with the involvement of non-governmental (non-governmental) institutions, using foreign experience. The article concerns global and regional directions of the mechanism of implementation of the state financial policy for sustainable development. It is argued that the goal of the state regional policy is to create conditions for the dynamic and balanced development of Ukraine and its regions, security of their social and economic integrity, increase of the level of living standards of population, support of the state-secured social standards for each citizen regardless of his/her residence. The author makes sys-

tematization of the main content of the subjects, responsible for fulfillment of the mechanism of implementation of the state financial policy for sustainable development. It is determined that the mechanism of implementation of the state financial policy for sustainable development should consolidate the forces of all principal bodies, involved in the processes of its development, as well as methods, forms of impact, goals, and tasks in the appropriate directions of the state policy, which is divided into the constituents, intended to secure the stability of development in ecological, regional, budget-taxation, innovative, social, investment, foreign-economic, structural, and pricing fields. The research stresses on the necessity of development and approval of the Law of Ukraine "On protection of the nation health and welfare of population". Tasks and goal of regulation of the Law fundamentals suggest taking of the governmental measures concerning support of the health of citizens according to the principle that "health is welfare", and healthcare is not just the duty of a citizen but the state institutions. Determined that the prospects for further research in this area are the development of strategic nationwide (sectoral) Programs that fully reflect the goals and objectives of the public financial policy of sustainable development.

Вступ. Починаючи з моменту проголошення незалежності Україна намагається дотримуватись концепції сталого розвитку, тобто збалансовувати процеси взаємодії суспільства та природи. Разом з тим, станом на сьогодні на законодавчому рівні такі кроки не є належно закріпленими. Виходячи з наявної ситуації та декларуючи Угоду про асоціацію з Європейським союзом перед Україною виникли низка завдань, що викликано не лише занепокоєння про майбутнє свого населення, але й вжиття дієвих кроків, враховуючи при цьому досвід успішних країн. За таких умов функціонування механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку визначаються процесами на глобальному та національному рівні. Причому основою врегулювання таких питань є наявність законодавчо закріплених правил та норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання, які розкривають сучасний стан, проблеми, перспективи державної політики є предметом постійного дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених. Так, серед закордонних науковців можна виділити Б. Вейсрода, М. Герке, Ф. Кагана,. Кауфмана, Д. Кловланда, Е. Фейга, І. Фішера, В. Шефера, Ф. Шнайдера. Вагомий внесок у розвиток засад державної фінансової політики здійснили вітчизняні науковці: Т. Боголиб, В. Геєць, М. Крупка, Л. Лисяк, І. Лук'яненко, Ю. Наконечна, О. Осипов, В. Опарін, С. Панчишин, Ю. Пасічник, В. Плиса, В. Федосов, В. Франчук, І. Чугунов та інші. Обґрунтування проблем сталого розвитку суспільства висвітлено у працях вітчизняних сучасників серед яких Дорогунцов С. І., Єфремова О., Мельник Л.Г., Трегобчук В. М., Ральчука О. М, Варченко О. М., Даниленка О. С. та ін. Пропри наявний великий доробок наукових робіт щодо вивчення проблем фінансової політики держави, сталого розвитку необхідним є застосування комплексного підходу у вивченні питання забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку.

Постановка проблеми. Метою статті є виявлення глобальних та регіональних напрямів механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку.

Результати. Законом України «Про засади державної регіональної політики» № 156-VIII визначено основні правові, економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та організаційні засади державної регіональної політики як складової частини внутрішньої політики України [1].

У відповідності до положень вказаного закону державна регіональна політика визначена як система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [1].

Метою державної регіональної політики є створення умов для динамічного, збалансованого розвитку України та її регіонів, забезпечення їх соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

Тобто, врегульовуючи на регіональному рівні політику, утворюючи та удосконалюючи її механізми є необхідними використовувати успішність такого підходу і для удосконалення механізму сталого розвитку держави в цілому. Впровадження процесів децентралізації та впровадження регіональної політики передбачає гармонійне поєднання загальнонаціональних і регіональних інтересів.

Кожну глобальну ціль необхідно розглядати з урахуванням специфіки національного розвитку.

Поряд з цим, суб'єктом державної регіональної політики є Кабінет Міністрів України, до його повноважень віднесено розроблення та виконання загальнодержавних програм, спрямованих на розвиток регіонів, затвердження Державної стратегії регіонального розвитку України, плану заходів з її реалізації, здійснення інших повноважень у сфері регіональної політики, визначених Конституцією та законами України.

Натомість постанова Верховної Ради України «Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів» № 1359-XIV визначена як основа для розробки нормативно-правових актів, програм та проектів щодо регулювання планування і забудови, стимулювання інвестиційної діяльності, вдосконалення податкової політики, наповнення і раціонального використання місцевих бюджетів для забезпечення соціально-економічного розвитку населених пунктів[2].

До основних законодавчих актів, що здатні сформувати основи сталого розвитку держави слід віднести: Конституцію України[3], Закони України «Про стимулювання розвитку регіонів» [4]; «Про оцінку впливу на довкілля» [5], «Про охорону навколишнього середовища» [6], «Про тваринний світ» [7], «Про рос-

линний світ» [8], «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» [9], постанови Кабінету Міністрів України «Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України» [10]; Концепцію державної регіональної політики [11]; Концепцію сталого розвитку населених пунктів [12]; Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, складеною на підставі Закону України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони»[13], Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» [14]; Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій [15] та інші.

У свою чергу до суб'єктів функціонування механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку слід віднести: Президента України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, міністерства, Центральні органи виконавчої влади (Державна регуляторна служба України, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Національне агентство з питань запобігання корупції, Державна екологічна інспекція України, Антимонопольний комітет України, Фонд державного майна України), місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, Національна Рада реформ при Президентові України, Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій, Координаційна рада з питань реалізації Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року, Рада з питань торгівлі та сталого розвитку, міжнародні урядові організації, громадянське суспільство, іноземні держави (утворення) (рис. 1).

Виходячи із суб'єктного складу органів державної влади (рис. 1), що задіяні в процесах функціонування механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку слід виокремити із його складу як основного – Верховну Раду України.

Верховна Рада України забезпечує розробку та ухвалення нормативно-правових актів, до завдань яких належить сталий розвиток, спрямований на захист навколишнього середовища.

Кабінет Міністрів України розробляє та приймає нормативно-правові акти, які в свою чергу регулюють окремі аспекти регіонів та держави в цілому, створення сприятливих умов для їх застосування.

Президент України наділений функціями у сфері сталого розвитку контролем за діяльністю законодав-

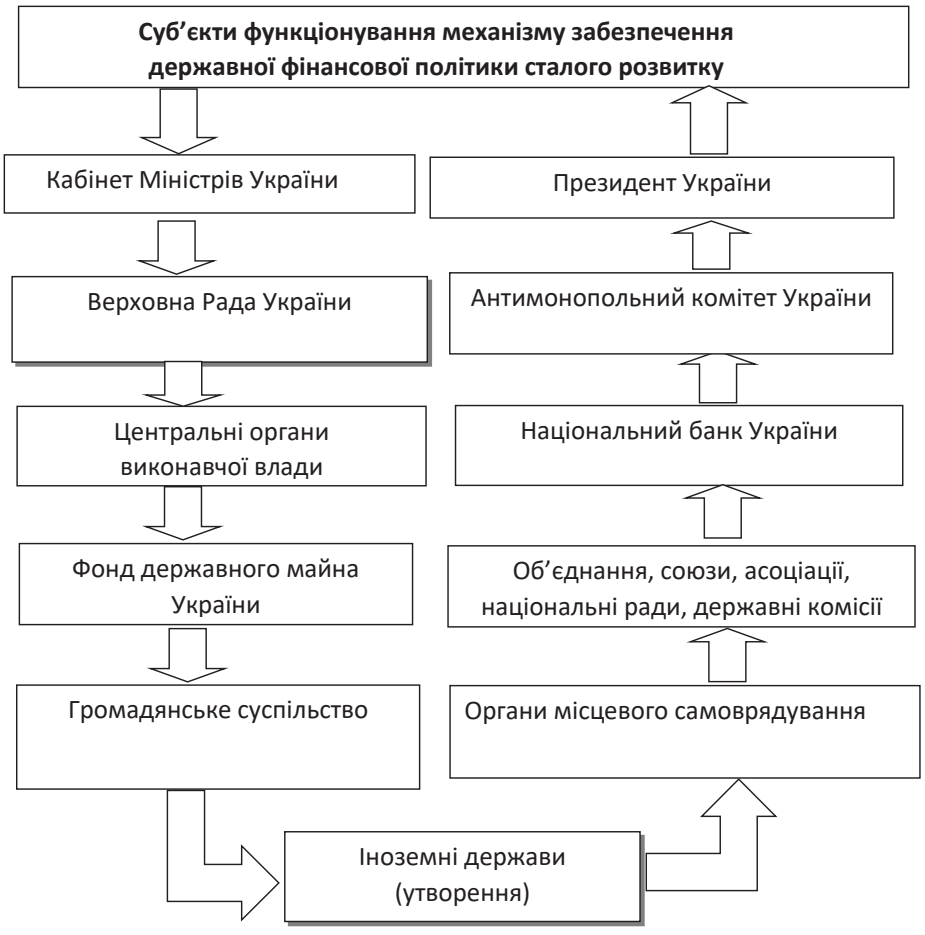

Рис. 1. Основний склад суб'єктів функціонування механізму забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку

Джерело: розроблено автором

чої та виконавчої влади, що націлена на реалізацію стратегії сталого розвитку.

Органи місцевого самоврядування призначені для виконання завдань, що ставляться перед ними та мають за мету створити сприятливі умови для виконання програм впровадження сталого розвитку на рівні регіонів та забезпечити свою участь у цих заходах.

Запропонована ж модель структури зазначеного механізму сталого розвитку за своїм призначенням повинна об'єднувати всю сукупність ключових органів, що залучені до процесів його розвитку, методів, форм впливу, цілей, завдань у відповідних напрямах державної політики, яка у свою чергу розподілена на складові, що призначені для забезпечення стабільності розвитку в екологічній, регіональній, бюджетно-податковій, інноваційній, соціальній, інвестиційній, зовнішньоекономічній, структурній, ціновій сферах.

Слід визнати, що в Україні є велика кількість документів, що спрямовані на врегулювання відносин та досягнення результатів сталого розвитку, в межах яких розроблено та затверджено стратегічні загальнодержавні, галузеві та регіональні цілі. Проте в них не в повній мірі знайшли своє відображення цілі та завдання сталого розвитку на основі яких розроблені проекти управлінських документів (проекти концепції та стратегії сталого розвитку).

Водночас з ухваленням на Саміті ООН зі сталого розвитку 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року в Україні виникла необхідність у розроблені проекту Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року».

Необхідність впровадження в Україні Стратегії сталого розвитку зумовлена перш за все чинниками внутрішнього і зовнішнього характеру.

Основою для розроблення Стратегії стали 17 глобальних Цілей сталого розвитку на період до 2030 року, Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» та Оновлена стратегія сталого розвитку ЄС. Стратегія також ґрунтується на SWOT-аналізі та аналізі прогалин політики, законодавчих актів, програм і планів у восьми сферах діяльності: економіка, соціальна політика, природокористування та охорона довкілля, сільське господарство, енергетика, транспорт, регіональний і місцевий розвиток, освіта та наука.

Поряд з цим як і у діючих нормативно-правових актах з питань регулювання питань сталого розвитку та і у проектах, що пропонуються до ухвалення є низка положень, які є не актуальними та потребують доопрацювання. Вважаємо, що при цьому у розроблених та затверджених стратегічних загальнодержавних, галузевих та регіональних документах не повною мірою відображені цілі та завдання сталого розвитку.

Так, у проекті Закону України «Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року» пропонується закріпити на законодавчому рівні 7 стратегічних цілей, зокрема сприяння інклюзивному збалансованому низьковуглецевому економічному зростанню та життєстійкій інфраструктурі.

В рамках цієї цілі визначені оперативні завдання: ріст ВВП до рівня 7%, збільшення обсягів фінансування науки за рахунок усіх джерел до 3% ВВП та забезпечення бюджетного фінансування наукової та науково-технічної діяльності у розмірі не менше 1,7% ВВП.

Окрім того, серед таких завдань зміна структури експорту в бік зростання продукції та послуг з високою часткою доданої вартості, зокрема до 2030 року підвищення в структурі експорту частки продукції високотехнологічних секторів економіки до 15%. Пропонується також визначити серед економічних завдань підвищення зайнятості населення до 70% у 2030 році за рахунок створення нових робочих місць та припинити практику використання дитячої праці в усіх її формах.

До 2030 року збільшити площу земель сільськогосподарського призначення, зайнятих під органічним виробництвом, до 3 млн га та забезпечити щорічний приріст, починаючи з 2020 року, обсягів виробництва та реалізації органічної продукції щонайменше на 5%. Проект стратегії пропонує визначити стратегічною ціллю подолання бідності та скорочення нерівності, зокрема гендерної.

Досягти цього пропонується через ліквідацію крайньої бідності (в Україні визначається як добове споживання на суму менш ніж 5,05 долара США за паритетом купівельної спроможності) до 2025 року. Окрім того, через скорочення до 2030 року вдвічі (до 36%) частки домогосподарств, які за оцінкою матеріального добробуту належать до бідних за критеріями ООН.

Пропонується також забезпечити поступове наближення мінімального рівня заробітної плати та мінімальної пенсії не нижче фактичного прожиткового мінімуму до 2030 року [16].

При цьому слід зазначити, що проектом закону запропоновано процеси пов'язані із забезпеченням сталого розвитку в країні здійснити без фінансових видатків, зокрема без залучення додаткових коштів з державного бюджету. Це при цьому, що стратегія сталого розвитку, що втілюється на національному рівні, потребує застосування стратегій мобілізації ресурсів та фінансування.

За таких умов, за відсутності збалансованості законодавчих процесів, що пропонуються державою для досягнення поставлених цілей, – цілей, які забезпечують за своєю сутністю та призначенням добробут громадянського суспільства із видатками державного бюджету є ніщо іншим як задекларованою «п'ятирічкою», яка у своєму результаті залишиться не виконаною.

В підсумку у доповіді представлені результати адаптації 17 глобальних Цілей сталого розвитку з урахуванням національної специфіки, зокрема: подолання бідності; подолання голоду, розвиток сільського господарства; міцне здоров'я і благополуччя; якісна освіта; гендерна рівність; чиста вода та належні санітарні умови; доступна та чиста енергія; гідна праця та економічне зростання; промисловість, інновації та інфраструктура; скорочення нерівності.

Також у глобальних Цілях сталого розвитку містяться складові, що за своїм змістом та наповненням є цілями, які виключають одна одну, зокрема це подолання бідності та подолання голоду, скорочення нерівності та тендерна рівність, благополуччя та якісна освіта.

Система фінансування охорони здоров'я повинна забезпечуватися за рахунок державних коштів та за страховим принципом – на державному рівні та на регіональному з врахуванням принципу децентралізації на місцях. Для подальшого розвитку медичної

галузі необхідним є розроблення та впровадження такої системи фінансування галузі охорони здоров'я, яка б врахувала як можливості громадян, так і їхні потреби. З цією метою доцільним є поєднання різних джерел фінансування, що у значній мірі дозволить покращити як фінансування медицини, так і якість послуг, що надаватимуться. Раціональний розподіл фінансового навантаження між різними категоріями громадян, роботодавцями та державою забезпечить збільшення надходжень коштів та покращення якості медичних послуг [1].

Закон України «Про інновації у сфері надання послуг населенню», метою якого мали б стати врегулювання та удосконалення надання усіх без винятку послуг, що потребує громадянин. При цьому важливим пріоритетним напрямком є надання інноваційних, за своїм наповненням якісних послуг.

Постанова кабінету Міністрів України «Про першочергові заходи з подолання корупції у системі освіти України» має стати ніщо іншим як одним із першочергових та невідкладних стратегічних цілей для досягнення сталого розвитку у всіх сферах суспільного життя. Запорукою успіху у досягненні сталого розвитку є мінімізація корупції та її проявів. Саме утворення будь-яких обставин за наявності корупційних ризиків при процесах досягнення цілей сталого розвитку є не можливим та проблематичним.

Вважаємо доцільним прийняття постанови кабінетом Міністрів України щодо затвердження Концепції сталого економічного розвитку України в умовах глобалізації, у завданнях якої передбачити чіткі напрями для відповідальних міністерств, виходячи із результатів, що ставляться для досягнення економічного розвитку та добробуту населення. Прийняття постанови кабінету Міністрів України, на наш погляд, а не закону є більш «гнучким» з точки зору як законодавчого прийняття такого нормативно-правового акту, а також забезпечення можливостей для ефективного реагування на зміни цілей та визначення пріоритетних завдань для досягнення визначених результатів.

До прикладу, програма, яка стосується виконання міжнародних зобов'язань щодо забезпечення функціонування процесів сталого розвитку, що визначені стратегічними документами ООН, з визначенням відповідального Міністерство закордонних справ України; Програми, яка стосується забезпечення ресурсної та енергетичної галузей і технологій, що здійснюють свій позитивний вплив на сталий розвиток. з визначенням відповідального Міністерство екології та природних ресурсів України; Програми, яка стосується інноваційних перетворень в Україні, з визначенням відповідального Міністерства економічного розвитку і торгівлі України; Програми, яка стосується наукового обґрунтування переходу України до сталого розвитку, з визначенням відповідального Міністерства економічного розвитку та торгівлі України.

Висновки. За результатами авторського дослідження встановлено, що механізм регулювання функціонування забезпечення державної фінансової політики сталого розвитку є результатом діяльності органів державної влади щодо його встановлення та розвитку, за умов залучення недержавних (неурядових) інституцій, з використанням зарубіжного досвіду.

Поряд з цим, констатуючи, що рівень економічного розвитку та добробуту населення не відповідає природному, науково-технічному, аграрно-промисловому потенціалу України та кваліфікаційно-освітньому рівню населення, соціально-історичним і культурним традиціям народу України, є доцільним визначити цілі, що надали б у дзеркальний спосіб можливості усунення вказаного дисбалансу, зокрема створення умов за яких є доцільним зниження витрат на енергоносії для населення держави, надання дотацій та реальної допомоги частини суспільства, що задіяні у аграрному секторі, викорінення «традицій» отримання освітнього рівня у вищих навчальних закладах з використанням пливу та зловживанням владою посадовими (службовими) особами таких закладів тощо.

Зрештою є необхідним ухвалити цілу низку нормативно-правових актів виходячи із визначених та запропонованих глобальних Цілей сталого розвитку, зокрема доречними, на наш погляд, мали б стати Закон України «Про охорону здоров'я нації та благополуччя населення», завданнями та метою врегулювання положень якого є вжиття державницьких заходів щодо забезпечення здоров'я громадян за принципом «здоров'я – це благополуччя», обов'язок збереження здоров'я є не лише громадянина, але й державних інституцій.

До визначених Цілей сталого розвитку з урахуванням національної специфіки на наш погляд слід віднести (ймовірно доповнити шляхом виключення запропонованих) такі цілі як подолання монополій на енергоресурси та продаж сировини, що забезпечить вільні ринкові ціни та збільшить якість наданих та пропонованих послуг, з їх виробництва та реалізації; подолання безробіття та відтоку висококваліфікованих кадрів, що надасть можливість забезпечити зростання економіки держави та добробуту населення; подолання (мінімізація) корупції у всіх без винятку сферах суспільного життя, що торкається громадян України, через запровадження процесів удосконалення законодавства та практики його безумовного виконання усіма без винятку громадянами.

Перспективами подальших досліджень в даному напрямі є розробка стратегічних загальнодержавних (галузевих) Програм, що в повній мірі б відображували цілі та завдання державної фінансової політики сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 берез. 2015 р. № 156-VIII. *Відом. Верховної Ради*. 2015. № 13. С. 90.

2. Про Концепцію сталого розвитку населених пунктів: постанова Верховної Ради України від 24 груд.1999р. № 1359-XIV. *Офіційний вісник України*. 2000. № 1. Ст. 29.

3. Конституцію України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. К.: *Преса України.* 1997. 80 с.

4. Про стимулювання розвитку регіонів: Закон України від 08 верес. 2005 р. № 2850-IV. *Відом. Верховної Ради*. 2005. № 51. С. 548.

5. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 трав. 2017 р. № 2059-VIII. *Відом. Верховної Ради.* 2017. № 29. С. 315.

6. Про охорону навколишнього середовища: Закон України від 25 черв 1991 р.№ 1264-XII. *Відом. Верховної Ради*. 1991. № 41. С. 546.
7. Про тваринний світ: Закон України від 13 груд. 2001 р. № 2894-III. *Відом. Верховної Ради*. 2002. № 14. С. 97.
8. Про рослинний світ Закон України від 09 квіт. 1999 р. № 591-XIV. *Відом. Верховної Ради.* 1999. № 22-23. С. 198.
9. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України Закон України від 23 берез. 2000 р. № 1602-III. *Відом. Верховної Ради*. 2000. № 25. С. 195.
10. Про ліквідацію деяких консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, утворених Кабінетом Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 13 берез. 2013 р. № 180. *Офіційний вісник України*. 2013. № 23. С. 52.
11. Концепція державної регіональної політики: постанова Кабінету Міністрів України від 25 трав. 2001 р. № 341/2001. *Офіційний вісник України*. 2001. № 22. С. 20.
12. Концепція сталого розвитку населених пунктів: постанова Кабінету Міністрів України від 24 груд 1999 р. № 1359-XIV. *Офіційний вісник України*. 2000. № 1. С. 29.
13. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України від 16 вер. 2014 р. № 1678-VII. *Відом. Верховної Ради*. 2014. № 40. С. 2021.
14. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жов. 2007 р. № 880-р. *Офіційний вісник України*. 2007. № 79. С. 170.
15. Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку: наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29 лип. 2002 р. № 224. URL: https:zakon.rada.gov.ua. (дата звернення 25.02.2020)
16. Про Стратегію сталого розвитку України до 2030 року: проект Закону України від 07 серп. 2018р. № 9015. URL: https:zakon.rada.gov.ua (дата звернення 25.03.2020)
17. Бойко С.Г. Диверсифікація джерел фінансування охорони здоров'я. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/diversifikaciya-dzherel-finansuvannya-okhoroni-zdorovya (дата звернення 29.03.2020)

УДК 330.341.1

Тульчинська С.О.,
доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Шашина М.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки і підприємництва
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Tulchynska Svitlana,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"
Shashyna Maryna,
National Technical University of Ukraine
"Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"

СТАН СТРУКТУРНИХ ЕЛЕМЕНТІВ ІННОВАЦІЙНИХ МЕРЕЖ УКРАЇНИ ЩОДО ЗДІЙСНЕННЯ СТРУКТУРНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Тульчинська С.О., Шашина М.В. Стан структурних елементів інноваційних мереж України щодо здійснення структурної модернізації регіональної економіки. В статті обґрунтовано взаємозв'язок здійснення структурної модернізації регіональної економіки та розвитку інноваційних мереж. Розглянуто основні параметричні характеристики інноваційних мереж. Охарактеризовано стан елементів інноваційної інфраструктури за 2018. Проаналізовано інноваційну спроможність економіки України щодо здійснення структурної модернізації, використовуючи світові рейтинги здатності до інновацій, глобальної конкурентоспроможності та інноваційного індексу Bloomberg. Охарактеризовано сучасний стан готовності та розвитку інноваційної інфраструктури до здійснення структурної модернізації на рівні регіонів за основними показниками інноваційної діяльності, які надає офіційна статистика. Виявлено нові перспективні тенденції та слабкі сторони, що нівелюють позиції інфраструктурних мереж як інструменту впровадження структурної модернізації у сучасних умовах розвитку регіональної економіки.

Ключові слова: інноваційна інфраструктура, структурна модернізація, регіональна економіка, світові рейтинги, індекси інноваційної спроможності.

Тульчинская С.А., Шашина М.В. Состояние структурных элементов инновационных сетей Украины по осуществлению структурной модернизации региональной экономики. В статье обоснована взаимосвязь осуществления структурной модернизации региональной экономики и развития инновационных сетей. Рассмотрены основные параметрические характеристики инновационных сетей. Охарактеризовано состояние элементов инновационной инфраструктуры за 2018. Проанализирована инновационная возможность экономики Украины относительно осуществления структурной модернизации, используя мировые рейтинги способности к инновациям, глобальной конкурентоспособности и инновационному индексу Bloomberg. Охарактеризовано современное состояние готовности и развития инновационной инфраструктуры к осуществлению структурной модернизации на уровне регионов по основным показателям инновационной деятельности, которые предоставляет официальная статистика. Выявлены новые перспективные тенденции и слабые стороны, которые нивелируют позиции инфраструктурных сетей как инструменту внедрения структурной модернизации в современных условиях развития региональной экономики.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, структурная модернизация, региональная.

Tulchynska S.O. Shashyna M.V. The state of the structural elements of the innovation networks of ukraine on the implementation of the structural modernization of the regional economy. The task of innovative networks is providing of continuous intensive stream of new ideas (knowledge), their embodiment in scientific and technical developments (designer and technological documentation, layouts, pre-production models of technique, materials, foods and others like that) and practical mastering in a production (new machines, technologies, productive systems, products). These functional properties determine perspective of the use the innovative networks for

realization the structural modernization on regional level. For overcoming of structural disproportions of regional economy, leading out on a world level economy that is the parameters of structural modernization and the necessary to define development elements of innovative network? also ability to introduce innovation. Therefore, we select for an analysis the world rating of competitiveness in that the special attention to the sub-indexes "possibility of innovations" and "introduction of ICT", the innovative index of Bloomberg and innovative ability. These indexes showed on subzero Ukraine potential to involve the innovative networks in structural modernization, especially as for the technical parameters of innovative infrastructure. Also conducted analysis of ability of innovative networks to structural modernization in the cut of regions on the basis of indexes innovative active enterprises, amounts of workers, that carry on innovative activity, charges on realization of R&D, introduction of new technologies and foods, and also initiation and introduction of projects of development of regions after direction "Innovative and investment activity", that not straight, but give an idea about the degree of readiness of national networks to realization of structural. On results the analysis of 2018 we see positive in relation to the change the national government view as for financing the innovative infrastructure development and positive dynamics as for including regions in the processes of structural changes like initiation the projects of development for own territories. It is impossible without understanding the mechanisms of subjects' development of innovative infrastructure, evaluation their efficiency.

Key words: innovative infrastructure, structural modernization, regional economy, world rating, indexes of innovative possibility.

Постановка проблеми. Структурна модернізація регіонального простору в сучасних умовах є об'єктивною необхідністю з огляду потреб в удосконаленні національної розбудови кожної окремої ланки української економіки. Функціональні властивості інноваційних мереж щодо створення умов інноваційного розвитку визначають їх перспективність для здійснення структурної модернізації на рівні регіональної економіки. Тому для подолання структурних диспропорцій регіональної економіки, виведення на світовий рівень економіку регіонів та національну економіку, що є параметрами структурної модернізації необхідно визначити стан розвитку елементів інноваційної мережі національної економіки та здатність її до впровадження інноваційного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досить велику увагу приділеного тенденціям розвитку та типам просторових регіональних об'єднань у роботах А. Мельник, теоретичне підґрунтя та практичні аспекти впровадження інноваційних мереж надано у роботах А. Січкаренко, охарактеризовано специфіку функціонування деяких елементі інноваційної інфраструктури Т. Пуліною, але залишаються не опрацьованим пласт питань як інноваційна структура впливає на структурну модернізацію, які її елементи є найбільш перспективні щодо розвитку національної регіональної економіки, чи є задовільним її сьогоднішній стан для здійснення структурних зрушень у напрямі модернізації.

Постановка задання. Виявлення основних тенденцій щодо спроможності інноваційних мереж сприяти структурні модернізації регіональної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до узагальнення досвіду використання інноваційних мереж при структурній модернізації регіонального досвіду в Україні доцільно уточнити деякі аспекти теоретичного підґрунтя окресленого питання.

Поняття «структурна модернізація регіонального простору» не має єдиного підходу до власного трактування. Деякі вчені розглядають структурну модернізацію регіонального простору лише як елемент політики модернізації країни в цілому.

Окрема частина провідних науковців визначають структурну модернізацію регіональної економіки як впровадження в суспільне життя регіону ознак сучасності, яке базується на «комплексі заходів, спрямованих на усунення виявлених диспропорцій у галузевій структурі економіки і подолання існуючого відставання з подальшим виходом на траєкторію стабільного, стійкого, незалежного функціонування національної економіки, що не буде можливим без активної державної політики» [8, с. 121].

Заслуговує на увагу науковий підхід, який відповідає засадам системності, згідно якому структурна модернізація регіонального простору виступає підсистемою економічної модернізації держави [2].

З іншого боку доведено тісний зв'язок між інноваціями та географією у розрізі економічного зростання. Значна кількість науковців наголошують, що засоби поширення інновацій та стійкість цих зв'язків визначають прогресивність економічного розвитку, які характеризуються структурною модернізацією економіки. Тому тут визначального характеру набувають інноваційні мережі, які за найбільш поширеним визначенням представляють «складну організаційну структуру, що забезпечує максимальне використання наявних науково-технічних ресурсів для розроблення, виробництва і реалізації інноваційних товарів і послуг, впровадження технологічних інновацій, розвиток інноваційного, виробничого і кадрового потенціалу в межах єдиного інформаційно-комунікативного простору» [6, с. 10]. У розрізі регіональної економіки, це інформаційні мережі, які на засадах цифрових технологій дозволяє об'єднувати регіональні інноваційні центри, що надають організаційну та інформаційну підтримку компаніям та організаціям у пошуках партнерів та трансферу технологій.

Розрізняють комерційний та науково-інноваційний тип мереж. Структурними елементами суто комерційних мереж виступають її учасники до яких відносять підприємства та організації, що забезпечують її функціонування, а також об'єкти обміну у вигляді інформації, складання угод, трастові відносини, які сприяють виникненню спільних підприємств, аутсорсингу, наданню ліцензій тощо. Щодо науково-інноваційних мереж, то об'єктами обміну виступає технічна інформація та документація, спільні науково-дослідні розробки та надання виробничого досвіду. До учасників

регіонального рівня можуть бути віднесені дослідні, наукові та науково-дослідні установи, професійні та регіональні асоціації, виробничі високотехнологічні компанії, органи влади [6, с. 12; 11, с. 67].

Регіональну інноваційну інфраструктуру формують учасники інноваційного процесу, що представлені інноваційними центрами, науковими та технологічними парками, консалтинговими компаніями, бізнес-інкубаторами та венчурними фондами.

В Україні сьогодні налічується 28 наукових парків, які представляють концентрацію у великих містах України: Києві, Львові, Одесі; 43 індустріальні парки, які в основному представлені в Київські та Львівські області, меншою мірою у Вінницькі, Дніпропетровські та Сумські областях, 16 технопарків, які сприяли створенню близько 60 кластерів, де лідерами виступають регіони Львівський, Харківський та Запорізький та 10 міжрегіональних кластерів [5]. Відповідно звітів «Про виконання плану стратегічного розвитку регіону за 2018 рік» визначено, що у Києві та Київській області діють 27 бізнес-інкубаторів, в Одеській області – 9, у Вінницькій – 3, у Волинській – 4, у Дніпропетровській – 14, у Запорізькій – 6 [4].

Такий статистичний розподіл структурних елементів інноваційної інфраструктури за регіонами свідчить про наявну нерівномірність її розвитку та пояснює низький світовий рейтинг України за Індексом інноваційного розвитку, що на протязі останніх семи років проводить агентство Bloomberg на підставі ряду критеріїв: витрати на НДДКР по відношенню до ВВП, продуктивність, відсоток інноваційних компаній у загальній кількості підприємств, кількість науковців на мільйон жителів, додана вартість виробництва по відношенню до ВВП, відсоток випускників ЗВО у загальній кількості випускників освітніх установ і патентна активність [7, с. 9], які саме визначають спроможність та результативність структурної модернізації (рис. 1).

Падіння рейтингу України з 46 до 53 місця пояснюють послабленням позицій по шести складовим рейтингу (із семи).

За даними останнього оприлюдненого звіту Світового економічного форуму про глобальну конкурентоспроможність “The Global Competitiveness Report 2018», Україна посіла 83 позицію в рейтингу серед 140 досліджуваних країн [8, с. 10], і опинилась між Домініканською республікою (83 місце) та Македонією (84). На таку низьку позицію Україна потрапила із-за значення субіндексів щодо макроекономічної стабільності – 131 місце, фінансової системи – 117 та інституцій – 110, але субіндекс «Інноваційної спроможності» (58) та «Впровадження ІКТ» – 77, також мають невисокі рейтинги.

Зокрема, щодо показників інноваційної спроможності звернемо увагу на таку низьку продуктивність кластерної складової ранг якої становить 106, витрати на дослідження та розробки (% до ВВП) – 56, якість дослідних інституцій – 44, патентні заявки (на млн населення) – 62, а також щодо впровадження ІКТ ранги України по деяким показникам теж не свідчать на користь інтенсивного використання інноваційних мереж у структурні модернізації: мобільні широкосмугові підписки (на 100 осіб) – 105, інтернет користувачі (% населення) – 83 ранг [11].

З іншого боку виникає питання, чи готові вітчизняні підприємства сприймати та впроваджувати інновації, що є основою розвитку інноваційних мереж. Як показують рейтинги України за показниками, які характеризують здатність до інновацій ця спроможність є досить незначною (рис. 2).

Звичайно посилення ролі інноваційних мереж в структурні модернізації регіонів України є неможливим без відповідного фінансування та зміни інституціонального середовища.

За даними Міністерства освіти і науки України, Міністерства екології та природних ресурсів України, Національної академія аграрних наук України, загальний обсяг бюджетного фінансування стратегічних пріоритетів інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій у 2018 р. становив 291452,83 тис. грн, або 94,9% у загальних обсягах бюджетного фінансування інноваційної діяльності, що на 12,5% більше порівняно з 2017 р. [7, с. 30]. У 2018 році відбулися зміни у розумінні ролі та необхідності підтримки інноваційних мереж, що саме за цими напрямами можлива структурна модернізація економіки, тому до пріоритетних напрямів бюджетного фіксування інноваційної діяльності були включені «навчання та підготовка персоналу» – 1990 тис. грн. (0,68 % загальних витрат)

Рис. 1. Місце України за складовими Інноваційного індексу Bloomberg у 2017-2018 рр. [8]

Рис. 2. Рейтинг здатності до інновацій [11]

та «створення і розвиток інноваційної інфраструктури» – 835,20 тис. грн (0, 29 %). Позитивним є формування даних напрямів, які ще в 2017 році не входили до структурування витрат, але їх значення є досить мізерні, щоб можна було говорити про наявність сильних стимулюючих чинників розвитку інноваційних мереж. Більш позитивними є показники за напрямами розвитку інформаційних, комунікаційних технологій та робототехніки, які в 2017 році становили – 10759, 69 тис. грн та у 2018 – 19299,91 тис. грн.

Відносну ефективність сучасних інноваційних мереж можна прослідкувати за показниками трансферу технологій та надходжень від їх впроваджена. Так промисловим підприємствам передано 1123 технології за якими обсяг надходжень за всіма видами укладених договорів становив 96056,8 тис. грн. З яких найбільше отримало МОН – 45,9 %, а найменшу НАН України – 5 %. Найбільше надходжень надав стратегічний пріоритет «Технологічне оновлення та розвиток агропромислового комплексу» [7, с. 41].

Якщо аналізувати перспективність структурної модернізації регіональної економіки засобами інноваційних мереж слід звернути увагу на інституціональну складову у розрізі проектної активності регіонів щодо реалізації програми «Інноваційна економіка та інвестиції» відповідно за результатами звіту «Про результати моніторингу та оцінки результативності державної регіональної політики у 2018 році» затверджено 17 проектів, ініціаторами яких є Дніпропетровська (2 проекти), Закарпатська (1), Запорізька (1), Львівська (2), Миколаївська (1), Одеська (1), Сумська (1), Тернопільська (1), Хмельницька (1) область та МОН (6 проектів). Загальна вартість проектів 223,7 млн. грн., в тому числі за рахунок державного бюджету – 107,8 млн. грн. [1, с. 8].

З іншого боку найбільшими за обсягами фінансування завершених проектів у 2018 році відзначаються Тернопільська (2 1310,0 млн. грн.; 11,9% від загального обсягу фінансування 5294,1 млн. грн), Донецька (2 113,5 млн. грн.; 11,8%) та Чернігівська (1 510,6 млн. грн.; 8,4%) області. В свою чергу такі області як Сумська, Закарпатська, Дніпропетровська та Волинська не мають завершених проектів в аналізований період [1, с. 11].

Слід зазначити, що змістились акценти суб'єктної відповідальності щодо регіонального розвитку в цілому та за напрямами інноваційної інфраструктури зокрема. Так відмічають, що основними джерелами фінансування є: державний фонд регіонального розвитку, субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на здійснення заходів щодо соціально-економічного розвитку окремих територій та субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад, які надали 32,52% від всього обсягу фінансування; місцеві бюджети – 50,66%; кредитні ресурси – 1,44%; державно-приватне партнерство – 0%; інші джерела – 15,38%. Але при цьому частка проектів, що фінансується за рахунок місцевих бюджетів зросла від 28,08 % до означених 50,66 %, що пояснюють як результат впровадження бюджетної децентралізації [1, с. 10]. Досить показовим щодо здійснення структурної модернізації регіональної економіки на засадах розвитку інноваційних мереж є нульовий рівень фінансування проектів за рахунок державно-приватного партнерства, що свідчить про наявну слабкість зв'язків виробничої, наукової, урядової складової щодо створення умов інноваційного розвитку та зацікавленості бізнес структур у посилені інноваційних мереж.

Висновки з проведеного дослідження. Структурна модернізація регіональної економіки, яка вирішує питання диспропорції у функціонуванні регіонів та має забезпечити їх сталий розвиток неможлива без активного використання інноваційних мереж, про що свідчать акценти оцінювання інноваційних складових у світових рейтингах, які виявляють базис можливостей досягнення конкурентних переваг на світових та національних ринках. Сучасний стан інноваційної спроможності України в цілому є досить низьким, тому з іншого боку потребує негайних заходів впровадження структурної модернізації. За умови незначного підвищення параметрів інноваційної здатності регіональної економіки в аналізованому 2018 році, ми не можемо говорити про готовність інноваційної інфраструктури забезпечити даний процес за наявності нерівномірної економічної активності як самих регіональних одиниць так і незначних змін у інституціональному середовищі щодо забезпечення та фінансу-

вання розвитку інноваційної інфраструктури. Тим не менш, слід відмітити про зміну акцентів та виявлення перспектив у розвитку регіональної економіки, що відповідає сучасним загальносвітовим баченням на основі розвитку інноваційних мереж та формування відповідних урядових програм і початкове здійснення їх фінансування. В подальшому потребують розроблення більш чіткі механізми виявлення доцільності розвитку відповідних суб'єктів інноваційної інфраструктури, з'ясування ефективності їх функціонування у розрізі впровадження структурної модернізації регіональної економіки.

Список використаних джерел:

1. Звіт про результати моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики у 2017 році. URL: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Zvit-za-rezultatami-realizatsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki-v-Ukrayini-u-2017-rotsi.pdf (дата звернення: 10.11.2018)

2. Карпенко Ю. В. Парадигма модернізації економіки: становлення та розвито. Вісник економічної науки України. 2017. № 1. С. 54-57.

3. Комплексна регіональна статистика. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (дата звернення 08.11.2018)

4. Пуліна Т.В., Тесленок І.М. Носов М.П. Проблеми та перспективи розвитку бізнес-інкубаторів в Україні як інноваційної організаційної структури. *Ефективна економіка.* 2017. № 12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2017/7.pdf (дата звернення: 2.01.18)

5. Просторові форми організації бізнесу в Україні: тенденції, перспективи та механізми розвитку: наукова доповідь. Львів: НАН України. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». 2018. 107 с.

6. Січкаренко К.О. Мережева організація інноваційної діяльності : наукова доповідь. НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». К.иїв, НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України». 2015. 48 с.

7. Стан інноваційної діяльності та діяльності у сфері трансферу технологій в Україні у 2017 році: аналітична довідка / Т.В. Писаренко, Т.К. Кваша та ін. Київ, УкрІНТЕІ, 2018. 80 с.

8. Тульчинська С. О. Інтелектуально-інноваційна модернізація економіки України: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Київ, НТУУ «КПІ», 2009. 488 с.

9. Тульчинська С. О. Перспективи та домінанти розвитку інтелектуально-інноваційної системи регіонів України: монографія. Херсон, Ви-во «ПП Вишемирський В.С.», 2014. 210 с.

10. Germany Breaks Korea's Six-Year Streak as Most Innovative Nationhttp. URLs://www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-18/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation (дата звернення: 12.12.18).

11. Readiness for the Future of Production Report 2018. URL: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf (дата звернення: 12.12.18).

References:

1. Zvit pro rezul'taty monitorynhu ta otsinky rezul'tatyvnosti realizatsii derzhavnoi rehional'noi polityky u 2017 rotsi (2017) [A report is on the results of monitoring and estimation of effectiveness of realization of public regional policy in 2017], available at: https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Zvit-za-rezultatami-realizatsiyi-derzhavnoyi-regionalnoyi-politiki-v-Ukrayini-u-2017-rotsi.pdf (accessed: 10.11.18 року), Ukraine.

2. Karpenko, Yu.V. (2017) Paradyhma modernizatsii ekonomiky: stanovlennia ta rozvyto [Paradigm of modernisation of economy: becoming and розвито. Announcer of economic science of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, vol. 1. pp. 54 – 57.

3. Kompleksna rehional'na statystyka (2017) [Complex regional statistics], available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publ2_u.htm (accessed: 08.11.18)

4. Pulina, T.V., Teslenok, I.M. and Nosov, M.P. (2017) Problemy ta perspektyvy rozvytku biznes-inkubatoriv v Ukraini iak innovatsijnoi orhanizatsijnoi struktury [Problems and prospects of development of business-incubators in Ukraine as an innovative organizational structure]. *Efektyvna ekonomika, available at*: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/7.pdf (accessed: 2.01.18).

5. Prostorovi formy orhanizatsii biznesu v Ukraini: tendentsii, perspektyvy ta mekhanizmy rozvytku: naukova dopovid' (2018) [Spatial forms of organization of business in Ukraine: tendencies, prospects and mechanisms of development : scientific lecture], NAN Ukrainy. DU "Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrainy", Lviv. (in Ukraine)

6. Sichkarenko, K.O. (2015) Merezheva orhanizatsiia innovatsijnoi diial'nosti : naukova dopovid' [Network organization of innovative activity : is a scientific lecture], NAN Ukrainy, DU "Instytut ekonomiky ta prohnozuvannia NAN Ukrainy", Kyiv. (in Ukraine)

7. Stan innovatsijnoi diial'nosti ta diial'nosti u sferi transferu tekhnolohij v Ukraini u 2018 rotsi: analitychna dovidka (2017) [State of innovative activity and activity in the field of the transfer of technologies in Ukraine in 2018: analytical certificate], UkrINTEI, Kyiv. (in Ukraine)

8. Tul'chyns'ka S.O. (2009), *Intelektual'no-innovatsijna modernizatsiia ekonomiky Ukrainy: teoretyko-metodolohichni aspekty* [Intellectual-innovative modernization of the Ukrainian economy: theoretical and methodological aspects], NTUU "KPI", Kyiv. (in Ukraine)

9. Tul'chyns'ka S.O. (2014), *Determinanty stanovlennia novoho rehionalizmu: teoriia, metodolohiia, praktyka* [Determinants of the emergence of a new regionalism: theory, methodology, practice], Vyd-vo "PP Vyshemyrs'kyj V.S.", Kherson. (in Ukraine)

10. Germany Breaks Korea's Six-Year Streak as Most Innovative Nationhttp (2018), *available at*: www.bloomberg.com/news/articles/2018-01-17/germany-breaks-korea-s-six-year-streak-as-most-innovative-nation (accessed:12.12.18).

11. Readiness for the Future of Production Report (2017), *available at*: http://www3.weforum.org/docs/FOP_Readiness_Report_2018.pdf (accessed: 12.12.18).

Науково-виробничий журнал

БІЗНЕС-НАВІГАТОР

Випуск 5-1 (54) 2019

Коректура • *Наталья Пирогівська*

Комп'ютерна верстка • *Вікторія Удовиченко*

Засновник і видавець:
Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний університет бізнесу і права».
Адреса редакції: 73039, Україна місто Херсон, вулиця 49 Гвардійської Дивізії 37-А
E-mail редакції: editor@business-navigator.ks.ua; Web site: www.business-navigator.ks.ua

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 18,60
Підписано до друку: 31.10.2019 р. Замов. № 1119/242. Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.